KÖZÉPKORI KRÓNIKÁSOK

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TÁMOGATÁSÁVAL
(A RÖKK SZILÁRD-ALAPÍTVÁNY KAMATAIBÓL)

SZERKESZTI ÉS KIADJA

Dr GOMBOS FERENCZ ALBIN

XV—XVI.

FREISINGI OTTÓ:
I. FRIGYES CSÁSZÁR TETTEI

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT KIADÁSA
1913

FREISINGI OTTÓ:

I. FRIGYES CSÁSZÁR TETTEI

(OTTONIS EPISCOPI FRISINGENSIS
GESTA FRIDERICI I. IMPERATORIS)

FORDÍTOTTA, BEVEZETÉSSEL ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA

Dr GOMBOS F. ALBIN

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT KIADÁSA
1913

6800. — Budapest az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

DR CSÁNKI DEZSŐNEK

TISZTELETTEL ÉS HÍVSÉGGEL

I. RÉSZ

FREISINGI OTTÓ ÉLETE ÉS MUNKÁINAK MÉLTATÁSA

I.

A római birodalom felbomlásával együtt-járó nagy irodalmi elborulásban először a történetírás mécsese kezd némi derengést árasztani. Ez a próbálkozás természetesen az ókor fejlett történetirodalmához viszonyítva nagyon szegényesnek látszik; de idők folyamán olyan irányban alakul, hogy az ókorinál jóval szélesebb alapot nyujt a továbbfejlődésre. Az anyaggyüjtés, a felhalmozás nagyobb méreteket ölt, részlegesebb és egyetemesebb jellegű lesz s csupán a feldolgozás módjában és formájában tapasztalunk hosszantartó elmaradottságot. Az első, a ki ezen a téren a történetírás történetében új, fejlettebb korszakot nyitott meg, Babenbergi Ottó freisingeni püspök volt. Méltán mondja róla Wilmans, Ottó műveinek első és azóta is legkiválóbb kritikusa, hogy világkrónikája egyetlen a maga nemében s idejében s a philosophiai alapon írott történeti munkáknak első példánya, a melyben a történetírás művészetét a középkor folyamán a legmagasabb fokra emelte.[1] Az események száraz, chronologikus sorrendjébe életet öntött azzal, hogy azokat okozati alapon egymásból folyóknak tekintette és mindvégig egy vezérlő eszme körül csoportosította.[2]

Az utókorra nézve annyira becses történetírói munkálkodásának megértését írói rátermettsége és nagy műveltsége mellett abban kereshetjük, hogy előkelő származása révén olyan körülmények és viszonyok közé került, egyházi és vi-

---

[1] Ex praefatione D. Rogeri Wilmans. MG. SS. XX. 83—116. — Pertz külön-kiadásában SS. in usum schol. Hannoverae 1867. I—XLIX.

[2] V. ö. Gombos: Középkori Krónikások. XII—XIV. Bev. 7. l.

lági működése terén oly magasra emelkedett, a honnan az akkori világ folyását közvetlenül szemlélhette. De ezen kijelentésünkhöz sajnálattal mindjárt hozzátehetjük azt is, hogy a ránk maradt gyér adatokból csak nagy vonásokban állíthatjuk össze Ottó pályafutását s a mik leginkább érdekelnének bennünket, életének bensőségesebb részleteire pusztán feltevésekkel utalhatunk.[1])

Igy pl. Ottó életrajzának mindjárt a legelején elakadunk. A családi körben eltöltött éveiről egy szónyi feljegyzés sem maradt ránk s alakja csak akkor kezd a homályból kibontakozni, a mikor már a freisingi püspöki székben ül.

Ottó Babenbergi III. Lipót [2]) osztrák határgróf ötödik fia volt.[3]) Anyja, Ágnes révén, a ki IV. Henrik császár leánya volt, igen közeli vérrokonságba került a német trónra jutott Hohenstaufenekkel.[4]) Születési évét nem tudjuk s csak úgy hozzávetőlegesen határozhatjuk meg. Ágnes ugyanis, a ki először Frigyes sváb herczegnek volt a felesége,[5]) 1105-ben

---

[1]) Az Ottóra és műveire vonatkozó adatokat elfogadható módon először Wilmans gyüjtötte össze (SS. XX. 83—116.); ezt éles szemmel revideálta és kiegészítette Waitz (Ottonis et Rahewini Gesta Frid. SS. Rer. Germ. in usum schol. Ed. alt. Hannoverae 1884. V—XXXI.) és még teljesebbé tette Hofmeister (SS. R. G. in usum schol. Ottonis Chronica. Ed. alt. Hannoverae 1912. I—CXIV.). Figyelemre méltók Kohlnak a Chronicon-hoz és a Gesta-hoz fűzött jegyzetei is (Geschichtschr. d. deutschen Vorzeit. 2. Gesammtausg. Bd. LVII. LIX.). Az Ottóra és műveire vonatkozó irodalmat Wattenbach (Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. 5. A. II. 241.) és Potthast (Bibliotheca hist. medii aevi. Ed. alt. II. 885—887.) gyüjtötték össze, de munkájuk már alapos kiegészítésre szorul. A kutatások eredményét (koráig) Wattenbach foglalta össze (i. h.). — [2]) 1073 szept. 29-én született. 1095-től 1136 nov. 15-ig Ausztria határgrófja. VIII. Incze pápa 1485 jún. 6-án szentté avatta. Azóta mint Alsó-Ausztria védőszentjét tisztelik. V. ö. Egger, Sankt. L. Wien, 1885.; Kralik, Der heil. L. Markgraf v. Österreich. Kemplen, 1904. — [3]) Continuatio Claustroneoburgensis prima a. 1075—1139. Mon. SS. IX. 610.

[4]) 1. férje: *Frigyes* sváb herczeg — Ágnes IV. Henrik leánya. — 2. férje: *III. Lipót* osztr. határgróf

Frigyes — III. Konrád — *Ottó*

I. v. Barbarossa Frigyes

[5]) Ottonis Gesta Frid. I. 8—9.

lett özvegygyé, a mikor Frigyessel való házasságából született fiai közül Frigyes 14, Konrád pedig 12 éves volt.[1]) És az atyjával hadakozó V. Henrik nyomban odaigérte az özvegy kezét III. Lipótnak, ha pártjára átáll.[2]) III. Lipót engedett a felhívásnak, az atyától valóban átpártolt a fiúhoz és V. Henrik győzelmével 1106-ban létrejött a megigért frigy.[3]) Már most, ha Ottó a sok gyermekkel megáldott[4]) házasságból ötödiknek született, úgy az aligha eshetett meg 1111 előtt. Viszont más adatokra támaszkodva születési évét 1115-nél nem tehetjük későbbre, annak figyelembe vételével sem, hogy jegyzője, Rahewin, elhúnytakor (1158) még fiatalnak mondja.[5]) Ezt a kitételt elsirató sírversében annál is inkább megengedhette magának a püspökéhez és nevelőatyjához[6]) nagy szeretettel ragaszkodó Rahewin, a mennyiben egy 44—45 éves ember valóban nem mondható még öregnek. A legvalószínűbb, hogy 1112-ben vagy 1113-ban született, a mit azonban csak azzal támogathatunk, hogy 1128-ban az aláírása egy hivatalosnak mondható aktán szerepel,[7]) a melyben testvéreivel együtt[8]) beleegyezik bizonyos javaknak a passaui Szt.-Miklóskolostor részére való átengedésbe. Feltehető tehát, hogy egy 14—15 évesnél fiatalabb fiúval ilyen komoly iratot nem irattak alá, ha az aláírás érvényességére is tekintettel akartak lenni.[9])

Lipót, mivelhogy sok fiúgyermeke volt, a fiatalabbakat,

---

[1]) Gesta I. 10. — [2]) Ottonis Chronicon VII. 9. — [3]) Gesta I. 10; Annalium Mellicensium cont. SS. IX. 503. — [4]) Lipótnak s Ágnesnek összesen tizennyolcz gyermeke volt, akik közül életben maradt hat fiú s öt leány. Chronicon Claustroneoburgense. Rauch, Rer. Austr. SS. I. 53. — Ottó családjára vonatkozólag v. ö. m. Gesta IV. 14; Huber, Otto von Freising. München, 1847. 8. l. — [5]) Gesta IV. 14. — [6]) U. o. — [7]) Monumenta Boica IV. 311; Meiller, Regesten zur Geschichte der Markgrafen und Herzoge Oesterreichs aus dem Hause Babenberg. 19. — Waitz (i. m. VII.) kétségbe vonja a datum helyességét. — [8]) Az aktát Adalbert, Lipót, Ernő és Ottó írták alá. Mindenesetre érdekes, hogy az Ottónál idősebb Henrik (Jasomirgott) nem szerepel az aláírók között. A Gesta III. 14-ben azt találjuk, hogy I. Frigyes császár az 1158 januárban tartott regensburgi gyűlésen elsimítja Ottó viszálykodását Yasomirgott Henrikkel, a ki jogtalanul magához ragadott bizonyos egyházi javakat. Én a két dolog között összefüggést sejtek, de közelebbi adatokat még eddig nem találtam. — [9]) V. ö. Wilmans i. h. VIII.

Ottót és Konrádot[1]) a kor szokása szerint egyházi pályára adta [2]) s Ottót már iskolás-korában az akkor elhúnyt Ottó klosterneuburgi prépost utódjává jelölte ki. A gondos apa az általa alapított klosterneuburgi kanonok-testület prépost-helyettesévé — a míg fia préposti állását tényleg el nem foglalhatja — valami Opoldot nevezett ki és a préposti jövedelmet fia neveltetésére fordította. Sőt még a magáéból is adott hozzá valamit, jegyzi meg szerényen a klosterneuburgi barát.[3]) Miután Ottó neveltetési költségei ilyképpen biztosítva voltak, atyja Párisba küldötte, a hol azon idők minden szellemi élete összpontosult s főképpen a theologiai és bölcseleti tanulmányokat illetőleg első helyen állott.

Ottó elmenetelének az idejét nem tudjuk. De tekintve azt, hogy több évet töltött Párisban s 1133 táján már végleg elhagyta és figyelembe véve azt, hogy 1128-ban még otthon szerepel, eléggé határozottan feltehető, hogy 1129-ben már Párisban van.

Párisi tartózkodására, ottani munkálkodására, élete folyására csak későbbi dolgaiból következtethetünk, de minden positiv eredmény nélkül. Műveiből megállapítható nagy theologiai és philosophiai készültsége[4]) arra enged következtetni, hogy ebben a tekintetben ugyancsak felhasználta párisi tartózkodását. Tanulótársai között szellemi felsőbbségével s más egyéni jó tulajdonságaival annyira kitűnt, hogy sokan önként hozzácsatlakoztak s egész kis udvart alkottak körülötte. Ezek közül valami tizenöten még Németországba is követték s mint a klosterneuburgi barát megjegyzi, valamennyien magas egyházi méltóságba jutottak. Igy közülök valami Frigyes baumgartenbergi apát lett, később pedig Magyarországban püspök.[5])

A tanulás mellett már ekkor megnyilatkozó, mélységesen vallásos érzületének az ápolásáról sem feledkezett meg. Elte-

---

[1]) 1149-ben passaui püspök, 1164-ben salzburgi érsek. Ottó egy szóval sem emlékezik meg róla. — [2]) Az előkelő, lovagi családoknál általánosan bevett szokás volt, hogy a családi vagyonra való tekintettel a fiatalabb fiúgyermekeket papi pályára szorították. — [3]) Cont. Claustroneobrg. SS. IX. 610. — [4]) V. ö. Gesta IV. 14. — [5]) Cont. Claustroneobrg. SS. IX. 610.

kintve attól, hogy hívséges baráti körének is ez az érzület volt az alapja, jövedelmének bizonyosan nem kis részét arra fordította, hogy ereklyéket vásároljon, a melyeket aztán — párisi tanulmányait félbeszakítva — hazavitt egyházának. A mint a klosterneuburgi apát elbeszéli, III. Lipót, a papság s a nép ünnepi körmenettel fogadták a szent dolgokat hozó Ottót s a drága ereklyéket áhitatos tisztelettel helyezték el a Boldogságos Szűz oltárán. Az ereklyék származását azonban mély titokban tartották, hogy valamiképpen mások igényt ne tarthassanak rájuk. S ezen ügy elintézése után mindjárt visszatért Párisba.[1])

Ottónak hosszú távolléte után ez a feltűnően rövid ideig tartó látogatása s az, hogy préposti tisztségét voltaképpen sohasem vette át s Párisból többé nem tért vissza otthonába, önkéntelenül azt a kérdést tolják előtérbe, hogy Ottó és családja között nem támadt-e valamiféle elhidegülés? Vagy tán a klosterneuburgi viszonyok riasztották vissza? Tudomásunk van ugyanis róla, hogy az ottani kanonok-testület — fő nélkül élvén — züllésnek indult. Erre a kérdésre nagyon bajos feleletet adni. Annyi bizonyos, hogy Ottó a műveiben kirívóan hidegen emlékszik meg családja tagjairól.[2]) Mások számára mindig van némi dicsérete, egy-egy ártatlan jelzőcskéje, de a saját szüleiről, testvéreiről csak ridegen tud beszélni. Édes anyjáról soha sincs mondani valója, egy közönséges ministeriális elhúnytáról körülményesebben tudósít, mint atyja haláláról,[3]) noha az a birodalom legelőkelőbbjei közé tartozott s ugyancsak számottevő tényező volt. A tulajdon testvéreivel szemben határozottan a Welfeknek fogja pártját,[4]) Henrikkel pedig oly éles viszályba keveredik, hogy — a mint tudjuk — a császárnak kellett közbelépnie.[5]) Azt sem mellőzhetjük hallgatással, hogy prépostságáról s Klosterneuburgról egy szóval sem emlékezik meg, második otthonáról, Freisingről pedig a legnagyobb szeretettel beszél.[6]) Ha az egyikre volt ideje s alkalma, a másikra is lehetett volna. Ezeket a nagyon

[1]) Cont. Claustroneobrg. SS. IX. 610. — [2]) Chronicon VII. 9. 15. 17. 21. stb.; Gesta II. 17. stb. — [3]) Chronicon VII. 21. — [4]) Chronicon II. prolog.; VII. 23; Gesta I. 20; II. 47. — [5]) Gesta III. 14. — [6]) Chronicon V. 24. V. 6. Gesta IV. 14.

is szembetűnő dolgokat lehetetlenség a történetíró tárgyilagosságára visszavezetni. Mi talán mindenkinél jobban elismerjük Ottó tárgyilagosságát, bizonyos hozzáadással — a mint később kifejtjük — még I. Frigyes császárral szemben is, de itt kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy Ottó minden tárgyilagosságon és szerénységen túl is ridegen kezeli a családját. Ennek oka pedig Ottó elhidegülésében keresendő. Hogy Ottó egyéniségével, természetével ez a feltevésünk nincs ellentétben, sőt azzal nagyon is összeegyeztethető, azt majd a maga helyén részletezzük.

Ottó 1133 táján véglegesen elhagyta Párist és tizenöt társával, a kik — úgy látszik — nagyon ragaszkodtak hozzá, hazafelé indúlt. A klosterneuburgi barát úgy adja elő a dolgot, hogy útközben éji szállásra betértek a morimundi cziszterczi apátságba [1]) és ott felvették a szerzetesi öltönyt. E szerint tehát az egész csak véletlenség műve volt. Wilmans is,[2]) Waitz is,[3]) meg mások [4]) is teljesen megnyugodtak a klosterneuburgi barát híradásában és csaknem egyértelműen úgy magyarázták a dolgot, hogy az új szerzetben [5]) tapasztalt erkölcsi szigorúság, az aszketikus élet, a tiszta vallásosság oly mély benyomást tett rá és társaira, hogy — elfelejtkezve útjukról — szinte minden további gondolkozás nélkül felvették a czisztercziek ruháját.[6]) Ottónak az egyéniségével azonban ez a meglepetésszerű elhatározás alig hozható összhangba. A mellékkörülmények sem teszik valószínűvé. A klosterneuburgi barát szerint ő hazaindult s ha úgy volna a dolog, akkor otthon várták is és Ottó mégis atyja megkérdezése nélkül magára öltötte a szerzetesi ruhát, ott maradt Morimundban — mit sem törődve a továbbiakkal. Ezzel szemben inkább felteszszük Ottóról azt, hogy társaival együtt előre készült

---

[1]) Morimund = Morsburg, 1115-ben keletkezett. — [2]) I. h. VIII—IX. — [3]) I. h. VII. — [4]) Kohl i. m. LVII. 2.; Grotefend, Der Werth der Gesta Frid. imp. des Bischofs Otto von Freising. Hannover, 1870. 5. l. stb. — [5]) Eredetileg Szt. Róbert molesmei apát vetette meg alapját 1098-ban s clairvauxi Szt. Bernát tekintélye mindjárt kezdetben igen nagy hírnévre emelte. V. ö. Békefi Remig: A czisztercziek a középkorban (Budapesti Hirlap, 1891. június 18.), Szent Bernát (U. o. 1899. aug. 17.). — [6]) Fehér öltöny (eredetileg) barna skapulárével.

erre a lépésre és szándékosan, nem pedig véletlenül tértek be a morimundi kolostorba. Hogy mikor történt ez, azt csak hozzávetőlegesen állapíthatjuk meg éppen a klosterneuburgi barát híradásából. Úgy mondja, hogy III. Lipót, fia most már állandóan elszakadván tőlük, gondoskodni kívánt a teljesen elárvult klosterneuburgi egyházról. Tanácsot tartott tehát Eberhard salzburgi érsekkel, Regimár passaui püspökkel, gurki Románnal s más jeles férfiakkal, hogy mitévő legyen. Ezeknek az ajánlatára aztán a kötelmeiket hanyagul teljesítő kanonok-testület helyébe 1133-ban örökjogon ágostonrendű szerzeteseknek adományozta Klosterneuburgot és élükre Hartmann kiemseei prépostot tette.[1]) A cziszterczi rendbe való belépése tehát vagy 1132 végén, vagy 1133 elején történhetett.

Ottónak Morimundban eltöltött éveiről mit sem tudunk. Csak műveiből következtethetünk arra, hogy életének legboldogabb szaka Morimundhoz fűződik. Visszaemlékezésképpen erre Krónikájában a szerzetesi életnek olyan közvetlen, olyan bensőséges leírását adja,[2]) hogy annál senki sem hagyott ránk jobb tudósítást. Az egészből pedig az világlik ki, hogy püspökkorában is visszavágyódott a kolostor falai közé, a hol egyedül lehet Istennek tetsző életet élni. Szerzetestársaival később is levelezésben állott s azokat oly mély testvéri szeretet fűzte hozzá, hogy rája vonatkozó sejtelmes látomásaikat is közölték vele.[3]) S maga Ottó püspöki székében sem tagadta meg szerzetesi mivoltát. Szerzetesi öltönyét állandóan viselte mindhalálig[4]) és életmódját is a czisztercziek szabályai szerint rendezte be.[5])

Nagyon valószínűnek tartjuk, hogy Ottó Morimundban nemcsak példás életével szerezte meg szerzetestársainak azt a tiszteletét, a mely hamarosan az apáti méltóságra emelte, hanem a theologia s a philosophia terén kifejtett tudományos buzgólkodásával is. Párisban megszerezte mindkettőhöz az alapot s ott a kolostor nyugalmában csendesen tovább búvárkodott. Szóval sokat olvasott, sokat tanult. Nem hihető ugyanis,

---

[1]) Cont. Claustroneobrg. SS. IX. 610. — [2]) Chronicon VII. 35. [3]) Gesta IV. 14. — [4]) Cont. Claustroneobrg. SS. IX. 610. — [5]) Gesta IV. 14.

hogy a nagyon is elhanyagolt állapotban átvett freisingi püspökség mindjárt az első években annyi nyugalmat engedett volna neki, a mennyi föltétlenül szükséges volt a világkrónikájában felhasznált munkák alapos áttanulmányozásához.

Hogy Ottót Morimundban apáttá választották, arról legkorábban hűséges jegyzője, Rahewin értesít bennünket,[1]) de az időnek s minden egyéb körülménynek a megemlítése nélkül, a mi az Ottóval szemben bőbeszédű Rahewinnél legalább is feltűnőnek mondható. Ha ehhez hozzáveszszük még azt is, hogy a klosterneuburgi barát [2]) mit sem tud Ottó apátságáról és a szerzetesi öltöny felvevése után minden átmenet nélkül említi meg püspökké választását, úgy azt kell feltételeznünk, hogy Ottó igen rövid ideig viselte az apáti méltóságot. Annyira rövid ideig, hogy a sokszor idézett barát nem is tartotta feljegyzésre érdemesnek, Rahewinnek pedig nem volt mondanivalója Ottónak e minőségében viselt dolgairól. Ezt a feltevést erősen támogatja trois-fontainesi Albericus, a ki ugyan száz esztendővel később él és ír, de szavának súlyát nagyban emeli az a körülmény, hogy a dologhoz mint a cziszterczi rend tagja eléggé közel állott. Albericus ugyanis azt mondja, hogy mindjárt apáttá választását követő napon választották meg freisingi püspökké.[3]) Közbeesőleg van még egy adatunk, a mely azonban csak a mellett szól, hogy Ottó 1136-ban még nem volt morimundi apát. Nevezetesen III. Lipót a jelzett évben Morimundból szerzeteseket kér [4]) az addig Sattelbachnak nevezett Heiligenkreuzra s levelében, bár hivatkozik fiára is, nem említi apáti méltóságát, a mit aligha mulasztott volna el, ha Ottó ekkor már Morimund apátja lett volna. Ám, ha az apáttá választására vonatkozó feltevés elfogadhatónak mutatkozik is, még mindig nem sokat érünk vele, mert nem tudjuk, hogy mikor választották meg Ottót püspökké.[5])

---

[1]) Gesta IV. 14. — [2]) I. h. — [3]) Chronica Alberici monachi Trium Fontium. Ad ann. 1046. (MG. SS. XXIII. 838.). — [4]) Meiller, Regesten zur Geschichte der Markgrafen und Herzoge Oesterreichs aus dem Hause Babenberg. 22. — [5]) Itt említjük meg, hogy Wattenbach (i. m. II. 242.) Ottó püspöki megválasztásával kapcsolatban — a Gesta IV. 11-re hivatkozva — azt mondja, hogy a szerzetbe lépése után nemsokára apáttá választották, de csak rövid ideig viselte méltósá-

Ezen kérdésre vonatkoztatható adatok [1]) semminemű felvilágosítást nem nyujtanak s annyira bizonytalan értékűek, hogy valószínű feltevésre nem nyujtanak alapot. Tehát máshol, Ottó írásaiban próbálunk olyan nézőpontot keresni, a honnan megválasztásának idejére némi fényt vethetünk.

A freisingi püspöki székben Ottó elődjének, Henriknek a halálát 1137 okt. 9-re teszik.[2]) Az első kérdés tehát az, hogy Henrik halála után azonnal megtörtént-e a püspöki szék betöltése vagy csak később. Az ilyen esetekre felhozható példák azt bizonyítják, hogy a wormsi concordatum óta a káptalanok szinte nyomban elintézték a választást, ha a jelöltet illetőleg egyenetlenség nem támadt a saját kebelükben. A pártoskodás azonban a mindennapi események közé tartozott, a mi a végleges elintézést évekre kitolta, mivelhogy a császári udvar és a szentszék is hathatósan beleelegyedtek — mindegyik a maga érdeke szerint — a dologba. Ezen viharos választási küzdelmek minden egyébnél jobban érdekelték az országot. Az évkönyvesek, krónikások hűségesen számot adnak a lefolyásukról. Maga Ottó is részletesen elbeszéli az ő idejében történteket. Azon körülményből tehát, hogy Ottó megválasztására vonatkozólag semmi ilyenféle feljegyzés sem maradt fenn és hogy Rahewin szűkszavú értesítéséből [3]) inkább az olvasható ki, hogy mintegy szerzetestársai unszolására fogadta el új méltóságát, jogosan következtethetünk arra, hogy Ottó megválasztása nagyon is simán ment végbe. A freisingi káptalan egyébként is csak örülhetett azon, hogy az elhanyagolt, tönkrement püspökség [4]) élére olyan előkelő származású és nagytudású férfiút nyerhetett meg, mint Ottó, a kitől a püspökség felvirágzását remélhették.

De van még egy más jelenség is, a mi szintén a mellett szól, hogy Ottó megválasztása már 1137-ben megtörtént. Nevezetesen Lothár császárról a saját mostohatestvérével, Konrád-

gát. Először is a »Gesta IV. 11.« Ottóra egyáltalán nem vonatkozik, másodszor pedig, ha Ottó rövid ideig viselte apáti tisztségét (a mint mi is föltétlenül hiszszük), akkor azt a szerzetbe lépése után körülbelül öt esztendő múlva nyerhette el.

[1]) Wilmans i. h. IX—XI. — [2]) Meichelbeck, Geschichte der Stadt Freising und ihrer Bischöfe. Freising, 1854. 92. l. — [3]) Gesta IV. 14. — [4]) U. o.

dal szemben annyi melegséggel szól,[1]) s vejének, Henrik bajor herczegnek, a Hohenstaufenek nagy ellenségének szomorú sorsát oly kíméletesen ecseteli,[2]) hogy Ottót okvetlenül valamiféle barátságos érzelemnek kellett hozzájuk fűznie. És ez a barátságos érzelme átszállott az egész Welf-családra.[3]) Már most, ha ennek a félreérthetetlen jóindulatnak kútforrását keressük, elsősorban is nem arra a gondolatra jutunk-e, hogy Ottó meghívásában a freisingi püspöki székbe része van Lothárnak, illetőleg Henriknek is ? ! Ha ezt az önként kínálkozó feltevést és az előbbeni okfejtést elfogadjuk, akkor Ottónak a freisingi püspöki székbe jutását 1137 végére kell tennünk,[4]) a mennyiben Lothár 1137 decz. 4-én már elhúnyt s ezzel Henrik hatalmának is vége szakadt.

Ottó püspöki tevékenykedéséről Rahewin értesít bennünket. Elmondja, hogy Ottó a püspökséget igen szomorú állapotban vette át. A javait elrabolták vagy eltékozolták, az épületek romokban hevertek, a népe nyomorban sínylődött, a régi kolostori fegyelem felbomlott és a papság messze eltávolodott az istenes élettől. És Ottó mindent jóra fordított. A papságot visszavezette hivatása útjára, gondoskodott a püspökség alattvalóinak jólétéről, a kiürült pénztárt megtöltötte, a rombadőlt kolostorokat s más egyházi épületeket újból helyreállította, szóval olyan nagy buzgóságot fejtett ki anyagiakban és szellemiekben egyaránt, hogy méltán nevezhető püspöksége újjáalapítójának. És ezt a nagy munkát előkelő rokonainak a támogatásával vitte véghez.[5])

Nincs mit kételkednünk Rahewin előadásában. Kétségtelen, hogy Ottó szívvel-lélekkel szerette püspökségét, a melyről *Krónikájá*-ban költői szárnyalással ír[6]) és Frigyes császárhoz intézett levele[7]) azt is bizonyítja, hogy egyháza érdekében hajlandó volt igénybe venni a legmagasabb helyen ülő rokonnak a támogatását is. Nagyszabású építkezéseiről

---

[1]) Chronicon VII. 19 ; Gesta I. 21. 22. — [2]) Chronicon VII. 23. — [3]) Gesta I. 20. — [4]) Általánosan a Meichelbeck által (i. m. 93. l.) hozzávetőlegesen megállapított évre (1138.) szoktak hivatkozni. E megállapítás alaposságát azonban már Wilmans is kétségbe vonta (i. h. XI. l.). — [5]) Gesta IV. 14. — [6]) Chronicon V. 24. — [7]) Gombos : Középkori Krónikások XII—XIV. 61.

pedig más források [1]) még többet tudnak, mint Rahewin. Igy Freising közelében megalapítá Neustiftet (Nova Zella St.-Petri), a magyarok kalandozása óta romokban heverő Schäflarnt és Schledorfot felépíttette, rendbehozatta a schlierseei kolostort és felvirágoztatta az addig elhanyagolt Weihenstefánt. Viszont azt, a mit Rahewin a püspökség szellemi életének felemelkedéséről mond,[2]) csaknem egészen feleslegesnek tartjuk másutt is kereshető adatokkal megerősíteni. Az ugyanis csak természetes, hogy Ottó a Párisban szerzett és Morimundban tovább ápolt bölcseleti és theologiai ismereteit új hatáskörében is értékesíteni igyekezett. Műveiben nemcsak hangoztatja a bölcseleti ismeretek hasznosságát, hanem nyiltan meg is mondja, hogy csak azt tartja művelt embernek, a ki járatos a philosophiában,[3]) a melynek megtanulásában és gyakorlásában rejlik az élet legfőbb vígasza.[4])

Bátran elhihető tehát Rahewinnek, hogy egy ilyen gondolkozású s műveltségű püspök fölötte nagy gondot fordított papjainak oktatására. A középkornak éppen ezen szakában oly nagy tekintélynek örvendő aristotelesi könyveket szélesebb körben ő terjeszti el Németországban és rendszeresen a freisingi iskolában tanulják először Aristoteles logikáját, különös súlyt fektetve az analytikára s a topikára. Az iskolai tanulás mellett — úgy látszik — igen gyakoriak lehettek a nyilvános vitatkozások, mert Rahewin ezt még az Ottót elsirató versében is szükségesnek tartja felemlíteni.[5]) A freisingi iskola belső életére és munkálkodására vonatkozólag egyébként csak Ottónak műveiben itt-ott elszórt megjegyzéseiből következtethetünk. Azt tartotta, hogy az alsóbb fokon a grammatika intensiv tanítása nagyon fontos, a mennyiben ez élesíti meg a tanulók elméjét.[6]) Azután következik a logika, a mely az ítélőtehetséget megtisztítja, kifejleszti és megerősíti.[7]) Az iskolázást befejezi a régi bölcselkedők iratainak tanulmányozása és a philosophiai igazságok megismerése. Csak ezek után lesz képessé az ember a tanultak és megismert igaz-

[1]) Meichelbeck i. m. 93—97 ; Wilmans i. h. XII ; Waitz i. h. VIII ; MG. SS. XIX. 347 ; Waltenbach i. m. II. 243. — [2]) Gesta IV. 14. — [3]) Ottó levele Regináld kanczellárhoz. Gombos : KK. XII—XIV. 61. — [4]) U. o. — [5]) Gesta IV. 14. — [6]) Chronicon V. Prol. — [7]) Gesta II. 8 ; Gombos : KK. XII—XIV. 62.

ságok helyes tolmácsolására és esetleg új igazságok feltalálására.[1])

Ilyképpen a nemrég még elhanyagolt freisingi püspökség papjai, Ottó nemes buzgalma folytán, az anyagi jólét és lelki tisztaság mellett hamarosan a tanultságban is oly magasra emelkedtek, hogy a római birodalom területén csak kevesen mérkőzhettek velük.[2])

Ezen áldásos munka értékét még inkább növelheti az, hogy közben a keserűségből is bőven kijutott Ottónak. Sok irígye volt, — mondja Rahewin.[3]) És sok kártevő ellensége s jóbarátja, — tehetjük hozzá mi. Ha azonban szigorúan igazságosak akarunk lenni, akkor az Ottót ért bántalmakért személyileg alig tehetnénk bárkit is felelőssé. Németország züllött viszonyai nehezedtek rá Ottóra is, mint sok másra.

A Welfek s a Babenbergiek véres tusakodása III. Konrád elhamarkodott ítélete következtében 1140-ben már javában folyik s hosszú éveken át a háborúnak minden nyomorúságával megismerteti Bajorországot s benne a Welfekhez szító freisingi püspökséget is.[4]) A viszálykodás közvetlen oka az volt, hogy III. Konrád 1139-ben mostohatestvérének, Babenbergi IV. Lipót osztrák határgrófnak adományozta a bajor herczegséget. Ebben nem tud megnyugodni Welf sváb herczeg s hamarosan háborúba keveredik Lipóttal. Ottó egyiknek a pártjára sem áll s a mikor látja, hogy így sem biztosíthatja püspöksége nyugalmát, III. Konráddal 1140-ben külön is megerősítteti püspökségét minden jószágában és kiváltságában. Ez időtájt — úgy látszik — sok időt tölt Konrád társaságában. Jelen van az 1140-ben tartott weilburgi országgyűlésen is, a hol Konrád az astibelieknek pénzverési jogot adott s az aktát Ottó írta alá.[5])

A viszályodók azonban nem sokat adtak Konrádnak Ottó iránti jóindulatára. A mikor Lipót 1141-ben kénytelen volt egészen Regensburgig meghátrálni, hadai, mivel Freising polgárai Welfhez húztak, kegyetlenül felprédálták a püspökséget. »Egyházunknak nagy kárára — panaszolja[6]) — a mi területünkön tért vissza.« — Lipót halála[7]) után öcscse, II. Henrik

[1]) Chron. V. Prol. — [2]) Gesta IV. 15. — [3]) Gesta IV. 14. — [4]) Chron. VII. 26. — [5]) Meichelbeck i. m. 94. — [6]) Chronicon VII. 25. — [7]) 1141 okt. 18.

(Jasomirgott) osztrák határgróf nyerte el a bajor herczegséget, a mi még inkább elkeserítette Welf sváb herczeget, mert ő az akkor még fiatal Oroszlán Henriket akarta a herczegséghez juttatni. A háború tehát még nagyobb dühvel újult meg. 1143-ban előbb Welf pusztította a freisingi püspökséget,[1]) aztán pedig Jasomirgott Henrik, a ki a vele szemben ellenséges érzelmű Fresing falait lebontatta[2]) s a rakonczátlan hadak még a templomokat s a kolostorokat sem kímélték meg. »Ugyan mi egyéb várható akár az egyiktől, akár a másiktól, — írja Ottó, — mint a szegények sanyargatása és a templomok kifosztása.«[3]) Ugyanezen évben annyira meggyűlt a baja Ottónak a freisingi egyház védnökével, Wittelsbachi Ottó palotagróffal is, hogy egyenesen a királynál keresett oltalmat. És Konrád nem is késett a freisingi egyház s a kolostorok szabadságát biztosítani. Sőt a regensburgi gyűlésen (1143.) írásban is kiadták ezt és a birodalmi nagyok közül is többen aláírták.[4]) De mit használt mindez! A Wittelsbachiak éppenséggel nem voltak kevésbbé szabadosak, mint a Welfek s a Babenbergiek. Valószínű, hogy a Wittelsbachiak még ezeknél is több keserűséget szerezhettek neki, mert nála szakadatlanul haragos hangon emlékezik meg róluk *Krónikájá*-ban.[5]) Itt említjük meg, hogy később, amikor a Wittelsbachiak Bajorországban uralomra jutottak, a Krónika ottani kéziratos példányaiból valami »bizalmas ember« kitörülte e kedvezőtlen megjegyzéseket.[6])

Az 1143. év tehát Ottóra, ha betetőzésül Konrád salzburgi érsekkel való heves viszályát is megemlítjük,[7]) igen sok bajt és kellemetlenséget hozott. S mindez nem riasztotta vissza attól, hogy éppen ennek az esztendőnek a derekán[8]) hozzákezdjen Krónikájának megirásához. Nagyon valószínű, hogy az írásban vigasztalódást keresett s talált is a sok keserűség közepette. Ettől fogva mintegy három éven át szinte állandóan dolgozgat munkáján és még itáliai útja alatt sem hagyta abba az írást.

[1]) Chron. II. Prol. — [2]) Chron. VII. 26. — [3]) Chron. II. Prol. — [4]) Meichelbeck i. m. 95. — [5]) Chron. VI. 20. — [6]) Wilmans i. h. XL—XLII. — [7]) E rövid ideig tartó viszály oka nem tudható. V. ö. Wiedemann, Otto von Freisingen. 27. l. (W. u.). — Úgy látszik azonban, hogy hamarosan kibékültek, mert Ottó dicsérő szavakkal emeli ki Konrád tevékenykedését. Chronicon VII. 13. — [8]) Chron. II. Prol.; VII. 26.

Itáliai útjának igazi okáról mit sem tudunk s utazásának lefolyásáról is csak igen keveset. 1145 második felében kelt útra és az Etsch völgyén ereszkedett le a Pó lapályára. Vagy menet vagy visszajövet meglátogatta Aquileját, mert említi,[1]) hogy maga is látta az Utinus-hegyet, a melyet az ottani hagyomány szerint Attila hordatott össze a város ostroma alkalmával. 1145 nov. 18-án találkozott[2]) Viterbóban III. Jenő pápával, a kit az arnoldisták Rómából menekülni kényszerítettek. Más forrásból tudjuk, hogy a pápa kegyesen fogadta és püspökségében tett egynémely intézkedését jóváhagyta.[3]) Viterbóban résztvesz az egyházi gyűléseken, megismerkedik az armeniai püspökök követeivel[4]) és az arnoldisták leverése után Jenő pápával bevonul Rómába. Csodálatos, hogy művében nem beszél Róma szépségeiről, sem arról, hogy milyen hatást tett rá a szent város. Csupán egy ízben említi meg, hogy a lateráni palotában egy kis felírást talált Sándor pápáról és Kadolus pármai püspökről.[5]) A miket azonban itt hallott Hugó djebelehi püspöktől Kalojohannes görög császár és antiochiai Rajmund egyenetlenkedéséről, azt beleszövi a *Krónikájába*.[6])

Ottó visszatérésének idejéről nincs pontos értesülésünk. Annyi bizonyos, hogy 1146 első felében már otthon van. Oly élénken emlékezik meg III. Jenő pápának 1146 jan. 24. és 26. között történt kiköltözködéséről a lateráni palotából,[7]) hogy ennek valószínűleg még ő is részese volt.

Visszatértében több itáliai várost meglátogathatott, mert aprólékosan leírja azok torzsalkodását. Biztos tudomásunk azonban csak firenzei tartózkodásáról van, a hol nagyon a szívére vette a foglyok szomorú sorsát.[8]) Ottó távollétében Jasomirgott Henrik viszályba keveredett Henrik regensburgi püspökkel, a miből természetesen a freisingi püspökség is kivette a maga részét. A hazatérő Ottó olyan állapotokat talált, hogy minden tekintetben méltányolni lehet keserű kifakadását : »Nálunk már oly förtelmes a fölfordulás, hogy nemcsak az év többi részében prédálnak fel mindent zsákmányolva és

---

[1]) Chron. IV. 27. — [2]) Chron. VII. 32. — [3]) Meichelbeck i. m. 96. — [4]) Chron. VII. 33. — [5]) Chron. VI. 34. — [6]) Chron. VII. 28. — V. ö. Mitteil. des Instit. f. Österr. Geschichsf. XI. 394. — [7]) Chron. VII. 34. — [8]) Chron. VII. 29.

gyujtogatva, hanem még a nagyböjti s a penitentiális időben sem átallanak az isteni és az emberi törvények ellen dühöngeni«. [1])

A német birodalomban dúló pártoskodásoknak és hatalmaskodásoknak azonban egyszerre véget vetett Szent Bernát megjelenése. Egyenesen azért látogatott el a Rajnán túlra, hogy a kereszt felvételére buzdítsa a németeket. És az ő szava hatalmasabbnak bizonyult minden törvénynél. A békesség mintegy varázsütésre helyreállott az egész országban. A mi Ottónk is 1146 tavaszán sietve bevégzi a *Krónikā*-ját, előrelátóan gondoskodik egyházának ügyes-bajos dolgairól [2]) és lelkesedve siet a keresztesek táborába.

II.

Az Edessa elestével nagy veszedelembe került keleti keresztényeknek Nyugat-Európában clairvauxi Szt. Bernát volt a fő szószólója. Az ő buzdítására először VII. Lajos franczia király vette fel a keresztet a vezelay-i zsinaton, azután pedig III. Konrád, a ki az 1146 karácsonyán tartott speieri birodalmi gyűlésen szintén nem tudot ellenállani a nagytekintélyű apát lelkesítő felszólításának. E két király olyan óriási hadat gyüjtött össze, hogy az eredményt illetőleg mindenki a legvérmesebb reményekkel volt eltelve. III. Konrád kedvéért, a ki Mánuel császárhoz húzott, a normannok által felajánlott, könnyű tengeri út helyett a hosszú és fáradalmas szárazföldi útat választották. Úgy állapodtak meg, hogy először a németek indulnak.

III. Konrád gyülekezőhelyül Regensburgot jelölte ki. 1147 februárjában már ott találjuk az elsők között Ottót. Reginbert passaui és Henrik regensburgi püspökökkel ő is felvette a keresztet.[3]) Felvette önként, a tulajdon lelke sugallatát követve — írja Frigyes császár történetében — és nem mások rábeszélő szavaira, nem a szónoklat mestereinek tanítása szerint készült művészi beszéd hatása alatt.[4])

[1]) Chron. VII. 34. — [2]) Meichelbeck i. m. 96. l. — [3]) Gesta I. 42. — [4]) U. o.

Ottónak ez a megjegyzése a lesujtó eredmény s a kiállott gyötrelmek után kelt s egészen rávall az ő nemes lelkületére, hogy nem hibáztatja Szt. Bernátot és szónokló társait.

1147 május derekáig időztek Regensburgban. Ekkor Konráddal együtt hajóra szállt és a sereget lassú menetben Ausztriába vezették. 1147 máj. 29-én Ardackernál táboroznak s néhány napig várakoznak a késedelmesen érkezőkre.[1]) Június 8-án a Fischa mellett ütik fel sátraikat, aztán átkelnek a Lajtán és a sereg egy része a Dunán megy lefelé, más része pedig — megrövidítve az útat — átvág a régi Pannonián.[2]) Valószínű, hogy Ottó az utóbbiakhoz csatlakozott s ekkor ismerte meg közelebbről a magyar földet, a melyet annyira megirígyelt tőlünk.[3]) Magyarországon, Bulgárián és Felső-Thrácián sok bajjal vergődtek át, mert igen rosszak voltak az útak.[4]) Alsó-Thráciában azonban olyan kitűnően gondozott vidékre jutottak, hogy nem győzi eléggé dicsérni. 1147 szept. 7-én Konstantinápolytól nem messzire a Melas folyócska mentén, gyönyörű völgyben, Csörobácsi városka mellett ütöttek tábort. Csak Frigyes sváb herczeg helyezkedett el a hegyoldalon. Azt írja [5]) Ottó, hogy ennél az egész hadjárat alatt nem volt kedvesebb szállásuk. Virradatra azonban oly szörnyű felhőszakadás lepte meg őket, hogy az aprócska folyó az egész tábort elsöpörte. Sokan elvesztek s Ottó maga is alig tudott a hegyoldalra menekülni Frigyes herczeg sátrába.

Konstantinápolyi tartózkodásáról épp oly keveset beszél Ottó, mint a rómairól. Csak úgy mellékesen jegyzi meg, hogy Konstantinápolyban ő is látta a képrombolók által megölt Theodosia sírját, a melynél a betegek gyógyulást keresnek.[6]) Egyébként valami nagy öröme nem is telhetett a görögökben, mert azok a normannok támadó fellépése miatt gyűlölettel tekintettek a keresztesekre is és igyekeztek minél hamarabb áttuszkolni őket Kis-Ázsiába. Októberben még mindig Nicomediában vannak s azon tanakodnak, hogy milyen irányt kövessenek. Végre is a dorylaeumi útat választották, a mely azután a sereg megsemmisülésére vezetett. Ottó azonban már előbb elszakadt Konrádtól mintegy 14 ezer emberrel és a ten-

---

[1]) Gesta I. 46. — [2]) U. o. — [3]) Gesta I. 32. — [4]) Gesta I. 47.
[5]) U. o. — [6]) Chronicon V. 18.

gerparton próbált előrenyomulni. De őt is hamarosan utólérte az egész hadjáratra ránehezedő végzet. A görögök rosszakarata következtében a szeldsukok teljesen szétszórták a kis sereget.[1]) A ki tehette, hajóra szállt s ment a merre a szél vitte. »Szétszóródtunk a tengeren — panaszolja Ottó [2]) — s mindenki a saját belátását követve igyekezett partot érni.« 1148 márczius derekán érték el Syria partjait. Némelyek Acconnál, mások Tyrusnál, ismét mások Tyrus és Sydon között kötöttek ki. »De sokan odavesztek a tengerbe avagy félmeztelenül vergődtek ki a szárazra.«[3])

1148 ápr. 8-án a megmenekültek nagy részével már Ottó is Jeruzsálemben van. A nagyhetet a szent helyek meglátogatásával tölti el. Konrád a mellette maradt előkelőkkel csak ápr. 11. és 17-ike között érte el Accont és így valamivel később érkezett Jeruzsálembe. Innen aztán valamennyien visszatértek Acconba s várták VII. Lajost, hogy vele a további teendőket megbeszéljék. A találkozás jún. 24-ike táján [4]) meg is történt valami *Palma* nevezetű helyen, de komoly eredményre nem vezetett, »mert — mint Ottó keserűen megjegyzi — annyi súlyos megpróbáltatás után sem csappant meg királyi dölyfösségük«.[5])

Itt nyomát veszítjük Ottónak és adatszerűen sem a műveiből, sem más munkából meg nem állapítható, hogy miként jött haza a Szentföldről. Némelyek azt hiszik, hogy Acconban elvált Konrádtól és tengeri úton, Apulián keresztül, egyenesen Francziaországba ment, a hol clairvauxi Szt. Bernát megbízásából közvetítő szerepet vállalt magára szicziliai Rogerius és III. Konrád között.[6])

Ezt a feltevést azonban egyáltalán nem tartjuk valószínűnek, mert azon az alapon, hogy Ottó 1150-ben Francziaországban van, még sem lehet őt Acconból egyenesen Francziaországba útaztatni. Később majd részletesebben foglalkozunk Wilmansnak s másoknak a kérdéshez fűzött okoskodásával. Most pedig lássuk magának Ottónak idevonatkozó feljegyzéseit s azokból következtessünk hazautazására.

Ottó a *Gesta*-ban szinte megkülönböztetett nyomatékkal

[1]) Gesta I. 57. — [2]) Gesta I. 62. — [3]) U. o. — [4]) Jaffé, Conrad III. 140; Gesta I. 62. — [5]) Gesta I. 62. [6]) Jaffé, Bibl. I. 376.

hangoztatja, hogy a keresztes hadjáratról nem fog beszélni, mert ezúttal nincs szándéka tragédiát írni.[1]) És mégis beszél! És — a mint tárgyalásunk is mutatja — egészen a palmai találkozásig csakis olyan dolgokat mond el, a melyeknek maga is részese volt! Nem az a legtermészetesebb s a legvalószínűbb feltevés-e tehát, hogy a továbbiakban is csak olyan részleteket említ, a melyeknek tanuja volt? Ha már minden fogadkozása ellenére mégis beszél egy keveset a szerencsétlen hadjárat sorsáról, első sorban is a saját bőséges tapasztalataiból kellett merítenie s rövidke tudósítását nem írhatta meg a mások mende-mondája alapján, a mikor éppen a *Gesta*-ban azt fejtegeti, hogy a történetírónak a legbecsesebb adatai a saját tapasztalatai.[2])

Föltevésünkkel szemben azt sem lehet komoly ellenvetésnek tekinteni, hogy Ottó a palmai találkozást követő értesítésében egyszer sem szól magáról. Ottónál ugyanis éppen az a feltűnő, a mikor szinte véletlenül magát is megemlíti. Ezt többnyire egy-egy hírének a megerősítése kedvéért cselekszi meg. Annak, a mit a palmai találkozás után mond, valóban nincs szüksége ilyen megerősítésre. Ennek előrebocsátása után kövessük hát Ottó tudósítását.

Az eredménytelen kísérletezés után — írja Ottó [3]) — Lajos és Konrád elhatározták, hogy hazatérnek. Konrád 1148 szeptember 8-án Acconban hajóra szállt és Görögországba vitorlázott. Thessalonich vidékén találkozott össze Mánuellel. Itt pihenőt tartott, mert az út fáradalmai következtében nagyfokú gyengeség lepte meg. Aztán tovább mentek Konstantinápoly felé, de Frigyes herczeget hazaküldte, hogy addig is ügyeljen a birodalom rendjére. Frigyes Bulgárián és Pannonián át tért vissza. 1149 áprilisában már otthon van és kemény kézzel lát a rendcsináláshoz. — A mi feltevésünk tehát az, hogy ezen útleírás voltaképpen az Ottó visszatérését tárja elénk. Accontól Thessalonichig III. Konrád, Frigyes herczeg s Ottó — a három rokon — együtt útaznak. Thessalonich környékén Frigyes és Ottó elmaradnak Konrádtól s a hosszú szárazföldi úton hazaindulnak. Arról aztán, hogy Konrád Konstantinápolyba ment s ott jó ideig pihent, egy szóval sem emlékezik meg Ottó, de

[1]) Gesta I. 47. — [2]) Gesta II. 41. — [3]) Gesta I. 64.

annál inkább siet elbeszélni Frigyesnek mindjárt hazatérte után egy egészen jelentéktelen tettét, néhány ministeriális megbüntetését. Viszont a dolog elnagyolása közepette az a megjegyzése, hogy Konrád az 1149. pünkösdi ünnepet Salzburgban ülte meg, »a melyet két év előtt Pannonia földjén töltött el«, arra enged következtetni, hogy Ottó a hazatérő királyi testvérnek Salzburgig eléje ment és együtt ünnepeltek, mint két évvel azelőtt. Salzburgból aztán a regensburgi birodalmi gyűlésre[1]) mentek, a melyet szintén minden ok nélkül említ meg Ottót, hacsak nem éppen azért, hogy arra ő is elkísérte Konrádot.

De most aztán egy időre igazán és teljesen elveszítjük Ottót szemünk elől s újból való feltűnését is olyan bizonytalan homály veszi körül, hogy életének búvárlóit éles ellentétekbe s valószínűtlen feltevésekbe sodorta. Wibald corveyi apát levelei között ugyanis az 1150 ápr. 20-án keltezettben azt olvassuk, hogy clairvauxi Szt. Bernát a freisingi püspökkel levelet küldött III. Konrádnak és abban Rogeriusról dicsérettel szól.[2]) Ezen levél alapján útaztatják Ottót, mint fentebb tárgyaltuk, a Szentföldről egyenesen Francziaországba.

E levélben foglaltakat azonban más szempontból is értékelni kell s ezért valamiképpen mindenki be akarta illeszteni Ottó életkörülményei közé. A dolog azonban nem ment könnyen. Igy Wilmans nagyon különösnek találja azt, hogy Ottó ilyen közvetítő szerepre vállalkozott, mert Rogeriusra erősen haragudott és Szt. Bernátért sem rajongott. Az egész szerinte csak úgy érthető, ha ezen időben Ottó feszült viszonyban volt Konráddal.[3]) Grotefend nem fogadja el Wilmans érvelését, de azt szinte magától értendőnek tartja, hogy Ottó Francziaországon át tért haza. [4])

Mindjárt könnyebben megmagyarázhatjuk Ottónak ezt a homályos szereplését is, ha a kalandos francziaországi útazást elhagyjuk. Konrád ugyanis a keresztes hadjárat után alaposan kiábrándulhatott a konstantinápolyi udvarból. Ugyanaz mondható Ottóról is, a ki a Gesta-ban már egészen más hangon beszél a görögökről, mint a Chronicon-ban. Beláthatták, hogy a keleti

---

[1]) 1149 máj. 29. — [1]) Jaffé, Bibl. I. 376. (W. u.) — [2]) Wilmans i. h. XIV. — [3]) Grotefend, Der Werth der Gesta Friderici imperatoris. Hannover, 1870. 9. l.

vállalkozásnak egészen más eredménye lehetett volna, ha elfogadják sziciliai Rogerius ajánlatát. Az ugyanis hajlandó volt a sereget ingyen átszállítani a tengeren. Ezek a dolgok arra indíthatták Konrádot, hogy közeledést keressen a francziák, elsősorban clairvauxi Szt. Bernát útján — a ki Rogeriusnak nagy pártolója volt — Rogeriussal. Ilyen bizalmas ügyben való puhatolózásra Ottónál alkalmasabb embert keresve sem találhatott volna. Ottó tehát egyenesen Konrád megbízásából utazhatott Francziaországba 1149 derekán s onnan csak 1150 nyarán tért vissza a clairvauxi apát levelével, mert 1150 szept. 16-án már Regensburgban találjuk.[1])

Az a körülmény, hogy Ottó Rogeriusról a Krónikájában haragosan emlékezik meg,[2]) ebben a tekintetben komoly érvnek nem hozható fel, mert most éppen arról volt szó, hogy a birodalom eddigi ellenségével barátságosabb viszonyba lépjenek a hűtlenül viselkedő görögökkel szemben ; másrészt maga Ottó is élét veszi heves kifakadásainak azzal a kijelentésével, hogy némelyek szerint Rogerius minden más fejedelemnél jobban szereti a békét és szigorúságával csak a lázongókat óhajtja fékentartani.[3]) Szt. Bernáthoz való viszonyát is ugyanilyen téves alapon értelmezik. Ottó mindenütt a legnagyobb tisztelettel emlékezik meg róla és szerényen csak azt emeli ki, hogy még e kiváló férfiú sem volt ment egynémely emberi gyengeségtől, a mit alkalomadtán az önzők a saját érdekükben kihasználtak. [4]) Ez bizony nem leszólása a jeles clairvauxi apátnak, hanem helyes megítélése az ő nemes, de rajongásig lelkesülő egyéniségének.[5])

Ottónak francziaországi szereplése azonban nem járt politikai következményekkel s csaknem egészen feledésbe ment.

Az 1151. év első felét szinte megszakítás nélkül Konrád oldalán tölti el Ottó. Igy vele van hosszú rajnai útjában is, a mikor a kölni s az utrechti egyházak ügyét igyekszenek rendbehozni.[6]) Ápr. 15-én Boppardban időznek és májusban Albert meisseni püspökkel felszenteli a schwarzrheindorfi kápolnát.[7])

---

[1]) Waitz i. h. X. — [2]) Chron. II. 19 ; VII. 20. 23. 24. — [3]) Chron. VII. 23. — [4]) Gesta I. 48. — [5]) V. ö. m. Gesta I. 49. 50. 52. 58. 60. — [6]) Gesta I. 68. — [7]) U. o.

Konrád halála [1]) s I. Frigyes trónralépte Ottó életének külső vonatkozásaiban nem jelentett olyan nagy fordulatot, a mint azt Wilmans után általánosan hiszik. Hiszen Ottót, különösen Konrád utolsó éveiben, szinte állandóan ott találjuk az uralkodó mellett s bizonyosan nem egyébért van ott, mint azért, hogy tanácsadója legyen az akkor felmerült birodalmi, főképpen pedig kényes egyházi ügyekben. S Konrád halála után jó egynéhány évig, ha pusztán a gyér adatok után indulunk, inkább azt hihetnők, hogy ebben a tekintetben visszaesés tapasztalható. De nincs okunk ezt az utóbbi lehetőséget feltételezni. Adatok híján is elismerhetjük, hogy Ottó mindjárt Frigyes uralkodása kezdetén is megtartotta az udvarnál régi tekintélyét, a mely aztán idővel a réginél is nagyobbra növekedett. Az azonban kétségtelen, hogy Ottó belső életében, gondolkozásában, lelki világában óriási fordulatot idézett elő jeles unokaöcscsének, Frigyesnek trónralépte. A mit a gyenge és tehetetlen Konrád — a kit már Tyrusi Vilmos is »vir simplex«-nek nevez — egész uralkodása alatt nem tudott elérni, az Frigyesnek rövidesen sikerül: helyreállítja a nyugalmat s a rendet a felfordult birodalomban, dicsőséget, félelmes tekintélyt szerez annak s vasakaratát még a Szentszékkel is éreztetni tudja. A régi silány állapotokkal szemben ez a meglepetésszerű változás magával ragadja a mi Ottónkat is. Frigyesnek a legőszintébb s a legnagyobb bámulójává lesz és egyszerre bízni kezd a pusztulásra megérett világ jövőjében is.

Ottó már Konrád korában is azon volt, hogy a Welfeket valamiképpen kibékítse. Nemcsak püspökségének, hanem az egész birodalomnak nyugalmát ettől a békétől remélte. Frigyes Konrádnál jobban felismerte a nehéz kérdés megoldásának jelentőségét, Ottó tervét teljes erejével felkarolta és meg is valósította. 1156 szept. 17-én hirdették ki a regensburgi gyűlésen az egyezséget, a mely Oroszlán Henrik és Jasomirgott Henrik összebékéltetésével végét vetette a hosszú, áldatlan tusakodásnak. Nincs mit csodálkozni azon, hogy Ottó oly kitörő örömmel üdvözli a békét. Hiszen a közügyek terén kifejtett tevékenységének a legszebb sikere fűződik hozzá.[2]) — De az ország határain kívül is erősen számított Frigyes Ottó képességeire.

---

[1]) 1152 febr. 15. — [2]) V. ö. Gesta II. 47. 55.

Milánó féktelen viselkedése ugyanis arra bírta a fejedelmet, hogy haddal törje meg a büszke város dölyfösségét. Az 1157 márczius 24-én tartott birodalmi gyűlésen el is határozták a milánói hadjáratot.[1]) És Frigyes ebben jelentékeny szerepet szánt Ottónak is, a mire az a legnagyobb készséggel vállalkozott.[2])

Erre az időre esik az is, hogy Ottó a Krónikáját, a melyet Frigyes kérésére [3]) már az előző évben lemásoltatott, Rapoto weihenstephani apáttal és káplánjával, Rahewinnel, elküldi a császárnak.[4]) Örömest, de nem minden szorongás nélkül tesz eleget az előkelő rokon felszólításának. Nyugtalankodik, hogy munkája talán nem fog megtetszeni Frigyesnek. Ezért szükségesnek tartja, hogy megmagyarázza a Krónika szomorú hangját s kedveskedő levelet ír a császár kanczellárjának, Reginaldnak is és kéri, hogy művének kegyes magyarázója legyen. Hivatkozik a történetíró kötelességére, a mely bizony megköveteli a császári füleknek talán kellemetlenül hangzó dolgok elbeszélését is.[5])

Frigyes kedvezően fogadja Ottó Krónikáját és megbízza a saját történetének a megírásával is.[6])

Ottó 1157 nyarán hozzá is fogott a Gesta megírásához [7]) és élte hátralevő napjait — úgyszólván — egészen ennek szentelte. Igazi nyugalmat azonban még most sem élvezhetett. A saját apró pörlekedései mellett főképpen az izgatta, hogy Frigyes és a Szentszék között heves viszály támadt, a mi a birodalom békéjét is fenyegette.[8])

1158 jan. 13-án jelen van a regensburgi birodalmi gyűlésen, a hol panaszt emelt bátyja, Jasomirgott Henrik ellen, a ki bizonyos egyházi javakat meg nem engedett módon lefoglalt. A viszálykodó testvéreket a császár személyesen békítette ki.[9]) Június elején meglátogatja Augsburgban a Milánó ellen induló

---

[1]) V. ö. Simonsfeld, Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Friedrich I. — I. 520. — [2]) V. ö. Gesta II. 50., és Ottó levele Frigyeshez. Gombos : KK. XII—XIV. 61. — [3]) Gombos : KK. XII—XIV. 59. — [4]) U. o. 61. — [5]) U. o. 62. — [6]) U. o. XV. — [7]) V. ö. Lüdecke, Der historische Wert des ersten Buches von Otto's v. Freising Gesta Friderici. Halle, 1884. 8—9 l.; Grotefend, Der Werth der Gesta Friderici imp. Hannover, 1870. 17. l. — [8]) Gesta III. 9—11. 16. 22. — [9]) Gesta III. 14.

Frigyest, a ki a birodalmi nagyok hadainak csatlakozására várakozik. Itt élőszóval is megkéri unokaöcscsét, hogy egészségi állapotára való tekintettel mentse fel a hadjárat alól. A császár, noha úgy találta, hogy Ottó az ő itáliai útján szinte nélkülözhetetlen, kegyesen megengedte neki, hogy otthon maradjon.[1]) Június 14-én Ottó panaszára az Oroszlán Henrikkel támadt kisebbszerű egyenetlenségét is kielégítő módon elintézte.[2]) Szeretett unokaöcscsétől való elválása előtt még azt is megérte, hogy a császár és a pápa között támadt szakadás nagy örömére [3]) békés megoldást nyert. A szelid IV. Hadrián pápa ugyanis meggondolta a dolgot s a mikor Frigyes hadai már indulóban voltak Itália felé, engesztelő követeket küldött hozzá. Frigyes a pápa levelét Ottónak adta át, hogy olvassa fel és magyarázza meg. Ottó — írja Rahewin [4]) — jóakarattal magyarázta meg a levél értelmét, mire a császár megenyhült s a kibékülés megtörtént.

A mikor elkövetkezett a sereg indulási ideje, megtört szívvel búcsúzott el a császártól, a kit nem remélt viszontlátni, és szeretett egyházát annak kegyeibe ajánlotta. Frigyes pedig minden irányban megvígasztalva bocsátotta el kedves nagybátyját.[5]) Erre Ottó azon betegen elindult a cziszterciek káptalanjának meglátogatására. Érezte közeli végét és testvérei között óhajtott meghalni. Útközben nem véletlenül, mint némelyek hiszik, hanem szándékosan [6]) tért be régi kedvelt helyének, a morimundi apátságnak meglátogatására. Nagyon kimerülve érkezett meg, kísérői azonban még semmi rosszra sem gondoltak. De mindjárt rá feltűnő gyengeség fogta el, ágynak esett s néhány nap alatt elhúnyt.[7]) Utolsó órájában meggyónt, végrendelkezett s a mennyiben írásaiban könnyen tévedhetett, azokkal szemben magát mindenben az egyház hívének vallotta. A Gesta-t, a melyet utolsó útjára is magával vitt, átadta tudós testvéreinek, hogy különösen a Gizilbert ügyében [8]) nézzék át, nem mondott-e valami sértőt. A folytatásával pedig egyenesen Rahewint bízta meg.[9])

---

[1]) Gesta IV. 14. — [2]) Stumpf, Reichskanzler II. no. 3812 (Kohl i. m. LX. 35.) — [3]) Gesta III. 22. — [4]) U. o. — [5]) Gesta IV. 14. — [6]) Cont. Claustroneobrg. SS. IX. 610. — [7]) 1158 szept. 22. — Gesta IV. 14. — [8]) Gesta I. 48. 52—54. 56. 58. — [9]) Gesta III. Prol.

A testvéreknek ő maga mutatta meg az ujjával a templomon kívül azt a jelentéktelen helyet, a hol pihenni kívánt. Azok azonban jobban meg akarták tisztelni egykori kedves apátjukat, mint a hogyan az szerénységből óhajtotta, s a templomban a főoltár közelében temették el. Sírfeliratát Rahewin készítette és abban panaszos hangon kesergi, hogy szép termetű, tekintélyes külsejű, eszmékért küzdő férfiú volt, a ki éveit tekintve fiatalon, de mégis törődötten húnyt el. [1])

III.

Ottónak két történeti műve maradt ránk: a *Chronicon* és a *Gesta Friderici I. imperatoris.* S mint látni fogjuk, más ilyen irányú munkát nem is írt. Vannak azonban, a kik Urstisius [2]) és Aeneas Sylvius hagyományszerű feljegyzésére támaszkodva [3]) azt hiszik, hogy ezeken kívül volt még neki több philosophiai és logikai művecskéje s hogy Ausztria történetét is megírta, különös tekintettel a Babenbergi-családra.

A philosophiai és logikai művecskékre vonatkozó hagyományt úgy egészében elfogadhatjuk. Tudjuk ugyanis, hogy Ottó Párisban szerzett ismereteit, az aristotelesi tanokat, a melyek akkor újszerűek voltak Németországban, sikeresen terjesztette papjai körében s valószínű, hogy a freisingi iskola számára írt is ilyenféle útmutatásokat és összefoglalásokat. Elfogadhatónak tartjuk azt is, hogy ezen tankönyv gyanánt szereplő jegyzetfélék annál is inkább könnyebben elkallódhattak, a mennyiben idők folyamán eredeti származásuk is feledésbe ment. Az Ausztria történetére vonatkozó hagyományt azonban egyáltalában nem fogadhatjuk el. Ez okvetlenül valami félreértésen alapulhat, mert annak kézzelfogható bizonyítékai vannak, hogy Ottó nem írhatott ilyen nagyobbszabású munkát.

A *Chronicon* előtt nem írhatta, mert a *Chronicon*-ban, noha ugyanazt a tárgyat többször is érinti, egy árva szóval sem említi, hogy másutt már megírta. Pedig Ottó, ha ugyanazon tárgyról vagy személyről ismételten beszél, még ugyan-

[1]) Gesta IV. 14. — [2]) Germ. hist. illustr. I. 4. — [3]) Hist. Frid. III. ap. Schilter, SS. R. G. p. 10. (Waitz i. h. XII.).

azon »liber« keretén belül is következetesen jelzi, hogy erről vagy arról másutt már bővebben tárgyalt. Ilyen értelemben a *Gesta*-ban is állandóan hivatkozik a *Chronicon*-ra. Másodszor a *Chronicon*-ban a Babenbergiekről szóló hagyományt egész terjedelmében semmi esetre sem közölné, ha az állítólagos »család-történetet« — amelyben inkább helyén lett volna — csak nem sokkal azelőtt megírta volna. Ha semmi egyebet nem is, de ezt már okvetlenül megrövidíti ebben az esetben és utalja az olvasót, hogy másutt, a maga helyén bővebben megírta. A *Chronicon* és *Gesta* között pedig azért nem írhatta, mert maga Ottó mondja a *Gesta* prologusában, hogy a *Chronicon* bevégzése után a keresztes mozgalmak hatása alatt ismét tollat ragadott, de letette és írni-vágyását egészen a Gesta-ig fékentartotta. Arról pedig szólnunk sem kell, hogy azután már meg nem írhatta, a mennyiben halála a *Gesta* befejezésében is megakadályozta.

Továbbá azt is figyelembe kell vennünk, hogy a *Gesta*-ban Ottó a Babenbergi-család történetének legfontosabb szakát megismétli és sehol sem utal a kérdéses családi történetre. A *Gesta*-ban ugyanis minden utalása ***kétségen kívül a császár számára lemásolt és annak megküldött Chronicon-ra vonatkozik. Mert egyrészt abban a munkában, a melyet egyenesen a császár kedvéért és kívánságára írt, nem is hivatkozhatnék a császár előtt ismeretlen művére, másrészt pedig minden utalása pontosan meg is található a Chronicon-ban.***

Ezen előrebocsátás után, azt hiszszük, egészen megnyugodhatunk abban, hogy a *Chronicon*-on s a *Gesta*-n kívül más történeti művet nem írt Ottó.

A *Chronicon-t*, a melyet maga Ottó »A dolgok változandóságáról« vagy »A két államról szóló történet«-nek [1]) szeret nevezni, 1143 derekán kezdette írni.[2]) Isingrim weihenstephani [3]) szerzetesnek ajánlotta,[4]) a kit előadása közben gyakrabban mintegy megszólít, felhívja a figyelmét arra is, erre is, beszédet intéz hozzá[5]) és végül figyelmezteti, hogy az ő dolga lesz

[1]) Historia de duabus civitatibus. III. prol.; VII. prol.; VIII. prol. stb. — [2]) Chron. II. prol. — [3]) Wilmans i. h. XVI. — [4]) Chron. VIII. 35. — [5]) V. ö. Bevezető sorai a Chronicon-hoz (Gombos: KK. XII—XIV. 63—67.); Chron. II. prol., III. prol. stb.

a munkába becsúszott hibákat kijavítani.[1]) — Ezen hatalmasnak nevezhető művében a világesemények sorát Ádámmal és Évával nyitja meg és egészen 1146 tavaszáig vezeti a történet fonalát, a mikor hirtelen, a hozzá legközelebbi dolgokat már elnagyolva, befejezi könyvét.

A *Chronicon* befejezésének időpontját közelebbről meghatározni nagyon bajos. Erre nézve általánosan a következő szempontokat szokták figyelembe venni: Ottó ugyanis elbeszéli,[2]) hogy Borics segítséget kért Konrádtól, a mit meg is igértek neki. Ebből kifolyólag — úgymond Ottó — nemcsak a jelenben érezünk zavarokat, hanem a jelekből rettegve sejtjük, hogy még nagyobbak is fognak következni. Közöttünk és a magyar birodalom között erős összeütközés várható. — A mikor tehát Ottó befejezte művét, már értesült azon háborús előkészületekről és határvillongásokról, a melyek az 1146 szept. 11-iki ütközetre vezettek.[3]) De magáról az ütközetről, a melyben a németek vereséget szenvedtek, még nincs tudomása. Ennél is tágabb meghatározási kört nyujt az a tény, hogy Ottó Konrád salzburgi érsekről, a ki 1147 ápr. 9-én húnyt el, még mint élőről beszél.[4])

Úgy hiszszük azonban, hogy a kérdésre más és talán közelebbi támpontokat is találhatunk Ottó munkájában. Nevezetesen ő maga mondja,[5]) hogy a mikor a 2. keresztes hadjáratra irányuló mozgalmak megindultak, már-már újból tollat fogott, hogy ismét írjon. Ez mindenesetre clairvauxi Szt. Bernát fellépésére vonatkozik és időben nem későbbre, mint 1146 derekára, mert a *Chronicon*-ban ilyen értelemben még nem beszél Szt. Bernátról.[6]) A Chronicon-t tehát valamivel már előbb befejezhette. Másrészt pedig, ha a VII. könyvet bezáró értesítését[7]) tekintjük, melyben feltűnően elnagyolva írja le Jasomirgott Henriknek és Henrik regensburgi püspöknek őt is igen közelről érintő viszálykodását (1146 febr.—márcz.), azt kell hinnünk, hogy Ottó már 1146 tavaszán *sietve* befejezte művét. Éppen ebből kifolyólag azt is valószínűnek tartjuk, hogy az utolsó ítéletről s annak következményeiről szóló VIII. könyvet eredetileg nem ekkor írta, hanem valamilyen formában, talán

[1]) Chron. VIII. 35. — [2]) Chron. VII. 34. — [3]) Gesta I. 33. — [4]) Chron. VII. 13. — [5]) Gesta I. prol. — [6]) V. ö. Chron. VII. 19. Más helyen nem is tesz róla említést. — [7]) Chron. VII. 34.

egy hatalmas prédikáczió alakjában már előbb elkészítette s utólag csak hozzásimította.

1156-ban Frigyes kérésére lemásoltatta a Chronicon-t, illetőleg Rahewinnek lediktálta,[1]) s 1157 április havában, a mint azt a kísérő levelében foglalt adatok alapján következtethetjük, Rapoto weihenstephani apáttal és Rahewinnel elküldötte a császárnak.[2]) A lemásolás alkalmával egyet-mást betoldott [3]) és egyet-mást megváltoztatott avagy elhagyott, a mit azonban igen nehéz pontosan kinyomozni, a mennyiben a Chronicon első, eredeti példánya nem maradt ránk.

Ottó Chronicon-ja gyorsan elterjedt egész Németországban s annyi másolatban [4]) maradt ránk, mint kevés más középkori krónika. Ekkehardnak és Siegebertnek a népszerűsége egyszerre megcsappant, mert azok az adatokat pusztán egymás mellé rakosgatták, de eszmeileg nem is próbálták meg összefűzni. Későbbi írók valósággal kútforrásnak használták[5]) s arra is érdemesnek találták, hogy tovább folytassák.[6]) Magának Frigyes császárnak is annyira megtetszett, hogy »annales praedecessorum nostrorum catholicorum imperatorum«-nak nevezi.[7]) — Ez a nagy keresettség, megbecsülés az író egyéb kiválóságai mellett főképpen annak tudható be, hogy az egyetemes történelemnek rövidebb, könnyebben áttekinthető és élvezetesebb összefoglalását száz esztendő múlva is hiába keressük. A Chronicon csak némi átsimítással is bátran odahelyezhető a XVI. század ugyanolyan természetű összefoglalásai mellé és kevésbbé élvezetes világtörténelmi tankönyveket még később is bőven találhatunk.

A Chronicon nyomtatásban először Cuspinian János bécsi tanár adta ki 1515-ben Strassburgban.[8]) Első kritikai kiadása (1868.) Wilmansnak köszönhető,[9]) a második (1912.) Hofmeister Adolfnak.[10]) Ez utóbbi oly bámulatos utánjárással és pontos-

[1]) Gombos: KK. XII—XIV. 61. — [2]) U. o. — [3]) Pl. a keresztes háborúban szerzett tapasztalataiból. V. 18. — [4]) Wilmans i. h. XXX—XLVII.; Hofmeister i. m. XXIII—LXXXVIII. — [5]) Continuatio Sanblasiana a. 1146—1209. — MG. SS. XX. 304—334. — [6]) Boemer-Ficker, Acta Imperii Selecta p. 117. (Wattenbach i. m. II. 247.). — [7]) Hofmeister i. m. XCVIII. — [8]) V. ö. Gombos: KK. XII—XIV. 307. — [9]) MG. SS. XX. 116—301. — [10]) MG. SS. In usum schol. (Ottonis ep. Fr. Chronica sive Historia de duabus civitatibus.)

sággal készült, hogy hosszú időn keresztül mintául fog szolgálni. A Chronicon nemzeti nyelven a maga egészében magyarul jelent meg először (1912.).[1]

Ottó második történeti munkáját, a »Gesta Friderici I. imperatoris«-t, csak látszólag írta önszántából, valójában pedig a császár óhajtására. Az a dolog, hogy Ottó a Chronicon-t kísérő levelében [2] szerényen maga ajánlkozik Frigyes tetteinek megírására, ha Frigyes is úgy akarja és a szükséges okiratokat neki megküldi, udvariassági ténynél egyébnek nem tekinthető. Kétségtelen, hogy ez irányban Frigyes érdeklődött először, egyenesen az ő kedvéért készült a Chronicon második példánya s annak átvétele után nemcsak a nyers anyagot küldeti meg Ottónak, hanem útmutatást is ad neki. Levelében [3] ugyanis tömören összefoglalja az 1152—1156. évek azon eseményeit, a melyekre súlyt kíván helyezni. Azt aztán már kedveskedő szavakkal rábízta Ottóra, hogy a szerény vázlat az ő tolla alatt kibővüljön. És Ottó munkája gerinczévé valóban a császár vázlatát tette ; a mennyiben pedig mást is felölelt, azért már a bevezetésben [4] mintegy bocsánatot kér és megmagyarázza, hogy a szélesebb alap éppen Frigyes alakjának szembetűnőbb kidomborítását segíti elő.[5]

Ottó leveléből és Frigyes válaszából megállapítható, hogy 1157 nyara előtt [6] semmi esetre sem foghatott a munkához és nem dolgozott rajta haláláig, a mint Lüdecke elfogadhatóan kimutatja,[7] hanem valamivel hamarabb, már 1158 tavaszán befejezte a második könyvet. Ez időben egyébként is annyira gyöngélkedett már, hogy az írás is terhére volt és az egész művet mindjárt tollba mondta Rahewinnek.[8]

A Gesta első és második könyve tehát meglehetősen rövid idő alatt készült el, a mi azonban mit sem von le értékéből és szőrszálhasogatásnál nem nevezhető egyébnek a mű egyik-másik búvárlójának az az igyekezete, hogy szaggatottságot fedezzünk fel előadásában.[9]

Ottó a Gesta-t, a melyet egyenesen a császárnak ajánlott,[10]

---

[1]) Gombos : KK. XII—XIV. — [2]) U. o. 57—61. — [3]) Gombos : KK. XV. — [4]) Gesta I. prol. — [5]) V. ö. Gesta I. 70. — [6]) V. ö. Lüdecke i. m. 8—9 ; Grotefend i. m. 17. l. — [7]) Lüdecke i. m. 10. l. [8]) Gesta IV. 14. — [9]) Lüdecke i. m. 12 ; Grotefend i. m. 19. — [10]) Gesta I. prol.

hatalmas, nagyterjedelmű munkának tervezte s ezért az egész első könyvet bevezetésszerűen írta meg, a melyet maga is ilyennek kíván tekinteni.[1]) Az investitura-harcz és a Staufen-család ismertetése keretében jórészt megismétli a Chronicon VII. k.-ben tárgyaltakat, de a nélkül, hogy igazán kiegészítené vagy pótolni akarná a VII. k. hiányait. Igy pl. a második keresztes hadjáratról, noha fül- és szemtanuja volt, szólni sem kíván. A Gesta-t tehát csak tévesen lehet a Chronicon folytatásának nevezni, mert a mi összekötő kapocsnak látszik, az egészen más czélból íródott. De egyébként is a Gesta a Chronicon-nal szemben teljesen független munka. Más a kerete, más a feldolgozás módja és más az író világfelfogása is! — A Gesta nem nevezhető ugyan egészen biographiának, de kortörténetnek még kevésbbé. Az első könyvtől eltekintve a birodalmi eseményekről alig szól valamit és a szomszédos országokra annyira sem terjeszkedik ki, a mennyire a dolog természete szükségképpen megkövetelné. Az író szeme folytonosan a császáron függ s a mi nem szolgál annak dicsőítésére, azt alig vagy éppen nem veszi észre.

Ottó nemcsak az első könyv bevezetésszerű megírásával jelzi, hogy a Gesta-t terjedelmesebb műnek tervezte, hanem előadása folyamán meg is mondja, hogy egy s más dolgot később bővebben ki fog fejteni.[2]) A második könyvet pedig még azzal a reménynyel fejezi be, hogy némi pihenés után megkezdi a harmadikat, mert nem bírja el az író Frigyes tetteit megszakítás nélkül felsorolni.

A Gesta igen nagy hatással volt a korabeli írókra, sőt — bátran elmondhatjuk — még a mostaniakra is szinte elhatározó benyomást gyakorol Barbarossa Frigyes egyéniségének megítélésénél. Úgy tetszik nekünk, hogy Ottó igaz lelkesedése a jeles császár alakját az utókor szeme előtt a valónál is fényesebbé tudta tenni. Maga a mű azonban népszerűségben nem érte utól a Chronicon-t. Nyomtatásban ezt is Cuspinian János adta ki először a Chronicon-nal együtt 1515-ben Strassburgban. Kritikai kiadása pedig Wilmansnak[3]) és Waitznak[4]) köszönhető. A Gesta-t Ottó egyenes »parancsára« és a császár meghagyására Rahewin folytatta.[5])

---

[1]) Gesta I. prol. 70; II. prol. — [2]) Gesta II. 48. — [3]) MG. SS. XX. 347—415. — [4]) MG. SS. In usum schol. Editio altera. Hannoverae 1884. — [5]) MG. SS. XX. 415—491.

IV.

Ottó világkrónikájának legfőbb értéke, a mint tanulmányunknak már bevezető soraiban kiemeltük, abban van, hogy írója az eseményeket okozati alapon, egymásból folyóknak tekintette s mindvégig egy vezérlő eszme körül csoportosította. Az emberiség történetét úgy fogta fel, hogy az tulajdonképpen Istentől belénk ojtott jónak és a sátántól belénk lopott rossznak egymással való viaskodásából szövődik össze.[1]) Ez a kettős küzdelem már Ádámmal és Évával megkezdődik [2]) és az emberiséget két táborra osztja. Ez az egymás megdöntésére törekvő két tábor két államot alkot, az örökkévalóságon nyugvó krisztusi államot, a melyet az író égi Jeruzsálemnek szeret nevezni és a kárhozatra szánt, a sátán vezérlete alatt álló világi államot, a melyet gyakran a földi Babylon czímmel illet.[3])

Az isteni államot az állandóság, a változatlanság jellemzi. Szerzője s feje kezdettől maga Jézus Krisztus.[4]) Később itt e földön az apostolok a kiépítői és vezetői.[5]) Ez az állam a világ nyavalyáitól és viharaitól meg nem rendül, minden körülmények között megingathatatlanul áll és számára már előre biztosítva van a győzelem.[6]) A kik ezt nem ismerik fel, azok elhullanak a hullandóval, elesnek az esendővel, gurulnak a forgandóval s végül örökre elvesznek a veszendővel.[7]) A jóban állhatatosak azonban a mennyekbe fognak felvétetni.[8])

A világi állam, a melynek megteremtője s vezetője a sátán, az ördög, az Antikrisztus,[9]) csupa változás, csupa forgandóság. Tagjai az ördög játékszerei,[10]) ismertetőjelük, hogy Isten akaratának kevélyen ellenállani törekszenek,[11]) végezetük az örök kárhozat,[12]) a mit megrontójuk sem fog elkerülni.[13])

Ez a két állam a világesemények keretében nem mindig egyforma erővel jelentkezik. A vezetőszerep hol az egyiké, hol a másiké, s van idő, a mikor kifejezetten egyik sem dominál,

---

[1]) Chronicon I. 2. — [2]) Chron. II. prol. — [3]) Isingrimhez. Gombos: KK. XII—XIV. 63—64. — [4]) Chron. III. 6. — [5]) Chron. III. 14. — [6]) Chron. II. 25. — [7]) Chron. II. 25. — [8]) Chron. I. 9. — [9]) Chron. III. 17. — [10]) Chron. III. prol. — [11]) Chron. I. 4. — [12]) Chron. VIII. prol. — [13]) Chron. I. 9.

hanem mintegy egymásban lappanganak.[1]) Ezen szempontból nézve a két államot — maga Ottó is kénytelen elismerni — itt a földön időnként a krisztusi állam is más-más jelleget mutat, éppen úgy, mint a világi állam.[2]) Ottóval együtt mindkettőnek három állapotát mutathatjuk ki.

Isten államának itt e földön első állapota a pogány fejedelmek idejére esik, azaz a népek teljességének megtérése előtti korra. Ez az állapot kivetettnek vagy megalázottnak mondható, mert mintegy rejtve volt a külsőleg hatalmaskodó világi államban. Második állapota a kegyelem idejére esik, a mely Jézus Krisztus eljövetelétől Ottó koráig tart, a mely kor szerinte már magában hordja az idők végezetét.[3]) Ezen *közepes* sorsú állapota reménykedőnek nevezhető. Ebben a korszakában már nemcsak belső, azaz lelki javakban részesül — a halhatatlanságon kívül minden egyéb megigért jót megkapván,[4]) hanem külső, látható boldogulásban is nagy előmenetelt tesz. Harmadik állapota, a dicsőségesen boldog és tökéletes állapot, a túlvilági életben következik el. — Ezenképpen a világi államnak is három állapota van ugyanazon időelhatárolással. Az első nyomorultnak, a második nyomorultabbnak, a harmadik legnyomorultabbnak mondható. Az *elvetemült* világi állam ugyanis első állapotában a szakadatlan változások mozgalmai között az igazi vallás nemismerése folytán nyomorult ; második állapotában annyival nyomorultabb, a mennyivel a világosság kinyilatkoztatása, azaz az igazság megbizonyosodása után kevesebb mentsége marad ; harmadik, legnyomorultabb állapota az utolsó ítélet után következik el.[5])

Ottó nemcsak eszmeileg keretezi az emberiség multját, jelenét és jövőjét ezen *állapotok* szerint, hanem történeti alapon bizonyítani is akarja olyképpen, hogy a *Chronicon* első hét könyvében a saját koráig terjedőleg a világeseményeket ezen tervezet szellemében okadatolja meg s úgy tárja elénk a két állam első és második állapotát, a nyolczadik könyvben pedig a próféták, a szentírás és az egyházi atyák tanusága szerint mutatja be a két állam harmadik állapotát.

[1]) Chron. V. prol. — [2]) Chron. VIII. prol. — [3]) Isingrimhez. Gombos : KK. XII—XIV. 64 ; Chron. VII. 34. — [4]) Chron. IV. 14. [5]) Chron. VIII. prol.

Azt az egyet föltétlenül el kell ismernünk, hogy sajátságos felfogását, a mely theologiai, philosophiai és történeti elemekből szövődik össze, művében teljességgel keresztülvitte s korabeli olvasóinak olyan kerek egészet nyujtott, a melyen túl már senkinek se lehet kérdeznivalója. Ezzel azonban túllépte azt a határt, a melyet a történetírónak éppen történetírói mivolta pontosan és szigorúan kimér. Ottó sokkal kiválóbb ember volt, hogysem ezt maga is tisztán ne látta volna. Érzi és meg is mondja,[1] hogy a nyolczadik könyvet sokan haszon nélküli munkának fogják bélyegezni, mert a históriai részhez nem kellett volna a szent iratok titokzatos bizonyságait odakeverni. De a dolog természete már megkövetelte, hogy a két állam harmadik állapotáról is szóljon. — És ebben igaza is van Ottónak: a nyolczadik könyv nélkül a két államról szőtt elmélkedésének, felfogásának, rendszerének, a melyen a *Chronicon* felépült, nem lett volna hitbéli bizonyító-záradéka, a melylyel az író olvasóját még utólagosan is meggyőzni remélhette felfogása helyességéről. Az aztán természetesen egészen más megítélés alá esik, hogy Ottó vezérlőeszméje mennyiben egyeztethető össze a történetírás alaptörvényeivel. És ha ebben a tekintetben nem azonosíthatjuk is magunkat vele, legalább is annyit a javára kell írnunk, hogy magasabb szempontból fogta fel az emberiség történetét.[2]

És most térjünk át Ottó felfogásának közelebbi megvilágítására, hogy miként látja ő a világ folyását a két állam első és második állapotán keresztül.

A Jézus Krisztus előtti korszakot egészen a világi állam hatalmaskodása tölti ki. A zsidóság egynéhány tagján kívül az ördög zászlójához szegődött minden nép.[3] Isten az embereket egészen szabad akaratjukra engedte, hogy megismerjék a világ sanyarúságát és így majdan képesek legyenek a Jézus Krisztus által adandó legmagasabb életparancsokat befogadni.[4] Innen van, hogy az egész emberiséget vezérlő főhatalom, a mely Keleten alakul ki,[5] először a világi állam polgárainak kezébe

[1]) Chron. VIII. prol. [2]) V. ö. Büdinger, Die Entstehung des 8. Buches Ottos von Freising, in SB. der Wiener Akademie d. Wiss., Phil.-hist. Cl. XCVIII. 1881. — 325—366. és Sybels hist. Zeitschrift. 1862. VII. 117—118. — [3]) Chron. III. prol. — [4]) Chron. II. 14; III. prol. — [5]) Baugrimhez. Gombos: KK. XII—XIV. 65.

jut. Külsőleg ezen főhatalomhoz fűződik az egész emberiség története, a mely a főhatalomnak egyik nemzetről a másikra való átszállása által négy korszakra vagy négy főbirodalomra tagolódik.[1]) Az első korszakban a vezérlő hatalom hordozói az assyrok és babyloniak, a másodikban a médek és a perzsák, a harmadikban a maczedonok és a görögök, a negyedikben a rómaiak, a kikről a frankok közvetítésével átöröklődik a németekre ; [2]) de ez utóbbi nem jelent külön korszakot, mert a német birodalom csak része a franknak. Nagy Ottó ugyanis csak visszaszerezte a teuton-frankoknak a longobardoktól bitorolt, a főhatalmat jelentő császári koronát.[3])

A főhatalom vándorlása népek, nemzetek, országok, dynastiák pusztulásán és keletkezésén keresztül [4]) nem a véletlenség, hanem a Mindenható műve. A világ sora úgy rendeztetett el, hogy minden emberi hatalom, tudomány keleten kezdődjék és nyugaton határolódjék.[5]) A bölcselet is Babylonban sarjadt ki, onnan Egyiptomba vitték át, aztán a görögökre szállt, azoktól a rómaiak örökölték s végül Galliába és Hispániába jutott.[6])

A főhatalomnak keletről nyugatra fordulása [7]) a világ kezdetét és végét jelenti. Már most, ha megvizsgáljuk a négy főbirodalom sorsát — mondja Ottó, — azt találjuk, hogy azok belső életük folyásában teljesen azonos képet nyujtanak. Életerős korukban megszerzik a hatalmat, elérik fejlődésük tetőpontját s aztán mindjárt megkezdődik a hanyatlás s végül aggkori gyöngeségben elpusztulnak.[8]) A mikor Babylon lehanyatlott, Róma már vajúdott, a mikor Róma elbukott, a frank már csirázott.[9]) S most — figyelmeztet Ottó a saját idejére czélozva — jelek mutatják, hogy a főhatalom a teuton-frankoknál eljutott vándorlásának végső pontjára, a mi az aggságában immáron vonagló világ végét jelenti.[10])

E négy főállam története Ottó megvilágításában elijesztően szomorú képét mutatja az emberi dolgok nyomo-

[1]) U. o. 62—63. — [2]) Chron. II. 27. 40 ; IV. 31 ; V. prol. 36 ; VI. 22 ; Isingrimhez. Gombos : KK. XII—XIV. 62—63. — [3]) Chron. VI. 17. — [4]) U. o. — [5]) Isingrimhez. Gombos : KK. XII—XIV. 62—63. — [6]) Chron. V. prol. ; Isingrimhez. Gombos : KK. XII—XIV. 65. — [7]) Chron.V. 36. — [8]) Chron. IV. 31. — [9]) U. o. — [10]) V. ö. Chron. V. prol. ; VI. 22. 36 ; VII. 34.

rúságos forgandóságának, a folytonos kínlódásnak és gyötrelmeknek, a melyek nemcsak a világi állam polgáraira nehezednek rá, hanem az égi államhoz tartozókra is, a kiket Isten egy-egy kis időre át szokott engedni a világi államnak megfenyítésre,[1]) és a kik itt az életben, mintegy Istennek zarándokúton járó fiai, a gonosz »Babylon« zavaraival megterhelten epekednek a boldog »Jeruzsálem« után.[2]) Az emberiség története tehát — úgymond — nem egyéb, mint egy nagyon szomorú tragédia.[3]) A hová csak néz, mindenütt oktalan hánykolódást lát, mintha minden lázbetegségben égne.[4]) S hogy a dolgok szánalmas változandóságát ne csak ő lássa, hanem az olvasója is okvetlenül észrevegye, ez irányban minduntalan figyelmeztetéssel él [5]) s különösen egy-egy jó például mutatkozó eseménynek, mint Karthágó szerencsétlenségének,[6]) Cyrus gyászos végzetének,[7]) Nagy Sándor halálának,[8]) Xerxes hadjáratának,[9]) Mithridates tönkrejutásának,[10]) a római birodalom bukásának [11]) vagy Lothár császár halálának [12]) elbeszélésénél tör ki belőle az elkeseredés a világ hitvány sorsa fölött, ilyenféléket mondván : »Íme, öklünkkel tapogathatjuk, hogy milyen nyomorult az ember sorsa ! S mi mégis úgy odatapadunk az esendőkhöz, mulandókhoz, mint valami örökre fennmaradó dolgokhoz. Ah ! nyomorult vak elmék, vegyétek ezt figyelembe !«

S miért és honnan a világnak ez a szomorú, gyászos sorsa ? — Isten akaratából van így, — mondja Ottó. — Mert minden, a mi e földön történik, Isten akaratából történik.[13]) A dolgok változandóságával járó nyomorúság, a sokféle sanyargattatás mind Isten jóságának és irgalmasságának tulajdonítandó, a ki azért rejtette a halandók dolgába a nyomort,[14]) hogy az abból folyó siralmas esetekkel a világ megvetésére indítsa az embereket,[15]) hogy Babylon nagygonoszságú polgárainak közös-

---

[1]) Chron. III. 45. — [2]) Isingrimhez. Gombos : KK. XII—XIV. 63—65. — [3]) Levele Frigyeshez. Gombos : KK. XII—XIV. 60. — [4]) Chron. V. 36. — [5]) Chron. I. 26. 32 ; II. 14. 17. 20. 25. 30. 32. 34. 43. 45. 47. 51 ; IV. 31. 33 ; V. 1. 35. 36 ; VI. prol. 9. 17. 36 ; VII. prol. 9. 12. 21. 24. 34. 35 ; Isingrimhez. Gombos : KK. XII—XIV. 67. stb. — [6]) Chron. II. 32. — [7]) Chron. II. 14. — [8]) Chron. II. 25. — [9]) Chron. II. 17. — [10]) Chron. II. 45. — [11]) Chron. IV. 31. — [12]) Chron. VII. 21. — [13]) Chron. III. 15. — [14]) Chron. II. 14. — [15]) Chron. U. o.

ségéből áttérjenek a krisztusi állam polgáraihoz,[1]) hogy a maga szeretetére bírjon mindeneket az örök boldogság honába.[2]) — Ottó tehát a világkrónikájával, a melyben bemutatja a halandók dolgainak siralmas forgandóságát, egyenesen és czéltudatosan azt kivánja megértetni és a megértés után elfogadtatni, hogy a sokféle szorongattatásból és a világnak esendő sorából olvasói felismerjék Isten hívó szavát és térjenek át Isten államának polgárai közé, a kiknek a VIII-ik könyvben előre szemlélhetővé teszi azt a túlvilági boldogságot, a melynek itt az életben már a puszta remélése is igen nagy boldogság.[3]) E tekintetben annyira előrelátó Ottó, hogy olvasóinak esetleges kételkedésével is számot vet. Lehetségesnek tartja ugyanis, hogy valaki másutt is tájékozódást próbál keresni a világ sora felől. Előre figyelmezteti tehát őket, hogy vigyázzanak, mert a pogány íróknak és az azok után indulóknak műveiben csak a világi állam dicsérete olvasható.[4])

Ottó az ő két államának keretén belül — a mint láthatjuk — úgy egészében jól el tudja helyezni az emberiség történetét. Sőt a pogány korban és a kereszténység terjedési szakában a részletekkel is könnyen megbirkózik. A helyzet ugyanis az utóbbi korszakban csak annyiban változik, hogy a krisztusi állam kezd felemelkedni s a világi állam kezéből lassanként kicsúszik a földi hatalom. De nagy zavarba jön Ottó akkor, a mikor végleg kialakul a hatalmas keresztény egyház, a mely nem egyéb, mint Istennek e földön is győzedelmeskedő állama. A világi állam annyira veszendőbe megy, hogy a sátán már csak alattomosan, belülről próbálgatja gyöngíteni Isten államát.[5]) A sátán munkája tagadhatatlanul a krisztusi állam keretén belül folyik, mert a világi állam szinte egészen eltűnt, keretébe már csak a szétszórt zsidóság s a még létező pogányok tartoznak, a kik Ottó szerint figyelemreméltőt már nem cselekszenek. Igy aztán kénytelen bevallani azt is, hogy Nagy Konstantin után már csak egy, azaz a krisztusi államról szövődik a história.[6])

---

[1]) Chron. I. 19. — [2]) Chron. II. 14; 51. — [3]) Isingrimhez. Gombos: KK. XII—XIV. 64—67; Chron. II. prol. 14. 43. 51; IV. 33; VII. 24. — [4]) Chron. IV. 21; Isingrimhez. Gombos: KK. XII—XIV. 64. — [5]) Chron. III. 22; IV. 5. 8; V. prol.; VIII. 1. — [6]) Chron. V. prol.

Ez a fennakadás azonban még olyan természetű, hogy aránylag könnyen legyőzi Ottó azzal, hogy a krisztusi államnak kezdetben hangoztatott tisztaságáról lemond. Azt a tételt állítja fel, hogy a míg a krisztusi állam itt e földön bolyong, a tengerbe bocsátott hálóként nem válogathat a beléje kerülők között, hanem a jókat s a gonoszokat együttesen magába szedi. Azaz a sátán állama egészen belekeveredik a krisztusi államba és egy új, egy kevert állam keletkezik.[1]) De ez a keveredés korántsem olyan ám, mint a két állam első állapotában, mert akkor a krisztusi állam kevésszámú polgársága tisztaságát megtartva lappangott a hatalmas világi államban,[2]) most pedig az Isten államába tartozókkal úgy élnek a nem odavalók, hogy egyedül csak Isten ismerheti övéit.[3]) A sátán tehát, államának hatalmát elvesztvén, befurakodott Isten államába s egyenesen ott készíti elő az utolsó nagy küzdelmet, a mely a világ végét jelenti, a mikor mint Antikrisztus ismét nyiltan fog fellépni Isten állama ellen.[4]) E szörnyű küzdelemnek első szelét már érzi is Ottó. Korának undok gonoszsága s a bűnök sokasága a vég kezdetét jelzik és Isten, a legirgalmasabb bíró, kizárólag a jámbor szerzetesek és egyéb szentéletűek érdemei folytán tűri még a romlásra megérett világot.[5])

Sokkal nehezebb és szinte áthidalhatatlan dilemma elé kerül Ottó a két államról alkotott elméletével szemben akkor, a mikor a krisztusi állam keretén belül kialakul és egymással szembe kerül a császári és a pápai főhatalom. Azaz a krisztusi államban két állam keletkezik: az egyik a keresztény császárság, mint világi állam, a másik a krisztusi állam egyházi, papi szervezete, mint lelki állam. Azt mondja Ottó, hogy e kettő egymástól nem választható el s mégis *két* vezetőszemély van benne: a pápa és a császár.[6]) Isten államának e kétfejűsége azonban annál is inkább nagyobb zavart okoz Ottó elméletében, mert nem meri a két vezetőszemély hatalmi körét elhatárolni. Kénytelen ugyan felvetni a kérdést, hogy mi illeti meg hát a világ javaiból, a hatalomból, a méltóságból az egyházi szervezetet, Jézus Krisztus papjait, a kiknek az égi uralom dicsősége

---

[1]) Chron. V. prol; VII. prol. — [2]) V. ö. Chron. III. prol.; V. prol. — [3]) Chron. VII. prol. — [4]) Chron. III. 47. — [5]) Chron. VII. 9. 34. — [6]) Chron. VII. prol.

van megigérve,[1]) azaz, hogy a római főpap a lelkiek mellett milyen alapon gyakorolhat világi főhatalmat is a nyugati királyok fölött,[2]) de a kérdésre nem mer egyenes feleletet adni. Kerülő úton, egyházi tekintélyekre hivatkozva, csak magyarázatot ad, a melyből azonban kiérezhető az ő véleménye is.

Isten az ő államában — mondja Ottó — és pedig annak második állapotában, két hatalmi személyt állapított meg, két kardot, papit és világit. A papi Krisztus szentségeit kezeli és csak a lelkiekben gyakorol hatalmat ; a másik személy kezében van a világi hatalom s minden anyagi erő, de kötelessége a szegényeket és Isten egyházait a gonoszok megrohanásaitól védeni és a bűnösöket megbüntetni. A lelki hatalomhoz tehát csak lelki birtokok tartoznak, azaz tizedek, zsengék, a hivők adományai s más ilyesfélék. És minden anyagi erő, minden földi méltóság a másiknak van alávetve. Szent Péter valósággal csak a lelki hatalmat gyakorolta. Viszont az is bizonyítható, hogy Nagy Constantin jogosan adott az egyháznak királyi javakat,[3]) a mit azonban végérvényesen eldönteni nem a *Chronicon* feladata.[4]) Annyi azonban kétségtelen, hogy éppen ezen adományozásból kifolyólag a két hatalmi személy jogköre rendezetlenné lett.[5])

E fejtegetésből megállapítható, hogy Ottó a Szentszék világi hatalmát nem tartja Isten államára nézve feltétlenül hasznosnak, a következő kijelentésével is megerősítvén ezt : »Hogy a saját véleményemről beszéljek, vajjon Istennek jobban tetszik-e államának e most látható felemelkedése vagy régi megalázottsága, nyíltan bevallom, nem tudom. Mégis úgy látszik, hogy *a régi állapot jobb volt*«. [6]) Nem hallgathatjuk azonban azt sem el, hogy súlyos véleményéhez mindjárt sietve hozzáfűzi : »De azért igazat adok a szent római egyháznak, hogy a miket birtokol, jogosan birtokolja«.[7])

Hogy Ottó az egyháznak a világi javakban s főként a világi hatalomban való örvendetesnek látszó gyarapodását a lelki életre nem tartja hasznosnak, azt egyéb megítéléseiből is észrevehetjük. Például Julianust a legkisebb egyházellenes intézkedéséért is keményen megrója, de azért, hogy az egy-

[1]) Chron. IV. prol. — [2]) Chron. IV. 3. — [3]) Chron. IV. prol. — [4]) Chron. IV. 3. — [5]) Chron. IV. prol. — [6]) U. o. — [7]) U. o.

házat a földi javaktól meg akarta fosztani, nem illeti szemrehányással.[1]) Élesen feltűnő, hogy VII. Gergely pápáért egy cseppet sem lelkesedik.[2]) IV. Henrik kiátkozását olyan cselekedetnek tartja, a melynek a lelki életre való veszedelmes következményeit még csak elbeszélni is »undorodik«.[3]) Azt azonban még sem óhajtja elhallgatni, hogy az egyház, a mely IV. Henrik személyében megalázta a birodalmat, éppen a birodalom erejéből és a királyok jótevőségéből emelkedett fel ; a birodalom pedig éppen a papsághoz való szeretete által gyöngült el annyira, hogy így le lehetett rá sujtani.[4]) Ebben az ügyben — úgymond — az egyháziak látszanak vétkeseknek, a kik kardjukkal, a melyet a királyok kegyéből szereztek, ütni merészlik a birodalmat, mintha csak éppen Dávidot utánoznák, a ki a filiszteust elsőben Isten erejével terítette le s csak azután nyakazta le a saját kardjával.[5]) Ezek után bizonyos jóleső érzéssel idézi [6]) a birodalmi kormányt ismét erős kézzel megragadó V. Henrik mondását : »Az ég az ég uráé, a földet azonban az emberek fiainak adta !«

Ottó felfogása, a jó és a rossz küzdelme itt a földön, egyáltalán nem új, de egészen új és eredeti abban a formában, a hogyan a két államról megalkotott elméletével beleviszi az egyetemes történelembe. Ebben a tekintetben nem állott sem Szent Ágostonnak, sem másnak a befolyása alatt.[7]) Az emberi dolgoknak keserű megítélését, sötét világfájdalmát sem másoktól kölcsönözte, hanem önmagából merítette. »Szivem keserűségéből írtam krónikámat«, mondja a Frigyeshez intézett levelében.[8]) És a Chronicon előszavában is hangoztatja, hogy a halandók viszontagságos sorsának megismerését nem az előtte írók műveiből merítette, hanem saját korának tapasztalataiból.[9])

Nincs okunk rá, hogy kételkedjünk Ottó vallomásának őszinteségében, hiszen művei erősen igazmondó embernek

---

[1]) Chron. IV. 10. — [2]) Chron. VI. 34–35. — [3]) Chron. VI. 36. — [4]) Chron. VII. prol., 18. — [5]) Chron. VII. prol. — És Wilmans (utána mások is), nem tudni, milyen alapon, mégis azt állítja, hogy az egyházi hatalomhoz húzott (I. h. XXIV.). — [6]) Gesta I. 11. — [7]) Marczali is azt hiszi, hogy »Szt. Ágoston befolyása« győzött rajta. (A magyar történet kútfői az Árpádok korában. Budapest, 1880. 121. l.). [8]) Gombos : KK. XIV. 61. — [9]) U. o. 64.

mutatják. De egyébként is nehezen képzelhető el, hogy akár Orosiusnak, akár Hieronymusnak vagy az előtte írók közül másvalakinek a munkája is ilyen mélységes világfájdalmat fakaszthasson az olvasója szivében. Sajátos elkiállapotának magyarázatát inkább abban kereshetjük, hogy Morimundban mint egyszerű, szemlélődő életet élő szerzetes igazi boldog nyugalmat élvezett s a mikor onnan kikerült a világ zajába — állásánál és származásánál fogva az akkoron minden téren vehemensül megnyilatkozó tülekedésnek éppen a góczpontjába — iszonyú megbotránkozással tapasztalhatta, hogy az önös érdekek kíméletlenül végiggázolnak minden egyházi és világi törvényen és az eltiprottak nem találnak oltalmat a krisztusi állam egyik fejénél sem : a császár tehetlen ember, a pápa pedig magában Rómában is utczai forradalmakkal küzködik. — Hogy Ottónál a világfájdalom nem volt sem kölcsönzött, sem tettetett, sem alaptermészetében rejlő, hanem olyan bensőséges érzés, a melyet időszerűleg a viszonyok váltottak ki belőle, minden egyébnél jobban mutatja az, hogy a birodalom hosszú züllésének megszüntével — minden mesterkélt átmenet nélkül — egyszerre rózsás színben látja a világot.[1])

A ki Ottó tiszta és nemes, de hangulata szerint könnyen lobbanó lelkületének ismerete nélkül olvassa örömkitöréseit Frigyes dicsőségesen induló, békét és nyugalmat hozó uralkodása fölött, az okvetlenül hízelkedőnek fogja tartani. Az avatatlan ugyanis joggal csodálkozhatik azon, hogy a Gesta-ban a földi dolgok változandóságáról már szinte szó sem esik.[2]) Frigyes felé a Chroniconban pellengérre állított »szerencse« arczulatának változatlanul mosolygós felét mutatja [3]) s Ottó reméli, hogy a jövendőben is úgy lesz s boldogoknak nevezi az írókat, a kik a nagy császárnak, a haza atyjának [4]) tetteit papirra vethetik.[5]) És Frigyes — úgymond — érdemes is, sőt minden elődénél érdemesebb, hogy tetteit megírják,[6]) mert vele felvirradt a világon régen nélkülözött béke derüje és a sírást a nevetés váltotta fel. »Királyok és császárok dísze kiált fel túláradó lelkesedésében, — előre tudom, hogy tollam, a midőn tetteid nagyszerűségét igyekszem megírni,

[1]) V. ö. Gombos : KK. XII—XIV. 60. — [2]) Gesta I. prol. — [3]) Gesta I. 47. — [4]) Gesta II. 56. — [5]) Gesta I. prol. — [6]) U. o.

a felhalmozódó győzedelmeknél fogva nem bírja majd meg az anyagot!«[1]) És örömmel állapítja meg azt is, hogy Frigyes hatalma az egyházi dolgokban is fölötte megnövekedett.[2])

Szembetűnően megváltozott Ottó felfogása egyebekben is. Fentebb már bőven kifejtettük, hogy milyen czélzattal írta a Chronicon-t. A Gesta-ban homlokegyenest másképpen jelöli meg azt a czélt, a melyet a történetírónak munkájával szolgálnia kell. Magasztalni tartozik az író — úgymond — a derék férfiak jeles cselekedeteit, hogy az emberek szivét ezzel vitézségre serkentse, a gyávák említésre nem méltó tetteit pedig vagy hallgassa agyon, vagy ha már napfényre hozza, úgy tegye azt, hogy a halandók lelkének megfélemlítésére szolgáljanak![3]) És a mint másutt rá fogunk mutatni, a Gesta-ban már sok mindent elhallgat Ottó, nemcsak olyanokat, a melyek Frigyes dicsőségére nem szolgálnak, hanem minden olyan dolgot is, a melyek a Chronicon-ban sokszor emlegetett és gyászosnak jelzett változandóság érzetét kelthetnék fel az olvasóban. Sőt arra is vállalkozik, hogy a második keresztes hadjárat szerencsétlen eredményét, százezrek elpusztulását a boldog emberek okoskodásával csak relativ rossznak minősítse.[4]) — Ime, egyszerre milyen messze eltávolodott Ottótól a rombadőlni készülő világ vége!

A Gondviselés jóságosan megkímélte Ottót attól, hogy érzékeny, a külső benyomások iránt oly fogékony lelkületét ismét a Chronicon szomorú hangulata szállja meg: nem érte meg Frigyes és III. Sándor pápa között a nagy összeütközést, a mely az elmúlt zavaros idők minden nyomorúságát és szégyenét felidézte. De a »szerencsés« császárnak IV. Hadrián pápával támadt kisebbszerű összetűzése,[5]) a mely aránylag még könnyen elsimult, már felkeltette benne a csalódás érzetét és rossz sejtelmek kezdték gyötörni.[6])

Mindezen dolgok tehát, a mint előrebocsátottuk, Ottó hinni tudó, könnyen elboruló, könnyen reményre gyulladó lelkületének őszinte megnyilatkozásai és nagy hibát követne el az,

---

[1]) Gesta II. prol. — V. ö. m. II. 56. — [2]) Gesta II. 10. — [3]) Gesta I. prol. — [4]) Gesta I. 65. — [5]) Gesta III. 9—11. — [6]) Gesta III. 22.

a ki Frigyessel szemben megnyilvánuló lelkesedését történetírói tisztességének rovására akarná mérlegelni. Az azonban jogos megítélés tárgya lehet, hogy felfogásának megváltozása mint történetírónak előnyére válik-e ? ! Nekünk úgy tetszik, hogy — a *Chronicon* és a *Gesta* kútfői értékétől eltekintve — a világ esendőségén borongó Ottó jobb történetíró volt, mint a Frigyes uralmán fellelkesülő Ottó.

Végezetül rámutatunk még Ottó egyéniségének és gondolkozásának néhány mellékes vonására is, mivel azok is közelebb hozhatnak bennünket vezéreszméjének, történetírói felfogásának megértéséhez.

Ottó feltétlen híve a monarchikus kormányformának. A görögök köztársasági életében még értékelni tudja ugyan a szabadságszeretetet,[1]) de a rómaiakéban már nem. A római köztársaság bukását nem sajnálja,[2]) az itáliai városok köztársasági törekvéseit pedig egyenesen lenézi.[3]) Azonban az uralkodókat sem tekinti emberfeletti lényeknek. Frigyesnek, a kit mindenkinél jobban szeretett és csodált, nyíltan megmondja, hogy a királyoknak igazságosaknak kell lenniök s hogy igazságosan kormányozhassanak, tanulniok kell[4]) és első sorban is önmérsékletre kell szert tenniök.[5]) Általán úgy a fejedelmek, mint az alattvalók éberen őrködjenek az igazság és a jog tisztelete fölött, mert e kettőn alapszik az országok erőssége. Megfogyatkozásuk romlásra vezet.[6]) És Ottó nemcsak hangoztatja e szép elveket, hanem követi is. Műveiben — tehát a Gesta-ban is — egyetlenegy szót sem találhatunk az általa megismert igazság rovására. Két ezredév hány történetíróját tisztelhetjük meg ilyen dícsérettel ? !

Az igazi lelki erősséget megbecsüli a pogány népek fiaiban is[7]) és az erkölcsi tisztaság példáit dicsérettel emeli ki minden korban,[8]) elítélvén a szelíd bírákat, a kik az erkölcstelenségnek enyhe elnézői.[9]) A tiszta életet mindenkire egyaránt kötelezőnek tartja : a királyokra is.[10]) Csak természetes is, hogy ő, a ki élte végéig az egyenesség, az önmegtagadás és a lemondás

[1]) Chronicon II. 24. — [2]) Chron. III. 3. — [3]) Pl. Gesta II. 13. [4]) Gombos : KK. XII—XIV. 59—60. — [5]) Gesta I. 4. — [6]) Chron. II. 44. — [7]) Chron. II. 34. — [8]) Chron. II. 9—15. — [9]) Chron. III. 9. — [10]) Chron. VI. 3.

szigorú, szerzetesi törvényeit követte, ilyen szemmel nézte a régi világot s a körötte zajló életet, a melynek hullámai az ő korában talán a szokottnál is tisztátalanabbak voltak. De azért nem bíráskodik kihívóan. Paptársait szelíd szavakkal figyelmezteti kötelmeik megtartására, mert egyébként ők sem jutnak be Isten országába.[1]) Hatto mainzi érsek kétszínű viselkedését egyszerűen nem tartja főpaphoz méltónak [2]) és XII. János pápának a krónikákban olvasható vétkeit borzad elhinni.[3])

A harczot, háborút nem szereti s Frigyes tettein kívül, a melyek áldásos békét eredményeztek, nem tud fellelkesedni semmiféle hősiességen és győzelmen, mert mindig az elhullottakra gondol s a hadakozással járó borzalmakra.[4]) Igy a napjainkban is csodált spártaiakat ő csak közönséges rendbontóknak tekinti.[5]) Figyelmezteti is olvasóját a Chroniconban, hogy a háborúkról inkább csak elrettentésül ír s nem azért, hogy másokban harczi kedvet gyujtson.[6]) Világbékére vágyik, a mely érzésével a XII. századból a mi korunkba emelkedik.

Természetes szerénysége, a mely mindkét művében feltűnően megnyilatkozik, sok oly gyöngeségtől megóvta, a melyeknek a gyengébbek rabjaiul esnek. Jellemének ebben a vonásában rejlik, hogy a bölcs nyugalmával nézi az emberi fogyatkozásokat. A törtetőket a tenger csúszó-mászóival hasonlítja össze. Itt is, ott is a nagyok elnyelik a kicsinyeket s az erősebbek felfalják a gyengébbeket.[7]) S mért e kíméletlen tülekedés? — Hiszen minél magasabbra kapaszkodik a kapaszkodó, annál nagyobbat esik.[8]) Az okos megnyugszik Isten rendelésében és számba veszi, hogy az ember munkára született s csak rövid ideig él, mivelhogy sok mindenből összealkotott természete felbomlásra törekszik.[9])

---

[1]) Chron. VII. prol. — [2]) Chron. VI. 15. — [3]) Chron. VI. 23. — [4]) Chron. II. 17. 30. — [5]) Chron. II. 22. — [6]) Chron. II. 32. 49. — [7]) Chron. VI. prol. — [8]) Chron. VI. 9. — [9]) Gesta I. 4.

V.

Nagyon szigorúnak látszik ugyan az az eljárás, hogy régi írók műveire a modern történeti kritikát alkalmazzuk, de ettől szinte lehetetlen eltérni, mert mégis csak ez az egyetlen mód, a melylyel azoknak igazi értékét megállapíthatjuk. Ilyen szigorú és gyöngédtelen elbírálásnak vetjük alá Ottó Világkrónikáját s a Gesta-t is, a mit ezúttal annál is inkább megtehetünk, mivelhogy az eredmény az egész középkor történetirodalmi állapotához viszonyítva így is meglepőnek fog mutatkozni.

Ottó írói készségének egyik legerősebb vonása abban nyilatkozik meg, hogy nem minden előkészület nélkül fogott a munkához. A saját koráig terjedő időszakra vonatkozólag sokat összeolvasott, a saját korára vonatkozólag pedig a szálló hírek, a saját tapasztalatai és megbízható tanuk tudósításai mellett okmányokra és okmányszerű adatokra is súlyt vetett ; mindezeknek egyéniségéhez és felfogásához alkalmazott átgyúrásával birtokába jutott a történetíró első sorban is nélkülözhetetlen képességének : mindvégig uralkodni tudott a rengeteg anyag fölött és tárgyát mindig világos szemmel látta. A Chronicon dicséretesen arányos beosztása, a nagy munkának tervezett Gesta bevezető része és a második könyvben már az apróbb részleteknek kellő kidomborítása is azt mutatják, hogy legalább elméletileg valamiféle tervezetet is készített magának.

A Chronicon egyes könyveinek keretén belül, ha nem is éppen kifogástalanul, de mégis hozzáértő gondossággal végzi a kiválogatást, a lényeges és lényegtelen megrostálását. Olykor szeretne még erről is, arról is bővebben szólni, de mindjárt észreveszi a tárgytól való elkalandozását kísérő zavart és sietve féket tesz tollára, gyengéden figyelmeztetve olvasóját, hogy hol szerezhet kimerítőbb értesülést a dolog mellőzött részleteiről.[1]) Az ismétlésektől szigorúan tartózkodik. Ha valamely dolog vagy személy újból felmerül tárgyalása folyamán, mindig

[1]) Pl. Chron. I. 25 ; II. 30. 47. 48. 50 ; III. 13. 24 ; IV. 5. 14 ; V. 4. 32 ; Gesta I. 65. stb.

tudja és figyelmezteti olvasóját, hogy erről vagy arról már volt szó. Különös vigyázatot tanusít közismert dolgokkal szemben. »Nincs szükség — mondja — olyanokról hosszasabban beszélni, a miket már az iskolában is rágnak a gyermekek.«[1]) És a mások terjengős elbeszélését a rövidség okáért jól »felgyűri«.[2])

Forrásai fölött a maga szerény módja szerint kritikát gyakorol. Ez a kritika ugyan távolról sem elégítheti ki a mi igényeinket, de viszont azt is el kell ismernünk, hogy egy XII. századbeli történetírótól még ennyit is bámulattal kell fogadnunk. Hiszen az ókor kritikai feldolgozása — positiv eredményét tekintve — még a XVII. században sem mutat lényegesen magasabb színvonalat. A pogány világ íróit és az azokat követő, a pogány kort dicsérő »üres fecsegőket«[3]) a felfogásuk miatt nem szereti Ottó.[4]) Talán ennek tulajdonítható, hogy figyelmen kívül hagyott néhány jelentékeny munkát, a melyeknek pedig nagy hasznát vehette volna. De ebben a tekintetben sem ment a végletekig túlzásba. Szívesen merít *Sallustius* »De conjuratione Catilinae«-jéből,[5]) a »Bellum Jugurthinum«-ból[6]) és úgy véli, hogy mindkettőt bölcsen és jól megírta. Fölötte tanult és megbízható férfiúnak tartja *Flavius Josephust* is,[7]) annak ellenére, hogy »zsidó férfiú« volt.[8]) Az »Antiquitates Judaicae«-ből és a »De bello Judaico«-ból sokszor és igen sokat idéz.[9]) Másokkal azonban valóban kevesebbet törődik s csak akkor hivatkozik rájuk, a mikor ellenvéleményüket nagyon is könnyű megczáfolni vagy érdemes figyelembe venni. Ezen utóbbi szempontból említi meg például, hogy a pogány írók sokat »morogtak« az egyház ellen, mert nem tudta Rómát megtartani régi tisztességében.[10]) — A régi világ történetíróinál összehasonlíthatatlanul jobban megbecsüli a philosophusokat, különösen *Platont,*[11]) *Aristotelest*[12]) és az idézgetésre

[1]) Chron. I. 21. — [2]) Chron. II. 19. — [3]) Gombos : KK. XII—XIV. 67. — [4]) Chron. IV. 21 ; Gombos : KK. XII.—XIV. 64. — [5]) Chron. II. 37. 44. — [6]) Chron. II. 44. — [7]) Chron. III. 17. — [8]) Chron. III. 10. — [9]) V. ö. Chron. I. 2—4. 6. 7 ; II. 1. 15. 16. 25. 48 ; III. 5. 7. 10. 13—15. 17. 18 ; V. prol. — [10]) Chron. IV. 21. — [11]) V. ö. Chron. I. 17 ; II. 8 ; III. 12 ; VII. prol. ; VIII. 8 ; Gombos : KK. XII—XIV. 65. — [12]) V. ö. Chron. I. 6 ; II. 8. 25 ; V. 1 ; Gombos : KK. XII—XIV. 62.

oly alkalmas *Cicerót*.[1]) A költőket, a kiket más írók tanultságuk fitogtatása kedvéért folyton kéznél tartanak, békén hagyja s csak elvétve figyelmeztet *Vergilius*,[2]) *Ovidius*,[3]) *Juvenalis*,[4]) *Lucanus* [5]) és *Horatius* [6]) egy-egy sorára. A görög írókat egyáltalán nem ismeri s a mit azoktól kölcsönzött, ahhoz mások közvetítésével jutott. — A keresztény irodalmat annál behatóbban tanulmányozta a saját koráig bezárólag. Még a »szent együgyűséggel-írott« kisebb munkákat sem vetette meg, mert azoknak értékét éppen keresetlen egyszerűségükben találta meg, ellentétben azokkal, a melyek kimerítő alaposságukkal gyakran a tévedések melengetői.[7])

Kissé hosszadalmas volna, ha az Ottó által felhasznált keresztény írók műveivel egyenként és részletesen foglalkoznánk.[8]) S mivel ilyen részletezéssel dolgozatunk keretét is túllépnénk, Ottó műveinek csak főbb kútforrásaira terjeszkedünk ki. Ezek között első sorban is *Szent Ágoston* »De civitate Dei« cz. munkáját kell megemlítenünk, a melyet Ottó elejétől végig aggodalmas figyelemmel kísért és fölötte vigyázott, hogy különösen Szent Ágoston theologiai irányelveitől valamiképpen el ne térjen.[9]) Theologiával és philosophiával kevert történeti vezérfonalának egyik szála tehát Szent Ágoston egyházi tekintélye (s nem hatása!) alapján szövődik meg és ebbe olvasztja bele egyéb theologiai forrásait, nevezetesen *Nagy Szent Gergely pápa* (Dialogorum libri IV. — Moralia),[10] *Isidorus* (Originum sive Etymologiarum libri XX.),[11]) *Pseudo-Dionysius Areopagita* (De coelesti hyerarchia),[12]) *Hieronymus* (De viris illustribus seu De scriptoribus ecclesiasticis. — Epistolae etc.),[13]) *Gislebertus Porretanus* (Commentarium Boëthius De Trinitate cz. művéhez),[14]) továbbá Arator, Ambrosius, Beda s mások iratait, minden irányban bőségesen hasz-

---

[1]) V. ö. Chron. I. 6. 26; II. 19. 24. 31. 34. 40. 44. 50; V. prol. — [2]) Chron. I. 19. 25. 28; III. 11. — [3]) Chron. I. 27; VIII. 8. — [4]) Chron. II. 6. — [5]) Chron. I. 25; II. 45. 50; VI. 32. — [6]) Chron. I. 26. — [7]) Gombos: KK. XII—XIV. 66—67. — [8]) L. Wilmans i. h. XXVII—XXIX; Hofmeister i. h. XCI—XCVIII. — [9]) V. ö. Chron. I. 5. 26; II. 4. 8. 15; III. prol.; IV. prol. 21. 24; V. 18; VII. prol. 9; VIII. prol. 12. 21. 24. 26. 34. 35. — [10]) V. ö. Chron. IV. prol. 26; V. 4—8; VIII. 31. 32. — [12]) Chron. III. 31; V. 4. 9. — [12]) Chron. VIII. 20. 30—32. 35. — [13]) V. ö. Chron. II. 4. 11. 47; III. 12; IV. 5. — [14]) Chron. III. prol.; VIII. 34.

nálván a Szentírást, a melyet kitünően ismert. — A históriai anyagot jórészt aurai *Ekkehard* vagy újabb megállapítás szerint michelsbergi *Frutolf* krónikájából (Chronicon universale cum continuatione usque ad a. 1106),[1] *Hieronymus* (Chronicon omnimodae historiae)[2] és *Rufinus* (Historia ecclesiastica Eusebii conversa et duobus libris aucta)[3] átvételében és megbővítésében *Eusebius* (Omnimoda historia. Libri II. — Historia ecclesiastica. Libri X.),[4] továbbá *Orosius* (Historiarum adversus paganos libri VII.)[5] és *Sigebert* (Chronographia 381—1112.)[6] műveiből merítette, míg *Dares Phrygius* (Historia de origine Francorum),[7] *Jordanes* (De origine actibusque Getarum. De Gestis Romanorum.),[8] *Paulus Diaconus* (Historia Langobardorum),[9] *Regino* (Chronicon),[10] *Liudprand* (Antapodosis. Historia Ottonis)[11] munkáit, valamint a *Historia Tripartita*-t,[12] az Annales Hildesheimenses-t,[13] a *Historia miscella*-t[14] és még sok más kisebb-nagyobb jelentőségű munkácskát, martyrologiumot, császári és pápai catalogust, legendákat, életiratokat, törvénygyüjteményeket stb. csak alkalomszerűen használta fel. A nép ajkán élő, különösen régebbi időkre vonatkozó híreket és hagyományokat azonban elvétve is ritkán találunk nála.[15] — A keresztény kor bölcsészei közül pedig különösen Boëthius művei — főképpen a »De consolatione philiosophiae« — voltak rá elhatározó hatással.[16]

---

[1]) A Chron. I. 3-tól a VII. 11-ig. — [2]) A Chron. Frutolfi-val párhuzamosan a Chron. IV. 21-ig. — V. ö. Gombos: KK. XII—XIV. 64; Chron. I. 3. 4; II. 14. 42. 47; III. 2. 12. 15; IV. 5. 6. 14. 18. 21. — [3]) Chron. IV. 5—21. — [4]) A Chron. IV. 21-ig. V. ö. Gombos: KK. XII—XIV. 64; Chron. I. 6. 7; II. 16; III. 13. 17. 19. 24; IV. 21; VII. 11. — [5]) A Chron. IV. 23-ig. V. ö. Chron. II. 1. 11. 28. 36. 39. 1; IV. 21. 22; VI. 30. VII. 11; Gombos: KK. XII—XIV. 64. 65. 69. — [6]) V. ö. Chron. IV. 27; V. 9. 12; VI. 23. 24. 35; VII. 1. 9. — [7]) V. ö. Chron. I. 25. 26. — [8]) V. ö. Gombos: KK. XII—XIV. 64; Chron. IV. 16. 26. 28; V. 4. — [9]) Chron. V. 4—6. 13. 16. — [10]) Chron. V. 8—VI. 24. — [11]) Chron. IV. 1. 23; VI. 15. 23. 24. — [12]) Historiae ecclesiasticae tripartitae ex tribus Graecis scriptoribus Sozomeno, Socrate ac Theodoreto ab Epiphanio scholastico versis, per Cassiodorum Senatorem in epitomen redactae libri XII. — [13]) Chron. I. 24; II. 6; III. 18; VI. 28. 31. — [14]) Chron. I. 15; II. 10. 17; III. 37; IV. 11. 21. — [15]) V. ö. Chron. III. 12. 14; V. 24; VI. 11. 15. 25. — [16]) V. ö. Gombos: KK. XII—XIV. 61; Chron. II. 8. V. 1. 3.

A Chronicon VII-ik könyvének 11-ik fejezetében maga Ottó mondja, hogy eddig mások után írt, de a mik ezután következnek, azokat már úgy fogja elbeszélni, a mint megbízható férfiaktól hallotta, avagy maga tapasztalta, látta, hallotta. Ottónak a »megbízható és hitelt érdemlő« férfiakra való hivatkozásával gyakran találkozunk a Gesta-ban is, de személyi forrásait csak igen ritka esetben nevezi meg. A saját tapasztalatait és közvetlen értesüléseit azonban már kimutathatóan és alaposabban felhasználja és pedig nemcsak korára vonatkozólag, hanem visszamenőleg is.[1]) Egyébként a Chronicon VII. könyvében (12—35.) és a Gesta-ban valóban többet nyujt, mint a mennyit igér. Nevezetesen híreinek a hitelét oklevelek és hivatalos jellegű akták közbeszúrásaival is emeli és megerősíti.[2]) És még ezeken kívül is kimutathatóan sok olyan adatot dolgozott fel, a melyeket egyenesen a császári kanczelláriából kapott.[3]) Az ő korában ennél több igazán nem követelhető a történetírótól. A Chronicon VII. könyvében és a Gesta-nak — úgyszólván — minden során érezzük a közvetlenséget és hogy az író az események középpontjában áll. Mégis megjegyzendő, hogy az aktákkal való gyakori előhozakodása nem minősíthető egészen öntudatos történetírói dolgozásnak, hanem inkább csak körültekintő óvatosságának : egy-egy kényes ügy tényállásának a bemutatásánál ugyanis azt a hitet akarja az olvasóban felkelteni, hogy az akták beszélnek így vagy úgy s neki a dologhoz semmi köze sincs.

Ottó nem követte vakon a forrásait, nem másolta le azokat szárazon, nem kivonatolta minden tervszerűség nélkül. Még szóbeli értesüléseit is bizonyos körültekintéssel használta fel. Azt tartotta, hogy az íróra nézve sokkal jobb, ha nincs rászorulva mások tudósítására. Pl. ő is jóval finomabban megírhatta volna Frigyes itáliai hadjáratát, ha az eseményeknek szemtanuja lett volna.[4]) — És Ottóban meg is volt a képesség

---

[1]) V. ö. Chron. I. 8. 9. 25 ; II. 19. 24. 36 ; III. 3. 4. 12. 14 ; IV. 18. 27 ; V. 18. 24 ; VI. 11. 15. 18. 20. 33. 34. — [2]) V. ö. Chron. VII. 12. 31 ; Gesta I. 25. 28. 36. 43. 50. 59. 65 ; II. 8. 50. — [3]) Ottó értesüléseinek tüzetesebb ismertetését l. Lüdecke i. m. 18—53. és folytatólag a stendali gymn. értesítőjében, 1885. ; Grotefend i. m. 21—70. — L. m. Molnár József, Freisingi Ottó és munkái. Kolozsvár, 1900. [4]) Gesta II. 41.

arra, hogy forrásait a történetírás akkori viszonyaihoz mérten értékelni tudja. Sokat tanult, sokat olvasott, sokat utazott, országokat látott, sokféle népet ismert meg [1]) s kettős méltóságából kifolyólag annyi mindenféle rendű és rangú ember lelkébe nyerhetett bepillantást, hogy forrásainak, híreinek mérlegelésére ismereti és psychologiai képességei egyaránt kifejlődhettek.

Ottó kritikáját forrásaival szemben nem lehet egészen határozottan körvonalazni. Inkább csak nagy általánosságban tart felettük szemlét. A Nagy Károlyt követő idők történetíróiról pl. annyit jegyez meg, hogy nagyon eltérően írják le az eseményeket, mivel az egységes birodalom feldarabolódása után mindegyik a maga szűkebb hazája érdekeit nézi.[2]) Olykor azonban a legapróbb részletekre is kiterjed a figyelme, véleményt, ítéletet mond és az írókat felelősekké teszi tudósításukért.[3]) Kritikája a leggyakrabban az adatok összehasonlításában nyilvánul meg.[4]) Ha könnyen elintézhető ellentétet lát fennforogni, vagy nagyon gyanúsnak talál valamit, úgy nem késik a maga véleményét is kinyilvánítani ; [5]) de súlyosabb esetekben nem kíván ítéletet mondani.[6]) Nem szereti az éles szembehelyezkedést s inkább csak a középúton óhajt maradni.[7]) Ilyenkor, hogy a félig-meddig elintézetlenül maradt kérdéssel szemben kényelmesnek vagy félénknek ne látszassék, megmagyarázza, hogy neki voltaképpen csak az a czélja, hogy az eseményeket úgy írja le, a hogyan megtörténtek és nem egyszersmind az is, hogy ítéletet mondjon a megtörténtek felett.[8]) Ezt természetesen nem szabad szószerint venni, annál kevésbbé, mert helyenként a dolgoknak olyan megítélését találjuk nála, a melyek minden idők kutatóinak érdeklődésére számot tarthatnak. Különös dicséretére válik, hogy olykor egy-egy hírnek utána nyomoz,[9]) egy-egy, az egész birodalmat érdeklő eseménynél az itáliaiak

---

[1]) A magyarokra vonatkozó híreit a KK. következő kötetében fogjuk tárgyalni. — [2]) Chron. VI. 18. — [3]) Gombos : KK. XII—XIV. 66—67. — [4]) V. ö. Chron. I. 5. 15. 18. 26 ; II. 10. 16. 42. 45 ; IV. 10. 18. 27 ; V. 33 ; VI. 18. 23. 30. — [5]) Chron, II. 2. 15. 30. 42. 44 ; III. 2. 6 ; IV. prol. 28. 32 ; V. 3 ; VI. 16—18 ; VII. prol. 7. — [6]) Chron. I. 26 ; II. 16 ; IV. 3 ; VI. 23. — [7]) Chron. VI. 18. — [8]) Pl. Chron. VI. 23. — [9]) Gesta II. 8. 10. 34. 45. 48. 55.

véleményét is figyelembe veszi [1]) és a tényekben mutatkozó igazságot sohasem akarja elhomályosítani. Azt a kijelentését, hogy magát az események tárgyalásánál mindig az igazsághoz fogja tartani s attól nem tér el sem jobbra, sem balra,[2]) mindkét munkája igazolja. Atyját, a kinek magasztalásából más írók nem tudnak kifogyni, még a megengedhető dicsérettel sem illeti,[3]) valószínűleg azért, mert hűtlenül viselkedett IV. Henrikkel szemben.[4]) Éppen így bánik el édes testvéreivel is,[5]) a kiket a békesség ostorozói közé sorolt. A Lothárral szemben pártoskodó mostohatestvérének, Konrádnak megbékélésére azt mondja, hogy végre észre tért ; [6]) erőtlen uralkodását egy szóval sem dicséri s csak mint emberről szól némi elismeréssel.[7]) IV. Henriket azonban a világi és egyházi támadásokkal szemben szelíd részvéttel veszi körül s a bajok kútforrását nem egyedül benne keresi.[8]) A Staufenek, a Welfek s a Babenbergiek között támadt nagy egyenetlenkedés tárgyalásában is teljesen meg tudja őrízni részrehajlatlanságát [9]) s családja rovására nyiltan a mellett foglalt állást, hogy a birodalom nyugalma megköveteli a Welfek kibékítését.[10]) Sziczíliai Rogeriusról, a kit az egyház s a birodalom nagy ellenségének tekintett, kétségtelenül túlszigorúan emlékezik meg,[11]) de nem rosszakaratból, hiszen a mások jobb véleményét sem hallgatja el.[12]) Megokadatolható és természetesnek található a Wittelsbachiak elleni heves kifakadása is,[13]) mert a birodalmi gyűlés és a császár parancsa ellenére is tovább zaklatták a freisingi egyházat. Még vallásossága sem akadályozza meg abban, hogy határozottan el ne ítélje a zsidók üldözését,[14]) noha éppenséggel nem szereti őket.[15]) Más írók téves tudósításaival szemben azt is szívesen és helyesen kimutatja, hogy a szaraczénok nem bálványimádók s csak abban vannak távol az üdvösségtől, hogy tagadják az emberi nemre megváltást hozó Jézus Krisztus istenségét [16]).

[1]) Pl. Gesta. II. 49. — [2]) Chron. VI. 18. — [3]) V. ö. Chron. VII. 17. 21 ; Gesta I. 10. — [4]) Chron. VII. 9. — [5]) Chron. II. prol. ; VII. 23. 25. 26. — [6]) Chron. VII. 19. — [7]) Chron. VII. 24 ; Gesta I. 70 ; II. prol. — [8]) V. ö. Gesta I. 1. 8. — [9]) V. ö. Chron. VII. 23. 24 ; Gesta II. 42. — [10]) V. ö. Gesta I. 20. — [11]) Chron. II. 19 ; VII. 20. 24 ; Gesta I. 3. 24. 70. — [12]) Chron. VII. 20. — [13]) Chron. VI. 20. — [14]) Chron. VII. 2 ; Gesta I. 38—39. — [15]) V. ö. Chron. III. 10—12, 15. 18. stb. — [16]) Chron. VII. 7.

Még a theologiai és philosophiai háborúskodás szereplőit, Szent Bernátot,[1] poitiersi Gisilbertet[2] s Abälardot[3] is tárgyilagos megítélésben tudja részesíteni, noha a theologiai dolgok megvitatásában fölötte óvatos,[4] philosophiai téren pedig a mysticismus felé húz.[5] — Egyedül Frigyes császárral szemben hagyja el hideg nyugalma,[6] a mit azonban annyival mindenesetre enyhébben kell megítélni, hogy azért egy szónyi hamis dolgot sem ír Frigyesről.

Általán törekvésének tisztasága: az igazság megismerésére és feltüntetésére irányuló buzgósága, jóakaratú tárgyilagossága nem vonható kétségbe sem a Chroniconban, sem a Gesta-ban. Elismerésünk azonban nem akadályozhat meg bennünket abban, hogy rá ne mutassunk Ottónak kisebb-nagyobb történetírói fogyatkozásaira is.

Teljesen eltekintve attól, hogy egyik-másik forrását — másodkézből merítvén — olykor tévesen idézi,[7] műveiben, mint korának más írói, ő is tág teret enged a csodás[8] és mesés) elemnek, a jóslatoknak,[10] a jeleknek,[11] a varázslatnak,[12] az ördögöknek, démonoknak és másféle gonosz szellemeknek.[13] De mindez még jogosan menthető korának felfogásával, a mely alól elvégre is nem tudhatta kivonni magát. Súlyosabb megítélés alá eshetik azonban feltűnő pontatlansága olyan események elbeszélésénél, a melyekhez közel állott, avagy éppen részese is volt és olykor, még a birodalmi ügyek és törvények ismertetésében is igen felületesnek mutatkozik. Lássunk néhány példát.

---

[1]) V. ö. Gesta I. 35. 37. 40. 48. 49. 52. 58—60. 65. — [2]) V. ö. Gesta I. 48. 52—54. 56. 58. — [3]) V. ö. Gesta I. 49. 50. — [4]) V. ö. Chron. III. prol. — Schmidlin, Bischof Otto von Freising als Theologe, *Katholik* LXXXV. 3. Folg. XXXII. (1905.). 81—112. 161—182. — [5]) V. ö. G. I. 48—60. — Schmidlin, Die Philosophie Ottos von Freising. Philosophisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft. XVIII. (1905.). 156—175. 312—323. 407—423. — [6]) V. ö. Gesta I. 8. 12. 26. 27; II. prol. stb. — [7]) Pl. Chron. III. 5; V. 4. 9. — [8]) Chron. I. 2; III. 11. 24; IV. 1. 5. 10. 18; V. 3. 4. 12. 18. 24; VI. 18. 27; VII. 32; Gesta I. 40. stb. — [9]) Chron. I. 2. 3. 26; II. 23; 34; IV. 16; V. 3. 6. 7. 9. stb. — [10]) Chron. 4. 7. 12. 13. 20. 47; III. 12. 16. 18; IV. 30; V. 9; Gesta I. prol. stb. — [11]) Chron. II. 18. 39; III. 6. 18. 32; IV. 5. 9; V. 5; VI. 2. 35. stb. V. ö. m. Gesta IV. 16. — [13]) Chron. I. 26; V. 19. stb. — [13]) Chron. I. 9. 17. 26; III. 14; IV. 5; V. prol. 9. 19. stb.

Nem ismeri pontosan a wormsi concordatumot (1222).[1]) I. Henrik angol királyt úgy szerepelteti, mint V. Henrik vejét, noha apósa volt V. Henriknek.[2]) Hibásan szól V. Henrik 1116-ki itáliai útjáról.[3]) A viséi ütközetet (1106) úgy írja le, mintha abban V. Henrik is résztvett volna.[4]) 1125-ben a mainzi gyűlésen a Szentszéket csak egy legátussal képviselteti és Károly flandriai gróf jelöltségét emlegeti, noha akkor szó sem esett róla.[5]) A milánóiak által királylyá választott Konrádnak feltűnő pontatlansággal beszéli el visszavonulását Itáliából.[6]) Hiányosan ismeri mostohatestvéreinek, Frigyesnek és Konrádnak kibékülését Lothárral.[7]) III. Konrád szászországi útját (1143) hibásan kapcsolja össze a szászok kibékítésével.[8]) 1143—44-ben a páduaiakat a velenczések helyett a veronaiakkal háborúskodtatja.[9]) A német püspököknek a wormsi zsinaton (1076) kelt levelét összekeveri azzal, a melyet a brixeni gyűlésből küldöttek VII. Gergely pápának.[10]) Bouilloni Gottfriedet és »Púpos« Gottfriedet egy személynek veszi.[11]) Nincs tisztában a kölni érsekség jogi állapotával.[12]) Bizonytalanul és felületesen értesít a német trón betöltésének körülményeiről.[13]) A magdeburgi érsekké választott Wichmann zeitzi püspök ügyében újból hibásan hivatkozik a wormsi concordatumra.[14]) Tévesen közli Oroszlán Henrik és Jasomirgott Henrik megbékéléséről szóló határozat kihirdetését.[15])

Továbbá sok olyan dolgot elhallgatott, a melyeknek elhallgatása azt a hitet keltheti a gyanakvó természetűekben, hogy szándékosságból cselekedte: nevezetesen, hogy a birodalom belső állapotának a feltüntetésével nem akart árnyat vetni Frigyes császár dicsőséges alakjára.

Ottó előadása mindkét művében elég folyékonynak mondható. Bővelkedik eredeti gondolatokban és szép leíró részletekben. A természeti szépségeket, a benne hangulatokat keltő eseményeket oly közvetlenül tudja leírni, szemlélhetővé tenni, hogy valósággal szépírói magaslatra emelkedik.[16]) Szereti az elmés fordulatokat, megenged magának egy kevéske humort

[1]) Chron. VII. 16. — [2]) U. o. — [3]) Chron. VII. 15. — [4]) Chron. VII. 12. — [5]) Chron. VII. 17. — [6]) Chron. VII. 18. — [7]) Chron. VII. 19. — [8]) Chron. VII. 26. — [9]) Chron. VII. 27. — [10]) Gesta I. 1. — [11]) Gesta I. 6. — [12]) Gesta I. 68. — [13]) Gesta II. 1. — [14]) Gesta II. 6. [15]) Gesta II. 55. — [16]) V. ö. Chron. VII. 35; Gesta I. 32. 46. 47.

is,[1]) sőt némi csípősséget is.[2]) A rendkívüliségeket tudatosan nem hajhászsza,[3]) a sikamlós részleteknél másokra utal vagy pedig kellő finomsággal adja elő,[4]) a mi annál is inkább kiemelendő, mivelhogy a középkori írók nem kerülik, hanem valósággal keresik az ilyen kényes themákat és örömest elidőznek a tárgyalásuknál. Előadásának azonban egyáltalán nem válnak javára azok a hosszúra nyúló »csinált« beszédek, a melyeket Frigyes császár,[5]) Hadrián pápa,[6]) a veronai püspök,[7]) a tortonaiak,[8]) s a római követek[9]) szájába ad. De még ezeknél is kellemetlenebb szaggatottságot idéznek elő theologiai és philosophiai elmefuttatásai,[10]) a melyeknek betetőzője a zarándok-istenről szóló, az érthetetlenségig homályos fejtegetése.[11]) Mérsékelt etymologizálásával[12]) aránylag mit sem árt előadása folyékonyságának.

A dicsérendők mellett tehát, mint látjuk, bőven akadnak kifogásolni valók is Ottó műveiben ; de az előbbiek mégis oly becsesek, hogy hozzájuk képest az utóbbiak jelentékteleneknek mondhatók. Ezért az Ottóval szemben emelhető kifogásokat illetőleg igaz meggyőződéssel magunkévá teszszük Wattenbach nagyon találó megjegyzését,[13]) hogy ezen időkben talán mégsem kívánható annyi egy történetírótól, mint napjainkban. És aztán arra is gondolnunk kell, hogy az eőladásnak a kor ízlése szerint mért szépsége legalább is olyan fontos volt az író szemében, mint maga a tárgy. A külső formára való vigyázkodás könnyen előidézhetett egy kis belső pongyolaságot.

Latinságát szakértő bírálói[14]) dicsérettel emelik ki, noha kétségtelenül elég sok benne az idegenszerűség.

---

[1]) Pl. Gesta I. 7. 14. — [2]) Pl. Chron. II. 19. — [3]) Chron. II. 32. — [4]) Pl. Chron. I. 8 ; II. 2 ; III. 9. 15. 20. 27. ; V. 7. 9 ; VI. 3. stb. — [5]) Gesta II. 30. 40. — [6]) Gesta II. 31. — [7]) Gesta II. 45. — [8]) Gesta II. 25. — [9]) Gesta II. 29. — [10]) Pl. Gesta I. 5. 54—55. 58. 65. — [11]) Gesta I. prol. — [12]) Pl. Chron. I. 30 ; II. 4 ; VIII. 1 ; Gesta I. 32. 43 ; II. 23. 25. 26. — [13]) I. m. II. 249. — [14]) L. Huber, Otto von Freising. München, 1847. 193. ; Wiedemann, Otto von Freysingen. Passau, 1849. 138., Waitz. i. h. XIII.

II. RÉSZ

FREISINGI OTTÓ: I. FRIGYES CSÁSZÁR TETTEI

(OTTONIS EPISCOPI FRISINGENSIS
GESTA FRIDERICI I. IMPERATORIS)

Fenséges Frigyes császár levele Ottó freisingi püspökhöz.

Frigyes, Isten kegyelméből római császár s a birodalom mindenkori gyarapítója, kedves nagybátyjának, Ottó freisingi püspöknek üdvözletét küldi és neki minden jót kíván.

A kedvességed által nekünk megküldött *Cronica*-t, a melyet a te bölcsességed állított össze, illetőleg a feledés homályából a kellő megvilágításba helyezett, igen nagy örömmel fogadtuk és a legfőbb vágyunk volt, hogy közben-közben a háborús fáradalmak után abban gyönyörködjünk és a császárok nagyszerű tetteiből derékséget tanuljunk. A miket pedig királyságbalépésünk óta cselekedtünk, azokat kérésedre röviden összefoglalva szívesen tudomásodra hozzuk, ámbátor a rég' idők tetteihez hasonlítva, a melyeket kiváló férfiak vittek véghez, ezek inkább csak árnyaknak, mintsem tetteknek mondhatók. De mivel a te éles elméd érti, hogy miképpen kell a jelentéktelen dolgot jelentősen, a hézagost hézagtalanul leírni, azért — inkább a te dicséreteidben bizakodva, mint a tulajdon érdemeinkben — gondunk lesz reá, hogy néhány szóval érintsük azt a keveset, a mit öt év alatt a római földön végeztünk.

Aachenben az első felkenés és a német királyság koronájának elnyerése után Merseburgban pünkösdkor [1]) egyetemes gyűlést tartottunk; Péter dán király felszólításunkra odajött udvarunkba és miután nekünk hűbéri esküt tett, országa koronáját kezünkből fogadta.[2]) Azután Wichmann zeitzi püspököt a magdeburgi érsekségbe helyeztük; és ámbár ebből kifolyólag a római egyház és köztünk sok viszály és egyenetlenség keletkezett, ám az apostoli tekintély végre mégis csak megerősítette

---

[1]) 1152. máj. 18. — [2]) V. ö. Gesta II. 5.

azt, a mit mi becsületes szándékból tettünk.[1]) Ezek után hadjáratot indítottunk Róma ellen és erős sereggel Longobardiába nyomultunk. Mivel pedig ez a császárok hosszas távolléte miatt a féktelenkedés felé hajolt és erejében elbizakodva erősen lázongani kezdett, haragra lobbantunk és csaknem valamennyi várukat nem is lovagjaink, hanem csak hadinépünk jogos és igazságos elkeseredése miatt feldúlattuk. A ravasz és dölyfös milánóiak kétszínűen viselkedtek, sok pénzt igértek ugyanis, ha engedelmünkkel Como és Lodi fölött az uralmat megszerezhetik. De mivel minket erre sem kéréssel, sem pénzzel nem vehettek rá, ezért, a mikor az ő határukba értünk, termékeny vidékeiktől eltérítve három álló napig pusztaságban vezettek bennünket, míg végre akaratjuk ellenére Milánó közelében, attól úgy egy német mértföldnyire tábort ütöttünk. Midőn pedig itt piaczot kértünk tőlük és ezt ők megtagadták, akkor mi az ő jelentős erősségüket, nevezetesen Rosatét, a melyben ötszáz lovag volt, elfoglaltuk és fölégettük.[2]) Ez alkalommal harczosaink egészen Milánó kapujáig hatoltak előre és sokakat megsebesítettek, sokakat foglyul ejtettek. A csatározásokban, melyek majd itt, majd ott közöttük és közöttünk támadtak, átkeltünk a Ticino folyón Novara irányában és két hidat, melyet védtek és várakkal oltalmaztak, hatalmasan elfoglaltunk. Ezeket seregünk teljes átvonulása után leromboltuk. Ezután három igen erős várukat, nevezetesen Mummot, Galliatét és Trecatét dúltuk fel s miután az Úr születésenapját [3]) nagy vigassággal megültük, Vercellin és Torinón keresztülmenve átkeltünk a Pón. Erre a nagykiterjedésű és fölötte megerősített Chieri helységet romboltuk le, Asti városát pedig tűzzel pusztítottuk el.[4]) Aztán a természettől s mesterségesen egyaránt kitűnően megerősített Tortona városát vettük ostrom alá és hogy három nap alatt a várost elfoglaltuk, magát a fellegvárt is hatalmunkba ejtettük volna, ha az éj s az óriási vihar abban meg nem akadályoznak vala bennünket. Végre is számos roham, sok vérontás, azoknak szánalmas veresége s a mieinknek sem csekély vesztesége után a fellegvár megadás útján a kezünkbe került és ekkor valami görög herczeget, a kit Malaspina őrgróf ejtett

[1]) V. ö. Gesta II. 10. — [2]) 1154. decz. 6. — [3]) 1154. decz. 25. — [4]) 1155. febr. elején.

foglyul, megszabadítottunk. Tortona lerombolása után a páviaiak meghívtak bennünket városukba, hogy a győzelem után számunkra dicsőséges győzelmi ünnepélyt rendezzenek. És itt a polgárság nagy szolgálatkészsége mellett három napot töltöttünk a korona dicsőségében és pompás jókedvben. Azután Longobardián, Romagnán, Tuscián egyenes úton átvonulva Sutriba értünk.[1]) Ide a pápa úr [2]) az egész római papsággal örvendezve elébünk jött, atyailag ránk adta áldását és elpanaszolta sérelmeit, a melyeket a római néptől szenvedett. Igy jutottunk mi el Rómába, naponkint együtt menegetve, együtt vendégeskedve és kellemetes beszélgetéseket folytatva. A rómaiak követeket küldöttek hozzánk s hűségesküjük és szolgálatuk fejében nagy összeg pénzt s tőlünk is háromszoros esküt követeltek. Erre mi a pápa úrral és a bíbornokokkal tanácsot tartottunk s mivel a császári méltóságot megvásárolni nem akartuk, aköznépnek pedig esküt tenni nem tartoztunk, éjnek idején, hogy azoknak minden cselvetését és fondorlatát elkerüljük, Octavián bíbornok vezetése alatt seregünk legnagyobb része Szent Péter mellett a kiskapun át behatolt és így a Szent Péter monostort előre megszállta. Reggelre kelvén, a pápa úr az egész papsággal a Szent Péter székesegyháznál elénk jött és a lépcsőknél igen ünnepies menetben fogadott bennünket, majd pedig Péter és Pál apostolok oltáránál a boldogságos Szűz Mária tiszteletére, mivel éppen szombat volt, misét mondván, fejünkre adta a római birodalom koronájának bő áldását.[3]) A szertartás végeztével, midőn a nagy fáradtságtól és hőségtől eltikkadva mindnyájan sátrainkba tértünk vissza és evéshez akarunk vala látni, a rómaiak a Tiberis hídjáról előrontanak, a Szent Péter monostorban két szolgánkat megölik, a bíbornokokat kirabolják és mindenképpen a pápát akarják foglyul ejteni. Mi pedig, mihelyt a lármát kívülről meghallottuk, a falakon fegyveresen átrohantunk és az egész napon keresztül harczoltunk a rómaiakkal, közülök csaknem ezret részint levágtunk, részint a Tiberisbe fojtottunk, részint foglyul ejtettünk, míg végre az éj szétválasztott bennünket. Reggelre kelvén, mivel élelmiszereinkből kifogytunk, a hozzánk csatlakozott pápával s a bíbornokokkal nagy győzelmi ünnep

[1]) 1155. jún. első felében. — [2]) IV. Hadrián. — [3]) 1155. jún. 18.

közepette vígan elvonultunk s miután a város körül levő valamennyi vár és erőd a hatalmunkba jutott, Albá-ba mentünk és a pápával együtt néhány napig ott időztünk. Innen Spoleto-ba mentünk, mivel az fellázadt ellenünk és Guido Guerra grófot s a többi követünket fogságra vetették, a város ellen rohamot intéztünk. Csodálatos és kifürkészhetetlen az isteni Gondviselés. A harmadik órától a kilenczedikig [1]) a fölötte megerősített várost, a melynek csaknem száz tornya volt, erőszakkal elfoglaltuk, azaz tűzzel és vassal, s miután töméntelen zsákmányt ejtettünk s a tűz még többet megemésztett, fenekestül felforgattuk. Innen Ancona felé menve szembe találtuk Paläologus igen előkelő görög herczeget és kísérőjét, Maroducast, a többi konstantinápolyi követtel. Ezek töméntelen sok pénzt igértek nekünk, hogy menjünk Apuliá-ba és vitézi hatalmunkkal törjük össze Vilmost, mindkét császárság ellenségét. Mivel azonban seregünket a sok fáradalom és harcz erősen megviselték, a fejedelmek jobbnak látták hazatérni, mintsem Apulia-ba lemenni. Mi hát tovább indultunk, a görögök pedig sokaságukban elbizakodva s pénzzel bőven megrakodva, Apuliá-ba mentek; azonban Paläologus Bari elfoglalása és az erődítmény lerombolása után meghalt, mire Vilmos, összegyüjtvén seregét, gyorsan a görögökre csapott s nehányukat foglyul ejté, a többieket levágta s az egész pénzt elragadta. Mi pedig az Istentől nekünk juttatott óriási győzelemmel, a milyent ezernyolczszáz lovaggal hallomásunk szerint soha azelőtt nem szereztek, Veronáig haladtunk. Azt már hallottad, hogy ezek [2]) milyen cseleket vetettek ellenünk az egyik hegyszorosban és hogy mi miképpen vágtuk le őket és akasztottunk fel tizenkettőt. Azt is tudod annak rendje szerint, hogy testvéred, Austria herczege és Bajorország herczege között egyezséget hoztunk létre és hogy Frigyest a kölni érsekségben milyen magas polczra emeltük. És most a kevésből ezt a keveset összegyüjtve a te éles elméd elé tárjuk, hogy megsokszorozódjanak és ismeretesekké legyenek.

---

[1]) »A tercia usque ad nonam munitissimam civitatem . . . vi cepimus.« — »Nona« (t. i. hora) rómaiasan a kilenczedik óra, a mi számításunk szerint d. u. 3 óra, a mikor minden üzletet megszüntettek és ebédre (coena) mentek. Tehát d. e. kilencz órától d. u. három óráig tartott az ostrom. [2]) T. i. veronaiak.

ELSŐ KÖNYV.

Előbeszéd. — 1. Mely okból teszi le a császár Hiltibrandot és emeli a helyébe Wibertet. — 2. A császár Itáliába megy és Gergelyt Rómából elűzi. — 3. Miképpen foglalta el Guiscard Róbert a normannokkal Campaniát és Apuliát. — 4. A szászok lázadása. — 5. Philosophiai vagy inkább theologiai elmefuttatás. — 6. Miután a király a szászokat kemény háborúban leverte, Welf noricumi herczeg és Rudolf sváb herczeg fellázadnak ellene. — 7. Ugyanezt a Rudolfot Gergely ösztönzésére a szászok királylyá választják és kevés idő multán a csatában megöletik. — 8. Frigyes gróf a császár vejévé lesz és elnyeri a sváb herczegséget. — 9. Frigyes két fiának, Frigyesnek és Konrádnak születése után elhal. — 10. Ágnest, Frigyes özvegyét, Leopold őrgróf feleségül veszi. Henrik császár halála után az uralmat az ő fia, Henrik veszi át. — 11. Henrik császár Bari várában Reginald grófot foglyul ejté és magával elhurczolja. — 12. A Mainzban tartott menyegző alatt a birodalomban szakadás áll be. Frigyes herczeg tettei. — 13. Frigyes Mainzot ostrom alá veszi. Győzelme Mainz s annak püspöke fölött. — 14. Frigyes herczeg Limburg várát az ostrom alól felmenti. Házassága. — 15. Henrik császár halála és eltemettetése. — 16. Mainzi Albert a császárnétól a királyi jelvényeket hamis úton megszerzi. — 17. Lothár szász herczeget császárrá választják, a ki aztán Henrik örököseit üldözi és Noricum várát ostrom alá fogja. — 18. Frigyes és Konrád, miután Lothárt megszalasztották, a várat megerősítik. — 19. A herczegek Henrik noricumi herczeget Alemanniából kiűzik. — 20. Frigyes Henrik cselvetéséből kimenekül. — 21. Lothár hadjárata Csehországba. — 22. A Csehországban elesett fejedelmek. Frigyes második házassága. — 23. Lothár halála. Konrádot királylyá választják. Mainzi Albert utóda. — 24. Gertrudis királyné nővérének egybekelése Mánuel görög császárral. — 25. Néhány az azon időben küldött és kapott levelekből. — 26. Az ifjabb Frigyes és Wolfrathshausennél viselt dolgai. — 27. Berthold herczeget háborúban legyőzi. — 28. Arnold bujtogatására a rómaiak a pápával szemben haragra gyúlnak és a senatori méltóságot visszaállítani iparkodnak. — 29. A rómaiak levele a királyhoz. — 30. A jeruzsálemi hadjárat következtében elcsendesedett különböző háborúk. — 31. A magyar király Bosan vagy Presburch nevű várának elfoglalása. Borics. — 32. Magyarország fekvése és népének szokásai — 33. Háború Magyarország királya és Henrik herczeg között.

34. Siciliai Róger háborúja a görögök ellen. — 35. Az apostoli szék véleménye ajánlja a tengerentúli hadjáratot. — 36. Jenő pápa erre vonatkozó levele. — 37. Bernát clairvauxi apát beszédére a franczia király fejedelmeivel együtt felveszi a keresztet. — 38. Valami Radolfnak a prédikácziójára Kelet-Francziaország nagy része felvette a keresztet és a zsidókat üldözni kezdette. — 39. A clairvauxi apát intelme ebben az

ügyben. — 40. Ugyanez az apát rábeszéli Konrád királyt és sok fejedelmet a kereszt felvételére. — 41. Idősebb Frigyes herczeg halála. — 42. A fejedelmek közül sokan és megszámlálhatatlan tömeg Regensburgban felveszik a keresztet. A szászok más pogányok ellen hadjáratot fogadnak. — 43. A clairvauxi apát levele ezen dologban. — 44. Ezen hadjárat alkalmából hirtelen hihetetlen béke keletkezett. — 45. Konrád király fiát, Henriket, az ország élére társul fogadja és megkoronáztatja. Henrik herczeg fia. — 46. Konrád király megindítja a tengerentúli hadjáratot és követi őt a frankok királya is övéivel. — 47. Ezen hadjárat kimenetelének rövid elbeszélése. — 48. Gilbert poitiersi püspököt tanítása miatt saját papjai bevádolják. — 49. A clairvauxi apát ellene támad. Abälard Péter. — 50. Levelek az ő kárhoztatását illetőleg innen is, onnan is. — 51. Ennek a Péternek védirata. Mely fejezetek miatt kárhoztatták. Halála. — 52. Gilbert buzgósága. — Mely fejezetek miatt támadták. — 53. Milyen tanubizonyságokkal vélték őt meggyőzhetni. — 54. Az ő éleselméjű felelete. — 55. Theologiai elmefuttatás. — 56. A püspök ügyét egyetemes zsinat elé viszik. Pereum tévtanító. — 57. Ennek elítélése. A zsinat végzései. — 58. Gilbert püspököt a zsinat után felelősségre vonják. Válasza. — 59. A gallicán püspökök összejönnek és az ő hitvallását írásba foglalják. — 60. A római egyház bíborosai efölött haragra gerjednek. Beszédjük Jenő pápa ellen. — 61. Ennek az egész czivódásnak a vége. Gilbert püspök szabadulása. — 62. A mi seregünkről és a frankok királyáról, hol kötött ki a tengeren túl és mikor érkezett Jeruzsálembe. — 63. Hogyan és hol látták meg egymást Konrád és az említett Lajos király. — 64. Konrád király visszatérése. Frigyes herczeget maga előtt visszaküldi. — 65. Ezen hadjárat kimenetelének mentsége. — 66. Hogyan és milyen levelekkel fogadta Jenő pápa ezt a királyt. — 67. Ifjabb Henrik király, Hartlieb utrechti püspök és Arnold kölni püspök halála. — 68. Konrád az Alsó-Rajna vidékére utazik. — 69. Az utrechti ügy meghallgatása után Bajorországba megy. — 70. Minden dolgának elintézése után életét bevégzi. Temetése.

Előbeszéd. — Amint gondolom, mindenkinek, a kik előttünk történetet írtak, az volt a nézete, hogy a derék férfiak jeles cselekedeteit magasztalják, az emberek szívét ezáltal vitézségre serkentvén, a gyávák említésre nem méltó tetteit pedig vagy agyonhallgassák, vagy ha már napfényre kerülnek, ugyanazon halandók lelkének megfélemlítésére beszéljék el. Ezért tartom én a mostani időkben írókat bizonyos tekintetben boldogoknak, mivel a multak vihara után nemcsak hogy ismét felvirradott a béke új derűje, hanem a győzedelmes fejedelem erényei folytán oly hatalmas a római császárság tekintélye is, hogy a kormányzata alatt élő nép éppen olyan alázatos csendességben nyugszik, mint a hogyan tekintélyének ránehezedő súlya alatt

megremeg a határain kívül lakó akárki barbár vagy görög. Megvallom, hogy a mikor néhány évvel ezelőtt előbbeni történeti munkámat befejeztem és a zarándok-isten szelleme megérinti vala csaknem az egész nyugatot, hogy fegyvert ragadjanak a keletet lakó népek ellen, akkor azt gondoltam, hogy a béke kedvéért, a mely ekkor pillanatnyilag rámosolygott a földkerekségre, megfordítom íróvesszőmet és már írni is kezdettem, de, nem tudom, milyen sugallatból, éppen mint mikor a lélek előre megsejdíti a jövendőt és látja a véget, a megkezdett munkát félre dobtam. Úgy vélekedem, hogy mintegy akaratomon, illetőleg tudtomon kívül a jelen időre halasztottam szándokom kivitelét, mivel a szilárd békét, ha ugyan mulandó dolgokba valamelyes bizodalom helyezhető, a római földön a legderekabb fejedelem alatt remélik. A mit pedig mondottam, hogy abban az időben a zarándok-isten szelleme megérintette a nyugati népeket, azt senki se értelmezze úgy, mintha én valami zarándokistenben hinnék, hanem tudja meg, hogy én ezt a kifejezést abból az iratból kölcsönöztem, a melyet azon napokban Gallia sok helyén ismételve figyelmesen olvasgatnak, — a mely ilyenképpen szólt : *Neked mondom L., a te erdőd anyagának első eleméből való testek pásztora, a kit a zarándok-isten napjának a szelleme megihletett.* Ennek az iratnak a hangjában, a szavak bizonyos burkolatában a királyi város, nemkülönben a régi Babylon meghódításáról is szó van és Cyrus perzsa királynak vagy Herculesnek hasonmása szerint az egész Kelet győzelmi ünnepe Lajosnak, a frankok előre megjövendölt királyának igértetik. Ugyanott ilyenféle mondások találhatók : *A midőn eljutottál légyen az örökkön ülő négyszög oldalához és az örökkön álló négyszögek oldalához és a tevékeny első gyök által a szent szám sokszorozásához, akkor emelkedjél fel ahhoz, a kit anyád angyala meglátogatni igért és nem látogatott meg és érinteni fogod azt egészen az utolsóelőttiig és ha annak igérője felszállott lett légyen, megtagadja igéretét a legjobb jutalomért és készíttessenek ki a te rózsaszínű lobogóid egészen Hercules legvégső munkáiig és ki fog nyittatni előtted B város kapuja. Mivel a vőlegény kifeszített téged, mint egy szélvitorlát, melynek bárkája csaknem elsülyedett, a melynek tetején háromszögű vitorla van, hogy követhessen téged, a ki előtted ment. A te L-ed tehát C-be fog fordíttatni, a ki szétszórta a folyó vizét, a míg átmentek rajta,*

a kik a fiak gondozására törekszenek.[1]) Ezen irat Gallia bőtapasztalatú és fölötte vallásos személyei előtt oly nagy tekintélynek örvend vala, hogy némelyek azt állították, hogy a Sibylla-könyvekben találták, mások pedig azt, hogy valami armeniainak nyilatkoztattatott ki isteni sugallatból. De bárki is volt az a próféta vagy vándordalnok, a ki ezt nyilvánosságra hozta, be kell látnia, hogy annak beteljesedése még csak a jövőben valami hadjárat folytán várható, vagy hogy azt, a mi valami hitelre számot tarthatott ugyan, most mint be nem teljesültet figyelemre méltatnunk nem kell és csak a gall könnyenhivésnek kell betudnunk; csak annak tudatában, hogy az a szellem nem kiszámított czél nélkül hajtott csaknem minden nyugatit zarándoklásra, csakis ezen értelemben neveztük azt a szellemet, ő is, én is, zarándok-istennek. Mert hát némelyeknek, a logikában járatosoknak a tétele szerint úgy van, hogy az állítmány és a meghatározás nem az alakhoz, hanem a lényeghez tartoznak, azonban a nemeket s a fajokat az állítmány átvitele által mégis az ok után nevezik meg; vagy, hogy közönségesebb példával éljek, miként a fehéret világosnak, a halált haloványnak nevezik azért, mert az egyik a világosságnak, a másik pedig a halaványságnak az oka, és amiképpen mondják: *Eurus*[2]) *esőt hoz*, azonképpen beszélünk mi is a mondás okára való tekintettel a zarándok-isten szelleméről, a ki oka volt annak, hogy annyian és oly kiválóak az Isten kedvéért felöltötték a zarándoklás köntösét. Midőn tehát a dolgok jobbrafordultával a sírás ideje után a nevetés ideje, a háború ideje után a béke ideje kevéssel ezelőtt beköszöntött, méltatlanságnak tartottam volna, fölséges Frigyes császár, hogy miután a többi királynak és uralkodónak a tetteit felsoroltam, téged agyonhallgassalak, sőt, hogy igazabban szóljak, a legméltóbbnak azt találtam, hogy a tieidet az elődök jeles cselekedetei elé helyezzem, mint a drágakövet az arany elé. Valamennyi római uralkodó között ugyanis csaknem egyedül neked jutott osztályrészül az a kiváltság, hogy a szerencse még sohasem fordította feléd vészthozó arczát, ámbátor — a mint

[1]) E soroknak alapja a Pythagoras-féle magikus négyszög elrontott hagyománya, híg lére eresztve a látomások könyvéből. V. ö. L. B. Hellenbach Magie der Zahlen czímű művét. Pag. 50. Különben ott sincs valami bővebb magyarázat. — [2]) Délkeleti szél.

tudjuk — koraifjúságodtól fogva háborús ügyekben fáradtál. Ám a szerencsében is magamérséklőnek, a balsorsban erősnek, az ítélkezésben igazságosnak, a tanácsban éleselméjűnek és eszélyesnek ismerünk, hogy úgy látszik, mintha ezek nemcsak a társas együttélés folytán fejlődtek volna ki benned, hanem inkább égi sugallatok és az egész föld általános hasznára adta azokat az Isten neked. Ezt a történetet hát felségednek ajánlom és kérve kérem a minden jót adó Istent, hogy a jó kezdetnél jobb végezetet adjon. Mielőtt azonban tetteid felsorolásához kezdeném, azt gondoltam, hogy nagyatyádról, atyádról és nagybátyádról nagy vonásokban egyetmást előrebocsátok, hogy így — mintegy az elbeszélés fonalán lefelé szállva, az ő jeles tetteik által még jelesebbeknek látszassanak azok, a miket majd rólad kell elmondanunk. Amennyiben pedig esetleg más országok egyházi avagy világi személyének tettei közbeszúródtak volna, azokat sem fogják ezen feladat tárgyához nem tartozóknak tekinteni, mivel minden országnak s népnek a története a római birodalom állladalmához, mintegy a forrásához fut vissza. Nem fogják ezen munka keretén kívül fekvőnek tekinteni, ha a világos történelmi előadástól kedvező alkalommal eltérve magasabb szárnyalásra, mintegy bölcselkedő mélyelméjűségre emelkedik a beszéd, mivel a római birodalom kiválóságával az sincs ellentétben, hogy az egyszerűbb dolgok közé nagyobbszerűeket is közbeszúrunk. Mert Lucanus, Virgilius és a Város [1] többi írója is, midőn stílust ragadtak és a megtörtént dolgokat vagy éppen meséket, akár a pásztorok és falusiak módjára keresetlenül, akár a fejedelmek és a föld urainak szokása szerint választékosan írták le, azt csak azért tették, hogy a bölcsészet titkait is érintsék. Igy aztán nemcsak azok vonzódnak az ilyesfélének az olvasásához és tanulmányozásához, a kik előtt a történtek elsorolása kedves, hanem azok is, a kiket inkább az éleselméjű okoskodás nagyszerűsége gyönyörködtet. Igy hát kezdődjék meg Isten nevével a tervezett történet.

1. — A mikor Henriknek, a ki ezen a néven a királyok között a negyedik, a császárok között pedig a harmadik, uralkodása alatt a birodalomban fölötte súlyos szakadás állott be és az előkelők legnagyobb része, tulajdon fejedelmük ellen pártot

[1]) T. i. Róma.

ütvén, tűzzel-vassal pusztítja vala csaknem az egész országot, VII. Gergely, a ki akkor Róma városában a főpapi méltóságot viselte, elhatározta, hogy ezt a mintegy övéitől is cserben hagyott császárt az egyházi átok fegyverével agyonsujtja. Ezen eljárásnak újdonsága a birodalomban annyival is inkább hevesebb elkeseredést szült, mivel köztudomású volt, hogy az azelőtti időkben római uralkodóra sohasem mondtak ilyen ítéletet. Éppen ezért az uralkodó több, Itáliából, Galliából és Germániából összegyűlt püspökkel nagy gyűlést tartott Bajorország Brixen városában,[1]) a mely a tridenti völgytől nem messzire, magában a Pyreneusban [2]) fekszik ; miután mindnyájan megérkeztek oda, hevesen panaszkodott a római egyháznak vele szemben elkövetett jogtalansága miatt, hogy tudniillik a rómaiak főpapot választottak maguknak az ő megkérdezése nélkül, pedig őt, mint királyt és patriciust az első hely illeti meg városa püspökének megválasztásában, mivel az ő császári atyja ugyanott többeket ültetett trónra választás nélkül.[3]) Ez a panasz annyival is inkább ellenséges érzületre hangolta a kedélyeket a római egyház ellen, mert a világiakat a világi tisztségekre való tekintetek, a püspököket pedig papjaik biztatásai indították arra, hogy a császár pártját fogják, mert ezeknek ugyanez a pápa csak nem rég tiltotta meg a nősülést. Felkiáltással elhatározták tehát valamennyien, hogy az imént említett választást semmisnek nyilvánítják és Wibert ravennai érseket Kelemen [4]) néven a fejedelem beleegyezésével a Város püspökévé választják, VII. Gergelyt pedig hamisbarátnak, boszorkánymesternek nyilvánítva megvetik. Aztán közös elhatározással fentnevezett főpapnak egy szidalmakkal és megkisebbítésekkel telt iratot merészkedtek küldeni, a többek között ilyeneket mondván benne : *Amiként te eddig azt szoktad mondani, hogy közöttünk egy püspök sincs, úgy hát most tudd meg, hogy te ezután egyikünknek sem lész pápája.*[5])

2. — Ezek után nagyszámú katonaságot gyüjt össze a fejedelem, Itáliába megy s egészen a Városig nyomul előre, a hol a római nép tetszésnyilvánítása mellett Gergelyt elűzvén,

---

[1]) 1080. jún. — [2]) Alpok. — [3]) III. Henrik ezt valóban többször megcselekedte. — [4]) III. — [5]) Ez az idézet a német püspököknek a wormsi zsinaton (1076.) kelt leveléből való. (W. u. SS. XX. 353.).

helyébe Wibertet teszi és attól a császári és augustus-i czímet megkapja. A tiszteletreméltó pap pedig az üldözés elől menekülve Tuscia biztosabbnak igérkező hegyei között, Matild grófnő birtokán, a ki a császárnak rokona volt, vonta meg magát és míg néhány napon át ott időzött, egyházi átkát megújította, leveleiben meg, a melyek még sok helyen megtalálhatók, a birodalom fejedelmeit a császár ellen izgatta. Azután Campániába, majd Apuliába ment s a normannoknak — a kik Guiscard Róbert vezérlete alatt csak nemrégiben ragadták el azokat a tartományokat, a bennszülötteket leöldösvén, kiűzvén vagy rabigába hajtván, — egyik városában [1]) húzta meg magát és ott várta be halála napját.[2])

3. — Ez a Róbert Normanniában középszerű nemzetségből, azon harczosok sorából, a kiket ott közönségesen vavassoroknak hívnak, egy helységben született, a melyet a bennlakók Constantiának [3]) neveznek. Testvérével, Rógerral, az éhinség idején részint atyja akaratát követve, — a mint beszélik — részint a vidék terméketlenségének bajai miatt szülőföldjét elhagyta és hosszú időn át sok tartományt bebarangolt, letelepedésre alkalmasabb helyet keresvén. A honnan is sok bolyongása miatt nemzeti nyelvükön Guiscardnak, azaz bolyongónak, csavargónak nevezték. Úgy beszélik, hogy a midőn ilyképpen bolyongana huzamosabb időn át sok országban, végre Innenső-Itáliában, a melyet most Apuliának és Calabriának neveznek, befogadásra talált. Midőn pedig ezt a langobardoktól birtokolt helyet gyáva nép kezén s mintegy a komoly védelemtől egészen megfosztottnak látta, hírnököket küldött Galliába és megjelentvén a vidék alkalmatosságát, valamint a népség gyámoltalanságát, meghívta társait ezen tartományok elfoglalására. És hogy rövid legyek, vitézséggel, csellel, ügyességgel a gyáva népet legyőzte s a végén birtokába kerültek Apulia, Calabria, Campania és Sicilia. Testvérének, Rógernek, a siciliai grófságot bocsátotta uralma alá, magának pedig az apuliai herczegséget tartotta meg Calabriával.[4]) Ennek a fia volt Boemund, a ki későbben oly sok dicsőséges és vitézi tettet mívelt úgy Görögországban, mint Kelet egyéb részeiben. Testvérének pedig, Rógernek, Róger volt a fia, a ki a királyi nevet

[1]) Salerno. — [2]) 1085. máj. 25. — [3]) Coutances. — [4]) 1072.

bitorolta, az, a ki a mostan is élő Vilmosnak az atyja. De elég ebből ennyi.

4. — Ez időtájt [1]) a szászok fölötte nyughatatlan népe szokása szerint fellázadt a fejedelem ellen és a Harzburg nevezetű várat, a melyet a császár az ország határszélén igen erős helyen emeltetett ennek a népnek a fékentartására, a templommal együtt, a melyben a kanonokok rendje volt, a földig lerombolta. Ezen lázadásra azonban az alkalmat nemcsak az említett nép állhatatlansága szolgáltatta, hanem a fejedelem féktelensége is. A midőn ugyanis a fennemlített fejedelem még fiatal korában, a mikor az egész birodalom csendes volt és alázatosan viselte az uralmát, — a nevezett országba ment, akkor, úgy beszélik, fiatalos felhevülésében azt mondotta, hogy csodálkozik azon, hogy birodalma egész területén senki sem találkozik, a kin erejét kipróbálhatná és ezt nem a hűségnek, hanem a gyávaságnak tudta be. Ez a mondás azonban nem enyészett el természetének megfelelően, miután a levegőbe szállott, hanem többeknek lelkében fogékony talajra találva oly sarjadzásnak indult, hogy számtalan népnek és nemzetségnek nyujtotta a halálthozó poharat, miután rövid idő alatt azt az egész országot fellázította s egyszívvel-lélekkel egyesítette ellene. Tanuljanak meg tehát a föld magas polczra helyezett fejedelmei mérsékletet tanusítani, mivel szemük előtt kell tartaniok a mindenek legnagyobbját, teremtőjüket, mert Ciceróval [2]) szólva annál nagyobbak, minél kicsinyebbeknek mutatják magukat. Mert ismeretes, hogy az orvosok, kik a testalkat megbízhatatlanságát ismerik, a következő mondást használják : *Jobb a tető felé (törekedni), mint a tetőn (lenni).* Az ember ugyanis, a ki munkára született, csak rövid ideig él, minthogy a sok mindenből összealkotott természet felbomlásra törekszik, sohasem maradhat ugyanazon állapotban, ha a legfelsőbb fokon volt, azonnal be kell következnie a hanyatlásnak. A minek okából legyen szabad egy keveset philosophálni. Ugyanis :

Boldog az, ki a dolgok okát ismerni tanulta.[3])

5. — Minden a mi van, vagy eredeti, vagy lett. A mint azonban az eredeti nem lehet valami egyszerű, úgy mondva,

---

[1]) 1073—74. — [2]) De Off. I. 26. 40. — [3]) Virg. Georg. II. 490.

valami egyes, egyedül álló, úgy a lett nem lehet összetett, nem egyforma, nem többől keletkezett. Először lássuk, mit tesz az eredeti, mit tesz a lett, hogy ezen kifejezések értelme jobban kitűnjék. Őseredeti annyit tesz, mint létrehozó és nem létrehozott, azaz a létrehozást nélkülöző ; lett, annyi mint született vagy létrehozott, az eredetiből származó. Azért mondja Plato : [1]) »*Az embernek tehát, a mint nekem tetszik, különbséget kell tennie a között, hogy mi az, a mi mindig van, a mi a létrehozatást nélkülözi, azután a között, hogy mi az, a mi létrehozatik és nem mindig van.*« És Boetius mondja : [2])

»*Te, a ki az örökkévalóságtól parancsolod az időnek, hogy járjon.*«

A létrehozásnak pedig tág értelemben tekintjük a belépést valami tetszőleges tulajdonságba, vagy hogy még világosabban beszéljünk, valaminő belépést a nemlétből a létbe. Innen van Aristoteles [3]) mondása : »*Az ellentétekből keletkeznek a létrehozások*«. Ugyanis minden lettben a tagadás elsődlegesebb, mint az állítás. Az eredeti tehát létrehozatást nélkülöző, kezdetet nélkülöző, mint a minő nálunk csak egyetlen egy van, t. i. az örökkévalóság, a mely egyedül az Istenséget illeti meg. Mert mi nálunk nincsen három principium, mint a hogyan Plato feltételezte, hanem csak egy, az Atyaisten, a kiből minden, Fiúisten, a ki által minden, Szentlélekisten, a kiben minden van ; és a mint ez a három nem három Isten, úgy nem is három principium, nem is három öröklény, hanem csak egy principium és egy öröklény. Tehát meggyőző okokkal beigazoltatik, hogy egyedül az istenségnek kell, mint a kezdetet nélkülözőnek, egyszerűnek lennie. Mert a mi össze van téve, annak szükségszerűleg egy másból kell összetéve lennie, mert valamely dolog a mint magát létre nem hozza, úgy magát össze sem teszi, a mi pedig egy mástól tétetik össze, annak mástól kell lényét és birnia. Az istenség pedig nincs egy mástól. Mástól össze nem tétethetik. Tehát egyszerű. Ezért mondja Boetius a bölcselet vígasztalásáról szóló harmadik könyvében : [4]) »A mi természettől fogva benn van, de ellentétes természetű, akkor a ki tudja, ha mi

---

[1]) Timaeus p. 28. — [2]) De consol. philos. III. 9. 2. 3. — [3]) Boethius után. — [4]) III. 10.

Istenről, mint a dolgok kezdetéről beszélünk, ám képzelje el magának, ki egyesítette ezeket az ellentéteket.« Éppen ez az isteni létel azáltal, hogy sem a valóságban, sem a lényege szerint magához hasonlóval nem bír, egyetlennek bizonyul. Ez a természeti dolgoknak szemléletéből könnyebben ki fog tűnni. Ha mi ugyanis az isteni magasztosság szemléletéig felemelkedünk, mivel értelmünknek nincsen, a hol lábát megvesse, úgy jobban látunk tagadás mint állítás által, azaz, a mi nincs, mint a mi van, mikor mi ilyen módon valami bizonytalan felett tapogatózunk. A lett dolgokban tehát minden lénynek, minden alaknak, a mely egy egyes lénynek egész lételét alkotja, vagy a valóságban és lénye szerint, vagy legalább lénye szerint valami hozzá hasonlóval kell birnia. Például : Sokrates emberisége hasonló »actu« és »natura« Plato emberiségéhez, minthogy az minden rész és hatás tekintetében (a melyet némelyek a substantia alakjának és az alak substantiájának neveznek) úgy ebben, mint amabban feltalálható. Ezért lehetséges, hogy habár Sokrates és Plato az osztás tekintetében számviszonyba lépnek, azaz, hogy ők két embernek mondatnak, mégis tekintettel a hasonló tételre, egy embernek nevezhetők. Mert a substantialis hasonlóság azt hozza magával, hogy a subjectumok ne csak hasonlónak, hanem egy és ugyanannak neveztessenek, a tétel szerint : »A módban való részesedés által több ember egy ember«, és ugyanazon értelemben, a mint mi mondani szoktuk : »Ugyanazt a bort iszszák itt is, mint Rómában«. Részeknek pedig én azokat az alakokat nevezem, a melyek valamely módnak a képzésénél vagy mint általánosak elsősorban vétetnek figyelembe, vagy mint megkülönböztetők mellérendeltetnek, vagy mint járulékok kísérőkként szerepelnek. Mert minden megkülönböztetés az egyikhez tartozik és a másiknak megfelel, mert valamely alakhoz tartozik és valamely egyes lénynek megfelel. Most, a mint hiszem, ebből világossá lett, a mit én gondoltam, mikor azt mondtam, hogy Sokratesnek emberisége minden rész és hatás szerint Plato emberiségéhez hasonló és így Sokrates és Plato (fogalmi) általánosságban és ugyanazon embernek nevezhetők. Ha ugyanis az egyik értelmes, a másik halandó volna és sem egészen ebben, sem egészen abban, hanem úgy, hogy az egyik rész azé, a másik pedig amazé volna, úgy a hatást illetve is világos, hogy a miként ez amazt értelmes és

halandóvá, úgy amaz ezt értelmes és halandóvá teszi. Úgy a természeti dolgokban is az anyagiasság nem csupán az alak és egyes lény egyesítése által, hanem a véletlennek tömege szerint is, a mely a substantialis tételt kíséri, szemügyre vehető. Például az emberiség, mely az emberek összessége és kimutathatólag sok alakból van összetéve, magához vonja a nevetőképességet s más járulékot, hogy egyedet képezhessen.

Vannak más az egyedet teljesen alakító formák, a melyeknek csak hasonló természetük van. Megtudhatni ugyanis, hogy a napnak létele, ha nem is »actu«, de »natura« mindazáltal egy hozzá hasonlóval bír. Igy lehetséges aztán, habár több nincsen, a természet ellenmondása nélkül több nap. Tehát ellentétből tagadás által világossá lesz, hogy az isteni lényeg sem nem valami hasonló, sem pedig anyagiasságnak alávetve nincs. Ezért tehát hadd neveztessék, hogy a természetes szavakat isteni magasztalásra irányítsuk, a mint egyszerűnek, úgy egyetlennek és egymódúnak is, hogy aztán mint egyszerű szemben az összetevéssel, mint egyetlen szemben a hasonlósággal és mint egymódú szemben az anyagiassággal elkülönüljön. Tehát sem »actu«, sem »natura« nem hasonló, mivel egy más Isten, más teremtő, más mindenható, nem volt, nincs és nem lehet. Ezért mondja a zsoltáros : [1]) »Isten, ki hasonló hozzád ?« Az összetett az isteni lényeget nem veszi fel, mivel sem egyede nincsen, a mit alakítson, sem pedig a járuléknak valamelyes kíséretét meg nem engedi. Azért nem is lehet a tulajdonképpeni értelemben substantiának nevezni. Mert a substantiát nemileg subjectumnak is lehet nevezni, az alak azonban sohasem lehet subjectum. Mivel azonban ez a philosophus szerint sem szenvedélynek, sem pedig mozgásnak alávetve nincsen, így ebből vagy amabból áll, de bármi legyen is, egyike ezeknek, és azért igazán létezik és a legerősebb, a mely semmire nem támaszkodik és sokkal jobban is lehet alaknak nevezni. Mert minden tétel az alakból van. Ő tehát sem ez, sem az, hanem csak ez, a legszebb és legerősebb. Mert ha valami magához hasonlója volna, úgy nem volna a legszebbnek nevezhető. És ha a subjectumra támaszkodva a járulék kíséretét igényelné, úgy nem volna a legerősebb. Azért tehát a legszebb és legerősebb, semmire nem támaszkodó

[1]) Zsolt. 86. 8.

és miként az említett bölcselő nagyon találóan mondta : sem a definitióra, sem az osztásra nem alkalmas, annál kevésbbé magyarázásra vagy felosztásra. Valóban. Mert mivel nincsen legközelebbi neme, *felsőbb neme,* a mivel összehasonlítható volna, nem engedi meg a definitiót sem. Hogy engedhetné meg a részek szerinti szétdarabolást ő, a ki minden módnak híjával van, a melyre osztható volna. Hogy volna magyarázható ő, a ki, mint minden dolognak kezdete és első, egy elsőbbel, igazabbal, ismertebbel, maga felett nem birhat. Éppen azért szükségszerűleg kizárja az egyszerűség, egyesség és, hogy úgy mondjuk, az egymódúság természeténél fogva a felosztás kényszerét, úgy, hogy ő joggal egyedül örök, nem változó és változhatatlan, mint a hogyan természetes módon annak is tartják. Mert a többi lények, ha ilyesek vannak, a melyek a változásnak alávetve nincsenek, miként az angyalok, ezt, mint az bebizonyított dolog, nem saját természetük által, hanem Teremtőjüknek kegyelme által bírják, ennek nem változhatósága következtében ők maguk is nem változóknak neveztetnek, úgy, hogy ha én azt mondom : »Az Isten nem változó, az angyal nem változó«, akkor a második mondatban nem valami más nemváltozhatóságról van szó, mint az elsőben, hanem ugyanarról. Például, ha én egy művészt emberinek és egy művet emberinek nevezek, akkor nem két különböző emberiségről szólok, hanem azt, a mit én a művészről substantíve kimondok, azt mondom ki átvitt módon a műről is, és ha én azt mondom : »Sokrates nevet, a rét nevet«, akkor nem mondok Sokratesről más tulajdonságot, nem mást a rétről, hanem ugyanezt a tulajdonságot mondom, a melyet én Sokratest illetőleg tulajdonképpeni értelemben mondtam, a rétet illetőleg pedig nem tulajdonképpeni, hanem átvitt értelemben. Erre tekintettel mondja Boetius : »A képes kifejezésnek nincsen tulajdonsága«.

Miután így az isteni lényre ki lett mutatva tagadás útján, hogy mivel az sem össze nem tettnek, sem hasonlónak, sem concretnek nem nevezhető és egyszerűnek, egyetlennek és egyneműnek tartandó minden tekintetben, úgy hátra van még bebizonyítani, mennyiben kell a lettet mint összetettet, concretet tekinteni. Minden, tudniillik, a mi lett, kétségkívül egy másiktól veszi eredetét, mert semmi sem lehet magától ; a mi azonban egy mástól van, az nem őskezdet, hanem ez és ez ;

azért ez nem egyszerű, tehát összetett. Mert mi itt nem emelkedünk fel odáig, hogy a theologiai és kimondhatatlan nemzésről beszéljünk, hanem csak arról fogunk értekezni, a melyet a philosophusok nemzésnek, mi pedig csinálásnak vagy teremtésnek szoktunk nevezni. De meg kell jegyezni, hogy más az alakok összetétele és más az egyes lényeké, hogy a formáké formákból, az egyes lényeké egyes lényekből áll. Mert egy alak sem engedi meg az egyes lénynyel való összetételt, sem az egyes lény a formával valót. Mert oly nagy különbségek által válnak el egymástól a létel és az, a mi van, hogy sem az, a mi van összetételt lételével, sem a létel összetételt azzal, a mi önmaga által van, meg nem enged és jóllehet nem esnek semmiféle faj alá és az egyik, miként mondtuk, nem engedi meg a másikkal való összetételt, mégis az egyik a másik nélkül nem lehet. És az ilyenforma, inkább mondanám összeillesztése a legkülönbözőbbnek, inkább az ellentétes concretiójának, mint hasonlóból való összetételnek neveztetik. Más tehát az alakoknak az összetétele, a mint mondtuk, más az egyes lényeké. Az alakok közül pedig egyesek összetettek, mások egyszerűek; egyszerű például a fehér, összetett például az emberség. De az egyszerűek az összetételben, mint összetettek jelenhetnek meg. Egy egyszerű sem képes önmaga által természetes dolgokban subjectumot képezni, hanem csak az összetettet kíséri, ha azt képez. Tehát minden alaknak, hogy egy egészen önmagában megállót képezhessen, összetettnek, ennek s ennek kell lennie. Hogy pedig az egyes lények is egyes lényekből állanak, az senki előtt sem kétséges, mert minden test testekből áll. És a bölcselők ezt nem tartják meg nem engedhetőnek, a mint ők a mennyiséget végtelen mennyiségekre osztják, úgy a testet is a testek végtelen számára darabolják. Egy egyes lény sem egyszerű tehát és egy formát sem lehet, a mely egy egész létel, össze nem tenni. De tudni kell, hogy az egyik egyes lény megengedi a részekből való egyesülést, a másik nem. A test megengedi, a lélek nem; azért látszik a lélek is egyszerűnek. De arra ügyelni kell, hogy az egyszerűséget majd csak az összetétellel szemben, majd az összetétellel és concretióval szemben különítsük el. Ezért mondja Boetius hetedik könyvének nyolczadik szabályában: »Minden összetettre nézve más a létel és más ő maga«. Ebben a szabályban ugyanis nem a különbségre

mutat rá, a mi a van és mi által a van között létezik, melyet a második szabályban jelzett, a hol ugyanis ez áll »különböző a létel és az, a mi van«, hanem inkább az alakoknak ama különbségére, a mely szerint a subjectum egy más által van és egy más által valamiféle. Példának okáért : a mint egy testről mondjuk, hogy az a testiségének színe által valami, úgy a teremtett lelket, mivel egy más által van, egy más által bölcs, habár nélkülözi is a részekből való összeköttetést és egyszerűnek látszik, mégis, mivel alakokból összetett alakja van, egy ilyen módozatú alaknak és egy egyes lénynek concretiója következtében nem lehet teljes értelemben egyszerűnek nevezni. Tehát minden lett összetett. A hasonlóságra és a concretióra nézve fent kimutattuk, hogy t. i. valami a substantialis hasonlóság következtében megegyező alakúnak, a szerint, a mint a subjectumot alakítja és a véletlenből egy tömeget maga után von, concretnek neveztetik. Az összes lettek között azonban semmi sem összetettebb, mint az ember, a kinek nem csupán a lételből összetett létele van, vagy egy egyes lényből összetett egyes lénye, hanem van neki ellentett egyes lényekből összeillesztve substantialis ellentétekből való egyesítése és különböző subsistentiákból való összetétele is. Azért nem lehet azon csodálkozni, ha az (t. i. az ember) mivel egészből és nagy összetételből van alkotva, inkább van a felbomlásnak alárendelve. Továbbá mivel Boetiusnak kilenczedik szabálya szerint : »Minden különbözőség egyenetlenkedő, a hasonlóságot kell elérni és mivel a mi más után törekszik, természetes módon magát olyannak mutatja, mint a minő maga az, a melyre a törekvés is irányul, úgy annál erősebben sietünk a feloszlás felé, minél egyenetlenkedőbben állunk összetett részekből. Például : mivel a test négy elemből van összetéve, tűzből, a mely őt felfelé, földből, a mely őt lefelé, vízből és levegőből, a melyek őt egyenletesen mindkét oldal felé széthúzzák s mivel ilyen módon a részek egymással egyenetlenkedők, mi más lehet egyenetlenebb módú ? Ezt pedig ha az érzés nem is, de az alaknak összetételében észreveszi az értelem. Ehhez járul, hogy nem csupán az alak, a mely a substantialis létel, van alakokból összetéve, hanem, hogy az összetevő alakok maguk is majd keletkezve, majd elmulva, de a létezésnek állandó és kész helyzetében soha meg nem maradva, nem hagyják a subjectumot nyuga-

lomhoz jönni. Ezért jönnek, ha egyesek mennek, mindig mások-mások megszakítás nélkül utánuk. Mivel az alakoknak ezt a sebes futását követi az időknek futása, azért az idő oly gyorsan múlik el, hogy ennek jelenét alig, vagy sohasem szemlélhetjük. Jól mondták tehát azok, a kik úgy a természetnek, mint az időnek változandóságát szemlélték: »Jobb a magaslatra, mint a magaslaton«, mert fogyni kell ott, a hol már nincsen miáltal növekedni. Miként pedig az orvosok tanítják, hogy a jó érzések, ha a magaslaton állanak, feloldódnak, úgy nem jogtalanul állítják a léleknek tapasztalt orvosai, hogy a szellem, a mely, ha a dolgoknak szerencséje a magaslaton áll, fel szokott fuvalkodni, a bajnak szemlélete által ismét alányomatik. Innen ez a mondás is: »A szerencse napjaiban ne feledkezzél meg a szerencsétlenségről«. [1]) De most térjünk vissza már kitűzött czélunkhoz.

6. — Miután tehát a szászok uruktól elpártoltak, a fejedelem leverésükre a birodalom minden részéből erős és nagyszámú hadat gyüjtött össze és a megújított sereggel a mondott tartományba vonult.[2]) Kíséretében négy előkelő herczeg volt, mindegyik egy-egy légióval, Zuerdebald,[3]) a csehek herczege, Welf, a noricumiak herczege, Rudolf, a svábok herczege, Gottfried lotharingiai herczeg és számtalan más fejedelem, gróf és nemes. Erre az említett Unstrut folyónál nyilt ütközetbe bocsátkoztak[4]) s a király véres győzelmet aratva tért haza. Nem sok időre rá Welf és Rudolf, az említett két herczeg, nem tudni mi okból, a fejedelem ellen fellázadtak és a szászokhoz csatlakoztak. Gottfried lotharingiai herczeg pedig a keleti hadjáratban vett részt és Jeruzsálemben Isten népének herczegi méltóságát viselte s ugyanott húnyt el békességben.[5])

7. — Gergely római pápa pedig, a ki — mint mondottuk volt — a fejedelmeket már felizgatta a császár ellen, titokban és nyiltan írt valamennyinek, hogy válaszszanak mást. Azok tehát Rudolf sváb herczeget királylyá választották,[6]) a ki a római egyháztól a koronát, a mint beszélik, ilyenféle irat kíséretében nyerte el:

Róma adta a koronát Péternek, Péter Rudolfnak.

---

[1]) Eccl. 11. 26. — [2]) 1075. máj. — [3]) Wratislav. — [4]) 1075. jún. 8. — [5]) Ottó a két Gottfriedet tévesen egynek veszi. — [6]) 1077. márcz. 15.

Ennek a Rudolfnak leányát [1]) egy a birodalom legelőkelőbb urai közül, Zäringen váráról nevezett Berchtold vette feleségül. Rudolfot nem sok idő mulva a császár hívei nyilt ütközetben megölik [2]) és királyi pompával temetik el a merseburgi egyházban. Beszélik a császárról, hogy a midőn ezen lázadási mozgalmak némi csillapultával a mondott merseburgi egyházba ment és ott az említett Rudolfot, kit királyi módon temettek el, megnézte, akkor valakinek a kérdésére, hogyan engedheti meg, hogy az, a ki király nem volt, királyi pompával legyen eltemetve, azt válaszolá: »Vajha minden ellenségem ilyen pompával feküdnék!« Rudolfnak megöletése után veje, Berchtold, a sváb herczegséget úgy bitorolja, mintha az apósa azt neki adományozta volna.

8. — Ez időtájt valami Frigyes nevű gróf, a ki Suevia legelőkelőbb grófjai közül vette eredetét, a Staufen nevű várban telepedett meg. Mivel a tanácsban előrelátó, a hadban bátor volt, azért felvétetett a királyi udvarba, a hol hosszú időn át teljesített katonai szolgálatot és a legderekabb s legnemesebb harczosnak tisztségét tölté be, minden veszedelemben elszántan ott állván a császár oldala mellett. A fejedelem tehát, látván az állam oly veszedelmes állapotát, titkon magához hivatta az említett grófot s így szólt hozzá: »Férfiak legderekabbja, a kit a békében mindenek között a leghívebbnek s a háborúban a legvitézebbnek tapasztaltalak, ím lásd, mily sötétségbe borult a római földkerekség, a hűség kiveszett, a mihez hasonlóan mondják:

Az égi lakók közül legutolsónak Astrea hagyta el a földet —[3])

elvetemült vakmerőségekre és istentelen tettekre ingerlik; sem a szülőkkel szemben a tiszteletet, sem az urakkal szemben a köteles hódolatot meg nem tartják. Az esküt, a melyet úgy az égi, mint a földi törvények értelmében a fejedelemnek a harczos meg szokott adni, megvetik és a pártoskodó fogadalmakat, a melyek isteni és emberi törvények ellenére zugokban születnek meg, a sátán ösztönzésére szentnek és sérthetetlennek tartják. A törvények, az isteni rendeletek iránt semmi tiszteletet sem tanusítanak. Mivel pedig minden hatalom az Istentől

[1]) Ágnes. [2]) 1080. okt. 15. — [3]) Ovid. Metam. I. 150.

van, a ki a hatalomnak ellene szegül, az Isten (akaratának és) rendeletének szegül ellene. Támadj fel tehát ezen oly iszonyatos betegség ellen és övezd fel magad a birodalom ellenségeinek derekas leverésére. Sem korábbi érdemeiddel szemben nem vagyok feledékeny, sem a jövendőbeliekkel szemben nem leszek háládatlan. Ám egyetlen leányomat, [1]) a kim van, feleségül neked fogom adni és neked fogom adományozni a sváb herczegséget, a melyet Berthold elfoglalt«. Most tehát az említett Frigyes, miután a svábok herczege [2]) és egyszersmind a király veje lett, hazatért és — hogy sok mindenfélével ne töltsem az időt — Bertholdot rákényszerítette, hogy békét kérjen. De némelyek azt tartják, hogy ez fia, Frigyes alatt történt. A béke föltétele az volt, hogy Berthold a herczegséget átadja, de úgy, hogy Zürich, Suevia legkiválóbb városa, mint hűbér a császár kezéből, neki maradjon. Ez a város Itália felé a hegyszorosokban, tó mellett fekszik, a melyből a Lemannus [3]) folyó ömlik ki, hajdan a császárok és királyok telepvárosa volt és elődeink hagyománya szerint oly nagy tekintélyű, hogy a milánóiakat, ha mikor a császár az Alpokon túlra törvénybe idézte őket, itt kellett kihallgatni, illetve itt kellett fölöttük törvényes ítéletet mondani. Mondják, hogy gazdagságának és tekintélyének nagysága miatt kapujára ez van írva:

A nemes Zürich sok mindennek kincsesháza.

Az említett Lemannus folyóról — a melyről Lucanus [4]) énekli:

Az öblös Lemannusnál hagyták a kifeszített tábori sátrakat —

azt az egész tartományt is Alemanniának hívják. E miatt némelyek azt hiszik, hogy az egész teuton földet Alemanniának mondják és valamennyi teutont alemannak szoktak hívni, pedig csak azt a tartományt, tudniillik Sueviát, nevezik a Lemannus folyóról Alemanniának és egyedül az ott lakó népeket hívják alemannoknak. Mondják, hogy ez a Berthold, ámbár ebben az ügyben úgy a birodalomnak, mint az igazságosságnak engedett, mégis fölötte bátor és vitéz volt. Ezért

---

[1]) Ágnes. — [2]) 1098. — [3]) A Limmat-ra gondolt Ottó. — [4]) Phars. I. 396.

beszélik róla még az öregebbek is, hogy a hírnöknek, a mikor az valami szomorú hírt hoz vala neki és a mint az történni szokott, késedelmeskedni próbált, azt szokta mondani : »Beszélj, beszélj ! Tudom ugyanis, hogy az örvendetes mindig megelőzi a szomorút vagy a szomorú az örvendetest. Azért nekem éppen annyit ér először hallani a borúsat, mivel azután hallani fogom a derültet, mint miután először hallottam az örvendetest s arra rá fogom hallani a borúsat.« Nagyszerű szó, derék férfiúhoz méltó, a ki tudományos műveltség nélkül, természetes észszel felfogja a létező dolgok változandóságát és sem a szerencse idején nem bizakodott el, megfeledkezve a balsorsról, sem a balsors idején nem törött meg, megfeledkezve a szerencséről. Frigyes pedig ezután háborítatlanul birtokolta az alemanniai herczegséget és hosszú időn át buzgósággal kormányozta.

9. — Nemes életepárjával Ágnessel, két fiat nemze, Frigyest és Konrádot, maga pedig erényeinek számos jelét hagyva hátra, boldog öregségben végezte be életét [1]) és a lorchi kolostorban temették el, a melyet a saját birtokán építtetett. A fennemlített Berthold pedig ettől kezdve a puszta herczegi czímet viseli vala s azt mintegy örökségképpen utódaira hagyta. Mert valamennyit a mai napig herczegnek nevezték, noha nem volt herczegségük, tehát bírják a rangot mód nélkül ; hacsak valaki herczegségnek nem tartja a Jura és a Nagy-Szt.-Bernát közötti grófságot, a melyet Vilmos gróf halála után fia, Konrád, Lothár császártól kapott, vagy azt nem állítja, hogy a karinthiai herczegség révén, a mely sohasem volt birtokukban, tüntették ki őket a herczegi czímmel. De egyéb vagyont és méltóságot illetve nagy fényben állottak.

10. — Frigyes alemanniai herczeg halála után özvegyét, Ágnest, annak testvére, Henrik [2]), Henrik [3]) császár fia vette magához és — a mint azt másutt már bővebben elbeszéltük [4]) — Leopold [5]) ausztriai határgrófhoz adta feleségül, a mikor fiai közül Figyes tizenöt, Konrád pedig tizenkét esztendős volt. Ezután Frigyes, a ki az idősebb volt, követte atyját a herczegségben. Ez időtájt Henrik császár Lüttich belga városban elhúnyt. [6]) Miután belrészeit ugyanott eltemették, testét

---

[1]) 1105. — [2]) V. — [3]) IV. — [4]) Ottonis Chronicon VII. 9. — [5]) III. — [6]) 1106. aug. 7.

Galliának Speier nevű városába vitték és ott helyczték nyugalomra királyi pompával császári atyja és nagyatyja mellé, Isten anyjának, a boldogságos szűz Máriának templomában, a melyet ő maga építtetett csodálatos fénynyel és művészettel, a mint az még ma is látható. A királyságban fia, Henrik követte, a császárok sorában a negyedik, a királyok között pedig az ötödik. Ő a hadviselésben nagyon jártas volt s az egész birodalmat rövidesen úgy a hatalma alá hajtotta, hogy nemcsak a római földkerekség valamennyi lakója viseli alázattal a meghódolás jármát, hanem a szomszédok is megdermednek a félelemtől, érezvén annak fenyegető uralmát.

11. — Hogy mennyi és mily nagy vitézi tetteket vitt véghez úgy Rómában, mint Itáliában, most mellőzzük, mivel előbbi történeti munkánkban már elmondottuk.[1]) Jelenleg legyen elég csak azt fölemlíteni, hogy hatalmának tetőpontján, midőn minden galliai rettegett tőle, miután Barrum [2]) várát sokaknak a véleménye ellenére rohammal bevette [3]) és ott Reginald grófot foglyul ejtve elhurczolta, ugyanennek a grófnak Mousson nevű fellegvára alatt ütött tábort. De a midőn azt, mivel a hegy ormán feküdt s magától a természettől igen meg vala erősítve, sem csellel, sem erővel elfoglalni nem tudta, akkor megparancsolta, hogy akasztófát állítsanak fel és kijelenti, hogy a grófot akasztófán veszti el, hacsak a várat gyorsan át nem adják. A várbeliek másnapig fegyverszünetet kérnek. Azon éjjel a grófnénak fia született. Erre a várbeliek összejönnek s az újszülött fiúcskának hűségesküt tesznek. Reggelre kelvén, midőn a császár a várbeliektől ismét követelte a vár átadását és azoknak urát, a grófot maga elé vezettetve felakasztással fenyegette, azt válaszolták neki, hogy ők annak haláláért a várat átadni nem akarták, mivel most már új uruk van, a kit annak felesége az éjjel szült nekik. A mely dolog fölött a fejedelem haragra gyulladva megparancsolta, hogy az említett grófot hurczolják az akasztófára. És a midőn a jelenlevő fejedelmek kérték, hogy ne tegye ezt és szándéka mellett megmaradt, akkor némelyek azt mondták neki, hogy legalább az isteni büntetésre való tekintetből álljon el a megkezdett dologtól, mire — beszélik — haragtól lángoló tekintettel vála-

[1]) Chronicon VII. 14. — [2]) Bar-le-duc. — [3]) 1113.

szolá : »Az ég az ég uráé, a földet azonban az emberek fiainak adta !«[1]) Végtére mégis, miután oktalan felgerjedése csillapult, a többiek kérésére hajtott a császár, a halálos ítéletet visszavonta és az említett grófot foglyul magával vive visszatért hazai székhelyére.

12. — Nem sokkal ezután,[2]) mialatt ő Gallia Mainz nevű városában sok fejedelemnek a társaságában fényes menyegzőt tartott, a birodalomban szakadás állott be, a mint azt más helyen részletesebben elbeszéltük.[3]) Ez a szakadás abban az időben (oly nagy és) oly súlyos volt, hogy Frigyes herczegen, a testvérén és Gottfried rajnai palota-grófon kívül a fejedelmek között alig valának egynéhányan, a kik az uralkodó ellen fel nem lázadtak volna. Hogy mennyi és milyen kiváló, följegyzésre érdemes tettet vitt véghez akkor Frigyes, a svábok nemes herczege, részint a császár jelenlétében, részint annak Itáliában való tartózkodása alatt, mivel még sokaknak az emlékezetében él, főbb vonásokban el fogjuk mondani. Ő ugyanis Alemanniából, a Rajnán átkelvén, visszatért Galliába és azt az egész tartományt Baseltől Mainzig, a hol tudvalevőleg a birodalom súlypontja van, lassanként uralma alá hajtotta. Nevezetesen folyton a Rajna medre mellett haladt lefelé s közben alkalmatos helyen várat emelt, a mely a szomszédos vidéket meghódolásra kényszerítette, majd azt elhagyva tovább folytatta útját s másik várat építtetett, úgy hogy róla közmondásszerűleg beszélik : »Frigyes herczeg lovának farka is egy-egy várat vonszol !« Ez a nevezett herczeg a háborúban vitéz, a munkában éleseszű, vidám arczú s kedélyű, udvarias beszédű és az ajándékozásban oly bőkezű volt, hogy a harczosoknak igen nagy sokasága özönlött hozzá s önként felajánlották magukat szolgálatjára.

13. — Miután az egész Rajnamentét, a mint azt fentebb elmondottuk akarata alá hajtotta, Albert mainzi püspöknek, azon időben a birodalom valamennyi fejedelmei között a legravaszabbnak s leggazdagabbnak hadat üzent, azért, mert az említett pártütésnek ő volt a feje s a szerzője ; és miután köröskörül mindent elpusztított, a lovagok és a gyalogosok megszámlálhatatlan sokaságával végre magát a várost is ostromzár alá

[1]) Zsolt. 115. 16. — [2]) 1114. — [3]) Chronicon VII. 15.

vette.[1]) Ez a nevezett nagy és erős város pedig a Rajna mellett fekszik és azon a részén, a hol a Rajnát érinti, összezsúfolt s népes, a másik oldalán azonban gyér lakossága következtében elhagyott, csupán erős fal veszi körül, a melyen nem kevés a torony. Roppant hosszan elnyúlik, szélességét illetőleg keskenyebb. A helyet a körülmények kényszerűsége szabta ki. Ugyanis a Galliával határos oldalon szelíden emelkedő hegység szorítja össze, a Germániára néző másik oldalon pedig a Rajna. Innen van, hogy a Rajna mentén pompás templomok és épületek díszítik, míg a hegység felé a szőllőskertek s más hasznos ültetvények feküsznek. A népség, a mely a herczeggel az ostromban résztvesz vala, zsákmány fejében rohammal akarta elfoglalni a várost azon az oldalon, a hol gyér népességű. A nemes herczeg azonban attól való félelmében, hogy a szent helyek véletlenül rablásnak s tűzvésznek lehetnének kitéve, ha a nép esztelen dühének ilyen szabadságot engedne, mindenképpen arra törekedett, hogy azoknak az akarata meg ne valósuljon. De a város püspöke nem viszonozta kellő módon a herczeg becsületességét. A városból alattomos szándékkal hírnököket menesztett hozzá, fegyverszünetet követelt, napot és helyet kért összejövetelre, igérvén, hogy a császár kegyébe akar visszatérni és így rávette a herczeget, hogy a sereget bocsássa el, az ostromot hagyja abba és kevesedmagával menjen haza. A midőn a püspök az ostrom abbahagyását s a sereg elbocsátását látta, a kapukat kinyittatta, nagy sereggel a herczeg után vetette magát s váratlanul rajtaütött. A herczeg övéivel, a kik a nagy seregből még mellette maradtak, a mikor elsőben a cselvetést észrevette, nem jött zavarba, a mint az történni szokott azokkal, a kiknek váratlanul kell fegyverre kapni, hanem az ellenség jelenléte még inkább emelte bátorságát, fegyvert ragadott és az ellenségre rontott. És oly derekasan harczoltak az alemannok, hogy végre a frankok részéről Emicho gróf, a ki a többiek kapitánya volt, halálosan megsebesülve elesett. Ez a dolog megtörte a frankok bátorságát, hátat fordítottak s a futásban kerestek oltalmat. A vitéz herczeg üldözőbe vette őket s miután közülök igen sokat megölt vagy foglyul ejtett, a többieket a püspökkel együtt győzedelmesen

[1]) 1117.

egészen a város kapujáig kergette. A polgárok szívét, a kik ebben az öldöklésben hozzátartozóikat és barátaikat vesztették el, oly nagy keserűség fogta el, hogy csaknem rárontottak a tulajdon püspökükre, mintegy ezen veszedelem okozójára.

14. — Ugyanez a jeles herczeg egy más alkalommal, a midőn a fentemlített Albert püspök Lothár szász herczeggel s más fejedelmekkel nagy és erős lovagsereg élén a Speier határában fekvő Limburg várát ostrom alá vette [1]) és az erősséget, miután a várbelieket az éhség s a koplalás agyoncsigázták, már csaknem feladásra kényszerítette, harczosait összegyüjtve odasietett s a mondott fejedelmeket az ostrom abbahagyására kényszerítette. Beszélik, hogy az említett városbeliek, a midőn éhséget szenvedtek, tanácskozásra gyűltek össze, hogy mitévők legyenek. És a mikor az egyik ezt, a másik azt javasolja vala, valami horningeni Ulrich, alemann származású, éles eszű és hatalmas testalkatú, azt mondotta, hogy jobb, ha a kövér barátokat — mivel ugyanebben a várban a barátoknak kolostora volt — eszik meg, mintha a várat élelemhiány miatt az ellenségnek átadják. A mikor ez a mondás ismeretessé lett, a megijesztett barátok élelmiszereiket, a miket rejtegettek, előadták és valamennyi harczost, a kik ottmaradtak, egészen a vár felszabadulásáig ezen élelmiszerekkel táplálták, úgy a hogy tudták. De hagyján! Az említett herczeg, hogy rövid legyek, mindenben atyját követte és a fejedelemnek oly hűséges katonája, nagybátyjának oly hasznos barátja volt, hogy a birodalom megingott tekintélyét az ellenségekkel férfiasan küzdve fenntartotta oly hosszú időn keresztül, a míg a fejüktől elszakadt tagok visszatértek a szívhez, az uralkodó kegyét keresvén. Feleségül pedig Henrik noricumi herczeg leányát [2]) vette, a kivel aztán a dicsőséggel teljes Frigyest nemzette, a ki jelenleg császár, és Judithot, a ki tudvalevőleg csak az imént kelt egybe Matthaeus lotharingiai herczeggel.

15. — Henrik császár, miután a vele ellenséges fejedelmek megbékéltek s a birodalom teljes birtokába jutott, Friesland egyik városában, Utrechtben pünkösdkor gyűlést tartott. [3]) Itt betegség lepvén meg, a földi dolgokkal leszámolt [4]) és miután

---

[1]) 1116. — [2]) Judith. — [3]) 1125. máj. 17. — [4]) 1125. máj. 23.

belrészeit ugyanitt eltemették, a Rajna partja mentén fölfelé vitték és Speier városában atyái mellé helyezték.

16. — A királyi jelvényeket pedig Mathild császárné, Henrik angol király leánya tartotta hatalmában, a kit Albert, a mainzi egyház érseke magához hívott és hamis igéretekkel rávette, hogy a királyi jelvényeket neki adja át.

17. — Albert tehát — mivel a régiek hagyománya szerint a mainzi érsek joga az, midőn a trón üresedésben van — a birodalom fejedelmeit ősznek idején saját városába, Mainzba hívja össze és éppen nem feledkezvén meg a Frigyes herczeg által neki okozott rosszakról, a midőn a nevezett herczeget sokan óhajtották volna a trónon látni, ő, inkább a saját érdekét, a mennyire rajta állott, mint alkalomszerűen a közügyet szolgálva, rábeszélte a jelenlevő fejedelmeket összesen, hogy Lothár szász herczeget válaszszák királylyá, a ki mindazonáltal derékségre valló törekvése folytán minden tiszteletre érdemes férfiú vala. Ez a dolog dicséretesen intéződött ugyan el, de ismét igen súlyos szakadásnak lett csirája. Mert a nevezett uralkodó ugyanennek az Albert mainzi püspöknek a tanácsára — a mire hasonlatképpen mondják :

Nem ereszti el addig a piócza a bőrt, a míg vérrel tele nem szívta magát! [1])

még nem telt be a Henrik császár örökösei elleni gyűlölettel — Frigyes herczeget és testvérét, Konrádot üldözőbe veszi. Ennek okáért Nürnberg várát, a melyet ezek megszállva tartottak és mintegy örökösödési joggal birtokoltak, miután Ulrich cseh és Henrik bajor herczeget maga mellé vette, ostrom alá fogta.[2]) A cseh herczegnek azonban kevés idő multán megengedte az uralkodó, hogy hazatérjen, mivel a barbárok, a kik vele jöttek volt, sem Istent nem félve, sem embert nem becsülve, a környéken mindent felprédáltak, a templomokat sem kímélvén meg.

18. — Erre Frigyes herczeg és testvére, Konrád, sereget gyüjtenek s miután a várbeliekkel a napot és jelet illetőleg megegyeztek, a megállapított napon seregükkel az erősséghez közelednek. A midőn ezt a városbeliek észreveszik, szívük örömét nem képesek visszafojtani, hanem nagy kiabálásban és ének-

[1]) Horatii Ep. II. 3. 476. — [2]) 1127.

lésben törnek ki. Az uralkodó, mivel biztosabbnak ítélte az említett várat más időben ostrom alá fogni, mintsem hogy most vigyázatlanul a csalfa szerencse hűségére bízza magát, az ostromot abbahagyta és Babenbergen átvonulva Würzburg városába ment. A várbeliek erre óriási lármával lesietnek, rárontanak a már üres táborra, a mi ott maradt, azt zsákmányul ejtik és uraikat nagy örömmel fogadják s vezetik föl a várba. A herczegek magát a várat élelmiszerekkel és más szükséges dolgokkal felszerelik s azután nyomon követik a királyt, a ki míg abban a városban tartózkodott, annak egészen a falai alá nyomultak és harczosaikkal fegyverjátékot rendeztek, a melyet most általán lovagtornának neveznek. Ezek után átvonultak a Rajnán és őrséget helyeztek el Speier városában,[1]) a melynek népe a császárok iránti hűségből, a kik itt valának eltemetve, alázatossággal fogadták őket, mint ugyanennek a várnak származottjait. Az uralkodó, mainzi Alberttel egyesűlve, ostrom alá veszi a várost, de ekkor, habár sok időt tölt vala ott el, hatalmába keríteni nem tudta.[2])

19. — Később Henrik noricumi herczeg, a fentemlített Henrik herczeg [3]) fia, az uralkodó kegyéért, a kinek leányát, Gertrudist csak most [4]) vette feleségül, háborút indított Frigyes herczeg ellen, egészen megfeledkezvén a rokonságról, a mely nővérének, Judithnak vele való házassága folytán közöttük volt. Miután nagy sereget gyüjtött össze, Bajorországból Alemanniába ment s nem messze a Dunától, a Wernitz nevű folyónál ütött tábort. Erre a hírre a gyakran említett herczegek is sereget gyüjtenek s tőle nem messzire jelölik ki táborhelyüket. A noricumi herczeg pedig kémeket küldött szét, hogy kipuhatolja az ellenség erejét. A kik midőn visszatértek és megjelentették neki a látottakat, tanácsot tartott övéivel s tudakolta, hogy mitévők legyenek. Azok a futást ajánlották, mert vigyázatlanságnak tartották, hogy az ellenséget bevárják. A noricumiak tehát az ellenség elől, mintha már közvetlenül fenyegetné őket, oly nagy sietséggel vonultak vissza, hogy a híd keskenysége miatti aggodalomból magukat meggondolatlanúl az említett folyónak, a melyet bőséges zápereső a szokottnál jobban meg-

---

[1]) 1128. — [2]) 1128. nov. derekán hagyta abba az ostromot. — [3]) Gesta I. 14. — [4]) 1127.

dagasztott, bizonytalan örvényeire bízták s miután azon nem annyira gázolva, mint inkább úszva veszélylyel átjutottak, szégyenkezve hazasiettek.

20. — Más időben az említett Henrik herczeg ismét Alemanniába ment és ottani tulajdon birtokaira indult. Ő ugyanis alemann származású volt, a régi és nemes Welf-családból vette eredetét s ezért örökösödési jogon sok birtoka volt azon a részen, a hol Alemannia a Pyreneus-hegységgel [1]) határos, — minden tekintetben dicséretreméltó férfiú, úgy lelkületének, mint származásának nemességét illetőleg egyaránt kiváló, egyedül csak ebben a dologban gáncsolható. Követeket küldött ugyanis Frigyes sváb herczeghez és őt, mint nővérének férjét, barátságosan intette, hogy keresse a fejedelem kegyét, kemény munkának mondván az egész birodalom terhét egyedül viselni, bárki s bármilyen nagy vagy derék legyen is a fejedelem; azt is hozzátette, hogy ő ebben az ügyben hűséges közbenjáró lesz, ha intelmeit el akarja fogadni. Valami Zwifalten nevű kolostort jelölnek tehát ki, hogy ott bizonyos napon összejöjjenek s erről négyszemközt, családiasan tanácskozzanak. Frigyes herczeg semmi rossztól sem tartva kevesedmagával a mondott helyre ment. Amaz azonban nem jószándékkal ment és alattomban kifürkészte a helyet, a hol az éjt tölteni szándékozott. Midőn tehát a nap az alsó félgömb alá hanyatlott és a gonosz tervhez a sötétség alkalmat nyujtott, a hálószobát, a melyben a herczeg feküdt, körülvéteti és hogy nem mint barát, hanem mint ellenség ment oda, az tettéből, szavából kiviláglik. Mit csináljon? Hová forduljon? Fegyvert ragadjon? Csaknem senkije sem volt, a ki segíthetett volna rajta. Meneküljön? De a hálószoba egyetlen kijáratát sem ismervén, nem találta a menekvés útját. Most fölismerte a cselfogást és az isteni kegyelemhez fordult segítségért. És annak segedelmével a hálószoba egy rejtett ajtaján, a melyet először mintha most mutatott volna meg neki az ég, a templomba ment s felhágott a templommal kapcsolatos toronyba. Az ellenség megrohanja a hálószobát és hogy a herczeget nem találják, benyomulnak a szerzetesek lakosztályába is és karddal kutatják át azoknak valamennyi műhelyét. Midőn pedig Phoebus az alvilágból visszatért és a levegő

[1]) Alpok.

felsőbb tájait megvilágítani kezdé, a herczeg szomszédos hívei, mihelyt ez a fölötte gyalázatos tett értésükre esett, összegyülekezve, valamennyien segítségére siettek. Mialatt még az ellenség a kolostor belső helyeit kutatja vala és tűzzel fenyegetőzik, Frigyes a toronyból észreveszi övéi közeledtét s ekkor a gondtól már megszabadulva, sürgősen előhívatja Henrik herczeget és így szól hozzá: »Az igazság ellen cselekedtél, jó herczeg, a ki engem békére hívtál meg s a béke jelvényeit nem viselve magadat inkább ellenségnek, semmint barátnak mutattad ; sem a saját hírneved méltósága, sem a bennünket összekötő vérrokonság nem tartott téged vissza ettől a tettől. Azonban nem akarok rosszért rosszal fizetőnek látszani, mint barátomat őszintén figyelmeztetlek tehát, hogy ne várd be híveimet, a kiket mindenfelől közeledni látok!« Némelyek mégis mentik a herczeg ezen tettét, nemcsak azzal, hogy abban az időben ellenségek voltak, — azon mondás szerint:

Csel vagy erény, nem jő kérdésbe csaták viharában,[1])

hanem azért is, mert a birodalom iránti hűségből s az állam nyugalma érdekében tette ezt, az uralkodónak őt átszolgáltatni s a birodalomban a békét helyreállítani akarván.

21. — A meghasonlás Frigyes herczeg és Lothár császár között, a mely csaknem tíz éven át húzódott, nem engedte a birodalmat nyugalomhoz jutni. Hogy végtére miképpen békéltek meg és hogy erényének mily számos és kiváló jelét hagyta hátra Lothár, előbbi történeti munkánkban eléggé elbeszéltük.[2]) Mindazonáltal nem akarjuk hallgatással elmellőzni, hogy az említett fejedelem uralkodása kezdetén szerfölött érezte a szerencse kedvezőtlen voltát. Valami Ottó morva gróf ugyanis Csehországban a herczegségre áhítozott, a fejedelem elé járult [3]) és nagy pénzigérettel rávette, hogy vele Csehországba menjen és őt tegye meg ott herczeggé. Ulrich, a ki akkor ezt a herczegséget vitézséggel birtokában tartotta, meg akarta ezt akadályozni, de semmi módon sem tudta az uralkodót a megkezdett dologról lebeszélni. A király tehát Szászországba ment, sereget szervezett s Ottót magával víve télvíz idején nekiindult [4]) a Cseh-

---

[1]) Virg. Aen. II. 390. — [2]) Chronicon VII. 17. — [3]) 1125. nov. — [4]) 1126. febr.

országot Szászországtól elválasztó erdővidéknek. Ulrich cseh herczeg pedig a rengetegben rejtett helyen, a melyet mindenünnen erdőség vett körül, egy folyócska mellett ütött tábort. A király a roppant nagy hó következtében a rendes útról letért és a vadon erdőségben ide s tova bolyongva, véletlenül az említett folyóhoz jutott, a hol övéi a szörnyű út és az éhségtől kimerülten pihenni akartak. Midőn a barbárok a folyó vizét zavarosnak látták, sejtették, hogy az ellenség közelben van. És váratlanul meglepve őket a szászokra rontottak, a kik az első sorban a hóban való járástól agyoncsigázva állottak és miután kevesen futással megmentették magukat, néhányan pedig foglyul estek, a többieket kegyetlenül levágták. Midőn ezt látta a fejedelem s övéinek az útak szűk volta következtében semminemű segítséget nem tudott nyujtani, igen nagy keserűség fogta el a szivét; majd megemlékezvén a régi vitézségről s a miket ifjonta véghez vitt, mintegy égi harmat által felfrissül és kevesed magával, a kik még mellette maradtak, egy dombra húzódott fel. Ezt az említett herczeg mintegy zár alatt tartotta, a mennyiben övéit köröskörül odaállította és nagy fáknak a kidöntése és torlaszok által a visszavonulást egészen megakadályozta. Végre Henrik szász őrgróf közbenjárása folytán, a ki a herczeg nővérének a fia vala s a királylyal ment volt oda, a herczeg alázatosan a király lábai elé járult, elégtételt adott s miután a jobbágyi és hűségi esküt letette neki, a herczegséget hűbérül fogadta tőle és a foglyokat visszaadta. Igy tért haza nagy szomorúsággal a fejedelem, magával víve az előkelőbbek hamvait.

22. — A többiek között a nemes Albert szász őrgróf is fogságba esett. Oly nagy mészárlás történt ott a szászok, különösen a nemes és előkelő férfiak között, hogy a szászok és a csehek között az állandó gyűlölség szikrája, a mely ekkor lángra lobbant, még most sem hamvadt ki. Ott ölték meg nagyravágyása bűnhődéseül Ottót is, a ki ennek az összetűzésnek oka volt. De a mint mondani szokták:

A siralmas kezdetet követni fogja a jobb szerencse,[1])

úgy ezt az uralkodót is követte a jobb szerencse és oly magasságba emelte, hogy, miután minden viharos mozgalmat lecsende-

[1]) Ovid. Metam. VII. 518.

sített, Itáliából nagy ünneplés közepette s mint győző térvén haza, már a hegyekben bevégezte éltét.[1]) Frigyes herczeg pedig feleségének, Judithnak halála után a viszálykodás idejében Frigyes saarbrückeni grófnak, Albert püspök testvérének leányát, Ágnest feleségül vette és vele nemzé Konrádot, a ki most tudvalevőleg rajnai palotagróf,[2]) és Clariciát, Lajos thüringiai gróf feleségét.

23. — Miután Lothár császár meghalt és a königslutteri kolostorban, a mely a saját birtokán feküdt, eltemették, a birodalom fejedelmei Galliának Koblenz nevű városában, a hol a Mosel a Rajnába ömlik, gyűltek össze és tanácskoztak, hogy kit válaszszanak meg uralkodónak. Mivel a jelenlevők mindnyájan Konrádot, Frigyes herczeg testvérét követelték, azt a királyi székbe emelték és az aacheni palotában megkoronázták.[3]) A mi annál könnyebben megtörténhetett, mivelhogy a Henrik császár iránti gyűlölet a legtöbb szivében már megszünt és Albert mainzi érsek is kevéssel ezelőtt elhúnyt. Ezen dolognak megvalósulásához hozzájárult az is, hogy Henrik noricumi herczeg kevélysége folytán magára vonta csaknem mindazok gyűlöletét, a kik Lothár császárral az itáliai hadjáratban részt vettek.

Frigyes most Mainzba ment, a melynek akkor nem volt pásztora és mindenkit rávett, az egyháziakat éppen úgy, mint a világiakat, hogy ifjabb Albertet, második felesége testvérét válaszszák meg, miután ahhoz a fejedelem a maga megerősítésével hozzájárult. A ki nagybátyjához hasonlóan nem nagyon hálásnak mutatta magát a jótéteményekért, sem fejedelme iránt nem viseltetett teljes hűséggel. Hogy pedig Henrik noricumi herczeg a fejedelem említett felmagasztalásának miképpen mondott ellen s mely véget ért ő maga és hogy a fejedelem is miképpen győzedelmeskedett fölötte és sok más fölött, azt előbbeni történeti munkánkban eléggé bőven elbeszéltük.[4])

24. — Ez időtájt[5]) a rómaiak uralkodójához a királyi város[6]) császárának, Johannesnek követei, kiváló férfiak, jövének, részint azért, mert megújítni óhajtják vala a két biro-

---

[1]) 1137. decz. 4. — [2]) 1156. szept. 20. óta. — [3]) 1138. márcz. 13.
[4]) Chronicon VII. 23. — [5]) 1130. — [6]) Konstantinápoly.

dalom, tudniillik Nyugat és Kelet között a szövetség kötelékeit siciliai Róger dölyfössége miatt, részint azért, mert ennek a dolognak bizonyságául fiának, Mánuelnek számára feleségül a királyi vérből egy leányt kérnek vala. Az uralkodó inkább felesége nővérét [1]) szánta oda és ennek a dolognak az elintézésére Embricot, Würzburg tiszteletreméltó püspökét, okos és tanult férfiút, Görögországba küldötte, de akkorra már Johannes meghalt [2]) és a városban fia, az említett Mánuel uralkodott. Ő mindent okosan és ügyesen rendbehozott és azt javasolta, hogy a Vízkereszt utáni héten a királyi városban királyi fénynyel és pompával tartsák meg az esküvőt. Maga is részint ennek, részint a birodalom más ügyeinek az elintézése miatt nem kevés időt töltött el ottan. Midőn pedig a görögök sok vendégségi ajándékával megtisztelten és megrakodva hajón hazájába vissza akart térni, Aquilejában elhúnyt.[3]) Az ezen ügyekben a két uralkodónak egymás között váltott levelei pedig még most is megvannak, a melyek vázlatosan, hogy valamennyit ne soroljuk itt fel, röviden a következők :

25. — »Konrád, Isten kegyelméből a rómaiak császára és augustusa, üdvözletét és testvéri szeretetét küldi Johannesnek, ugyanazon kegyelem folytán Konstantinápoly császárának. A barátságot, tiszteletet és dicsőséget, a melyeket a mi atyáink, tudniililk a római császárok, a mi elődeink, a ti elődeitekkel, azaz a görögök népével és birodalmával megteremtettek, én is megerősítem és amiképpen ők megtartották, úgy én is meg fogom tartani. Nincs néptörzs, birodalom és nemzet, a melyik ne tudná, hogy a ti Uj-Rómátokat a mi római államunk leányának nevezik és az is, mert annak gyökeréből sarjadzottak ki ennek ágai és gyümölcsei. Ezért mi megállapítjuk az örökséget, a mivel az anya leányának tartozik és akarjuk, hogy ahhoz állhatatosan ragaszkodjék, annál is inkább, mivel látjuk, hogy a leány azt akarja, a mivel az anyának tartozik, hogy tudniillik az anya tekintélye a tanácsban s a gyámolításban előljárjon, a leányi szeretet pedig dicsőséggel és tisztelettel kövesse. Mindkét birodalomnak az ügyei legyenek tehát közösek, mindkettőnek ugyanaz legyen a barátja, ugyanaz az ellensége, úgy a szárazon, mint a vízen és az anya

[1]) Sulzbachi Berta (Chronicon VII. 28.). — [2]) 1143. — [3]) 1146.

erejét, hatalmát ismerni és félni tanulja, a ki nem tiszteli a leányt, legyen az akár normann, akár siciliai, akár másvalaki, bárki és bárhol. Nem felejtettük ám el, sem én, sem birodalmunk fejedelmei, ellenségeinknek a birodalom és a római méltóság ellen intézett támadásait és beütéseit. Ha azonban az isteni kegyelem megsegít bennünket, meg fogunk közülük mindegyiknek fizetni gonoszságuk nagysága szerint. A birodalom egész területén látni és hallani fogják, könnyű kézzel mint morzsolódnak össze a rablók, a kik mindkét birodalmunk uralma ellen feltámadtak, mivel Isten segítségével, ha a szárnyakat kitépjük, a repülni akaró ellenséget mindjárt elfogjuk és szivéből kipusztítjuk a vakmerőséget, a mely most mindkét birodalmunk tisztelete és dicsősége ellen támad. Megtartjuk tehát veletek szemben, a mi igazságos és barátságos, ugyanezt tegyétek ti is velünk és pedig annál nagyobb buzgalommal, minél atyafiságosabban fűzött össze bennünket kedves feleségünk, tudniillik a nemes császárné nővérének és a te fiadnak házassága. Mivel hiszszük, hogy kedvességed és méltóságod örvend sikereink fölött, azért érdemesnek tartjuk veled, mint egyetlen testvérünkkel és szeretett barátunkkal közölni azt, a mi Isten segedelmével nagybölcsességű követeidnek távozása után birodalmunk valamennyi fejedelmével — a kik azon akaratunk szerint voltak jelen — tartott egyetemes és ünnepélyes gyűlésen történt. Tudd meg tehát, hogy mindazokat, a kik császári hatalmunkat támadni látszottak, Isten segedelmével hatalmasan császári jogaink alá hajtottuk s miután őket kegyeink teljességébe fogadtuk, birodalmunk minden részét áldásos békével gazdagítottuk. Ezenkívül Francia, Hispánia, Anglia, Dánia s a többi birodalmunkkal határos királyságok nap-nap után követségeket küldenek hozzánk a köteles tisztelettel és alázatossággal és kezesekkel meg esküvel erősítik, hogy készek teljesíteni birodalmunk parancsait. Azt sem akarjuk bölcsességed előtt eltitkolni, hogy a pápa úr,[1] az egész Apulia, Itália és Longobardia naponta odamenetelünket óhajtják és minden hódolattal arra kérnek bennünket, hogy császári hatalmunkkal segítségükre menjünk. Ezért birodalmunknak kedvelt és szívből szeretett fejedelmét, Embricot,

---

[1]) II. Incze.

Würzburg tiszteletreméltó püspökét, a te barátodat, a pápa úr szándékának a kitudakolására Rómába küldöttük. Miután pedig annak minket illető akaratát megértettük s fejedelmeink tanácsát kikértük, azokat, a mik mindkét birodalmunk tekintélyére vonatkoznak, kedvelt és okos követeink, nevezetesen Róbert capuai fejedelem, igen híres, nemes és hozzánk hűséges férfiú, nemkülönben szeretett és a hűségben állhatatos káplánunk, Albert által magasságodnak megjelentjük. Ezeket tehát úgy hallgasd, mintha mi magunk volnánk és a miket neked mondottak, azokat hajtsd végre, a mint az kitünőségedhez illik s a mint azt tőled reméljük és hiszszük és a mi követeinkkel haladék nélkül tisztes és alkalmatos követeket küldj hozzánk. A mi pedig az oroszokat illeti, a kik birodalmunk gyalázatára, miután embereinket megölték, pénzünket eltulajdonították, mint barátodnak és rokonodnak az ügyében illik, s a mint nekünk írtad, úgy cselekedjél. Birodalmunk lovagjaival, nevezetesen az alemannokkal szemben, a kik nálad vannak, légy kegyes, a mint az nagyságodhoz illik. Nemkülönben arra is megkérünk, hogy birodalmunk alattvalóinak, tudniillik a teutonoknak, a kik Konstantinápolyban tartózkodnak, adj helyet, a melyen Isten tiszteletére templomot építhessenek, úgy az isteni jutalomra, mint a mi kedvességünk közbenjárására és kérésére való tekintetből. Arra is emlékeztetnünk kell okosságodat, hogy korábbi levelünkben, a melyet említett káplánunk által adattunk át magasságodnak, Isten szerelmére és tiszteletére ugyanezt kértük tőled, mivel ha ő, a ki a királyoknak üdvöt ad, bennünk lakozik, bizonyos, hogy ellenségeink nem fognak örvendezni. Kelt márczius kalendája előtt a tizennyolczadik napon [1]) Regensburgban, Krisztusban boldogul. Ámen.«

»Johannes, Krisztusban Istenhez hűséges király, bíborban született, fenséges, vitéz, augustus, Komnenos és római császár, birodalmam nemes testvéréhez és barátjához. Oh, király, birodalmunk nemes és szeretett barátja! Magasságod levele, a baráti hajlandóságnak jele, magasságod nagybölcsességű követe által kegyességünknek átadódott és nagy örömet okozott. Mert magasságod jóakarata és a vérrokonsághoz való

---

[1]) 1142. febr. 12.

baráti ragaszkodása és szeretete, a mint azt birodalmunkkal szemben úgy levéllel, mint szóval s tettel bebizonyítottad, a mi egész jóérzületünket egész lelkünkkel együtt a te szeretetedre vonzották. A miért is leghívebb és legmegbízhatóbb embereink közül különbözőket küldöttünk magasságodhoz és azt akartuk, hogy ezek magasságodnak minden dologról jelentést tegyenek, a melyek miatt izentél és írtál nekünk. Mi ugyanis Isten nevében mindenben barátságosan, rokoniasan és testvériesen magasságodhoz akarunk igazodni és belátásunk szerint mindent megtenni, a mik magasságod tiszteletére szolgálnak. Mivel pedig magasságod Petrus Polanust, a nagytudományú velenczei herczeget ezekben az ügyekben közvetítőnek fogadta el, mint derék és mindkét részhez hívséges férfiút, azért méltányosnak láttuk, hogy abban mi is megnyugodjunk. Apulia és Longobardia ügyében tudós követeinknek belátásunk szerint adtunk parancsot. Mert ha ezek küldöttek is egyeseket Isten segedelmével birodalmunknak jövendőbeli kiválóan nemes menyének fogadtatására, azért általánosan ismeretes előttük birodalmunk akarata. Az Oroszországban történt dolgot illetőleg, a mint birodalmamnak írtad, úgy is cselekedtem s a mint birodalmamhoz illő volt cselekedni barátomnak és rokonomnak ügyében. Magasságod lovászaira vonatkozólag pedig, a mit írásod névszerint tartalmazott és közülök különösen azt illetőleg, a ki nincs már az élők között, birodalmam úgy teljesítette, a mint írtad. Élj boldogul, oh király, birodalmam legnemesebb barátja.«

»Konrád Isten kegyelméből római császár, augustus, legkedvesebb testvérének, bíborban született Mánuelnek, Komnenosnak, a görögök hírneves és dicsőséges királyának üdvözletét és testvéri szeretetét küldi. Magasságod levelét, a melyet a mi hatalmas és fölötte kedves barátunk küldött fenségünknek, hálásan fogadtuk és miután tartalmát megismertük, egészségedet és fölséges érzületedet illetőleg nagyon megörvendettünk. Nicephorustól azonban, kedvességed tudós követétől, azokon kívül, a mik a levélben foglalvák, némely kemény, és hogy az igazat megvalljuk, az elmult időkben soha nem tapasztalt szavakat hallottunk s nemcsak fenségünk szelídsége rendült meg, — jobban, mintsem a nyelv kifejezni tudja · hanem az egész birodalmunk elcsodálkozott rajta. Módfölött elálmélkod-

tunk azon, hogy honnan s kitől jött ez az olyannyira keserű szó, különösen azért, mert ezen világ valamennyi birodalma között a görögök birodalma eladdig minden bölcsességgel és értelmességgel virágzott. Mert ha ez a te Nicephorus követed szemünk előtt ölte volna meg egyetlen fiunkat, Henriket, akkor sem tudta volna nagyobb haragra indítani felségünk szívét. S midőn már három napon át töprenkedett ebben a kellemetlen bajban és lelkünk szigorát semmi éleselméjűséggel, semmi bölcsességgel sem tudta akaratához hajlítani, akkor végre a negyedik napon más, édesebb szavakkal nagy nehezen kiengesztelte felségünket s miután bőszült haragunkat lecsillapította, elénk tárta magasságod akaratát. És mivel ez most így van s úgy kell lennie, hogy te, barátaim legkedvesebbike, nőül fogod venni igen szeretett leányunkat, tudniillik nagyméltóságú feleségünk nővérét, azért azt akarjuk, hogy tartós barátságunkat örökös békével kössük össze, a mely barátságot ugyanis követed jelenlétében szóval és írásban megerősíttettünk, úgy tudniillik, hogy a miképpen barátaidnak barátai, azonképpen ellenségeidnek ellenségei vagyunk. Ennek folytán okosságod legyen biztos, hogy, ha magasságodat bárhonnan valami baj vagy igaztalanság érte, ezt mi a szeretet jogánál fogva nemcsak mint ellened, hanem mint ellenünk is történtet fogjuk tekinteni, mivel erényed kiválósága és leginkább nemes véred rokonsága, a mely az állandó szeretet zálogával fűz össze bennünket, arra szólít fel minket, hogy téged, mint legkedvesebb fiunkat a teljes szeretet karjaival öleljünk át és örvendő szívvel csináljunk mindent, a mi neked tetszik. Igazságosnak véljük tehát, hogy ugyanezt a barátságot velünk s birodalmunkkal szemben erősíttesd meg, hogy, miután minden dolog tisztességesen elintéződött, ettőlfogva mindkét birodalomnak a köteles tisztelet megadassék s innen kezdve a béke és Krisztus neve az egész világon dicsőíttessék. Továbbá az ötszáz lovagra vonatkozólag, a kiket magasságod tőlünk kért, azt válaszoljuk neked, hogy nemcsak ötszázat, hanem két ezret vagy háromezret is küldünk, ha szükséged lenne rá és a mi még több, hogy mi, mielőtt látnánk, hogy tiszteletedben valami kárt szenvedsz, egész birodalmunk felkelt erejével személyesen sem hiányozhatnánk s maradhatnánk távol tőled, mint szeretett fiunktól és legkedvesebb testvérünktől. Ezenkívül azt írta nekünk magasságod,

hogy előkelő és kedves követeket küldjünk fenségednek. Akaratodnak ebben eleget tettünk, mivel azokat küldöttük kegyelmességednek, a kik nekünk a legkedvesebbek, tudniillik a mi fölötte drága és szívből szeretett Embriconkat, Würzburg tiszteletreméltó püspökét, birodalmunk kiváló és előkelő fejedelmét, a ki a mi szívünk s a mi lelkünk, nemkülönben szeretett Róbertunkat, a kitűnő és nemes capuai fejedelmet. Küldöttünk két ikertestvért is, mintegy a két kezünket, nevezetesen Berno testvért, bölcs és vallásos férfiút és ennek testvérét, Riwinust, a ki nekünk nagyon kedves, megbízható és nemes, és birodalmunk tiszteletre méltó fejedelmét, Rógert, Ariano jeles grófját, a kinek hűségét és állhatatosságát gyakrabban tapasztaltuk, és Walter hívünket. Ezeket tehát megbíztuk, hogy buzgóságodnak adják elő azokat, a mik nem foglaltatnak a levélben. Szavaiknak adj hitelt és úgy hidd, a mit neked mondottak, mintha mi mondottuk volna. A ruthenokat illetőleg pedig, a kik miatt dicsőséges emlékezetű atyádnak, Johannes császárnak, hűséges káplánunk, Albert és Sándor gravinai gróf útján írtunk, és a helyet illetőleg, a melyen teutonjainknak Isten tiszteletére templomot akarunk építtetni és Apulia nemes báróit, tudniillik Sándort Claromonteból, Fülöpöt Surreből, Henrik grófot és Senne Pustellit illetőleg akaratunkat majd a mi kedvelt würzburgi püspökünk és a többi megbízottjaink fogják neked előadni. A kiknek úgy higyj, mint nekünk magunknak. Mindezeken kívül hű követedet, Nicephorust, ámbár követsége kezdetén megboszantott, hozzád gondosan visszaszármaztatjuk s mivel állhatatosan kitartott, megkérünk, hogy jutalmazd meg őt. Élj boldogul!«[1]) — Erről eddig.

26. — A derék Frigyes herczeg fia, Frigyes is felnövekszik vala s már felölté a lovagi övet, mint nemes atyának leendő nemesebb örököse. Jó hajlandóságát az erényre el nem titkolva nevelkedett, a mint szokásban volt, a lovagjátékokban és végre az első katonai szolgálat komoly munkájára adja magát, miután atyja még élt és birtokát egészen kezében tartotta. Henrik ugyanis, valami nemes gróf Wolfrathshausenból, ellenségének nyilvánítja magát és nagy lovascsapattal Bajorországba nyomul.[2]) A noricumiak s különösen a grófok és a nemesek,

[1]) E levél 1145. márcz. és 1146. ápr. között íródott. — [2]) 1146.

mintha fegyverjátékot szándékoznának tartani, melyet mi most lovagtornának szoktunk nevezni, az említett grófnak a várában gyülekeznek össze. Erre a vakmerő ifjú rajtuk ütött és vitézül megtámadta a noricumiakat, a kik a falak előtt állottak és fegyveresen várták és nemcsak úgy tréfából, hanem egészen komolyan harczoltak mindkét részről, hosszan és vitézül, míg végre az ellenséget a várba visszavonulni kényszerítette. Mikor a noricumiak futásnak eredtek és a kapuk szűk helyein összetorlódtak, Konrád dachaui grófot, a ki ekkor még csak előkelő gróf volt, de később Horvátország és Dalmáczia herczegévé lett, s a ki most vigyázatlanul a falakon kívül maradt, az ellenség körülfogta és foglyul ejté. Igy az ifjú győzedelmesen tért haza, az említett grófot foglyul magával vivén. És a midőn sokan azt tanácsolták neki, hogy nagy összeg pénzt csikarjon ki tőle, ő a veleszületett nemességénél fogva nem hallgatott a rosszak tanácsára. Mert a milyen vitézi módon fogta el, éppen olyan kegyesen bocsátotta szabadon és megengedte neki, hogy hazatérjen váltságdíj nélkül.

27. — Ezek után Konrád herczeg, a fentnevezett [1]) Berthold herczeg fia ellen indított háborút s miután Alemanniának fennemlített várát, Zürichet elfoglalta, ugyanoda őrséget helyezett. Ezután Bajorországból is némely nemeseket maga mellé véve, nagy sereggel a nevezett herczeg birtokára nyomult és Alemanniának csaknem a túlsó széléig hatolt előre s egészen Zäringenig, ugyanezen herczegnek váráig jutott, a nélkül hogy bárki is szembe tudott volna vele szállni vagy neki ellent tudott volna állani. Nem sokkal rá ugyanennek egyik várát is megostromolta és elfoglalta, a melyet még most is mindenki, a ki csak látja, bevehetetlennek tart és sokak véleménye ellenére a fölötte harczias és gazdag herczeget oly keményen legyőzte, hogy őt atyjához és nagybátyjához menni és alázatosan békét kérni kényszerítette. Ezeket s még más oly fontos dolgokat vitt véghez már gyermekkorában, hogy többen bámulatukban nem érdemetlenül mondják róla az evangelium szerint : Mit gondolsz, mi lesz ebből a gyermekből ? [2])

28. — E napokban valami Arnold,[3]) a ki barátcsuhát viselt, de ahhoz éppenséggel nem maradt hű, az egyház méltósága

[1]) Gesta I. 8. — [2]) Lukács I. 66. — [3]) Bresciai A.

elleni gyűlöletből Róma városába ment és csaknem az egész várost, különösen pedig a népet a pápa ellen felizgatta, a senatori méltóságot s a lovagok rendjét a régiek mintájára megújítani akarván. Ezek meggondolatlanságának vagy inkább együgyűségének bizonyítékául szolgál a következő irat, a melyet ők a fejedelemhez intéztek volt: [1])

29. — »A város és az egész földkerekség fenséges és híres urának, Konrádnak, Isten kegyelméből a rómaiak királyának, a birodalom mindenkori nagyobbítójának a római nép és senatus üdvöt kíván és a római birodalom szerencsés és dicsőséges kormányzását. Tetteinket és ügyeinket királyi fenségednek már számos iratban gondosan kifejtettük, hogyan maradunk meg az irántadi hűségben és hogyan törekszünk naponta minden módon császári koronátok felmagasztalására és megnövelésére. Hogy pedig a királyi buzgóság, a mint kívántuk, nem tartotta érdemesnek ezekre választ adni — mintegy az úr s az atya gyermekeinek és híveinek — azon mi valóban eléggé csodálkozunk. Ugyanis bármit teszünk is, azt az irántatok való hűségből és tiszteletből teszszük. És mivel mi a római királyságot és császárságot, a melyet az Isten a ti kormányotokra bízott, felemelni és kiterjeszteni kívánjuk és azon állapotra visszavezetni, a melyben Constantinus és Justinianus idejében volt, a kik a senatus és a római nép erejével az egész földkerekséget kezükben tartották: azért, miután mindezek okából a senatust Isten segedelmével visszaállítottuk, miután azokat, a kik uralmatoknak örökös ellenesei valának és a kik annyi tekintélyt rablának el a római birodalomtól, összetiportuk, erősen és egyetértőleg azon leszünk és igyekszünk, hogy mindenben és mindenek megtartsák azokat, a mik a császárt s a birodalmat illetik. És ennek a dolognak kiviteléhez jó kezdetet és alapot csináltunk. A békét és az igazságosságot ugyanis megőrizzük mindazoknak, a kik azt akarják, az erősségeket azonban, nevezetesen a város hatalmasainak tornyait és házait, a melyek azért készültek, hogy szövetségben a siciliaival [2]) és a pápával [3]) uralmatoknak ellenálljanak, elfoglaltuk és míg néhányat hűségtekben tartunk, addig másokat leromboltunk és a földdel egyenlővé tettünk. De mindezek

[1]) 1149. — [2]) II. Róger. — [3]) III. Jenő.

miatt, a miket mi kedvességtek iránti hűségből cselekszünk, a pápa, a Frangepánok és Leo Péter fiai, a siciliainak emberei és barátai — Jordanusnak, az irántatok való hűségben zászlótartónknak és segítőtársunknak kivételével — és Tolomeus is és még sokan mások mindenfelől megtámadnak bennünket, hogy ne tehessük a császári koronát szabadon, a mint pedig illik, a királyi főre. De mi az irántatok való szeretetből és tiszteletből szívesen tűrtünk, mert a szeretőnek semmi munka sem nehéz, ámbár igen sok kárt szenvedtünk ezért. Tudjuk ugyanis, hogy mi tőletek, mint atyától, ezért jutalmat fogunk kapni és ti azokra, mint a birodalom ellenségeire büntetést fogtok mérni. Mivel tehát irántatok oly nagy a hűségünk és oly sokat elviseltünk értetek, azért arra kérünk, hogy ne veszítsük el ezt a reményt és hogy a királyi méltóság ne nézzen le bennünket, mint a ti híveiteket s gyermekeiteket ; ha pedig a senatusról és rólunk kedvezőtlen hír jut a királyi fülekbe, ám ne hallja azt meg vagy ne vessen rá ügyet, mivel azok, a kik magasságodnak rólunk rosszakat sugallnak, a köztünk és köztetek keletkezett viszályt illetőleg — a mi távol legyen mindnyájunktól — örvendezni akarnak és mindkét részt, a mint az történni szokott, ravaszul elnyomni törekszenek. De hogy ilyenféle dolgok meg ne történhessenek, a királyi okosság, a mint az illik is, legyen figyelmes és előrelátó s emlékezzék vissza bölcsességtek, hogy a pápai curia s a mi fentemlített előbbeni polgártársaink mily sok és súlyos bajokat okoztak a császároknak, a kik előttetek uralkodtak és most megkísérelték, hogy a siciliaival még több rosszat tegyenek nektek ; de mi hűségtekben Krisztus segedelmével derekasan ellenállottunk nekik és közülök többeket, mint a birodalom legádázabb ellenségeit, mivel azok is, a városból kiűztünk. A császári erő közeledjék tehát gyorsan hozzánk, mivel a mit a városban elérni akartatok, most elérhetitek és — hogy röviden és egyenesen kimondjuk — ha ti hatalmasan, a mint mi óhajtjuk, a városban laktok, a mely a világ feje, úgy a papok részéről jövő minden akadály elhárításával szabadabban és jobban uralkodhattok az egész Itália és teuton birodalom fölött, mint csaknem valamennyi elődötök. Kérünk tehát, hogy késedelem nélkül jöjjetek s azonközben is állapototokat illőteleg — a mely hogy mindig szilárd és szerencsés legyen, erősen óhajtjuk — méltóztassatok királyi levelek és hírnökök

útján megnyugtatni bennünket. Készek vagyunk ugyanis akaratotoknak mindenben és mindig engedelmeskedni. Ezenkívül tudjátok meg, hogy a várostól nem messze fekvő milviusi[1]) hidat, a mely a császárok ellenállása folytán rég idők óta romban hevert, nagy fáradsággal ismét helyreállítottuk, hogy seregetek átvonulhasson rajta és hogy Leo Petrusék[2]) az Angyalvárból ártalmatokra ne lehessenek, a mint azt a pápával és a siciliaival elhatározták ; és rövid idő alatt Isten segedelmével igen erős fallal és sziklákkal fogjuk ellátni. Továbbá értésünkre esett, hogy a pápa és a siciliai között ilyenféle egyezség van : A pápa pálczát és gyűrűt, dalmaticát, mitrát és szandálokat engedélyez neki, és országába semmiféle követet sem küld, hacsak nem azt, a kit a siciliai kért. És a siciliai nagy összeg pénzt adott neki a ti s a római birodalom megrontása érdekében, a mely pedig Isten kegyelméből titeket illet. Mindezeket, oh legjobb király, bölcsességtek gondos figyelemben részesítse.

A király legyen erős. A mi után vágyakozik, azt érje el, oltalmazza a birodalmat az ellenséggel szemben, legyen a székhelye Róma s mint fejedelem kormányozza a földkerekségét, a hogyan Justinianus tette. A mi a császáré, azt kapja meg a császár, a mint a mester, Krisztus parancsolta, a mikor Péter megfizette az adót.

Egyebekben kérünk, hogy követeinket jóságosan fogadjátok és higyjétek el, a miket nektek mondani fognak, mivel mindent meg nem írhattunk. Guido senator, Jakab, Sixtus procurator fia és Miklós, a társuk, mind nemes férfiak.«

---

[1]) Helyesen Mulvius, Mulvius pons, híd a Tiberisen, Rómán felül. Ma : Ponte Molle. — [2]) . . . ne Petri Leonis per castellum Sancti Angeli vobis nocere possint ect. — Minden kódexben ugyanez a szöveg található. Tehát alig hihető, hogy véletlenül maradt volna ki belőle valami. Kohl (Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit. LIX. 56.) mégis azt hiszi, hogy a szövegből kimaradt a »filii«. Ezt nem tartom valószínűnek. Mert ha a »filii«-t maga az író felejtette volna ki, úgy azt valamelyik másolatban biztosan pótolni próbálták volna, mint értelemzavaró hiányt. Ennek azonban sehol sincs nyoma. Pedig ilyen esetekben másutt a legkülönfélébb interpolatiókkal találkozunk. Kohllal szemben azt hiszem tehát, hogy ebben a sajátos esetben nemcsak Petrus Leo fiai értendők, a kikről fentebb említés tétetik, hanem mindazok, a kik Petrus Leóhoz tartoznak. Ezért helyesen így fordítható ; Leo Petrusék.

A legkeresztényibb fejedelem azonban nem hallgatta meg az ilyenféle beszédeket és meséket, sőt hogy éppen a római egyház részéről előkelő és híres férfiak jöttek hozzá, közöttük egy pisai Guido is, a ki ugyanannak a curiának bíborosa és cancellárja volt, és régi kiváltságainak megújítását kérték, tisztességgel fogadta és tisztelettel bocsátotta el őket.

30. — Ez időtájt [1]) mindenfelé háborúk zaja tölté be a földkerekségét és csaknem az egész birodalom felkelési mozgalmakba bonyolódott, — ugyanis Alemanniában a mondott ifjú Frigyes és a fentemlített Konrád herczeg között a meghasonlás veszedelme tombolt; Bajorországban Henrik, Leopold őrgróf fia, ugyanezen ország herczege és ugyancsak Henrik regensburgi püspök között keletkezett igen súlyos háború napról-napra növekedett; Belgiumban az állam nagy kárnak néz elébe, miután kiváló és előkelő férfiak, mint Albero trieri érsek és Henrik namuri gróf egymással háborúba keveredtek s mindent felprédáltak és felégettek; nagy vérontás fenyeget vala Lengyelországban, a hol négy testvér,[2]) hárman a negyedik ellen versenyre keltek a herczegségért és a birodalom többi tartományai sem voltak mentek ezen bajtól, — de hirtelen a Magasságbelinek a jobbja oly nagy változást létesített, hogy rövidesen az egész föld, miután mindezen háborús zavarok lecsendesedtek, nyugalomra tért és látni lehetett, hogy Galliából és Germaniából a kereszt ellenségei ellen mint jelentkeznek megszámlálhatatlanul sokan a kereszt felvétele után a hadjáratra.

De mielőtt ezen olyannyira hallatlan változás elbeszéléséhez hozzáfognánk, szükséges, hogy egy keveset az előbbeni zavarokról előrebocsássunk.

31. — Azon időben [3]) tehát, a mikor a mondott Henrik noricumi herczeg a fentemlített Henrik regensburgi püspökkel, annak polgáraival és Ottokár stiriai őrgróffal igen heves ellenségeskedésbe keveredett, a keleti határgrófságban egynéhány lovag felkerekedik, lopva Pannoniába nyomulnak és Bosan [4]) várát, a melyet régente Henrik császár [5]) ostromolt volt, éjnek idején váratlanul megrohanják és elfoglalják, a mikor is néme-

---

[1]) 1146. — [2]) Wladislav, Boleslav, Miesko és Kazimir. — [3]) 1146. — [4]) Pozsony. — [5]) III.

lyek fogságba kerültek, néhányan elestek, mások pedig futva elmenekültek. A midőn ezt Geiza,[1]) Magyarország királya, Belus [2]) király fia, meghallotta, grófjai közül néhányat előre küldött, hogy kutassák ki, miért és miképpen történt ez a dolog ; aztán maga is utánuk indult és a magyarok nagy sokaságával siet a vár megszabadítására. A grófok, a kik előre mentek, szorgosan tudakolák a várbeliektől, hogy mely okból követtek el ily súlyos jogtalanságot a királylyal szemben. Azok pedig felelék, hogy ők ezt sem a római uralkodó, sem az ő herczegük,[3]) hanem uruknak, Boricsnak az érdekében tették. Vala pedig ez a Borics Magyarország néhai királyának, Kálmánnak fia, a ki a magyar királyságot, a mint azt előbbeni Krónikánkban [4]) elmondottuk, örökösödési joggal magának követeli és hogy ezt elérhesse, gyakorta kéri mindkét uralkodónak, tudniillik a rómainak s a görögnek támogatását és lovagjaink közül pénzzel sokakat a maga pártjára vont. Magyarország királya pedig, mihelyt megérkezett, tábort ütött és a várost ostromzár alá vette, miután azt a különböző hadigépek, ostromszerek és az íjászok egészen körülözönlötték. Erre a teutonok a magyarokkal békekötésről kezdenek tárgyalni, mivelhogy a herczeg Bajorország felsőbb részeiben időzik, az uralkodó [5]) pedig a birodalom távoleső vidékein tartózkodik vala és így semmiféle reményük sem volt a felszabadításra. Igy azután, hogy ne sokat töltsem az időt, megegyeztek egymással, hogy a várat átadják, s ők maguk hazatérnek, miután a királytól, a mint azt eskü alatt igérte, háromezer fontot kaptak kimérve. A magyarok királya azonban zokon vette a kárt, mit a teutonok neki okoztak s a noricumi herczegnek, a ki gyanús volt előtte, hadat üzent és a birodalom egész területéről igen nagy sereget gyüjtött össze. De mielőtt ennek a nemzetnek a támadásáról beszélnénk, szükségesnek látok röviden előrebocsátani egyet-mást magának az országnak fekvéséről és a nép szokásáról.

32. — Ez a tartomány ugyanis, a melyet a régiek Pannoniának neveztek, mivelhogy köröskörül erdőségek, hegyek s főképpen az Apenninek [6]) környezik, tudvalevőleg bensejében nagy kiterjedésű síkság, a melyet jeles folyók és vizek öntöz-

---

[1]) II. Géza (1141—1162.). — [2]) II. v. Vak Béla. — [3]) Jasomirgott Henrik. — [4]) Chronicon VII. 34. — [5]) III. Konrád. — [6]) Alpok.

nek, erdőkben fölötte gazdag, telve mindenféle vadakkal s felületének természeti szépsége épp oly bájos, mint a milyen dús a föld termékenysége, hogy mintegy az Isten paradicsomának avagy a pompás Egyiptomnak látszik lenni. A természet ugyan, a mint mondám, igen szép külsővel áldotta meg, ám a barbár nép szokása következtében mégis kevés kőépítménynyel és házzal díszeskedik és a határokat sem annyira a hegységek és az erdőségek, mint inkább a legnagyobb folyók medre szabta meg. Kelet felől, a hol a nevezetes Száva folyó szakad a Dunába, Bulgária határolja, nyugat felől Morvaország és a teutonok keleti határgrófsága, délfelől Horvátország, Dalmáczia, Istria és Karinthia, észak felől Csehország, Lengyelország és Oroszország, dél és kelet között Ráma, észak és kelet között pedig a bessenyők és a kunok földje,[1]) a mely vadakban fölötte bővelkedő, de ekevasat és kapát jórészt nem ismerő síkság. Mivel a barbárok beütéseinek gyakorta ki volt téve, nem csodálkozhatunk rajta, ha szokásai és nyelve műveletlenek és durvák maradtak. Először ugyanis, a mint azt másutt már bővebben elmondottuk,[2]) a hunnok rablásának állott nyitva, a kik Jordanus szerint varázslóknak és tisztátalan szellemeknek frigyéből származtak,[3]) azután pedig a nyers és tisztátalan hússal táplálkozó avarok pusztításának s végül a Scythiából kiköltözködő magyaroknak került a birtokába, a kik még most is lakják. Az említett magyarok pedig rút ábrázatúak, szemük beesett, alacsony termetűek, szokásaikat és nyelvüket illetőleg egyaránt barbárok és vadak, úgy, hogy joggal hibáztatható a végzet, vagy inkább csodálandó az isteni elnézés, a mely, nem tudom mondani, hogy embereknek, — hanem

---

[1]) V. ö. Chronicon VI. 10. — [2]) Chronicon IV. 16. — [3]) Jordanes, De origine actibusque Getarum. Cap. 24. — Középkori Krónikások, III. k. 70—71. ll. »Filimer, a gótok királya ... népei között nehány varázsló nőt talált, a kiket ő maga anyanyelvén haliurunnáknak nevezett s mivel őket gyanusaknak tartotta, onnan elzavarta és a seregétől messze, a pusztába szalasztva, kóborlásra kényszerítette. Midőn ezek a pusztaságban bolyongtak, tisztátalan szellemek meglátták őket s velük ölelkezve párosodtak s ezt a szörnyű vad fajt nemzették, a mely kezdetben mocsarakban lakott, kicsiny, rút, silány s alig emberszámba vehető és felismerhető is csak olyas hangokról volt, a mi némileg hasonlított az emberi beszédhez. A hunnok tehát ... ilyen nemzetségből származtak ...«

ilyen emberi szörnyetegeknek oly gyönyörűséges országot adott. Abban azonban a görögök megfontoltságát utánozzák, hogy semmiféle nagy dologba nem kezdenek gyakori és hoszszas tanácskozás nélkül. Mivel a falvakban és helységekben igen silány, azaz csak nádból, ritkán fából és még ritkábban kőből való lakásaik vannak, azért az egész nyári és őszi idő alatt sátrakban laknak. Királyuk udvarában összejönnek, a mikor is az előkelőbbek közül némelyek széket visznek magukkal és országuk állapota fölött tárgyalni, tanácskozni el nem mulasztják, a téli hideg alatt ezt a saját hajlékaikban cselekszik. De mindnyájan úgy engedelmeskednek a fejedelemnek, hogy — úgy szólván — nemcsak nyílt ellenmondásokkal fölizgatni, hanem még titkolt suttogással sérteni is bűnnek tartanák. Innen van, hogy ámbár az említett királyság hetven vagy még több grófságra [1]) oszlik, minden székhelyről a haszon két része a királyi kincstárra esik, csak a harmadik rész marad a grófnak, és ebben a nagykiterjedésű országban senki sem mer a királyon kívül pénzt verni vagy vámot szedni. Ha valaki a grófok rendjéből a királyt a legkisebb mértékben megsértette vagy róla valamikor igaztalanul csak egy gyalázó szót is mondott, úgy az udvartól kiküldött bármelyik alantas állású törvényszolga egyedül, habár csatlósai körülveszik is, elfogja őt, bilincsekbe veri és különböző fajtájú kínvallatásra hurczolja. A fejedelem semmiféle véleményt nem kér a hozzá hasonlóktól, a mint az nálunk szokás, a vádlott védelmére semmiféle engedelmet nem adnak, hanem mindenkinek magatartását egyedül a fejedelem akarata szabja meg. A mikor pedig a király akarja vezetni a sereget, akkor mindnyájan ellenmondás nélkül mintegy egy testben egyesülnek; a falvakban lakó jobbágyok pedig kilenczen a tizediket, vagy heten is a nyolczadikat, vagy ezen alól is, ha a szükség úgy hozza magával, a háborúhoz megkivántató dolgokkal felszerelik és a többiek otthon maradnak a földet művelni. A kik azonban a katonai rendből valók, azok csak a legsúlyosabb ok miatt mernek hon maradni. Magában a királyi seregben pedig az uralkodó oldalának megerősítésére a vendégek [2]) sorakoznak, a kik nagy számban

[1]) Azaz a hazai viszonyokra alkalmazva: vármegyére. — [2]) Hospites.

vannak ott s a kiket náluk fejedelmeknek neveznek. S a rútak csaknem valamennyien undok fegyverekben elől haladnak, kivéve azokat, a kik a vendégektől — a kiket mi most zsoldosoknak nevezünk — nyertek oktatást vagy éppen tőlük is származtak, nem velük született, hanem mintegy kívülről rájuk ragadt vitézséggel felruházva és a harczi jártasságban s a fegyverek csillogtatásában csak a mi fejedelmeinket és vendégeinket utánozzák. De legyen ez elegendő, a mit az említett nemzet szokásairól mondottunk.

33. — A király tehát a mesiai [1]) kapunál hetvenezer vagy még több harczossal kitört [2]) és tábort ütött az említett kapu és a Lajta folyó közötti síkon, a melynek teuton nyelven Virvelt a neve s a melyet mi *parlag*-nak mondhatunk. A herczeg is összegyüjti övéit és nem messzire ugyanezen folyó másik partjától, a mely a római birodalomnak és annak a királyságnak a Duna egyik oldala felől — a másik oldal felől ugyanis a Morva folyó — a határát alkotja, hasonlóképpen tábort ütött és kémeket küldött szét, hogy szorgos kutatással puhatolják ki az ellenség állását. A következő napon a király az említett síkon egy fa-templomba megy és ott a püspökök — mivel addigelé még nem öltötte fel a lovagi ruhát, minthogy gyermekéveit élte — az ilyen alkalommal elrendelt papi áldás elnyerése után a fegyverekkel felövezik. Ezek után elrendezi a csatasorokat, felállítja a sereget, úgy, hogy előre két szárnyat helyez, a melyekben az ijászok valának, hogy távolról visszaverhessék az ellenség támadását és egyenes volnalban egy nagy csatasort, a melynek élén nagybátyja, Béla [3]) herczeg állott, míg a maga légiójában — a mint mondják — több mint tizenkétezer lovast tartott vissza. Erre a Lajta folyón hirtelen átgázol, minthogy a herczegnek odaküldött kémei arra nem vigyáztak jól és a szomszédos vidékeket hamarosan lángba borította. A herczeg nemkülönben felállította a csatarendet és azon tanácskoznak vala, hogy mit kellene tenniök, hasztalanul várván a kémeket, a kik cselből vagy butaságból késlekedtek. És a míg egyesek a harczot javasolták, némelyek pedig, hogy a Fischa folyó másik oldala felől várjanak — a melyen túl csak két teuton mérföldnyi távolságban táborozott — és hogy az ellenség

---

[1]) Mosonyi. — [2]) 1146. — [3]) Belus herczeg értendő.

erejét még jobban kikémleljék: a hirtelen feltűnő füst biztos hírt adott a tűzről és az ellenségről, mire a mieink közül némelyek azt hitték és állították, hogy a megfutamodott ellenség a tulajdon táborát áldozta fel a tűznek. Ekkor a herczeg — mivel vitéz, rettenthetetlen lelkű, de késlekedést nem tűrő vala — gyorsan fegyvert ragadott és másképpen, mint a hogyan azt a katonai szabályzat és rend követelték, nem lassan-lassan előrevonulva, hanem hanyatt-homlok sietve rárontott az ellenségre, miközben övéi csapatonkint közeledtek s mivel a légióban a rend egészen felbomlott, össze-vissza meneteltek. Végre a lázas futás túlontúl nagy gyorsasága következtében a támadó íjászokhoz jutott, a kik elől két csapatban voltak felállítva és azokat az élükön álló két grófjukkal együtt csaknem teljesen megsemmisítette. Erre azon két nagy, tudniillik a királynak és a nagybátyjának, a herczegnek csatasorát támadta meg; azonban a király légiójából senki sem hagyta el a helyét, hanem mozdulatlanul maradtak, mint egy erdő. A magyarok már-már a futáson gondolkoztak és hátat akartak fordítani és ime, a teutonok, a kik herczegüket a hátulsó csapatokban követték, megszaladnak, a nélkül, hogy a herczeg tudta volna, hogy mi történt, mert nem láthatott a roppant por miatt, a mely szárazság idején azon a helyen igen nagy szokott lenni. Most aztán a barbárok összeszedik erejüket és az övéitől mintegy elhagyott herczeget körülözönlik. Erre a herczeg az ellenségnek hátat fordítani kényszerült és miután úgy hadakozó jobbjának, mint a levegőt betöltő pornak az oltalma alatt a harcz veszélyeiből kimenekült, a szomszédos Hyenis[1]) városába ment, a melyet hajdan a rómaiak laktak és Favianisnak neveztek. A magyarok egészen az említett Fischa folyóig üldözik vala az ellenséget s aztán hazatérnek. Ebben a csatában a nemes és kiváló férfiaknak egy nagy része elesett, a népből pedig megszámlálhatatlan tömeg, de még nagyobb a magyarok részéről, a mint mondják. Ezt az oly szégyenletes gaztettet a bosszú még nem követte, a jövendőben várják azt Isten segedelmével a mostani császár győzelmes jobbjától.

34. — Ez időtájt [2]) a siciliai Róger, miután Apuliában, Calabriában, Siciliában három- és kétevezősöket, a melyeket

[1]) Wien. [2]) 1147.

most közönségesen csak galeáknak vagy saggitteáknak [1]) szoktak nevezni, és másféle hadihajókat szereltetett fel, Görögországba hajóhadat küld bátor és tengeri ütközetben járatos vezérek vezetése alatt. A fölszerelt hajók tehát görög területre vonulnak és miután Mutinumot minden nagyobb akadály és nehézség nélkül elfoglalták, egészen Korfuig, Görögország egyik legerősebb váráig haladtak előre. S a mikor ezt semmiféle erővel sem tudták hatalmukba keríteni, cselhez és fortélyhoz folyamodtak. Kiküldöttek néhány embert, a mint beszélik, a kik úgy színlelték a dolgot, mintha egy holtat vittek volna eltemetés végett — az erősség említett fellegvárában ugyanis, a mint az a görögöknél szokás, a papoknak és a barátoknak kolostora volt — és megrohanták az erősséget, a fellegvárat megszállták s miután a görögöket onnan kiűzték, a maguk őrségét helyezték oda. Ezután Görögország belsejébe nyomulnak, meghódítják Korinthust, Thebaet, Athenaet, a régi dicsőségről híres városokat, azokban nagy zsákmányt ejtenek és még a kézműveseket is, a kik a selyemszövetet szövik, annak a császárnak gyalázatára és a tulajdon fejedelmük dicsőségére foglyul magukkal viszik. Ezeket Róger Sicilia székvárosában, Palermóban telepítette le, megparancsolván nekik, hogy az övéit tanítsák meg arra a szövőmesterségre és ettől fogva ez az említett mesterség, a melyet előbb a keresztények között csak a görögöknél űztek, a római felfogás számára is hozzáférhető kezdett lenni. De térjen vissza az irón oda, a honnan egy kissé kitértünk, mivel a békesség derűjéről, a mely a földkerekség ezen megrázkódtatása után sokak véleménye ellenére hirtelen ismét feltűnt, rövideden egyet-mást még el kell mondanunk.

35. — A mikor Róma városában Jenő ült a pápai széken, Konrád ugyanott s Lajos [2]) nyugati Franciát kormányozta, a királyi városban pedig Mánuel uralkodott és Jeruzsálemben Fulko: akkor Lajos, mivel titkos vágya volt neki a Jeruzsálembe való menés, azért is, mert testvérét, Fülöpöt, a kit ugyanezen fogadalom kötött, a halál hirtelen meglepte, szándékát hosszasabban elodázni nem akarván, fejedelmei közül némelyeket magához hívatott és azoknak kijelentette, hogy

[1]) Kisebb fajta, egyárboczos hajó. — [2]) VII.

mit tervez a lelkében.[1]) Vala pedig az időben Galliában a clairvauxi kolostornak egy Bernát nevű apátja, életében és szokásaiban tiszteletreméltó, a szerzet rendjében kitűnő, bölcsességgel ékeskedő és tudással megáldott, jelek és csodák által híres. A fejedelmek elhatározták ennek meghívását, hogy tőle, mint egy isteni jósdától megkérdezzék, mit kellene tenni ebben a dologban. Meghívják hát a mondott apátot és a fentemlített fejedelmek kívánsága szerint tanácsát kérik. De ő könnyelműségnek tartotta ily fölötte fontos ügyben a maga tekintélyének belátása szerint feleletet adni s ezért azt válaszolta, hogy legjobb lesz, ha ebben az ügyben a római pápát hallgatják meg. Követséget küldöttek tehát Jenőhöz, hogy feltárják előtte az egész ügyet. Ez fontolóra vette elődeinek tetteit — hogy t. i. Orbán egy ilyen alkalommal a tengerentúli egyházat és a két patriarchai székhelyet, azaz Antiochiát és Jeruzsálemet, a melyek a római székkel szemben az engedelmességet megtörték, a békés egységnek ismét megnyerte — és aztán a keresztény egyház szertartásának kiterjesztése érdekében a fentemlített király fogadalmát megerősítette és a mondott apátnak, a kit Gallia és Germania valamennyi népe prófétának vagy apostolnak tekintett, hatalmat adott, hogy prédikáljon és minden lelket megnyerjen ezen ügynek. Erre vonatkozólag a következő iratot találták, a mely a királyhoz és fejedelmeihez van intézve:

36. — «Jenő püspök, Isten szolgáinak szolgája, Krisztusban legkedvesebb fiának, Lajosnak, a frankok hírneves és dicsőséges királyának és szeretett gyermekeinek, a fejedelmeknek és Isten valamennyi Galliában lakozó hivőjének üdvözletét és apostoli áldását küldi. Hogy a mi elődeink, a római pápák, mily sokat munkálkodtak a keleti egyház megszabadítása érdekében, azt mi megismertük a régiek tudósításából és történetükben megírva találtuk. Elődünk ugyanis, boldogemlékezetű Orbán pápa, mint egy égi tárogató hangoztatta szavát és annak megszabadítására felhívta a római szent egyház fiait a világ különböző részeiből. És az ő szavára a hegyeken túlról, különösen a frank királyságból a vitéz és bátor harczosok és Itáliából is azok, a kikben a szeretet tüze lángra lobbant, összejöttek és

---

[1]) 1145.

miután hatalmas sereggé szerveződtek, vérüknek nem nagy veszteségével, mivel az isteni segedelem kísérte őket, azt a várost, a melyben a mi Üdvözítőnk értünk szenvedni akart és dicsőséges sírját, mint szenvedésének emlékét ránk hagyta, és még sok mást, a miket most a terjedelmesség elkerülése okából fölemlíteni elmellőzünk, megszabadították a pogányok szennyétől. Ezek Isten kegye és atyáitok buzgósága által, a kik az idők folyamán azokat védelmezni és a keresztény nevet erejükhöz képest elterjeszteni törekedtek, mind mai napig a keresztények kezén vannak és a hitetlenek más városait is hatalmasul elfoglalták. Most pedig a mi és a nép bünei következtében — mit fájdalom és jajkiáltás nélkül ki sem tudunk mondani — Edessa városát, a melyet a mi nyelvünkön Rohaisnak mondanak, a mely, a mint beszélik, egyedül maga szolgálta az Urat a keresztények fennhatósága alatt, a mikoron az egész keleti föld a pogányokat uralta, Krisztus keresztjének ellenségei elfoglalták [1]) és a keresztényeknek sok várát megszállották. Ezen városnak püspökét is papjaival és sok más kereszténynyel együtt ugyanott lemészárolták és a szentek ereklyéit lábbal tiporták és szétszórták a pogányok. Hogy ezáltal mily nagy veszedelem fenyegeti Isten egyházát és az egész kereszténységet, azt mi felismerjük és nem hiszszük, hogy okosságtok előtt titok lenne. Mert a nemességnek és a derékségnek kétségtelenül az a legnagyobb bizonyítéka, ha mi, a fiúk, bátran megvédelmezzük azt, a mit az atyák vitézsége szerzett. Mindazonáltal, ha másképpen történnék, a mitől az Isten őrizzen meg bennünket, úgy az apák vitézsége a fiúkban megfogyatkozottnak bizonyul. Intünk, kérünk és felhívunk tehát valamennyiötöket az Úrban és a bűnök megbocsátásához kötjük, hogy azok, a kik Istent ismernek és legfőképpen a hatalmasok és nemesek, férfiasan készüljenek fel és igyekezzetek a hitetlenek sokaságával, a mely most azon örvendezik, hogy elérkezett a fölöttünk való győzedelem ideje, úgy szembeszállani és a keleti egyházat, a melyet atyáitok, a mint említettük, oly nagy vérontással szabadítottak fel azoknak zsarnoksága alól, úgy megvédelmezni és fogságba jutott testvéreinknek sok ezrét azoknak kezei közül kiragadni,

[1]) 1144. decz.

hogy a keresztény név méltósága a ti időtökben megnövekedjék és a ti vitézségtek, a melyet az egész világ dicsér, tisztán és csorbítatlanul megőriztessék. Lebegjen előttetek is mintaképpen az a boldog Matathiás, a ki egy pillanatig sem habozott az atyai törvények fenntartásáért önnönmagát gyermekeivel és szülőivel a halálnak kitenni és odahagyni, a mije a világon volt. De végre az isteni segedelem közreműködésével, ámbátor sok munka után, úgy ő maga, mint maradéki férfiasan győzedelmeskedtek ellenségeik fölött. Éppen így aggódván mi is atyai gondok közepette a ti nyugalmatok és annak az egyháznak cserbenhagyása fölött, az Istentől nekünk adott hatalomnál fogva s a mint azt a mi említett elődünk, Orbán pápa elrendelte, mindazoknak, a kik egy ily szent és oly szükséges feladatot és munkát fogadalmukhoz képest magukra vállalni és teljesíteni elhatározták, bűneik bocsánatát igérjük s adjuk és feleségeiket s gyermekeiket, valamint javaikat és birtokaikat a szentegyház, a mi, az érsekek, a püspökök és Isten egyházának más praelatusai oltalmában levőknek nyilvánítjuk. Apostoli hatalmunknál fogva azt is megtiltjuk, hogy addig semmiféle kereset se indíttassék azokat illetőleg, a miket békében birtokoltak, a mikoron a keresztet felvették, míg csak egészen biztos hír nincsen hazajövetelükről vagy halálukról. Továbbá, mivel azoknak, a kik Istenért harczolnak, éppenséggel nem a drága ruhák, sem az alak czifrasága, sem kutyák vagy sólymok, avagy más egyebek után kell törekedniök, a mik kicsapongást jelentenek, azért arra figyelmeztetjük okosságtokat az Úrban, hogy azok, a kik ily szent ügy megkezdésére határozták el magukat, azok ezek után ne áhítozzanak, hanem szorgosságukat és buzgóságuk minden erejét fegyverekre és lovakra fordítsák, hogy azokkal a hitetleneket legyőzhessék. A kiket pedig adósság nyom és tiszta szívvel nekifogtak az olyannyira szent útnak, azoknak az elmúlt időre nem kell kamatot fizetniök és ha esküvel vagy fogadalommal kötelezték magukat vagy másokat a kamatokra, úgy a mi apostoli hatalmunknál fogva feloldjuk őket azok alól. Szabadságukban áll az is, hogy földjeiket vagy egyéb javaikat, ha kérésükre rokonaik és uraik, a kiknek hűbéréhez tartoznak, pénzt kölcsönözni nem akarnak vagy nem tudnak, az egyházaknak vagy egyházi személyeknek vagy más hivőknek is szabadon és minden ellenmondás nélkül

elzálogosítsák. A bűnök bocsánatát és a feloldozást említett elődünk rendelete szerint és a mindenható Istennek és szent Péternek, az apostolok fejedelmének Istentől nekünk kölcsönzött hatalmánál fogva olyanképpen osztjuk, hogy a ki az olyannyira szent útat áhitattal megkezdette és bevégezte, vagy ott elhúnyt, az minden bűne alól, a melyet töredelmesen és alázatosan meggyónt, feloldozást nyerjen és hogy a mindenek megjutalmazójától az örök jutalom gyümölcsét megkapja. Kelt Vetrallában, deczember kalendáján.«[1])

37. — És hogy visszatérjünk elbeszélésünk fonalához, Bernát, a tiszteletreméltó apát, nem élt vissza az apostoli széktől neki adott hatalommal, vitézül felövezvén magát Isten igéjének kardjával ; és miután sokan fellelkesedtek a tengerentúli hadjáratra, végre Gallia egyik városába, Vézelaybe, a hol boldog Mária Magdolna csontjait őrzik, egyetemes gyűlést hirdettek, a melyre Gallia különböző tartományaiból a nagy és előkelő férfiakat összehívták.[2]) Itt vette át a keresztet Lajos frank király nagy lelki örömmel a mondott apáttól és flandriai Theoderikkel s Henrikkel, bloisi Theobald fiával és birodalma más grófjaival, báróival és nemeseivel jelentkezett a tengerentúli hadjáratra.

38. — Ezenközben [3]) Radolf barát, egy férfi, a ki szerzetesi csuhát viselt ugyan és a kolostori fegyelmet ügyesen utánozta, de a tudományok ismeretével csak mérsékelten vala felruházva, bejárja Galliának a Rajnával határos részeit és Aachenből, Mainzból, Wormsból, Speierből, Strassburgból és más szomszédos városokból, helységekből és falvakból a nép ezreit a kereszt felvételére lelkesíti. De tanításába meggondolatlanul azt is belefoglalta, hogy a zsidókat, a kik a városokban és helységekben elszórtan éltek, mint a keresztény vallás ellenségeit leméészárolják. Tanításának ez a magja Gallia és Germania városaiban és helységeiben oly erős gyökeret vert és úgy fölsarjadzott, hogy, miután a zsidók közül ebben a veszedelmes felkelésben tömérdeket legyilkoltak, sokan oltalmat keresni a római fejedelem szárnyai alá menekültek. Igy történt, hogy közülök nem kevesen az ilyen kegyetlenség elől futva, életüket megmentendők, a fejedelem egyik városában, a melyet Noricum-

---

[1]) 1145. — [2]) 1146. — [3]) 1146. aug.

nak vagy Norinbergnek hívnak és ugyanennek más helységeiben húzták meg magukat.

39. — Az említett clairvauxi apát pedig azt magyarázta, hogy az ilyenféle tanítástól óvakodni kell és Gallia s Germánia népeihez hírnököket és leveleket küldött, a melyekben a szentírás lapjainak tekintélye alapján kimutatta, hogy a zsidókat bűneik sokaságáért nem kell megölni, hanem szétszórni. E mellett bizonyságul a Zsoltárok íróját is felhozta, a ki az ötvenhetedik [1]) zsoltárban azt mondja: *Az Isten ellenségeim fölött örömet adott nekem. Ne öld meg őket.* És éppen így: *Szórd szét őket hatalmasul.*

40. — Miután tehát nyugati Galliában megszámlálhatatlanul sokan felbuzdultak a tengerentúli hadjáratra, Bernát elhatározta, hogy most Kelet-Frankóniát veszi munkába s a prédikálás ekevasával azt is mozgásba hozza, részint azért, hogy a római fejedelem szivét a szent intelem igéjével a kereszt felvételére indítsa, részint pedig azért, hogy elhallgattassa Radolfot, a ki a népnek a városokban a zsidók miatti gyakori fölkeléseit uraik ellen irányította. Ezen hír hallatára a fejedelem Speier városában az Úr születése napjára egyetemes gyűlést hirdetett.[2]) Ide jött el az említett apát és rábírta a fejedelmet Frigyessel együtt, testvérének fiával és más fejedelmekkel és jeles férfiakkal, hogy felvegyék a keresztet, miközben nyílt helyen és titokban is igen sok csodát művelt. Mainzba is elment, a hol Radolfot a népnek fölötte nagy kegyében találta. Magához hivatta őt és megintette, hogy a szerzetesi szabályok ellenére az országokat kóborolva a saját hatalmából ne bitorolja a prédikálás igéjét; és végre rávette, hogy neki engedelmességet igért és szerzetházába visszatért. E miatt a nép fölötte fölháborodott és lázadást is akart támasztani, a mitől csak ennek szentségére való tekintet tartóztatta vissza.

41. — Ezenközben [3]) a nemes Frigyes herczeg Galliában időzik vala, a hol súlyos betegség tartja fogva és szivében haraggal van el telve ura és testvére, Konrád király ellen, a miért felvétette a keresztet az ő fiával, Frigyessel, a kit mint az ő elsőszülöttjét és előbbeni nemes feleségének egyetlen gyermekét kegyébe fogadott és második feleségétől való kis fiával [4])

— [1]) Zsolt. 58. 12. — [2]) 1146 — [3]) 1147. — [4]) Konrád.

együtt egész birodalma örökösévé tett. A mondott apát elment hozzá látogatóba és áldását adván rá, imádságába foglalta. De az fájdalma súlyát nem tudta elviselni és nem sokkal rá elhúnyt;[1]) eltemették a Szt. Walpurgis nevű kolostorban,[2]) a mely Elsass határán fekszik. A herczegségben fia, Frigyes követte.

42. — Ezután[3]) Bajorországba ment a fejedelem és ott február havában egyetemes gyűlést tartott, oda magával vivén a clairvauxi apátságból Ádám eberachi apátot is, jámbor és igen tanult férfiút. Ez szokás szerint ünnepélyes misét mondott, majd a Szent Lélek kegyelmének kérése után a szószékre lépett és az apostoli szék meg a clairvauxi apátság leveleinek felolvasása után röviden buzdító beszédet intézett mindazokhoz, a kik ott jelen valának és rábírta őket, hogy jelentkezzenek az említett hadjáratra. Nem volt ugyanis szükség sem az emberi bölcseség rábeszélő szavaira, sem a szónoklat mestereinek tanítása szerinti művészi beszéd körülményességére, mivel mindenkit, a kik ott jelen valának, felizgatott már a megelőző hír és önként siettek a kereszt felvételére: felvette pedig a keresztet ebben az órában három püspök, nevezetesen Henrik regensburgi, Ottó freisingi, Reginbert passaui és Henrik noricumi herczeg, a király testvére és a grófok, nemesek, kiváló férfiak sorából számtalanok. Az utonállóknak s a rablóknak is — csodálatos elmondani — oly nagy tömege sietett elő, hogy ezt az épp annyira gyors, mint szokatlan változást mindenki a Magasságbeli jobbjától eredőnek ismerte és fölismervén, megindult lélekkel ámult rajta. Welf is, Henriknek, az előbbeni herczegnek testvére, egy a birodalom előkelő nagyjai közül, az Úr születésének éjjelén a saját birtokán, Peitingben fogadalmat tett a hadjáratra. De Wladislav[4]) cseh herczeg is és Ottokár stiriai őrgróf, valamint Bernhard, Karinthia jeles grófja, nem sokkal ezután övéiknek nagy kíséretével szintén felvették a keresztet. A szászok azonban megtagadták a keletre való menetelt, mivel némely a bálványimádás förtelmeire hajló nép lakott a szomszédságukban; de mégis, hogy azokat a népeket háborúba sodorják, hasonlóképpen felvették a keresztet, a mely abban különbözött a mienktől, hogy nem egyszerűen

---

[1]) 1147. ápr. 6. — [2]) Hagenau közelében. — [3]) 1147. — [4]) II.

a ruhára volt felvarrva, hanem egy kör fölé helyezve a magasba nyúlt.

43. — A clairvauxi apát Kelet-Frankóniába küldött [1]) levelének másolata a következő:

»Kelet Francia és Bajorország kedves urainak, atyáinak, érsekeinek, püspökeinek, az egész papságnak és a népnek a vitézség szellemében való bővelkedést kíván Bernát nevezetű clairvauxi apát. Beszédem hozzátok Krisztus ügyéről szól, a kiben egyedüli üdvösségtek van. Azt mondom én, hogy az Úr méltósága mentse ki a beszélő személy méltatlan voltát, mentse ki a saját hasznára való tekintetből is. Én ugyan kicsiny vagyok, de nagy a Jézus Krisztusban irántatok való szeretetem. Ezen az alapon írok én most nektek, ez az oka annak, hogy levelemmel összességtek elé merek járulni. Szivesebben tenném ezt élőszóval, ha módomban állana, a mint hogy az akarat nem is hiányzik hozzá. Ime, testvérek, most itt van a kedvező idő, íme, most itt van az üdvösség teljének napja! Mert megmozdul és megremeg vala a föld, mivel az ég Ura veszteni kezdé országát. Országát, a melyben megjelent és több mint harmincz éven át mint ember forgolódott az emberek között; azt, a melyet csodatételeivel megvilágosított, a melyet tulajdon vérével megszentelt, a melyben a feltámadás első virágai megjelentek. És most a mi bűneink következtében a kereszt ellenségei fölemelték szentségtörő fejüket és kard élére hányták a megszentelt országot, az igéret földjét. És kicsin múlik, ha nem lett volna, a ki ellenálljon nekik, hogy magába az élő Isten városába is betörjenek, hogy megváltásunk színhelyét felforgassák, hogy a szeplőtelen bárány vérétől szent helyet megfertőztessék. Magának a keresztény vallásnak szentsége után — óh, fájdalom! — undok szájjal epekednek, sírját szétrombolni és összetiporni törekesznek, a hol miérettünk a mi életünk halálában aludott. Mit cselekesztek vitéz férfiak? Mit cselekesztek ti, a kereszt szolgái? Tehát csakugyan odaadjátok a szentet a kutyáknak s a drágagyöngyöket a disznóknak? Mily sok bűnös van, a kik bűneiket könnyek között megvallva ott nyertek bocsánatot, miután atyáik kardja a pogányok szennyét onnan kitisztította! Látja ezt a gonosz szellem

[1]) 1146-ban.

és írígy szemmel nézi; fogait csikorgatja és emészti magát. Serkenti gonoszságának eszközeit és a kegyességnek semmi jele, semmi nyoma sem fog visszamaradni, ha esetleg valamikor, a mitől az Isten őrizzen, fölül fog kerekedni. Ez valóban minden következendő évszázadra vigasztalhatatlan fájdalom, mivel a kár helyrehozhatatlan, de különösen ennek a rossz nemzedéknek végnélküli szégyenfoltja és örökös gyalázata. Mit gondoltok tehát, testvérek? Ha vajjon az Úr keze megrövidült vagy a megmentésre tehetetlenné lett, hogy örökségének a megvédelmezésére és visszaszerzésére kicsiny férgeket hív? Ha vajjon nem tud több mint tizenkét légió angyalt küldeni vagy csak legalább egy szót szólni — és szabaddá lesz az ország? Bizonyára hatalmában van a tehetés, a mikor akarja. De mondom nektek, hogy az Úr, a ti Istenetek pórbára tesz benneteket. Letekint az emberek fiaira, ha vajjon akad-e véletlenül, a ki megérti, keresi és panaszolja az ő sorsát.[1]) Az Úr ugyanis könyörületes az ő népéhez és a súlyosan vétkezőknek megmutatja az üdvözülés eszközeit. Fontoljátok meg, hogy milyen művészettel élt, hogy titeket megváltson, és aztán álmélkodjatok fölötte; tekintsetek a szeretet végtelenségébe és bízzatok benne, ti bűnösök! Nem a ti halálotokat akarja, hanem hogy hozzá térjetek és éljetek, mert így keresi az alkalmat, nem ellenetek, hanem értetek.« Stb. Ilyenképpen és ezen tárgy körül mozog a szónokok szabálya és szokása szerint. És az értelem s a tekintély [2]) alapján bizonyítja, hogy a zsidókat nem kell megölni. Erre vonatkozólag ezt mondja: »Boldognak mondhatnám azt a nemzedéket, a mely megérti a bűnbocsánat oly bőséges idejét és a melyet az Úrnak ezen megengesztelő és igazán jubileumi éve [3]) életben talál. Ez az áldás ugyanis az egész világra kihat és mindenek összefutnak az élet jelénél. Mivel tehát a ti országotokat vitéz férfiakban gazdagnak és erőteljes ifjúsággal bővelkedőnek ismerik, valaminthogy dicsérnek is benneteket az egész világon és vitézségtek híre megtölti vala a földkerekséget: azért övezzétek fel magatokat ti is férfiasan és ragadjátok meg a szerencsés fegyvereket! «És a zsidókról

---

[1]) T. i. Istenét. Zsoltárszöveg. — [2]) Iratok. — [3]) Jubelaeus (annus) = jóbél. Héber szó, a. m. az ötvenedik év. A zsidóknál az általános felmentés éve. Itt is az általános bűnbocsánatot jelenti.

így szól : »Isten — úgymond az egyház — *örömet adott nekem ellenségeim fölött. Ne öld meg őket.*[1]) Ezek ugyanis élő jelek a mi számunkra, szakadatlanul elénk tárván az Úr szenvedését.« És ezenképpen még sok mást mondott.

44. — Tehát nemcsak a római birodalomból, hanem a szomszédos országokból is, ú. m. keleti Franciából, Angliából, Pannoniából ezen hadjárat hírére megszámlálhatatlan nép és nemzet a kereszt felvételére gerjedt ; mire csaknem az egész nyugat olyan békés hangulatúvá lett, hogy nemcsak a háborúindítást tekintették bűnnek, hanem még a nyilvános helyen való fegyverviselést is.

45. — Konrád római király pedig a fejedelmeket keleti Franciának Frankfurt városába hívja vala össze — a mi latinul *vadum Francorum*-nak [2]) nevezhető, azért, mert Károly, a mikor a frankokkal a szászok leverésére ment, a mint mondják, a Majna folyónak, a mely Mainznál ömlik a Rajnába, ezen a helyén gázlót talált — és ott egyetemes gyűlést tart.[3]) Miután itt fiát, a még gyermek Henriket a fejedelmek választásával királylyá teszi, az aacheni palotában nagyböjt közbelső vasárnapján [4]) királylyá keneti, megkoronáztatja és a birodalomban társul választja. A mondott gyűlésen megjelent Henrik is,[5]) a fentemlített Henrik noricumi herczeg fia, a ki már felserdült és örökségi jogon visszakövetelte a noricumi herczegséget, a melytől, mint állítá, igaztalanul fosztották meg atyját. A fejedelem nagy okossággal és ravaszsággal behálózta, hogy visszajöveteléig függőben tartsa és rábeszélte, hogy nyugodtan várjon.

46. — A mikor tehát a tél hidege szigorúságából engedni kezd vala és a tavasz áldásos nedvétől a föld méhéből a virágok s füvek sarjadzásnak indulnak s a mezők zöldje a föld arczulatját mosolygóssá téve nevet a világra : akkor Konrád király

---

[1]) Zsolt. 58. 11. 12. — [2]) A frankok gázlója. — [3]) 1147. márcz. 19. — [4]) Az eredetiben : dominica medianae quadragesimae. — Du Cange szerint : *Dominica Laetare*, est quarta verni jejunii, seu Quadragesimae. — Ha tehát »Dominica Laetare«-nak fogadjuk el az eredeti szöveget, akkor a koronázás márczius 30-án történt meg. S ez csaknem kétségtelen. Giesebrecht azonban (IV. 260.) azt hiszi, hogy a jelzett kitétel »Dominica Oculi«-t akar jelenteni, az pedig Dominica tertia verni jejunii. Azaz márczius 23-ika. — [5]) Oroszlán H.

övéivel fölkészülten a nürnbergi várból megindult s mert a Dunán szándékozott lefelé haladni, Regensburgban hajóra szállt és az Úr mennybemenetelének napján a keleti határgrófság Ardacker nevű váránál ütött tábort [1]) és övéire, a kik már közelgenek vala, két vagy három napon át várakozott. Innen csaknem egészen birodalma határszéléig nyomult előre és a Fischa folyótól nem messzire foglalt szállást. S miután a szent pünkösdöt ott megülte,[2]) csaknem egész seregével átkelt a Lajtán és Pannoniában ütötte fel sátrait, mialatt némelyek a Dunán hajóztak lefelé, mások pedig ez országnak vették útjokat. Oly nagy tömeget vezetett pedig maga után, hogy a folyók a hajózásra, a földek kiterjedése a menetelésre alig látszottak elégségeseknek. Nem sokkal ezután Lajos frank király követte őt övéivel, magával vivén a mieienk közül a lotharingiaiakat, a kiknek István metzi, Henrik touli püspök, a muonzoni Reginald és vaudemonti Hugó grófok valának a fejedelmei, illetőleg legelőkelőbbjei, és Itáliából turini Amadeust és testvérét, Vilmos montferrati őrgrófot, nagybátyjait és még másokat nagy számmal.

47. — Mivel pedig mindenki előtt ismeretes, hogy az említett hadjáratnak bűneink következtében milyen vége lett, azért ennek elbeszélését másoknak vagy más alkalomra hagyjuk, mivel mi ezúttal nem szomorújátékot, hanem kellemetes történetet igértünk írni. Hogy a szászok is, a kik, mint mondottam, a szomszédos népeket megtámadták, fejedelmeiknek egymásközötti viszálykodása következtében miképpen tértek haza, az nem veszett még ki azoknak emlékezetéből, a kik még élnek. De mégis, hogy a jelenleg uralkodó Frigyes fejedelem szerencséjére, a mely ifjúságától kezdve mind a mai napig a legsúlyosabb veszedelmek közepette sem mutatta neki teljesen felhős arczulatját, hallgatás ne boruljon, el akarok beszélni egy esetet a sok közül és valamennyiért, a mik velünk azon az úton történtek.

Miután nagy fáradsággal és rossz útakon vesződve Pannonián, Bulgárián átvonultunk és a Hebruson [3]) átkelve Felső-Tracziából kivergődtünk s midőn már néhány napon át nagy lelki gyönyörűségek közepette haladtunk Alsó-Tráczia fölötte termékeny vidékein, közelegve a királyi várhoz : szeptember

[1]) 1147. máj. 29. — [2]) 1147. jún. 8. — [3]) Marica.

idusa előtt a hetedik napon, azaz a boldogságos Mária születése előtti napon,[2]) egy Cherevach [2]) nevű városka mellett elterülő völgybe értünk, a melynek a föld zöldsége bájos és a közepén átfutó folyócska tetszetős színt kölcsönzött. Ezen hely kedvessége által elbűvölve mindnyájan elhatároztuk, hogy ott kifeszítjük sátrainkat és nagy vígassággal ünnepeljük meg Isten anyjának, az örök Szűznek örvendetes születését és hogy azon a napon pihenőt tartunk; egyedül Frigyes és övéi s nagybátyja, Welf, — mert a lotharingiai légió még nem egyesült velünk — ütöttek tábort nem messzire tőlünk, az átellenben fekvő hegy oldalán. A szomszédságban vala a propontisi tenger, a melyet a bennszülöttek most Szent György karjának hívnak s partján két kis város: Salumbria és Natura,[3]) a hol mi a vásárt vártuk. Ezt a tengert hajdanta Phrixus és Helle ismeretes mondája után hellespontusinak vagy propontisinek, mintegy a Pontus előtengerének mondották, azért, mert a pontusi tengerből két igen nagy folyónak, a Donnak és a Dunának az árja nyomja ki és mintegy keskenyen folydogálva, — a hogyan az ember véli — ömlik be az Adriai- vagy a Tyrrheni-tengerbe a régi Trója közelében. Megvallom, hogy az egész hadjárat alatt sohasem volt kedvesebb szállásunk és sátraink, már a mennyire érzékeink után ítéletet mondhatunk, sohasem foglaltak el nagyobb helyet. És íme, a hajnali őrállás ideje körül egy kis felhőcske keletkezett és csendes esőt hozott. Ezt aztán hirtelen olyan viharos zápor, szélforgatag követte, hogy a sátrakat erősen megrázta, összetépte és a földre döntötte és minket, a kik a virradati zsolozsmák elzengése után takaróink alá visszabujtunk, igen kellemetlenül ébresztett fel. A levegőt az egész környéken betöltő lárma támadt. A folyócska ugyanis — vagy a közeli tenger visszafolyása és a zápor bősége következtében, vagy hogy a magasságbeli Felség boszújából az égi zsilipek széttörtek, biztosan nem tudható — oly erősen megdagadt és az áradás következtében olyan módfelett kiöntött, hogy az egész sereget elborította. Mit csináljunk? Mivel mi ezt inkább Isten büntetésének, mintsem természetes áradásnak tekintettük, ezért még jobban meg valánk ijedve; mégis mindenki,

---

[1]) 1147. szept. 7. — [2]) Csörobacsi. — [3]) Selymbria (Szilivri) és Atyra (Böjuk Csekmedzse.).

a hogyan tehette, az erős lovakhoz futott és az áradaton átmenni igyekezett. Látni lehetett itt, a mint némelyek úsznak, mások a lovakba kapaszkodnak, egyesek pedig, hogy a veszedelmet elkerüljék, nyomorúságosan köteleken húzatják magukat, ezek rendetlenül a folyóba rohannak és mivel másokkal meggondolatlanul összegomolyognak, elmerülnek, a legtöbben megazt hive, hogy át tudnak gázolni, a folyó sodra által elragadtatnak, a törmelékek elborítják, az áradat ereje elnyeli őket, s így halálukat lelik a folyóban. Némelyek, a kik nem tudtak úszni, megragadták az úszókat és hogy kimeneküljenek, beléjük kapaszkodtak, és a megfogottakat kifárasztották, míg végre mindketten, ha a karok evezőereje elernyedt, alásülyedtek és megfulladtak. Közülünk néhányan átmentünk Frigyes herczeg sátraiba, a melyek egyedül maradtak sértetlenek ebben az oly veszedelmes csapásban, és ott ünnepélyes szent misét hallgattunk és nem örömben, hanem nagy szívbéli keserűséggel, a mieink gyászát és nyögését hallgatva énekeltük a »*Gaudeamus*«-t. Némelyek végre nagy félelem és fáradság közepette átmentek a folyón, mások viszont a szekereket kötözték össze vagy egyéb eszközöket, a mint tehették, és kétségbeesésükben mintegy gátat emeltek a víz rohamával szemben, a kiöntés visszahúzódását várva. Fölösleges elmondani, hogy seregünk mily nagy kárt szenvedett itt úgy emberben, mint anyagban és felszerelésben, a mik egy ily hosszú útra szükségesek valának. A következő napon, a midőn a víz leapadásával a föld felülete ismét mutatkozott s mi itt is, ott is szét valánk szóródva, szállásunkra éppen olyan szomorú pillantást vethetett az ember, mint a milyen derültet az előtte való napon, úgy hogy valósággal a napnál világosabban látszott, mily nagy az isteni fenség hatalma és milyen röpke pillanat, szilárdságnélküli az emberi öröm. De elég erről ennyi.

48. — E napokban galliai Aquitania Poitiers nevű városában egy Gisilbert nevű püspök élt. Ő ebben a városban született és ifjúságától késő öregségéig Gallia különböző helyein bölcseleti tudományokkal foglalkozott és valóban s névleg tanítói tisztséget töltött be. És most röviddel ezelőtt a mondott városban a legnagyobb papi méltóságba emelték.[1]) Ő hozzá

[1]) 1142.

volt szokva, hogy alapos szellemi képzettségének nagyságából és éles elméjéből kifolyólag sok olyat beszéljen, a mi a rendes emberi értelmet felülhaladja. Midőn pedig egy alkalommal egyházmegyéje papjaival nagy gyűlést tart vala[1]) és éppen az intelemről mondott beszédjébe valamit a Szentháromság tanáról közbeszőtt, két archidiaconusa, nevezetesen Arnold és Kalo, mintha a katholikus egyház tanításával szemben más tant állított volna fel, föllebbezést nyujtván be, a pápa és a római szék vizsgálata elé hívják. Igy mindketten útra kelnek és Jenő római pápával, a ki Galliába tart vala, Tuscia egyik városában, Sienában összetalálkoznak. A római pápa, miután meghallgatta őket és útjuk okát megismerte, röviden azt válaszolá nekik, hogy ő most Galliába megy és ott akar azt a kijelentést illetőleg teljesebb ismeretet szerezni, mivel az ott levő tudós férfiak nagy száma miatt kedvezőbb alkalma lesz a vizsgálatra. Az archidiaconusok tehát visszatérnek Galliába és miután a fentemlített Bernát apáttal tanácskoztak, azt a püspök ellenében ügyük javára hajlítják.

49. — A mondott apát ugyanis a keresztény vallás iránti lángoló szeretetéből kifolyólag éppen olyan féltékeny volt, mint a milyen szerfölötti hiszékeny a vele született szelidség következtében, úgy hogy egyrészt gyűlölte azokat a tanítókat, a kik a világi bölcsességben elbizakodtak és fölötte ragaszkodtak az emberi értelemhez, és másrészt könnyen kinyitotta fülét, ha valamit az ilyen, a keresztény hittel nem egyező férfiakról mondottak neki. Igy történt, hogy nem sokkal ezen napok előtt [2]) az ő tanácsára előbb Gallia püspökei, azután pedig a római pápa, hallgatást parancsoltak Abälard Péternek.

Ez a Péter Gallia azon tartományából származott, a melyet most a bennszülöttek Britanniának [3]) hívnak — ez a föld ugyanis gazdag éleseszű és a művészetekben járatos papokban, de más mesterségekben szinte együgyűek, a milyen volt a két testvér, Bernhard és Theoderich, a fölötte tudós férfiak — ez a Péter, mondom, a tudományok művelésében és egyéb finomságokban ifjú korától kezdve buzgólkodó volt, de olyan önhitt és a saját eszében annyira elbizakodott, hogy eszének magaslatáról a tanítók meghallgatására csak nehezen szállott

[1]) 1147. — [2]) 1140. — [3]) Bretagne.

le megalázkodni. Kezdetben mégis valami Rozelinus [1]) volt a tanítómestere, a ki a mi időnkben mint első hozta be a logikába a nevek tanát.[2]) Azután a legtekintélyesebb férfiakat, laoni Anshelmet, champeauxi Vilmost, a chalonsi püspököt kereste fel, de azok szavainak súlyát, a mennyiben az éles elme finomságának híjával levőnek találta, nem sokáig bírta ki. Ezután mesterré lett, Párisba ment, a hol legfőképpen találékonyságának finomsága által tűnt ki, a mely nemcsak a bölcselethez szükséges, hanem az emberi kedély felvidámítása szempontjából is hasznos. Midőn ott egy eléggé ismert alkalommal nem jól bántak el vele, szent Dionysius kolostorában [3]) baráttá lett. Itt éjt s napot az olvasásnak s az elmélkedésnek szentelvén, az éleseszű férfiúból még élesebb eszű, a tudósból még tudósabbá lett, ugyannyira, hogy némi idő multán apátjával szemben az engedelmesség alól feloldotta magát, a nyilvánosság elé lépett és ismét felvette tanítói tisztét. A szavakról vagy a nevekről szóló tant pedig természetes jelentőségében fenntartotta és vigyázatlanul összekeverte a theologiával. Ezért, midőn a Szentháromságról tanított és írt, a három személyt, a kiket a szentegyház eddigelé jámborul nemcsak üres neveknek, hanem különválasztott és tulajdonságaiknál fogva különböző dolgoknak hitt és hívségesen tanított, nagyon meggyengítette és nem odavaló példákra hivatkozva a többek között ezeket mondotta : »Miként előtétel, altétel és zártétel [4]) ugyanazon beszéd, úgy az Atya, Fiú és Szentlélek is ugyanazon lényeg.« Ezért ellene tartományi zsinatot hívtak össze Soissonsba,[5]) a hol a római szék legatusának jelenlétében jeles férfiak és neves mesterek,[6]) mint reimsi Alberich és novarai Letald, sabellianus eretneknek ítélték és a püspökök rákényszerítették,

---

[1]) Roscellinus, a XI. század második felében a legtekintélyesebb nominalista. — [2]) Nominalismus, a mely névhez a középkornak egyik évszázadokra terjedő philosophiai harcza fűződik. Azt tanítja, «hogy csak az egyedek vannak, a fajok és nemek pedig csak subjectiv összefoglalásai a hasonlóknak, azonos fogalom (conceptus) alapján, melylyel a hasonlókat gondoljuk, és azonos szó alapján (nomen, vox), melylyel a hasonlókat, tulajdonnevek híjával megnevezzük». (Alexander Bernát u.) — [3]) St. Denys. — [4]) T. i. a syllogismusban. — [5]) 1121. — [6]) »Mester« vagy »tanító« szóval adjuk vissza a »magister«-t, a szerint, a mint az egyik vagy a másik teszi az eredeti szöveg értelmét teljesebbé. A »magister« régente, az egyetemek felállítása előtt, a mai

hogy már kiadott könyveit sajátkezűleg tűzbe dobja, a nélkül, hogy alkalmat adtak volna neki a feleletre, mert mindnyájan féltek vitatkozási ügyességétől. Ez idősebb Lajos[1]) frank király alatt történt.

50. — Ezek után, midőn már ismét hosszabb időn át tanított és a tanítványok igen nagy seregét gyüjté maga köré, — a mikoron Róma városában Incze[2]) trónolt, *Franciában* pedig Lajos,[3]) a korábbi Lajos fia uralkodott — a püspökök és Bernát apát Sensben Lajos király és Theobald palotagróf, valamint más nemesek és nagyszámú népség jelenlétében újból kihallgatás elé idézik.[4]) A mikor pedig ott az ő hite fölött tárgyalnak vala, a nép lázadásától félve, az apostoli székhez föllebbezett. A püspökök azonban az apáttal egyetemben követséget küldöttek a római egyházhoz és azon részeket[5]) illetőleg, a melyekért megtámadták, a kárhoztatás kimondását kívánták egy levélben, a mely a következőképpen szól:

»Főtisztelendő uruknak, szeretett atyjuknak, Isten kegyelméből Incze pápának a köteles engedelmesség önkéntes hódolatát küldik S.[6]) reimsi érsek és Joscelin soissonsi, Gau.[7]) chalonsi, A.[8]) arrasi püspökök. Mivel a mi fülünk ugyancsak igénybe volt véve most, azért a hosszadalmas ügyről csak rövidke szót szólunk, annál is inkább, mivel azt bővebben és kimerítőbben magában foglalja a sensi püspök levele. Abälard Péter a keresztény vallás érdemét megsemmisíteni törekszik, midőn az egészet, a mi az Isten, emberi észszel véli felfogni és egészen az egekig emelkedik s egészen a poklokig száll alá. Semmi sincs, mi előtte rejtve volna, akár lenn a pokol mélyén, akár az égen felül. Nagy ember a saját szemében, vitatkozik a hitről a hit ellen, erején kívül fekvő, nagy és csodálatos dolgokban fárad. Az isteni fenség vizsgálója, az eretnekségek gyártója. Már előbb is írt egy könyvet a Szentháromságról, ámde a római egyház legatusainak jelenlétében tűzre valónak ítélték, mivel téves

---

doctori czímmel volt egyenrangú. Magister czím illette meg azokat a tanult férfiakat, a kik valamely tudományt szabadon tanították és tanítványokat gyüjtöttek maguk köré. A rómaiak és a keresztény egyház más értelemben is használták.

[1]) VI. — [2]) II. — [3]) VII. — [4]) 1140. — [5]) T. i. azon részeket, a melyeket Abälárd munkáiban az egyház tanai ellen irányulóknak találtak. — [6]) Sámson. — [7]) Gaufried. — [8]) Alvisus.

tanokat találtak benne. Átkozott legyen, a ki újra felépíti Jericho romjait! Ime, feltámadt halottaiból az a könyv és vele sokaknak eretneksége, a mik már aludtak, most ismét feltámadtak és sokak előtt megjelentek. Végre egészen a tengerig és Rómáig terjesztette ki ágait s hajtásait. Azzal kérkedik ez az ember, hogy az ő könyve a római udvarnál van, a hol az ő feje székel; ezért erősödött és szilárdult meg a tévelygésében. Azóta egész önbizalommal hirdeti mindenfelé tévelygésének igéit. Ezért aztán, midőn a clairvauxi apát az igazság és a hit tüzével felfegyverkezve a püspökök jelenlétében vád alá fogta, ő sem nem vallott, sem nem tagadott, hanem a napot, helyet és bírát illetőleg, a kit maga választott magának, minden megtámadás és nehézség nélkül, hogy a tévtant még jobban elterjeszthesse, az apostoli székhez fölebbezett. A püspökök, a kik ezen ügyben összejöttek, meghajoltak Főtisztelendőségtek előtt és semmit sem tettek annak személye ellen, hanem az orvosi tudomány szabályai szerint csak azon részeket ítélték el, a melyeket hajdan a szent atyák is kárhoztattak, hogy a betegség ne terjedjen tovább. Mivel pedig ez az ember nagy sokaságot gyüjtött maga köré és a mellette levő népség hisz neki, azért szükséges, hogy ennek a nyavalyának gyorsanható orvossággal vétessék eleje.

»Mert késő már akkor a gyógyital készítése,
A mikor a hosszadalmas halogatás folytán a baj elmérgesedett.«[1])

Összejöttünk ebben az ügyben, annyit mertünk tenni. A te feladatod, szentséges atyánk, a többiről gondoskodni, hogy az eretnek gonoszság szennye az egyház díszét be ne piszkolja. Te rád van bízva Krisztus jegyese, oh barátja a jegyesnek. A te feladatod ezt a hajadont egy férfihoz, Krisztushoz vezetni.«

Válaszola pedig Incze ilyenképpen:

»Incze püspök, Isten szolgáinak szolgája, tisztelendő testvéreinek, sensi Henriknek, S.[2]) reimsi érseknek és segédpüspökeiknek és Krisztusban szeretett fiának, B.[3]) clairvauxi apátnak, üdvözletét és apostoli áldását küldi. Az apostol tanuságtéte-

[1]) Ovid. De. rem. amoris 91. — [2]) Sámson. — [3]) Bernát.

léből tudjuk, hogy a miképpen egy az Isten, úgy egy a hit is, a melyen mint mozdulatlan alapon, melyen kívül mást senki sem rakhat, megingathatatlanul nyugszik a katholikus egyház szilárdsága. Innen van, hogy Szent Péter, az apostolok fejedelme, ezen hit világos megvallásáért szerzett érdemet magának az igét meghallani : »Te vagy — úgymond — Péter és én ezen sziklára építem az én egyházamat«,[1]) a sziklával mintegy a hit szilárdságát és a katholikus egység tartósságát nyilvánvalóan jelezvén. Ez ugyanis a mi Megváltónk varrás nélkül való ruhája, a mely fölött sorsot vetettek a katonák, de szétosztani éppenséggel nem tudták. A mely ellen [2]) kezdetben »dühöngtek a pogányok és a népek elmélkedtek a hiábavalóságok fölött. A föld királyai felkelnek s a fejedelmek összejönnek vala.« [3]) Azonban az Úr nyájának apostoli vezérei és ezeknek utódai, apostoli férfiak, a szeretet tüzétől és az egyeneslelkűség hevétől lángralobbanva nem haboznak a hitet megvédelmezni és azt tulajdon vérük ontásával a népek szívébe átplántálni. Midőn végre az üldözők dühe csillapodott, az Úr parancsola a szeleknek és lőn az egyházban nagy csendesség. De mivel az emberi nem ellensége szüntelenül körüljár és keresi, hogy kit nyelhetne el,[4]) azért a hit tisztaságának megrontására belopta az eretnekek csalfa csalárdságát. Ezekkel férfiasan szembeszállták az egyház igazi vezetői és elítélték a tévtanokat azoknak szerzőivel együtt. A nicäai egyetemes zsinaton az eretnek Ariust ítélték el.[5]) A konstantinápolyi zsinat az eretnek Manichäust sujtotta megfelelő ítélettel.[6]) Nestorius az ephesusi zsinaton [7]) kapta meg tévtanának méltó kárhoztatását. A chalcedoni zsinat is igen igazságos ítélettel nyomta el Nestorius és Eutyches eretnekségét Dioscorussal és ennek társaival egyetemben. Ezenkívül Martianus,[8]) a ki ugyan ebben a tekintetben laikus, de mindazonáltal a legkeresztényibb császár vala, a katholikus vallás iránt való szeretettől égve, midőn a mi nagyszentségű elődünknek, János pápának írt, a többek között így szól azok ellen, a kik a szent titkokat megszentségteleníteni iparkodnak : »A keresztény vallás fölött ezután se pap, se katona,

[1]) Máté XVI. 18. — [2]) T. i. az egyház ellen. — [3]) Apostolok cselekedetei IV. 25. 26. — [4]) Péter 1. lev. V. 8. — [5]) 325. — [6]) 381. — [7]) 431. — [8]) Kel. róm. császár (450—457.).

se másféle állású, ne merjen nyilvánosan vitatkozni. Mert jogtalanságot cselekszik a nagyontisztelendő zsinat ítéletével szemben, ha valaki azt, a mit már egyszer helyes ítélettel elvégeztek, felújítja és ismét vitatkozni igyekszik a fölött. Az ezen törvényt megsértőkkel szemben, mintegy szentségtörőkkel szemben, a büntetés nem fog elmaradni. Ha tehát fog akadni olyan pap, a ki a vallás fölött nyilvánosan vitatkozni mert, úgy az a papi rendből ki fog taszíttatni«. Fájlaljuk tehát, hogy — a mint a leveletekbe való betekintésből és a testvériségtek által nekünk beküldött tévtannak részleteiből meggyőződtünk — legújabban, a mikor veszedelmes idők közelgenek, P. Abälard mester kárhozatos tanítása és az említettek eretnekségei, valamint más helytelen, a katholikus vallással ellenkező tanok elharapózni kezdettek. De legfőképpen abban vigasztalódjunk meg és ezért mondjunk is köszönetet a mindenható Istennek, hogy a ti országotokban az atyák helyett oly fiakat támasztott, és a mi apostoli hivataloskodásunk idején azon egyházban az ő akaratából oly kitűnő pásztorok vannak, a kik az új eretnek hamisságaival szembe szállani és a szeplőtelen menyasszonyt, mint tiszta szűzet, egy férfiúhoz, Krisztushoz vezetni buzgólkodnak. Mi tehát, ámbátor méltatlannak látszunk Péter székében ülni, — a kinek az Úr mondotta volt: »És te, egykoron jobb útra térvén, erősítsd meg testvéreidet!«[1]) — testvéreinknek, a bíborospüspököknek közös tanácskozásából kifolyólag a tőletek hozzánk beküldött iratokat és annak a Péternek valamennyi téves tanát a szent kánonok egybehangzása alapján a szerzőjükkel együtt elítéltük és annak, mint eretneknek, örök hallgatást parancsoltunk. Határozzuk továbbá, hogy mindazok, a kik követik és védelmezik, a hivők társaságából kitaszítandók és kiközösítéssel sujtandók. Kelt Lateránban, augusztus kalendája előtt a tizenkettedik napon.«[2])

51. — A midőn Péter megtudta, hogy a római egyház az ő tanításának kárhoztatását megerősítette, elvonult a clunyi kolostorba, a hol védőiratot készített és az említett részeknek egyrészt a szavait tagadta, az értelmét pedig egészen. Ez az irat így kezdődik: »Boetius szerint mit sem tartalmazó bevezetéssel nem töltöm az időt, hanem mindjárt magára a

---

[1]) Lukács XXII. 32. — [2]) 1140. júl. 21.

dologra akarok térni, mert maguknak a dolgoknak valódisága inkább bizonyítja ártatlanságomat, mint a szavak terjengőssége.« Az ellene felhozott sok részlet közül legyen elég ezt a keveset idéznünk: Hogy az Atyának teljes hatalma van, a Fiúnak valami és a Szentléleknek semmi hatalma sincs. — Hogy a Szentlélek nem az Atya lényegéből van. — Hogy a Szentlélek a világ szelleme. — Hogy Krisztus nem öltött testet, hogy minket a sátán igája alól kiszabadítson. — Hogy nem vétkeztek azok, a kik Krisztust keresztre feszítették, mert nem tudták, hogy mit cselekszenek. — Ő maga pedig nem sokkal ezután, hitét testvérei előtt alázatosan bebizonyítván, ugyanabban a kolostorban elhúnyt.[1])

52. — A fentemlített két archidiaconus pedig — hogy elbeszélésünk oda térjen vissza, a honnan kiindult [2]) — megkísérli vala, miután Bernát apátot, az oly nagytekintélyű és oly nagyértékű férfiút maguknak megnyerték, hogy ugyanolyan úton ítéljék el Gisilbert püspököt is, mint a mondott Pétert. De sem a dolog nem volt ugyanaz, sem az anyag hasonló. Ez ugyanis ifjúságától kezdve nagy férfiak oktatásában részesült s inkább azok tekintélyében, mint a saját eszében bízott, — ilyen volt először poitiersi Hylárius, később chartresi Bernát és végül a laoni testvérek, Anshelm és Radulf, a kiktől nem felületes, hanem komoly tudományosságot nyert; s mivel nem vonta ki magát idő előtt a fenyítővessző alól, azért tudásával erkölcseinek szigorúsága és életének komolysága összhangban valának és elméjét nem tréfákra és játékokra, hanem komoly dolgokra irányította. Innen vala, hogy úgy magatartásában, mint beszédmodorában egyaránt megőrizte komolyságát s a milyen méltóságteljesnek mutatta magát tetteiben, éppen olyan nehezen érthető volt a szava, úgy hogy a mit mondott, az a fiatalok előtt sohasem, sőt a műveltek és tapasztaltak elméje előtt is csak alig vala világos. Először Auxerrebe, azután pedig Párisba idézték meg. Egyéb tételei között, a melyeket eléje terjesztettek, négy az isteni fenségről szólt:

Azt állította ugyanis, hogy az isteni lényeg nem Isten. — Hogy a személyek tulajdonságai nem maguk a személyek.

[1]) 1142. ápr. 21. — [2]) 1147.

— Hogy a theologiától elfogadott személyek semmiféle tételben sem említtetnek. — Hogy az isteni természet nem testesült meg. — És ezeken kivül még más, csekélyebb jelentőségüeket, mint : Az emberi érdemet kicsinyítendő, azt hirdette, hogy Krisztuson kívül senkinek sincs érdeme. — Hogy az egyház szentségeit gyöngítse, azt hirdette, hogy senkit sem kell megkeresztelni, ha nem akarna üdvözülni. — És még többet is tanított ilyen modorban.

53. — A már említett Páris városában tehát bíborosok, püspökök és más érdemes és tanult férfiak jelenlétében Jenő pápa elnöklete alatt consistorium elé állítják [1]) a fent megnevezett Gisilbert püspököt, hogy ezen tételeket illetőleg igazolja magát. Vele szemben két mestert vezettek elő, Ádámot Parvusponsból, éleseszű férfiút, a ki csak újabban lett a párisi egyház kanonoka és Hugót Champfleuryből, a király kanczellárját, a kik azt állították és mintegy eskü alatt erősítették, hogy ők annak tulajdon szájából hallottak ezekből egyetmást, — a jelenlevők közül sokaknak nem kis csodálkozására, hogy nagy és a vitatkozásban járatos férfiak bizonyíték helyett esküt ajánlottak fel.

54. — A midőn most ott jobbról is, balról is sok mindent szemére hánytak és különféle ösztönzésekkel egy oly kimondhatatlan dolog fölött feleletre kényszerítették, beszélik, hogy a többek között ezeket mondotta : »Bátran megvallom, hogy az Atya egy más által Atya, egy más által Isten és hogy ő még sem ez és az«. Ezen feleletnek a homályosságát, mint egy a kifejezésben istentelen újítást, oly türelmetlenül támadta meg Joscelin mester, a soissoni püspök, hogy a közmondás szerint a közepét elkerülendő a parton futott. Ő ugyanis még nem olvasta Ágostonnak azt a helyét, vagy ha olvasta is, talán nem értette meg, a hol ez ugyanazon legmagasabb titokról beszélni megkísérelvén, a többek között így szól : »Igy más Istennek lenni, más egyednek lenni, amiképpen más Istennek lenni, más Atyának lenni vagy Úrnak lenni. A mi ugyanis rá vonatkozólag, az Atya pedig a Fiúra és az Úr a szolgáló teremtésre vonatkozólag mondatik.«[2]) Az említett püspök tehát így szólt : »Mi az, ha te azt mondod, az semmi, hogy Isten

---

[1]) 1147. — [2]) De Trinitate VII. 10.

van?« Vala ugyanis a logikában bizonyos bölcsészeknek egy mondata, hogy, a ki azt mondja, Socrates van, az semmit sem mond. Miközben az említett püspök [1]) ezeket követte, ezt a beszédet meggondolatlanul átvitte a theologiára. Ezen nyilatkozatával azonban csaknem az egész hallgatóság nyilait amarról magára zúdította. Midőn a lárma csillapultával a körülállók Gisilbert püspöktől kérdezték, mondaná meg, hogy miért különbözteti meg a theologiában olyan nagyon a személyeket, röviden ezt felelte: »Mivel minden személy magára vonatkozólag egy«. És a jelenlevők közül soknak nem nagy megdöbbenése nélkül így végződött ezen a napon a gyűlés. Másnap ismét kihallgatásra vezették és beszédjének ujdonsága miatt felelősségre vonták, mivel a Szentháromságról szóló munkájában a három személyt három külön lénynek nevezte, N...[2]) roueni érsek az ügyet még inkább megnehezítette, mivel, ha nem is sokaknak az ellenzése nélkül, azt mondotta, hogy Istent inkább egy egyedül levőnek, mint három egyedül levőnek kell mondani, míg Hylarius a zsinatokról szóló könyvében azt mondja: »Miképpen bűn két Istenről beszélni, úgy szentségtörés egyediiliről és egyneműről szólni«. És ugyancsak ott: »Az isteni szentségekből nem akarunk mi semmi egyneműt előadni, a mi a hallgatóknak kételkedésre, a gúnyolódóknak gúnyolódásra alkalmat szolgáltathatna.«

A poitiersi püspök pedig azt bizonyította, hogy az ő felhozott mondásainak egyszerű értelme van, mivel ő azt állította, hogy az egyes lények alatt nem theologiai személyek, hanem azoknak fenségessége értendő, a mint mi antonomasice [3]) Pál apostol után nevezni szoktuk, vagy a dicsőséges isten-anyát egyedülinek azért, mert sem nincs, sem nem volt, sem nem lesz oly szűz, a ki tudnillik anya és szűz is egyszersmind. Állította, hogy ő a három személy fenségességét ebben a viszonyban vizsgálta, midőn a három egyes lényről szólt, mert sem nincs, sem nem volt, sem nem lesz olyan atya, a ki t. i. atya és Isten, valaminthogy olyan Fiú sem, olyan Szentlélek sem. Mivel pedig azt mondottuk, hogy a fentemlített férfiú a személyt a theologiában mintegy magára az egyes dologra vonatkozólag értette, azért annak értelmébe egy kissé behatolni

---

[1]) Joscelin. — [2]) Hugó. — [3]) A synecdoche egyik módja.

óhajtunk, hogy mondásának az értelmét illetőleg a későbbiek annál könynyebben ítéletet alkothassanak maguknak. Ennek megértésére szükségesnek látszik a következő felosztást előrebocsátani.

55. — A természeteknél az egyik substantialis tulajdonság egyetemes, a másik különös, még pedig vagy enyéni vagy részletes ; az egyik egyéni tulajdonság személyes, a másik nem. A »persona« megjelölést azonban én hasonlóképpen denominative a személyiségtől veszem, nem úgy mint a görögök nevezik, az álarcznak az arcz elé való előtételétől vagy a latinok az áthangzásról, hanem én a personát azon értelemben gondolom, mint a hogy Boetius a személyről és a természetről szóló könyvében, a hol ő Eutyiches és Nestorius ellen harczol, s görög módra a személyt ὑπόστασις-nak nevezi, a mikor ő nem a szónak etymologiáját, hanem a dolognak az értelmét követi ; és ennek megfelelőleg a következő módon is definiálja : *A személy elválaszthatatlan substantiája valamely értelmes lénynek.* Egyetemesnek pedig nem azért nevezem, mivel az többeken egyetlen — mert az lehetetlen, — hanem azért, mivel ő, minthogy többet egyesít hasonlóságban, a hasonlítónak egyesülése szerint egyetemesnek, mintegy egyetlen egyre fordulónak neveztetik. Így például többeknek hasonlóságából a nagyobbikat mint testiséget, a kisebbet mint lelkességet, a legcsekélyebbet és utolsót, mint emberséget jelölik meg, ezért mondja Beotius : *A mód az individuumoknak alakja és utolsó hasonlósága. Mert ezután nem hasonlóság, hanem inkább hasonlatlanság jön.* Ebből következik a másik tag, t. i. hogy mért neveztem én a tulajdonságot egyesnek, egyéninek és részlegesnek, azt a tulajdonságot ugyanis, a mely subjectumát nem hasonlítja másokhoz, mint az emberiség, hanem másoktól elválasztja, elkülöníti, eloldja, mint azon tulajdonság, a melyet mi egy kitalált névvel »platonitás«-nak nevezünk, a melyet az elválasztásról egyéninek, az elosztásról részlegesnek, a hasonlótlanságról egyesnek szoktunk nevezni. Ne vessük ellen, hogy azt a választásról inkább választhatónak, mint választhatatlannak kellene neveznünk ; ugyanis mivel ő az ő subjectumát nemcsak másoktól elválasztja és hozzájuk nem hasonlóvá teszi, hanem az ő egyéniségében és hasonlatlanságában annyira megtartja, úgy, hogy sem nincs, sem nem volt, sem nem lesz más subjectum, a mely egy ily-

módú tulajdonság nyomán ahhoz hasonlóvá lehet, úgy azt inkább elválaszthatatlannak nevezik az elvételtől, mint választhatónak a hozzáadástól és ellenkezőjét, a mely választás által többekkel közös és közös volta által választ, helyesebben választhatónak kell nevezni. De azt is meg kell jegyezni, hogy elválaszthatatlan és egyetlen, egymást nem fedő fogalmak ; mert minden elválaszthatatlan egyetlen, de nem minden egyetlen elválaszthatatlan ; mert így például : a fehér egyetlen, de nem elválaszthatatlan. Épp úgy nem minden elválaszthatatlan személyes, de minden személyes elválaszthatatlan, az előrebocsátott alfelosztás szerint, a mely szerint mondva volt, hogy az egyik elválaszthatatlan személyes, a másik nem, a mely a személynek előrebocsátott meghatározásából ki fog világosodni. Ugyanis minden létel alak következtében van, úgy minden tetszés szerinti egyes lény dolgot és nevet alakjától vesz. Hasonlóképpen, minthogy minden meghatározás az egyikhez tartozik és a másikhoz járul, úgy nincs az énnek megengedve, hogy egyiket a másik helyébe alkalmazza. A személy tehát megjelölését lételétől veszi, a melyet kitalált névvel személyiségnek nevezhetünk, de a meghatározásnál csak azon esetben nevezzük a személyt elválaszthatatlan substantiának, ha az egy eszes lénynyel való összeköttetésben jelenik meg. Ezért láthatjuk a görögöknél, a kik nyelvben nincsenek eszköz híjával, hogy ők az egyiket *οὐσία*-nak, a másikat *οὐσίωσις*-nak, a harmadikat *ὑπόστασις*-nak nevezik. Mi az *οὐσία*-t lényegnek, az *οὐσίωσις*-t subsistentiának nevezhetjük, azonban a *ὑπόστασις*-t a latin nyelv szegényessége következtében egy szóval meg nem jelölhetjük. Mert ha nálunk is épp úgy, mint azoknál a substantiát vagy *ὑπόστασις*-t a fennállástól nevezik, mégis megvan itt az a különbség, hogy a mi substantiánk mindenre, a mi fennáll, kiterjed, míg azoknak *ὑπόστασις*-a csak arra vonatkozik, a mi egy eszes lényben megvan. Ezért akarta a latin fordító, mivel a szót szószerint visszaadni nem tudta, azt inkább, minthogy a fogalomnak értelmét megtartotta, személylyel, mint substantiával fordítani. Ezért talál a személynek előbb nevezett meghatározása is alkalmazást : a személy valamely eszes lénynek elválaszthatatlan substantiája. Világos tehát, hogy nem minden egyén személy is, mivel nem minden elválaszthatatlan substantia eszes lény, így például ennek

az egyetlen berillusnak[1]) létezése, vagy hogy az értelemnek hozzájárulását is hangsúlyozzuk, ez a berillus maga sem nem egyén, sem pedig elválaszthatatlan substantia és mégsem eszes lény. Hogyha az eszes természetű volna is, úgy a berillust mégsem lehetne teljes joggal elválaszthatatlan substantiának nevezni. Mert mi elválaszthatatlan substantiának nem azt az egyes dolgot szoktuk nevezni, a mely egy másik épp úgy egyes dologgal valamely egésznek az összetételére egyesülhet, de magában nem egyetlen. Mert magában egy az, a mely sem »actu«, sem »natura« egy másikkal valamely egésznek a képzésére össze nem köthető, nem volt és nem lesz. Innen van, hogy a lélek, a mely substantia és eszes természetű, mégis, mivel azért magában nem egyetlen és elválasztható — mert ezzel a testtel ezen embernek képzésére egyesül, — nem lehet személynek nevezni, mivel a szerint, a mint fönt ki lett mutatva, a meghatározás rá nem illik : a személy egy eszes lénynek elválaszthatatlan substantiája. Ezért van a definiált is a logikusok tantétele szerint valamely definitióból vagy definiáltból. Ezen oroszlán is, habár megelőző szerint magában egy és elválaszthatatlan dolog, mivel nem eszes természetű, a személynek szigorú fogalma szerint személynek mégsem nevezhető. Ebből következik, hogy egyedül ezen angyal és ember nevezhető személyeknek a természetes lények között teljes értelemben. Nevezett püspök, a ki a természetes dolgok számára két tételt állított fel, t. i. a különböző egyes lények subsistentiája különböző, a különböző személyeknek személyes tulajdonságai különbözők, — az egyik tételt a theologiából kizárta, a másikat abban alkalmazta. Az elsőt, t. i. a mely szerint éppen annyi subsistentiáról van szó, mint egyes lényről, míg az igazhivők, a kik Arius és Sabellius között különbséget tesznek, három személyt és egy lényeget hisznek, egészen kizárta, míg a másikat helybenhagyja, mivel a Szentháromságban az Atyát semmi személyes tulajdonság nem illeti meg, a mi a Fiúé vagy megfordítva. Ennek következtében azt állította, hogy a személynek fogalma a természetes dolgokra irányított nevezethasználattól, nem pedig attól, a mit *prosopon*-nak hívnak, alkalmaztatott a theologiára,

---

[1]) Indiai drágakő.

miközben gyakran idézte Hylariusnak ama mondását : »Távol legyen, hogy ugyanaz kísértetszerű hasonlósággal magát egyszer Atyának, egyszer Fiúnak mondja«. Ezért is nevezte ő ezeket a személyeket magukban egyetleneknek. Ha pedig mondta, hogy ugyanaz egy más Atya, egy más Isten által van, de még sem ez, vagy az, úgy annak ez az értelme : Istennek neveztetik a substantiára való vonatkozásban, Atyának pedig valamire való vonatkozásban ; hogy ezek pedig a theologiában is különböző fogalmak, kitűnik Boetiusnak könyvéből, a melyet ő a Szentháromságról írt és hogy ezért nem lehet helyesen következtetni, ha ő más Atya és más Isten által van, tehát ő ez és az ; minthogy ez nem helyes következmény, ha előbb hozzá nem adtuk, hogy mind a kettő Istenről mondassék substantiájára való vonatkozásában, mint a hogyan mi mondjuk : az Isten jó, bölcs, mindenható. Ugyanis ha ez a substantiára való vonatkozással mondatik, úgy, ha az különböző volna, kétségkívül Isten ez s az lenne. Mivel pedig az ugyanaz, Isten bölcs, mint : Ő jó, úgy, hogy az ember szokás ellenére természetes dolgoknál mondhatja : »Ő jó bölcsessége által, bölcs jóság által« ; — a míg én természetes dolgoknál nem állíthatom : »Ez a gyöngy fénylő fehérsége által, fehér fénye által« — úgy ő nem ez és az, hanem ő ez. Hogy mit gondolt, azt én kimagyaráztam ; hogy mit kell felőle tartani, ítéljék meg mások. De legyen elég ebből. Most pedig térjünk vissza történelmünk megkezdett fonalához.

56. — Miután már Páris városában az említett püspököt néhány napon át a pápa jelenlétében hitét illetőleg többször kihallgatták, a pápa, mint óvatos és jámbor ember, észrevette az ügy nehézségét és ezért kijelentette, hogy ebben az egyetemes zsinatnak kell majd döntenie. Ugyanis Gallia ezen részének székvárosába, Reimsbe, böjtelőhó legközelebbi vasárnapjára [1]) egyetemes zsinat vala hirdetve, egyrészt azért, mivel az említett pápa népe üldözése elől menekülve Galliában időzött, másrészt pedig azért is, mivel egy félig világi ember, a ki a népek tehenei között [2]) az eretnekek dicsősége után törekedett, bilincsekbe vala verve, hogy alávessék az egyház vizsgálatának. Ez Gallia külső részeiben, nevezetesen Britanniában [3])

---

[1]) 1148. márcz. 21. — [2]) Vezető. — [3]) Bretagne.

és Gascogneban a prédikálás jogait bitorolta, annál is inkább, mivel az itt lakó, Francziaország szívétől távoleső népeknél az együgyűség vagy még inkább — hogy úgy mondjam — a butaság, a melyhez könnyen hozzá szokott férkőzni a tévely, virágjában állott. És magát Ő-nek, mintegy az Isten fiának nevezte és a műveletlen népből nagy sokaságot gyüjtött maga köré, mondván, hogy ő az, a kivel az az egész imádság végződik, a midőn azt mondjuk : Ő általa.[1])

57. — Az idő pedig múlik vala és a miközben mi a turkoktól szétszórva és Jeruzsálem felé igyekezve a mély tengeren hajóztunk, elérkezett az a böjtelő hó [2]) és Reimsban a boldogságos Isten-anyának, az örökké szűz Máriának székesegyházában Jenő pápa elnöklete alatt összeült a zsinat. Ide vezették, hogy költőiesen legyen mondva, az említett »Ő«-t a maga iratkáival, egy paraszt, műveletlen és még az eretnek névre sem érdemes férfit és makacs balgaságáért vagy balga makacsságáért megbüntetendő, Sigeriusnak, a szent Dyonisius kolostor [3]) apátjának adták át, a ki azon kolostor előjogából kifolyólag Nyugat-Francziaországban a király távolléte idején az ország ügyeit intézte, a hol szigorú fogságban tartva hamarosan bevégezte életét. A mondott zsinaton a rómaiak királyának, ifjabb Henriknek követei aranybullával jelentek meg, hogy a római pápának bejelentsék trónralépését, másrészt pedig azért, hogy panaszt emeljenek a lengyelországi három testvér ellen, a kik, miután a negyediket és a legöregebbet elűzték, a herczegséget maguk között felosztották, és azon tartománynak püspökei ellen, a kik azért ezen testvérek atyjának esküt tettek. A rossz hír is, miután gyorsabban mindennél, a mi mozog, — a mondás szerint :

A rossz hír, melynél sebesebb nincs
semmi a földön,
Mozgással gyarapul, s mentében folyton erősbül [4]) —

a természetében rejlő gyorsaságnál fogva a megmérhetetlen tengert átszárnyalta, hadjáratunk kimeneteléről megvitte a biztos jelentést és minden fülben, minden szájon ott vala már.

---

[1]) Per eum. — [2]) 1148. márcz. 21. — [3]) St. Denis. — [4]) Virgilius, Aeneis IV. 174—175. Barna f. u.

58. — Miután a zsinat véget ért és ugyanott a régi decretumok megújítására és megerősítésére üdvös tételeket tettek közzé, a tudósabbak és a közelben lakók visszamaradtak Gisilbert püspök ügyének elintézésére. Böjtelő hetének elmúlta után és a szent passio idejének kezdetén,[1]) a mikor a pápa még Reimsban időzött, a poitiersi püspököt ismét törvényszék elé állították. Behívták a szobába, a hol a Város püspöke ül vala az öregekkel és megkérdezik tőle, hogy mint vélekedik a Szentháromságra vonatkozó hitét illetőleg. Az pedig, miután az igazhitű atyák véleményeit felolvastatta, nem czédulákon megrövidítve, hanem a mint könyveiben teljes egészükben idézte, azt állította, hogy ahhoz a hithez éppen úgy ragaszkodik, mint amazok. És a midőn ilyen beszéddel és az olvasmány terjedelmessége következtében a nap eltellett, a római pápa mintegy az unatkozástól elbágyadtan mondá : »Sokat mondasz, testvér, sokat és talán éppen azokat olvastatod fel, a miket mi nem értünk. De én egyszerűen azt akarnám tőled megtudni, vajjon hiszed-e, hogy a legfőbb lényeg, a miben te három személyt vallasz, egy Isten ?« Az pedig a hosszadalmasan tartó megbeszélés következtében fáradtan, nem sokat gondolkodva válaszolá : »Nem«. Ezt a szót, a mely alig hagyá el száját, a jegyző legott megragadta és a következőképpen írta le : *A poitiersi püspök írta és mondotta, hogy az isteni lényeg nem Isten.* Boetiusnak a Szentháromságról szóló munkájához írt Commentarban, a hol a szerző a theologiai fogalmat a természetitől megkülönböztetve, a többek között ezeket írta : »*A lényeg, a mi által az Isten van*«, ezt fűzte hozzá : »nem, a mi az Isten« ; azaz, hogy ezt nem az egyes lényre, hanem a lényegre kell vonatkoztatni. És így ezen szavakkal a gyűlés arra a napra véget ért. A püspök pedig az egész idő alatt, a mi ebből a napból még maradt, és a következő éjjelen is a bíbornokok között levő barátait járta, a kik nem kis számmal valának. A következő napon a jegyzőkönyvet a pápának mint bírónak jelenlétében újból felolvassák és követelik tőle, hogy arra vonatkozólag véleményét nyilvánítsa. Ő pedig állította, hogy ezt nem általánosan mondotta. Ő ugyanis azt mondotta, hogy ezt a nevet : Isten, — némelykor a természet jelölésére, né-

[1]) 1148. ápr. 4.

melykor pedig az egyedüli személy jelölésére is használják. A természet jelölésére, midőn azt mondják : »A te Istened egy«, a személy jelölésére, a midőn azt mondják : »Az Atya Isten, a Fiú Isten«, a személy jelölésére és a három közül csak egynek a jelölésére, mint ebben a mondatban : »Isten örömujjongás közepette szállt fel«, a mi hogy a Fiú személyéről van mondva, abban senki sem kételkedik.

Ezért — mondotta azt is — azt a mondatot, hogy az istenség Isten, csak abban az értelemben hagyja jóvá, a mennyiben Isten a mibenlétnek megjelölésére alkalmaztatik. Ebben az értelemben azonban nem meri minden megszorítás nélkül helybenhagyni, nehogy ugyanis, ha ezt megszorítás nélkül elfogadja, kényszerítve legyen annak elfogadására is, hogy ez a név *Isten* a személyek bármelyikének jelölésére is használtassék, és azt is el kelljen fogadnia, hogy az istenség Isten, azaz az Istenek közül bármelyik, és a lényegiség a személyt is illesse.

Mert így abba a képtelenségbe esnék, hogy beismerje, hogy a mint a Fiúnak a személye, úgy az isteni lényegiség is korlátlanul testté lett és ebből a képtelenségből könnyen valami haereticus értelem is származnék Sabellius módja szerint, mivel ugyanaz a dolog szülőnek és születettnek nevezve, ugyanarról az állíttatnék, hogy ő magát hozta létre. Hogy pedig a lényeg és a személy között az értelem nem mathematikai abstractio által, hanem theologiai szemlélet által valami módon különbséget tesz, igyekezett úgy az értelemmel, mint az írással bebizonyítani. Az értelemmel, a mennyiben t. i. azt állította, hogy a keresztény hitvallás sem Arius tana szerint, a mint a személyeknek valamely többségét, épp úgy a lényegiségekét is meg nem engedi, sem pedig Sabelliusé szerint a személyeknek többségét a lényegiség egységére nem korlátolja. Ő ez alkalommal Theodoretus [1]) mondatát használta fel Sabellius ellen : »Tehát az, a ki szellemi kincsek után vágyik és a keresztény hitvallástanokat biztosakká akarja tenni, a dolgok tulajdonságát jól megértse, hogy az egyiknek a másikkal való elcserélése következtében a vallástanok ellen ne vétkezzék. Mert a ki azt hiszi, hogy a természet és a személy ugyanaz, az vagy Arius-

[1]) Cyrusi püspök.

nak a szétválasztásába esik bele, vagy pedig Sabelliusnak az egybevetésébe«. És Hylariusnak az a mondata: »Tehát, óh haereticus, különböztesd meg Krisztus szellemét Isten szellemétől és a halálból föltámasztott Krisztusnak szellemét Isten szellemétől, a ki Krisztust a halálból föltámasztja. És én kérdezem most, vajjon mit gondolsz, hogy Isten szelleme alatt a természet vagy a természetnek valamely dolga értetődik-e? Mert a természet és a természetnek dolga nem azonosak, a mint nem azonos az ember, vagy a mi az emberé, vagy a hogyan nem a tűz és a mi a tűzé: és e szerint nem ugyanaz Isten és a mi Istené.« Hogy épp úgy nem szabad hinni, hogy a természet, hanem hogy inkább a Fiúnak a személye vette fel a testet, bebizonyította a toledoi conciliumnak következő kinyilatkoztatása alapján: »Egyedül az ige lett testté és lakott közöttünk. És habár a hármas egység az ő összcességében a felvett embernek alakítását eredményezte, minthogy a hármas egységnek művei elválaszthatatlanok, úgy az ember csupán a személynek egyességében vette fel és nem az isteni természetnek egységében, azaz azt, a mi a Fiúnak tulajdonsága és nem azt, a mi a hármas egységgel közös«. Mikor a clairvauxi apát ezt a mondatot pontosabban meg akarta határozni, néhány szót ejtett el, a melyek a bíbornokoknak nem tetszettek. Erre mondta a poitiersi püspök: »Ezt is le kellene írni«. Erre amaz így válaszolt: »Irják ezt le vasvesszővel és hegyes gyémánttal«. És mindjárt a nép elé lépett és mindazokat összehívta, a kiket tudott. És itten az érsekekkel és püspökökkel, jámbor és tanult férfiakkal, ő a többiekkel és a többiek vele a négy előbb nevezett mondattal szemben, a melyeket a poitiersi püspök terhére róttak, letette a saját és az ő hitüket a következő módon:

59. — »Mi hiszszük egyszerűen ,hogy az istenségnek a természete Isten és hogy azt semmiféle katholikus értelmezéssel tagadni nem lehet, hogy az istenség Isten és hogy az Isten istenség. Ha pedig azt mondják, hogy ő bölcsesség által bölcs, nagyság által nagy, örökkévalóság által örök, egység által egy, istenség által Isten és más ehhez hasonlót, úgy hihetjük, hogy ő csak azon bölcsesség által, a mely maga az Isten, bölcs és hogy csak azon nagyság által, a mely maga az Isten, nagy, és hogy csak azon örökkévalóság által, a mely maga az Isten, örökkévaló, csak azon egység által, a mely ő maga, egységes,

csak azon istenség által, a mely ő maga, Isten, azaz, hogy önmaga által bölcs, nagy, örökkévaló, egységes az Isten. Ha mi a három személyről, Atyáról, Fiúról, Szentlélekről beszélünk, úgy beismerjük, hogy ők egy Istent és egy isteni substantiát alkotnak és fordítva, ha mi egy Istenről, egy isteni substantiáról beszélünk: úgy beismerjük, hogy maga az egy Isten és az egy isteni substantia három személyt képez. Mi hiszszük, hogy egyedül az Atya-, a Fiú- és Szentlélekisten öröktől való és hogy egyáltalában bármiféle dolgok, nevezzék azt relatiónak, proprietasnak, singularitasnak vagy unitasnak és más ehhez hasonlók, Istenhez nem illenek, a melyek öröktől fogva vannak és nem alkotják az Istent. Mi hiszszük, hogy az istenség maga, nevezzék azt isteni substantiának vagy az isteni természetnek, lett emberré, de a Fiúban.«

60. — A gallicán egyháznak ezt az eljárását a kardinálisoknak szent senatusa annyira zokon vette, hogy ők nagy szívbéli megbotránkozással a pápai udvarba mentek és mintha egy testté lettek volna, mindnyájan egyszerre így szóltak pápájukhoz: »Neked tudnod kell, hogy te belőlünk, a kikben, miként sarkokban az egész egyháznak tengelye forog, az egész egyház fölötti uralomra emelve, magánemberből lettél az egész egyház atyjává, hogy te ennek folytán nem a magadé, hanem inkább a mienk vagy és sem személyes és új barátságokat nem szabad a réginek és a közösnek elébe helyezned, hanem mindenek javáról kell gondoskodnod és a római curiának felmagasztalását hivatalodnak kötelezettsége szerint szorgosan szem előtt kell tartanod. De mit tett a te apátod és vele a gallicán egyház?! Milyen homlokkal, milyen merénynyel emelte ő fel nyakát a római szék főurasága és fősége ellen. Mert egyedül ez, t. i. a római szék az, a mely zár és senki sem nyit, nyit és zár. Neki egyedül van joga a katholikus hitvallás fölött vizsgálódni és senkitől sem szabad a római széknek, még a távollétben sem, ezen egyetlen tisztbe való beleavatkozást eltűrnie. De lásd, ezek a gallusok azt engedték meg maguknak, hogy még a mi jelenlétünkben is, a mi tekintélyünket megvetve, a hittanokra vonatkozólag, a melyek ezen napokban a mi részvétünk alatt tárgyaltattak, mintha az övék volna az a jog, hogy az utolsó szót ők mondják ki, hogy a mi tudtunk nélkül vallásukat leírják. Bizonyára Keleten, talán Alexandriában

vagy Antiochiában az összes patriárchák előtt valami ilyesféle ügyet tárgyalnának, nem lehetne valami erős alkatú, állandó dolgot a mi jóváhagyásunk nélkül megállapítani, sőt a régi egyházatyáknak rendelése és példája szerint a vizsgálat és a döntés a római széknek tartatnék fenn. Hogy merészkednek tehát ezek az emberek a mi jelenlétünkben valami olyast bitorolni, a mi a távolabb lakóknak és előkelőbbeknek sincs megengedve a mi jelenlétünkben? Tehát mi azt akarjuk, hogy te ezen merész újítás ellen tiltakozzál és ne habozzál vakmerőségüket megbüntetni.« A római püspök hízelgő beszéddel igyekezett őket megszelidíteni, magához hívatta az aptátot és behatóan megtudakolta az ügyet és annak mibenlétét. Erre az ennek alázatosan és tiszteletteljesen azt válaszolta, hogy ő és a püspök urak nem a nevezett tanok tekintetében határoztak, hanem mert ő a poitiersi püspöktől hallotta, hogy az ő vallását le kell írni, erre ő, mivel ő ezt egyedül nem akarta, az ő jóváhagyásuk és tanuskodásuk mellett egyszerűen előadta, hogy mit gondol. És ezen épp oly alázatos, mint szerény felelet következtében lecsillapult a bíborosok haragja, de mégis úgy, hogy a nevezett leírás, mivel ezen curia előleges tudta nélkül jött létre és mintegy a megerősítés súlyát nélkülözi, ne tekintessék az egyházban olyan symbolumnak, a melyet az eretnekek ellen összegyűlt conciliumokon az eretnekek ellen szoktak létesíteni. Áldott legyen mindenben Isten, a ki egyházáról, az az ő menyasszonyáról így gondoskodott, hogy sem a legfelsőbb tagok nem váltak el fejüktől, sem pedig a gallicán egyház jámbor és belátó személyiségeinek egy ilyen nagy száma a római széknek valamely súlyos ítéletével nem sujtatott, a mely nem jelentéktelen szakadásra adhatott volna alkalmat.

61. — De legyen elég, hogy a sokból ezt a keveset ama concilium tevékenysége felől elmondottuk; de tegyük még hozzá, hogy a három első tételt illetőleg az előbb elmondott zavar miatt bizonyosabb határozatot hozni nem lehetett. És ez nem is csoda. A negyedik pontban ugyanis Gisilbert püspök nem igen tért el a többiektől, mivel azok beismerték, hogy a természet testté lett, de a Fiúban, ez pedig, hogy a Fiúnak személye lett testté, de a természete nélkül. Mit is kellett volna nekik határozniok a személyeknek nyilatkozatai felett, mivel ők annak gyakorlatát, a mit t. i. ő a tulajdonképpeni

értelemben kimondottnak nevezett, természetes dolgokban sem találták eltérőknek a többi tanítóktól? A tulajdonságokat illetőleg, hogy t. i. megilletik-e a személyt, tartózkodtak a döntéstől úgy az előbb nevezett okból, de meg theologiai nézetek miatt is, a melyek itt-ott érvényben vannak. Csak az első pontra nézve határozta azt a római püspök, hogy semmiféle ratio ne különböztessen a theologiában a természet és a személy között és hogy az Isten ne csak ablativ, hanem nominativ értelemben is isteni lényegiségnek neveztessék. Azért ragaszkodnak ahhoz ezen püspöknek tapasztaltabb hallgatói még most is, hogy az értelem itten ne különböztessen a megismerésben, hanem csak a kifejezésben. A püspök pedig tiszteletteljesen elfogadta a legfőbb püspöknek nevezett ítéletét és miután archidiakonusaival kiengesztelődött, becsülettel visszatért megyéjébe, a nélkül, hogy állását elvesztette volna. Hogy pedig az előbb nevezett clairvauxi apát ezen alkalommal az emberi gyengeségnek törékenysége következtében, mint ember, tévedett-e, vagy hogy a püspök, mint finom képzettségű ember, szándékának ravasz elrejtése által az egyház ítéletét kikerülte, ezt vizsgálat alá venni és megítélni nem a mi feladatunk. Hogy ugyanis szent és bölcs férfiak, a kik mulandó testtel vannak körülvéve, ilyenforma dolgokban gyakran csalódnak, azt új és régi tanuságok bizonyítják. Mert, hogy arról a példáról hallgassunk, hogy Szent Gergely szerint Szent Dávid, a kin, mint bizonyosan állítják, az Úrnak szelleme nyugodott, házájába való visszatérése alkalmával, a melyből fia űzte volt el, szolgája, Mephiboseth által, a ki vendég ajándékokkal jött eléje, alattomosan megcsalatott, a keresztény időkorban boldog Epiphanius, a cyprusi Salamis püspöke, egy oly nagy szentségű férfiú, hogy halottat is támasztott fel, Aranyszájú János ellen, a kinek emléke még máig is él az egyházban, annyira felingerelhetővé lett ennek vetélytársai által, hogy nemcsak saját városában tért ki előle és semmiben vele közösködni nem akart, hanem még a reábízott népet is, a mennyire tőle tellett, ellene lázította. Ezt a mi korábbi történeti könyvünkben, a mely a Tripartita-ból van véve, bővebben elmondottuk.[1]) Elég ennyi.

---

[1]) V. ö. Ottonis Chronicon IV. 19.

62. — Mialatt Galliában ez s más ilyesféle dolgok történtek, a mi seregünk, a mint föntebb elmondottuk,[1] a hajózás fáradalmaiban szétszóródva borítja vala a tengert, mivelhogy mindenki, a miképpen és a mikor tehette, iparkodott a part valamely helyét elérni. Lajos ugyanis, a frankok királya, Antiochiánál, első felesége [2] nagybátyjának országában kötött ki böjtközép táján,[3] azon a helyen, a melyet Szent Symeon kikötőjének hívnak, míg a mieink közül némelyek Ptolemaisban, a melyet Achonnak is neveznek, mások pedig Tyrusban és ismét mások Tyrus és Sydon között, a sydoniak Sarepta nevű városában, és a hajótörésnek nem minden ijedelme nélkül érték el az óhajtott kikötőket, mert nem kevesen szenvedtek hajótörést, a kik közül némelyeket a hullámok nyeltek el, a többiek pedig félmeztelenül menekedtek meg. Azok után, a kik oly korán kikötöttek, Virágvasárnap körül [4] a szent városba mentek és nagy szívbéli áhitattal ünnepelték meg az Úr szenvedését és a szent feltámadást, miközben az egyes helyeket, a hol ezek történtek, bejárják és, mint mondani szokás, szemtől szembe megtekintik vala. Konrád pedig, a rómaiak uralkodója, fejedelmei közül Ortlieb bázeli püspök, Arnald kanczellár, Frigyes sváb herczeg, Henrik bajor herczeg, Welf herczeg és még sok más gróf, jeles és nemes férfiú társaságában éppen husvét hetében kötött ki Ptolemaisban és néhány nap multán Jeruzsálembe ment, a hol a papság és a nép nagy örömujjongással és rendkívüli tisztelettel fogadták. Ekkor halt meg a király kíséretében levő Frigyes, nagytekintélyű férfiú, a regensburgi egyház ügyvédje és miután a szent városba szállították, a templomos-rend temetőjében hantolták el, nem messzire az Úr régi templomától. A király néhány napig ott maradt a templomosok palotájában, a hol hajdanta a királyi palota áll vala, a melyet Salamon templomának is neveznek és miután a szent helyeket mindenfelé bejárta, Samarián és Galileán át visszatért Ptolemaisba és mindazokat a lovagokat, a kik odaérkeztek, a mennyire tehette, pénzzel reábírta az ottmaradásra. Ő ugyanis azon ország királyával [5] és a patriárchával, valamint a templomos-lovagokkal abban állapodott

[1] Gesta I. 55. — [2] Eleonora. — [3] 1148. márcz. — [4] 1148. ápr. 8. — [5] III. Balduin.

meg, hogy a legközelebbi júliusban a sereget Syriába vezeti Damascus megostromlására. Ez okból a lovagokat, a mennyire ekkor tehette, bőséges pénzosztogatással maga köré gyüjtötte.

63. — Lajos is, Francziaország királya, a ki tehetségéhez képest ugyanezt csinálta, miután Antiochiából megtért, szintén Tyrusban szállott meg. Mindketten tehát Tyrus és Ptolemais között egy bizonyos helyen — a melyet Palmának neveznek, s a mely nevét a dologtól kapta [1]) — június havában körülbelül Keresztelő Szent János napján [2]) összejönnek és megegyeznek a napot és a helyet illetőleg, a hol és a mikor a sereget fölszereljék. De még annyi és oly súlyos megpróbáltatások után sem tudott közöttük a királyi dölyfösség megnyugodni. Hogy ennek a damascusi hadjáratnak is milyen folytatása és kimenetele lett ennek következtében, azt majd másutt s talán mások fogják elbeszélni.

64. — Miután pedig a hadjárat is véget ért, a fejedelmek elhatározták, hogy hazájukba visszatérnek, nevezetesen a római király Görögországon át, a másik meg Calabrián és Apulián keresztül. Konrád római fejedelem tehát Ptolemaisban hajókra szállt [3]) és a tengeren átvitorlázva Achája vagy Thessalonica vidékén Mánuellel, testvérével és barátjával, a királyi város fejedelmével összetalálkozott és vele menvén egy kis ideig, pihenőt tartott, mivel a hosszadalmas út elcsigázta, a fáradalmak megtörték és nagyfokú gyengeség lepte meg. Miután itt a továbbmenetelt megállapította, Frigyes herczeget, testvére fiát, előre küldötte, hogy a birodalom állapotát megvizsgálja, vagy még inkább azért, hogy szigorú rendet tartson. Ez Bulgárián és Pannonián át vette útját és április havában [4]) ért haza és otthon a tulajdon ministeriálisai közül egynémelyeket, a jó bíró kötelességét teljesítve, a béke kedvéért felköttetett. Erre nagybátyja, a király, azon néhány nap elteltével, a melyek alatt Görögországban pihent, a mondott bázeli püspöknek, Arnald kanczellárnak és testvérének, Henrik noricumi herczegnek kíséretében — mert Welf herczeg Calabrián és Apulián keresztül tért vissza — elindult és az illiriai meg a dalmácziai tengeren visszavitorlázván, a saját birodalma területén, Istria

---

[1]) T. i. pálmafától. — [2]) 1148. jún. 24. — [3]) 1148. szept. 8. — [4]) 1149. ápr.

egyik városában, Polában kötött ki.[1]) Innen lóháton Aquileján keresztül Juvaviába utazott, a melyet most Salzburgnak hívnak és tudvalevőleg Bajorország székvárosa és ott ünnepelte meg a pünkösdöt,[2]) miután ugyanezt az ünnepet két év előtt Pannonia földjén töltötte el. Erre Regensburgban a fejedelmek nagy sokaságának közepette birodalmi gyűlést tartott.[3])

65. — Mivel most az egyház kishitű testvérei közül némelyek megbotránkozva csodálkoznak és említett hadjáratunk fáradalmai fölött csodálkozva boszankodnak, hogy az olyan felemelő és jó kezdettel indult meg és oly silány és rossz véget ért, ezeknek, úgy látszik, ily módon kell felelni. Igazán semmi sem mondható jónak, egyedül azt kivéve, a ki nem egyébünnen hanem önmagától az, a mi, és legigazabbul lenni és legigazabbul jónak lenni mondatik — az írás szava szerint : »Senki sem jó, hacsak nem egyedül az Isten«. [4]) Minden mást pedig utána mondanak jónak, nem lényének szétosztásából, hanem jóságának leszármaztatásából kifolyólag. Ha valamit a természeti dolgok közül jónak mondanak, úgy az vagy általános vagy relativ. Ha általános, akkor a természet ajándékának mondják, mintegy kapott kegyajándékot, az írás szava szerint : »Minden jó adomány és minden tökéletes adomány felülről jő.« [5]) A természet adománya azonban maga, a melyet mi általános jónak neveztünk, a közönséges élet jelentésében mintegy egészen egyetemes, a kegy ajándéka által, mintegy megkülönböztető jegy folytán bizonyos mértékben a faj képzésére képessé lesz, a mely vonatkozásban mi némely igazat józannak mondunk. Midőn tehát a lett dolgok között némelyet általánosan jónak mondunk, úgy az alatt kétségen kívül természeti jót értünk. Ezért mondatik : »Isten mindent látott, a mit csinált s ez nagyon jó vala ! « [6]) Igy lesz a kő és a fa jó. De ha mi ugyanennek legközelebbi fajához szállunk le, a nem egyetemességét specifikus megkülönböztető jegy által, a melyet mi a természet ajándékának neveztünk, az értelemmel bíró természetre korlátozzuk, a minthogy mi csak ezt szoktuk igaznak és józannak nevezni. Mert miként sohasem nevezzük a követ jónak, úgy nem mondjuk igaznak vagy józannak sem. Végül,

---

[1]) 1149. máj. 1. — [2]) 1149. máj. 22. — [3]) 1149. máj. 29.
[4]) Lukács XVIII. 19. — [5]) Jakab lev. II. 17. — [6]) Mózes 1. könyve. 31.

hogy Boetiusnak a szabályokról írt könyvében levő szavait használjam, a ki a jót egyetemesnek, igaznak és speciálisnak teszi meg és aztán így folytatja : »A faj sem száll mindenre le«, a mi annyit jelent, hogy az mindenről állíttatik, a mik a nemekhez tartoznak, így ellentétben is mondható, hogy a nem csak arra terjed ki, a mire a faj részleges állítmánya által nem korlátoltatik. A logika szabályai szerint ugyanis a módszer az, hogy a nemet el kell osztani és a fajból ismét összeszerkeszteni. A miként tehát én, ha valamit általánosan jónak mondok, az alatt a természet ajándékát értem, a mely annak fajairól mintegy egyhangúlag állíttatik, azonképpen, ha én valamit relativ jónak mondok, inkább annak a hasznát, mintsem a természettől való eredetét tartom szem előtt. Ily módon ennek a fogalma egyenletesen fűzhető a végtelenségig. Azért mondjuk mi a lovat jónak, mert lovaglásra használjuk, azért a ruhát jónak, mert öltözködésre szolgál, azért az ételt jónak, mert táplálkozásra alkalmas. Éppen így ugyanezen az alapon mondjuk jónak az egyik fajra nézve azt, a mi a másiknak rossz. Például : a csalmatok a verébnek táplálékul szolgál, az embert pedig megöli. Ugyanaz a dolog tehát más és más tekintetben az ugyanazon fajba tartozóknak is, vagy ugyanazon egyesnek is jó lesz és nem jó lesz. Ezért szoktuk mondani : »Annak, a kinek láza van, jó vizet inni, amannak, mivel gyenge a gyomra, jó — az apostol szerint [1]) — egy kis bort inni«. De ebből nem következik, hogy ha valami relativ jó, az ennek vagy annak általánosan jó. Valamint abból, hogy a szerecsen foga fehér, nem következik, hogy ő maga is fehér ; vagy megfordítva : a foga nem fekete, tehát ő maga sem fekete. Kitűnik ez a Szentírás használatából is. Midőn például azt mondjuk : A zsidókra és Judásra nézve nem volt jó Krisztust elárulni, illetve keresztre feszíteni, ámbár ránk nézve jó volt. Amiként tehát az emberi philosophiában a fehér fogak birtoka nem fosztja meg a szerecsent a feketeség tulajdonságától, úgy a Szentírásban sincs kizárva a zsidók bűne azért, mert Krisztus szenvedése az összességre jó volt. Ebből kiviláglik a hasonlóból ugyanazon alapon való következtetés által a mi említett hadjáratunkat illetőleg, hogy ha az nem is volt jó a határok kiterjesztésére és a testek előnyére

[1]) Pál 1. levele Timotheushoz V. 23.

vonatkozólag, de jó volt sokak lelkiüdvére, így tehát az embernek a jót nem mint a természet adományát, hanem mindig mint hasznosat kell felfognia, hogy ezen használatból ez az alosztályozás merüljön fel, hogy azt — miként fentebb mondottuk, valamit olykor általánosan jónak neveznek-e, olykor relativnak és a mikor valami szerint nevezik, a különböző használatra egyaránt hasznosnak mondják — ilymódon jónak, azaz hasznosnak, olykor általánosnak, olykor relativnak nevezzék. És ha mi azt mondjuk, hogy az a szent apát Isten szellemétől megihletve lelkesített fel bennünket, de mi, mivelhogy kevélységünk és zabolátlanságunk következtében az üdvös fogadalmakat nem tartottuk meg, személyileg és dologilag jogosan szenvedtünk veszteséget, úgy ezzel a bizonyítások és a korábbi példák csakugyan nincsenek ellenmondásban ; azonban a prófétáк szelleme sem rejlik mindig a prófétákban.

Hogy pedig ez a fentemlített derék férfiú ebben az ügyben a saját mentségére miképpen fűzte védiratát ahhoz a könyvhöz, a melyet Jenő pápa számára írt az »Elmélkedés«-ről, azt a dolgok tudvágyó kutatója megtalálhatja.

És hogy az oly súlyos saranyarúsággal visszatérő római fejedelmet a vígasz mily atyai szavaival fogadta Jenő pápa, az az alábbiakban van feljegyezve :

66. — »Jenő püspök, Isten szolgáinak szolgája, Krisztusban kedves fiának, Konrádnak, Isten kegyelméből a rómaiak királyának üdvözletét és apostoli áldását küldi. Mivel a változandóság törvénye, hogy minden ezen a világon elmúljék, azért, miként a szerencsében nem kell elbizakodottnak lennünk, úgy a szerencsétlenségben se legyünk kishitűek, hanem bízzunk az isteni irgalmasságban, mivel a közbenjáró az Isten és az emberek között csudálatos kiszámítással mindenik gyermekét, a kit kegyelmébe fogad, csapásokkal szokta ostorozni, hogy, mialatt őt szeretettel az örök jutalomra hívja, lelkét a jelen világ sanyargattatások által, a melyeket rábocsát, magától elűzze és annál könnyebb ezen világ szeretetéről lemondania, minél nagyobb a szorongattatás, mialatt hivatik. Ezt látjuk az izraeliták népénél, a midőn Mózes hívja és Pharaonál. Mózes ugyanis akkoron küldetett, hogy hívja, [1]) a mikor Pharao súlyos mun-

[1]) T. i. az izraeliták népét.

kákkal gyötörte, hogy az egyik hívásával maga után vonja, a másik pedig kegyetlenségével hajtsa, úgy hogy a szolgaságban szégyenletesen fogva tartott nép részint a jó által csalogatva, részint a gyötrelemtől üzetve megmozdult. Az okosságnak ezen tétele által felbuzdulva tehát intjük és buzdítjuk fenségedet az Úrban, hogy a sanyarúságokat, a melyeket a mindenható Isten rád és a seregedre bocsátott, türelmesen kell elviselni és reményedet abba vesd, a ki meglátogathatja azt, a kit akar, és irgalmasan meg szokta szabadítani azokat, a kik benne bíznak. Ha te ugyanis a türelmet és alázatosságot a szerencsétlenségben tökéletesen megtartottad, úgy ezen élet pusztaságán a felhő és a tűz oszlopának védelme alatt, azaz a türelem vígasza és a szeretet lángja által félelem nélkül fogsz átvezettetni. Minthogy pedig mi a te személyedet igaz szeretettel becsüljük és egész bizalmunkat beléd helyezzük, azért nagyon kellemes lett volna ránk nézve, ha visszatérted után haladék nélkül bizalmasan tanácskozhattunk volna azon dolgok fölött, a melyek egyenesen a szentegyház és a birodalom tekintélyére vonatkoznak. Mivel azonban az idők állapota ezt tőlünk megtagadta és egészséged miatt aggodalomban vagyunk, azért elhatároztuk, a mikor értésünkre esett, hogy Isten segedelmével sértetlenül Longobardiába érkeztél, hogy — a mint mi ezt tiszteletre méltó testvéreink, Hartwich brémai érsek és Anshelm havelbergi püspök útján megjelentettük — testvéreink közül néhányat felségedhez küldünk, hogy szeretetünket és hajlandóságunkat, a melyeket irántad szívünkben táplálunk, neked tudomásodra hozzák és híreikből megtudjuk azt, a mit mi rólad hallani kívánunk. Megbíztuk őket, hogy neked, mint a mi legkedvesebb fiúnknak és katholikus fejedelemnek és a római szentegyház különös védőjének az egyház állapotát és a mi helyzetünket feltárják. Midőn ezek, miután Tuscián valóban átutaztak, megtudták, hogy te már a teuton földre visszatértél, az út hosszúságától s az útazás nehézségétől a nyár heve miatt megijedének és hozzánk visszajöttek. Mivel azonban mi hírt óhajtunk kapni a te és szeretett Henrik fiúnknak, az ifjabb királynak állapotáról, a kit mi elutazásod után atyai hajlamokkal szívünkbe zártunk és a kinek a jövőben minden tettére Isten áldását kívánjuk, azért — minthogy testvéreink a nyár forrósága miatt igen nagy fáradalommal járó útat megtenni nem képesek —

Franco hívünk, a jelen sorok átadójának útján és apostoli iratunk által keressük fel felségedet és intjük és buzdítjuk magasságodat az Úrban, hogy minket arról, a mi veled történik és a birodalom állapotáról ugyanezen Francoval bizalmasan értesíteni igyekezzél és ebben az időben mutasd ki alázatosságodat, a melylyel anyád, a római szentegyház iránt viseltetel, hogy nyilvánvaló legyen, hogy te a mi hajlandóságunkat megfelelőképpen viszonzod és hogy Szent Péternek, az apostolok fejedelmének közbenjárása által, a kinek egészen oda kell magad adnod, Teremtőnk bőséges kegyét elnyerhesd. Kelt Tusculumban, július kalendája előtt a nyolczadik napon.« [1])

67. — Ez időtájt halt meg [2]) a király fia, Henrik, a kit ő, a mint fentebb elmondottuk,[3]) a fejedelmek választása útján királylyá tett. Ennek azonban volt még egy kicsiny testvére, névszerint Frigyes. Ez időben Friesland Utrecht nevű városában is azon egyház püspökének, Hartliebnek elhunyta következtében súlyos szakadás következett, mivel némelyek Frigyest, Adolf gróf fiát, mások meg Herimannt, a Köln külvárosában fekvő Szent Gereon-egyház prépostját választották meg azon egyház élére. Azok aztán, a kik Herimannt választották, amazokat megelőzve Nürnbergbe mennek [4]) a fejedelemhez és tőle az úrjogokba való beiktatást átveszik. A másik párt a galliai Speier városába követte és a kérések legközelebbi napjáig a nymwegeni palotába halasztást nyert. Ezenközben halt meg [5]) Arnold kölni érsek is, egyházi és világi dolgokban egyaránt hasznavehetetlen férfi.

68. — Konrád király tehát, részint az időközben megürült kölni érseki szék betöltése, részint pedig az utrechti egyházban uralkodó egyenetlenség megvizsgálása és eldöntése miatt az Alsó-Rajna vidékére ment,[6]) magával vivén Bajorországból Ottó freisingi és Szászországból Albert meisseni püspököt. A mikor Trier vidékén a Rajna mellett fekvő királyi lakba, Bobardiába [7]) érkezett, követek járultak eléje és jelentették, hogy az ő kanczellárját, Arnoldot, az említett kölni egyházban megválasztották, de az ennek a dolognak helybenhagyását a király megérkeztéig elhalasztotta. Ezt a hírt a király kedvesen

---

[1]) 1149. jún. 24. — [2]) 1150. — [3]) Gesta I. 57. — [4]) 1151. — [5]) 1151. ápr. 3. — [6]) 1151. — [7]) Boppard.

fogadta és ezután, útjából némileg kitérve, két igen erős várat kerített hatalmába, a melyek közül az egyik Cochem, a Mosel mellett, a másik pedig, Rheineck nevezetű, a Rajna partján feküdt. Cochembe őrséget helyezett, a másikat meg fölégette. Ugyanitt fogadta az említett megválasztottat Kölnből és vele az alantabb fekvő vidékre szállván le, a művészies kápolnát, a melyet az nem messzire Kölntől a saját birtokán építtetett, a mondott két püspökkel, a kiket magával hozott, fölszenteltette. Ezután hajóra szállt és a Rajnán utazva Kölnbe érkezett, a hol a papság és a nép kitörő lelkesedéssel fogadták. Miután pedig a bevonulás ünnepélyessége, már a mint az történni szokott, véget ért, akkor a király Szent Péter székesegyházában trónolva a mindenképpen vonakodó és tiltakozó Arnoldot a főpapi méltóság és egyszersmind a herczegség úrjogaiba beiktatta és úgy ment el a nymwegeni palotába, hogy ítéletet mondjon az utrechtiek ügyében. Az utrechtiek, miután Herimannt elűzték, Frigyest nem minden büszkeség nélkül tartották a városban. Először is tehát a személyek sérthetetlenségét illetőleg kíséretet kérnek és a Rajnáról nagyszámú hajóval jönnek a Wal folyón keresztül, a mely abból ágazik ki és tudvalevőleg annak karját alkotja. A király magá elé idézte őket és a per formaszerű megindítása nélkül ellenfeleikkel ki akarta békíteni; midőn azonban azt ily módon el nem intézhette, végre is a törvény ítéletét ajánlotta nekik. Azok engedelmet kértek a visszatérésre, kijelentvén, hogy ők felövezett [1]) bíró előtt nem tisztázhatják magukat, mivelhogy az ügy inkább egyházi, tehát egyházi bíró, azaz a pápa szine elé vivődött. Ezekkel szemben, a kik így, mintegy a felség megvetői, a római fejedelem ellen támadtak, keserves panaszra fakadt a király, mivel a megadott kíséret miatt azonnal nem büntethette meg őket; nemsokára ezután rá is tört volna a városukra, hogy méltó bosszút álljon rajtuk ezen vakmerőségükért, hacsak néhány noricumi grófnak a dölyfössége vissza nem szólítja abba a tartományba.

69. — Miután pedig a legközelebbi pünkösdöt [2]) Koblenzben — a hol a hispániaiak királyának követeit is elbocsátotta, a kiket már régebben magánál tartott — a koronával fel-

[1]) T. i. világi. — [2]) 1151. máj. 27.

diszítve megünnepelte, Bajorországba ment és a Regensburgban tartott gyűlésen [1]) a római szék két bíbornokát, nevezetesen Jordanust és Octavianust, mint követeket fogadta. Ezután Ottó palotagrófot fiainak kiscapongása miatt száműzte és Kelheim nevű szomszédos várát, a melyet a sebesvizű Duna folyó és kanyarulata zár körül, ostrom alá vette és rákényszerítette a grófot, hogy fiai közül egyet kezesül adjon. Erre visszatért Galliába és az utrechti ügyet, miután mindenkit rávett, hogy Herimannak meghódoljon, a birodalom tekintélyének megfelelően intézte el ; és hogy ebben a dologban később se támadhasson senkinek se kételye, a római szék megerősítését is megnyerte.

70. — Maga pedig nem sokkal ezután — Galliában és Germaniában mindent jól elintézvén, — a mikor is fogadott hadjárata következtében a császári koronát minél előbb el akarta nyerni, egynémely Itáliából való orvosának gyanubavételével betegségbe esett, mintha azokat siciliai Róger bérelte volna fel félelemből. De a betegség nagy fájdalmaitól meg nem törve Babenbergbe ment, hogy gyűlést tartson. Ott húnyt el sokaknak gyászától kísérve, régebbi vitézségének a veszedelem utolsó pillanatában is jelét adva, böjtkezdet hetének hatodik napján, azaz márczius kalendája előtt a tizenötödik napon,[2]) Frigyes herczegre bízván a királyi jelvényeket és egyetlen fiát, a kit ugyancsak Frigyesnek hívtak. Mint okos ember ugyanis lehetetlennek tartotta, hogy még gyermekkorban levő fiát királylyá emeljék. Úgy találta ugyanis, hogy családjának s az államnak is nagyobb hasznára lesz, ha őt inkább testvérének fia követi, a ki derékségének sok és fényes tanubizonyságát adta. A midőn pedig rokonai, a mint biztosították, kívánsága szerint a lorchi kolostorba akarták vinni és ugyanott a saját tulajdonán atyja mellé eltemetni, a babenbergi egyház úgy találta, hogy az rá nézve megszégyenítő volna, a miért is nem egyezett bele, hanem inkább királyi pompával temettette el Henrik [3]) császárnak, azon hely alapítójának sírja mellé, a kit a római egyház ítélete alapján csak az imént [4]) emeltek a szent helyre és tisztelnek szent gyanánt, mert úgy azon egyházra, mint a birodalomra ezt tartotta a legmegfelelőbbnek s a legtiszteletreméltóbbnak.

---

[1]) 1151. jún. 11. — [2]) 1152. febr. 16. — [3]) II. — [4]) 1146.

Ezek s mások iródnak felségednek, császárok leglegyőzhetetlenebbje, egynémely neked, mint a mi téged illet, más egyéb neked, mint a mi nem téged illet, a miket is papjaid éles szemének kell majd különválasztani. Most pedig, miután feltett szándékunk szerint nagyatyádnak, atyádnak és nagybátyádnak tetteit röviden s nem minden rádemlékezés nélkül átfutottuk és főképpen a te viselt dolgaidhoz jutottunk, legyen szabad ezen első könyvet — egy kis pihenés kedvéért — befejezni, hogy az ész annál könnyebben újra magába fogadhassa azokat, a miket felségedről mondani fogunk.

MÁSODIK KÖNYV.

Előbeszéd. — 1. Frigyes megválasztatása. — 2. Miért egyeztek meg olyan könnyen a fejedelmek valamennyien Frigyes személyében? — 3. Frigyest a fejedelmek hűségesküjének fogadása után Aachenben királylyá kenik fel és vele együtt münsteri Frigyest püspökké. — 4. Kiket küld a király követekül a Városba és az egész Itáliába és hová megy maga a király? — 5. Miképpen döntötte el két rokonnak a dán királyság fölötti versengését? — 6. A magdeburgi egyházban keletkezett viszályt kiegyenlíti és a magyaroknak háborút akar izenni. — 7. Két herczeg viszálykodásának elintézése okából Würzburgban gyűlést tartott és ugyanott itáliai hadjáratot fogadtak. — 8. Gerhard magdeburgi prépost Wichmannt Rómában bevádolja. — A pápa levele ebben az ügyben. — 9. Két biboros a fejedelem hozzájárulásával néhány püspököt letesz. A két herczeg. — 10. Jenő pápa halála után Anastasiust választják meg. Girard bíboros a saját kedve szerint akart tárgyalni, de ebben megakadályozták és útközben meghalt. Wichmannt püspökségében megerősítik. — 11. Kiket küldött követekül Görögországba. A bajor herczegséget Henrik szász herczegnek ítélik oda és a király Itáliába hadat vezet. — 12. Roncaliánál hogyan fosztottak meg egynéhány püspököt a regáliáktól. — 13. Itália fekvése és népének szokásai. — 14. Milánó fekvése és dölyfössége. — 15. A birodalom törvényei és jogszokásai Itáliában. — 16. A fejedelem elé terjesztett különböző panaszok. — 17. Mely okokból fordította fegyvereit a király a milánóiak ellen. — 18. A milánóiak néhány erősségét szétrombolják. Novara és grófja. — 19. Chieri és Asti elpusztítása; hadi rendelet. — 20. Tortona és ostromlásának oka. Tortona fekvése és erődítményei. — 21. Tortona megszállása, ostromlása és hogy miképpen védték övéi. — 22. Egy vár megrohanása. — 23. Egy lovász vakmerősége. — 24. A tortonabeliek szánalmas panaszkodása. — 25. A sok csapással sujtott tortonabeliek békére gondolnak. — 26. A város elpusztítása. — 27. A király Páviában triumphust tart, megkoronáztatja magát és Tusciába indul. — 28. A király a város felé tartva összetalálkozik a római pápával. A szakadár Arnold. — 29. A rómaiak küldöttei és azok követsége. — 30. Milyen választ kaptak a fejedelemtől. — 31. A római pápa biztatására miképpen foglalta el a fejedelem Leó városát és Szt. Péter templomát. — 32. Hogyan nyerte el ebben a templomban a császári koronát. — 33.

A rómaiak támadása, leverése és a császár győzelme. — 34. A városból kivonulva merre fordult s mit csinált a fejedelem. — 35. Miért és hogyan történt Spoleto feldúlása. — 36. A görögök követei és ajándékai és kiket küldött hozzájuk a császár. — 37. Hogyan foglalták vissza földjüket Apulia számüzöttei és hogy a császár akarata ellenére elrendeli a visszavonulást. — 38. Milyen utakon tértek vissza egyesek a fejedelmek közül. — 39. A veronaiak cselvetése az Adige hídjánál. — 40. Ugyancsak az ő lesvetéseik a hegyszorosban és hogy miképpen diadalmaskodtak rajtuk és hogyan kerültek fogságba. — 41. A fejedelem szerencsés megérkezése Bajorországba. — 42. A császár nagybátyját a szász herczeggel való megegyezésre buzdítja. — 43. Hogyan helyezik Henriket Regensburgban a bajor herczegség birtokába. Viszálykodás a mainzi érsek és rajnai palotagróf között. — 44. Ugyanitt a regensburgi püspök ismét a fejedelem kegyébe jut. — 45. A veronaiak követsége és mentegetőzése és megkegyelmezésük. — 46. Milyen elégtételadással tértek békére a mainzi érsek és a palotagróf. — 47. Arnold kölni érsek halála és hogy a fejedelem az említett herczegeket egyezségre birta. — 48. A császár házassága. — 49. A Görögországból visszatért követek és hogy a görög követek miért nem bocsáttattak a császár elé. — 50. Miért jelentette be a milánóiak elleni hadjáratot és az erről szóló levél. — 51. A páviaiak s a milánóiak ellenségeskedése. — 52. Szakadás a kölni egyházban Frigyes és Gerard megválasztása miatt. — 53. Borics halála és a görögök követei. — 54. A kölni papság veszekedése a fejedelem előtt. — 55. Megegyezés a két herczeg között. — 56. A Bajorországban létesített béke és a kölniek közötti viszály elsimítása.

Előbeszéd. Tudom, oh császárok és királyok dísze, hogy tollam, a midőn tetteid nagyszerűségét igyekszem megírni, a felhalmozódó győzedelmeknél fogva nem bírja majd meg az anyagot. A két rossz közül mégis — hogy úgy mondjam — jobbnak tartottam, hogy kevesebbet beszélve az anyag győzedelmeskedjék a munka fölött, semmint hallgatással mellőzve mindama dicsőséges tetteket a feledékenységnek adjuk át. Minekutána pedig az előbbeni könyvet dicsőségben gazdag nagybátyádnak, Konrád királynak halálával — egészen a te királyságod és császárságod kezdetéig — befejeztem, úgy most Isten segedelmével kezdődjék meg ez a második könyv, a melynek a te uralkodásod dicsőségét kell magában foglalnia.

1. — A Város alapítása után 1800-ik,[1]) az Úr megtestesülésének pedig 1152-ik esztendejében, a mikoron tavaszszal (márczius

[1]) 1903.

kalendája előtt a 15-ik napon), azaz böjtkezdet után a hét hatodik napján[1]) (a mint mondottuk volt[2]) a jámbor Konrád király Babenberg városában ebből a világból elköltözött, márczius »nonae«-ja előtt a harmadik napon, azaz Oculi után a hét harmadik napján[3]) Frankfurt városában az alpokontúli birodalom óriási területéről a fejedelmek összessége — kimondani is csudálatos — Itáliának nem egynéhány bárója nélkül mintegy egy testben tudott egyesülni. Ott tanácskoznak vala az előkelők a megválasztandó fejedelem fölött — mert ezt a jogot azok számára megköveteli a római birodalom méltósága, mintegy példátlan kiváltság alapján, hogy t. i. a királyok nem vérszerinti örökösödés útján következnek egymás után, hanem a fejedelmek választják őket — míg végre is mindnyájan Frigyes sváb herczeget, Frigyes herczeg fiát kívánják és valamennyiüknek tetszésnyilvánítása mellett a királyi székbe emelik.

2. — Ezen tanácskozásnak veleje és az egy személyben való egyértelmű megegyezésnek alapja — a mint én gondolom — a következő volt: a római birodalomban Gallia és Germania határán eddigelé két család volt híres, az egyik waiblingi Henrikeké, a másik az altdorfi Welfeké, amaz császárokat, emez kiváló herczegeket szokott adni. Ezek, a mint a dicsőségvágyó, nagy férfiak között szokott történni, egymással gyakorta versengenek és sokszor megzavarják vala az állam nyugalmát. Végre, a mint hiszik, Isten akaratára, a kinek gondoskodása népe békéje fölött a jövendőre is kiterjed, V. Henrik alatt az történt, hogy Frigyes herczeg, ennek a Frigyesnek atyja, a ki az egyik, azaz a királyok családjából származott, a másik családból feleségül vette Henriknek, t. i. a noricumi herczegnek leányát és vele Frigyest, a ki most él (és uralkodik), nemzette. A fejedelmek tehát, a kik a már gyakran említett ifjúnak nemcsak serénységére és derékségére tekintettek, hanem arra is, hogy ő mindkét nemzetségnek atyafia s mintegy sarokkő az ezen két fal közötti rést be tudja tölteni, — elhatározták őt a birodalom élére állítani, legfőképpen az állam érdekét vévén fontolóra, vajha a birodalom legnagyobb emberei között magánérdekből folyó, súlyos és hosszadalmas viszálykodás végre ezen a módon Isten segedelmével lecsendesíthető

[1]) 1152. febr. 16. [2]) Gesta I. 70. — [3]) Helyesebben márcz. 4-én.

volna. Igy tehát nem Konrád király elleni gyűlöletből, hanem az összességnek jóvoltára való tekintetből akarták ezt a Frigyest — a mint mondottuk — a Konrád fiának, a még gyermek Frigyesnek eléje helyezni. Ilyen megfontolással és módon intéződött el Frigyes megválasztása.

3. — Miután pedig az ott összegyűlt fejedelmek mindmegannyian hűségre és hűbéresküre köteleztettek, a király kevesedmagával, a kiket arra alkalmasaknak tartott, a többieket békével elbocsátván, a hét ötödik napján [1]) nagy jókedvvel hajóra szállt és a Majnán s a Rajnán lehajózva Sinzig királyi laknál kötött ki. Ott lóra ült s a legközelebbi szombaton [2]) Aachenbe ment. A következő napon,[3]) azaz vasárnap, a melyen a »Letare Jerusalem«-et éneklik, a püspökök a palotából a boldogságos szűz Mária székesegyházába vezették s ott Arnold kölni érsek mások segédletével mindazoknak, a kik jelen valának, tetszésnyilvánítása mellett megkoronázta és a frank királyság székébe ültette, a melyet még Nagy Károly helyezett el abban az egyházban. Sokan elcsodálkoztak azon, hogy oly rövid időn belül nemcsak a birodalomból özönlött oda a fejedelmek és nemesek nagy tömege, hanem hogy nyugati Galliából is számosan érkeztek, a hová pedig, a mint hitték, ezen eseménynek híre még el sem jutott. Nem tartom azt sem elmellőzendőnek, hogy a midőn a felkenés szentségének végeztével a diadémot reája tették, szolgái közül az egyik, a ki egynémely súlyos vétsége miatt kegyéből — a mikor még nem volt király — kiesett, magát a templom közepén lábai elé vetette, remélvén, hogy ezen nap örömteljességének okából szivében az igazságosság szigorát meglágyíthatja. Ő pedig lelkét korábbi szigorúságában megtartá és változhatatlan maradt, miáltal állhatatosságának nem csekély bizonyítékát adta mindannyiunknak, kijelentvén, hogy az illető nem gyűlöletből, hanem az igazságosságra való tekintetből vesztette el az ő kegyét. És a sokaság nem minden csodálkozás nélkül látta, hogy ezt a fiatal embert — a ki mintha öregnek lelkierejével volna felruházva — a nagy dicsőség nem tudta a szigorúság erényétől az engedékenység hibájához hajlítani. De hagyján! — Azon a szerencsétlenen azonban nem segíthetett sem a fejedelmek közben-

[1]) 1152. márcz. 6. — [2]) Márcz. 8. — [3]) Márcz. 9.

járása, sem a mosolygó szerencse jóindulata, sem az oly nagy ünnepség közelgő öröme. A kérlelhetetlentől meghallgatás nélkül távozott. De nem akarjuk arra sem a hallgatás fátyolát borítani, hogy ugyanazon a napon, ugyanabban a templomban a megválasztott münsteri — ugyancsak — Frigyest ugyanazok a püspökök, a kik a királyt is felkenték, püspökké szentelték. S valóban úgy hitték, hogy a jelenlegi örömünnep alkalmával — mintegy ezen jelben — jelen vannak a legfőbb király és pap, a mennyiben egy templomban egy nap látta két személynek felkenését, a kiket egyedül az új és a régi szövetség rendje szerint szentségileg kentek fel és a kiket vallásos joggal mondanak az Úr fölkentjeinek.

4. — Miután mindent elintéztek, a mi a korona méltóságát megillette, a fejedelem visszavonult a palota belső termeibe és a fejedelmek közül magához hivatá az okosabbakat s előkelőbbeket és tanácskozik vala velük a birodalom állapota fölött ; aztán elhatározta, hogy követeket küld Jenő római pápához a Városba és az egész Itáliába, a kik megjelentsék az ő trónralépését. Elküldik pedig Hillinust, a választott trieri és Eberhard babenbergi püspököt, okos és tanult férfiakat. Erre az utrechtiek nyakasságát megbüntetendő, a melyet — a mint azt fentebb elbeszéltük [1]) — nagybátyjával, Konrád királylyal szemben tanusítottak, az Alsó-Rajna vidékeire távozott és miután azokat pénzbüntetéssel sujtotta és Herimann püspököt megerősítette, visszatért a Felső-Rajna vidékeire és a szent husvéti ünnepeket [2]) Kölnben tölté el. Innen Westfalián átutazva Szászországba ment.

5. — Abban az időben a dánok országában két rokon, t. i. Péter — a kit Suevusnak [3]) is hívnak — és Gwito [4]) között súlyos viszály dúlt az uralom miatt. A király maga elé parancsolta őket és Szászország Martinopolis nevű városában, a melyet Merseburgnak is hívnak, a fejedelmek népes gyülekezetével nagygyűlést tartott. Az említett ifjak vele jövének és rendelkezésének magukat alázatosan alávetik vala. Mondják, hogy ügyük végtére a nagyok ítélete, azaz tanácsa folytán a következőképpen döntetett el : Hogy Gwito bizonyos tartományok átadása fejében a kard átnyujtása által mondjon le

---

[1]) Gesta I. 68. — [2]) 1152. márcz. 30. — [3]) Sven. — [4]) Knud.

a királyi névről — az ugyanis az udvari szokás, hogy a királyságokat a kard, a tartományokat pedig a zászló által adja át vagy fogadja el a fejedelem, — Péter pedig, miután annak kezéből átvette a királyságot, iránta hűségre és hűbéri esküre köteleztessék. Miután így a királyság koronája a fejedelem keze által neki jutott, a szent pünkösd napján [1]) magát megkoronáztatta és vitte a korona alatt lépő király kardját. Waldemár is, a ki ugyanazon vérből való volt, egy herczegséget kapott Dániában.

6. — Ez időtájt a magdeburgi egyház, a mely mint Szászország székvárosa ismeretes, pásztorát elveszítvén,[2]) új választásra készülődött. És a míg némelyek ugyanazon egyház prépostját, Gerhardot, addig mások a dékánt választották meg. És miután így a személyek innen is, onnan is megoszoltak, elhatározták, hogy a még Szászországban időző királyhoz fordulnak. A fejedelem minden módon igyekezett őket rávenni az egyezségre s békekötésre és a midőn ez nem sikerült, akkor az egyik pártnak, nevezetesen a dékánnak s a hozzátartozóknak azt ajánlotta, hogy a még fiatal, de nemes zeitzi püspököt, Wichmannt válaszszák meg és miután azt előhívták, neki azon egyház úrjogait átengedte. A királyi udvarnál ugyanis azt tartották — és az egyháznál is azon időben, — hogy a mikor V. Henrik alatt a királyság és a papság között a püspökök investiturája fölötti ellentét kiegyenlíttetett, annak jutott az a jog, hogy a püspökök halála után, ha történetesen a választásnál pártok volnának, a fejedelemnek hatalmában legyen, hogy nagyjai tanácsa szerint a püspöki székbe azt helyezze, a kit akar és hogy egy megválasztott sem részesülhet előbb a felszentelésben, a míg az ő kezéből a jogar által az úrjogokat át nem vette. Erre a király, miután Szászországban mindent jól elintézett és azon tartomány valamennyi fejedelmét akarata alá hajtotta, Bajorországba ment és Regensburgban, a noricumi herczegség székvárosában, az apostolok ünnepén [3]) Szent Emmerammus kolostorában — mivel a nagyobb templom a város néhány utczájával egészen leégett — a korona teljes fényében mutatta magát. Az udvarlás ugyanezen napjára

---

[1]) 1152. máj. 18. — [2]) Frigyes († 1152. jan. 14.) — [3]) 1152. jún. 29.

térnek vala vissza örvendetes híreket hozva a Jenő pápához a Városba és Itália többi városába küldött követek. Ugyancsak itt akart a fejedelem, miután már saját birodalma egész területén mindent akarata alá hajtott és lelkének bátorságát, a melyet magában hord, kifelé is nyilvánítani szándékozott, háborút izenni a magyaroknak és őket főhatalmának elismerésére téríteni. Mivel azonban ehhez valami titkos okok folytán a fejedelmek helyeslését nem tudta kinyerni, azért akkor végre sem hajthatta azt, a mit elméjében forgatott, hanem kedvezőbb időkre halasztotta el.

7. — Nagy gondja volt azonban a felséges fejedelemnek az, a midőn a birodalomban minden kedvezően folyt, hogy miképpen fejezhesse be vérontás nélkül azt a viszálykodást, a mely a noricumi herczegség miatt az ő húsa és vére, nevezetesen nagybátyja, Henrik herczeg és anyai nagybátyjának fia, ugyancsak Henrik[1]) herczeg között folyt. Ez a Henrik ugyanis a néhai Henrik noricumi herczeg fia volt, a kit — mint azt másutt elmondottam [2]) — Konrád király Bajorországból kiűzött és Szászországban maradni kényszerített, és a kinek herczegségét először Leopoldnak,[3]) Leopold[4]) őrgróf fiának, későbben pedig testvérének, ennek a Henriknek adományozta.[5]) A király tehát, mivel az említett viszálynak ítélet avagy tanács által véget kívánt vetni, őszszel, október havában [6]) Würzburg városában birodalmi gyűlést hívott össze mindkettő érdekében. Arra azonban csak az egyik, nevezetesen Henrik herczegnek fia ment el, a másik pedig távol maradt, ámbár újból és újból is meghívták.

Ezen a gyűlésen, a midőn Apulia száműzöttjei, a kiket Roger zavart ki szülőföldjükről, könnyek között panaszkodának és magukat jajveszékelve a fejedelem lábai elé vetik vala, úgy ezeknek szorongása, mint a császári korona elnyerése érdekében csaknem két évig tartó itáliai hadjáratot fogadtak.

8. — Gerhard prépost ezután Rómába sietett, Jenő pápa elé járult és neki a magdeburgi egyház ügyét feltárva Wichmannt, a kit — mint fentebb elbeszéltük [7]) — a fejedelem a másik párt választása folytán helyezett oda, befurakodása miatt minden

---

[1]) Oroszlán Henrik. — [2]) Chronicon VII. 23. — [3]) IV. — [4]) III. — [5]) 1142. máj. 10. — [6]) 1152. — [7]) Gesta II. 6.

módon vádolta. Hogy a római pápa mennyire komolyan vette ezt a dolgot, tapasztalhatjuk azt úgy azon levélből, a melyben egynémely püspöknek válaszolt, a kik a király iránti szeretetből az ő érdekében a római egyháznak írtak, valamint a bíborosok élőszavából, a kik későbben az Alpokon túlra küldettek. Szólt pedig a levél ilyképpen :

Jenő püspök, Isten szolgáinak szolgája, tiszteletreméltó testvéreinek, Eberhard salzburgi, Hartwich brémai és Hillinus trieri érsekeknek, Eberhard babenbergi, Hermann constanzi, Henrik regensburgi, Ottó freisingi, Konrád passaui, Dániel prágai, Anselm havelbergi és Burchard eichstädti püspököknek üdvözletét és apostoli áldását küldi. A levelet, a melyet a magdeburgi egyház ügyében okosságtok nekünk küldött, az azt megillető kegyességgel vettük. Ennek olvasásánál és fontolóra vevésénél azonban nem kis csodálattal és bámulattal teltünk el, mivel azt láttuk, hogy az egészen mást tartalmazott, mint a mi főpapi tiszteteinkből kifolyólag hozzátok illett volna. Mert a midőn titeket az isteni gondviselés az egyház élére állított, hogy kivessétek annak kebléből azt, a mi ártalmas, és megfeszített buzgósággal őrizzétek, a mi hasznos, akkor ti ezen ügyben, a mint azt leveletek tartalmából megismertük, nem azt tartottátok szem előtt, a mi Isten egyházának használ, a mi a szent kánonok rendelésével megegyezik, a mint azt az égi hatalom helyeselné, hanem azt, a mi a földi fejedelmeknek tetszik, és ti, a kiknek kötelességetek lett volna azoknak lelkét téves szándékuktól eltéríteni és megmutatni, hol van az Úr útja, nem azt tanácsoltátok, a mi helyes, nem álltatok mint a kőfal Israel háza előtt,[1]) hanem inkább azoknak, mint a próféta mondja, falat építettetek, a melyet — a mit szivünk nagy szorongása nélkül alig tudunk kimondani — polyva nélkül agyaggal kentetek be.[2]) Nem így gondolta az apostolok fejedelme, a ki hitének megvallásáért részesült abban a jutalomban, hogy az egész egyház alapkövévé lett, hanem, a mikor a világ fiai haragudtak és az apostolokat, ha azok Jézus nevében prédikáltak, halállal fenyegették, az Úr hatalmában bízva válaszolá : »Inkább az Istennek kell engedelmeskedni, mint az embereknek«.[3]) Ti pedig, nehogy a világi fejedelmekkel

[1]) Ezechiel III. 5. — [2]) U. o. XIII. 10. — [3]) Apost. V. 29.

szemben ellenkezni látszassatok, ehhez a dologhoz helyesléseteket adtátok, a mivel az egyház rendelkezésének tekintélye épp oly biztos ellentétben áll, mint az isteni akaratnak fürkészése. Ámbár a püspökök elhelyezéseit nyilvánvaló haszon és szükségesség bizonyítéka nélkül az isteni törvény végzése nem engedi, — mert a papság és a nép között is sokkal nagyobb az egyetértés, mintha különböző választásokban kell őket legyőzniök — ti tiszteletreméltó testvérünknél, Wichmannál mégsem voltatok ezekre tekintettel, hanem csak a fejedelem kegyére és sem annak az egyháznak szükségére nem nézve, sem az egyén hasznosságát nem véve fontolóra, jelentitek — egyenesen a papság akarata ellenére, sőt, a mint mondják, sokaknak ellenmondása daczára — hogy őt a magdeburgi egyházba kell áthelyezni. Annál inkább csodálkozunk e fölött, mivel a multból tudjuk, mily érdemes és tanult az az egyén és éppen úgy nem ismeretlen előttünk az sem, hogy annak az egyháznak milyen nagy hasznára van. Annak okáért tehát mi — akárkiket űznek is a mulékony szellő fuvalmai — azon szikla szilárdságára alapítva, a mely méltó volt az egyház alapjában való elhelyezésre, a miként sem a tanítás minden szelétől nem engedjük magunkat ide-oda hányatni, sem a szent kánonok helyes irányától nem akarunk semmiféle ösztönzésre eltérni: azonképpen hagyjuk meg nektek jelen írásunk által, hogy ezen ügy mellé további kedvezéstekkel ne járuljatok és a mi szeretett fiunknál, Frigyesnél, a kit az Isten mostanság az egyház szabadságának megoltalmazása érdekében a birodalom élére emelt, intelmeitekkel odahatni igyekezzetek, hogy ebben az ügyben nézetétől úgy ő maga elálljon, valaminthogy Isten, a szent kánonok és a királyi méltóság tiszte ellenében további kegyét se ajándékozza ennek a dolognak, hanem a magdeburgi egyháznak, valamint az Istentől rábízott birodalom más egyházainak is szabadságát hagyja meg, hogy Isten akarata szerint válaszszon, a kit akar és ezt a választást aztán tetszésével, a mint az a királyi méltósághoz illik, erősítse meg. Mi ugyanis, a mit tetsvérünket illetőleg gondolunk, ha látjuk, hogy helyes alapra támaszkodik, semmiféle tekintetben sem tarthatjuk sem az ő akaratával, sem a ti kívánságtokkal ellentétben állónak. De Isten és a szent kánonok rendeletei ellenében semminemű kérésre sem adhatjuk bele-

egyezésünket. Kelt Signiában, szeptember Kalendája előtt 16-án.[1])

9. — A királynál pedig, a mikor a legközelebbi husvéton [2]) Babenbergben a koronát viselte, két bíboros volt, nevezetesen Bernhard presbiter és Gergely diaconus, a kiket az apostoli szék küldött ki némely püspöknek letevésére. A midőn pedig a legközelebbi pünkösdi ünnepet [3]) Wormsban töltötte, Henriket, a mainzi szék érsekét, egy embert, a ki egyháza javainak elprédálása miatt gyakran büntetve volt, de meg nem javult, ugyanazon bíborosok által letétette és helyébe a nép és a papság közül egynémelyeknek, a kik oda menének, választása által kanczellárját, Arnoldot tette. A fentemlített gyűlésre eljöttek a már megnevezett herczegek is, mindkettő Henrik, a kik, a mint elbeszéltük, a noricumi herczegség miatt viszálykodtak. Mivel azonban az egyik azt állította, hogy ő nem törvényszerűen hivatott meg, a dolog ott kellő elintézést nem nyerhetett. Éppen így mozdították el a bíborosok a fejedelem engedelmével eichstädti Burchardot is, a kire az öregkor már ránehezedett, használhatatlanságát hozván fel okul. És a midőn ezek után a magdeburgit és még másokat illetőleg ítéletet hozni szándékoztak, abban a fejedelem őket megakadályozta és megparancsolta nekik, hogy menjenek haza.

10. — Ez időtájban húnyt el az igazságos és jámborságával tündöklő Jenő pápa,[4]) székét a már élemedett s a pápai udvar dolgaiban gyakorlott Anastasiusra [5]) hagyván. Ez a magdeburgi választott ügyének elintézésére bizonyos Girardus nevezetű bíborost küldött ki, a ki az Úr születését éppen ebben a városban ünneplő fejedelem elé járulván,[6]) midőn ott egynémely dologról a saját kedve szerint akart tárgyalni, annak haragját vonta magára és keményen ráparancsolva kényszerítették, hogy ügyeinek, a melyek miatt jött, elvégzése nélkül dicstelenül hazatérjen, — visszautaztában meg is halt. A fejedelem pedig Gwicmannussal követeket küldött Anastasiushoz és nemcsak tettének jóváhagyását érte el, hanem emennek

[1]) 1152. aug. 17. — [2]) 1153. ápr. 19. — [3]) 1153. jún. 7. — [4]) † 1153 júl. 8. — [5]) 1153. júl. 12-én avatták pápává. — [6]) Ottó szerint ez 1153. decz. 25-én történt. Más adat szerint Frigyes 1154 április 4-én találkozott először a bíborossal. A találkozás azonban kétségtelenül Magdeburgban történt.

számára palliumot is — nem minden megbotránkozása nélkül egynémelyeknek, a kik maguknak a rómaiaknak szájából hallották, hogy azok megingathatatlanul rajta vannak, hogy efféle többé meg ne essék. Innentől kezdve a fejedelem tekintélye nemcsak a világi, hanem az egyházi ügyek elintézése körül is fölötte megnövekedett.

11. — Ez időben, szeptember havában, Bajorország fejedelmei és nagyjai Regensburgba hivattak, de itt ezen ország két herczegének viszálykodása miatt a béke javára mit sem végezhettek. A király pedig — mivel az apostoli szék követei nejétől [1]) vérrokoni kapcsolat alapján elválasztották — újabb házasságra gondolva elhatározta, hogy követeket küld Görögországba Mánuel görög császárhoz úgy ezen ügyben, mint a siciliai Vilmosnak[2]) — a ki nemrég elhúnyt atyját, Rogeriust[3]) követte a trónon — a mindkét birodalomba betolakodónak leveretése érdekében ; e követséget nagyjainak a tanácsára magukra vállalták Anshelmus havelbergi püspök és Sándor, egykor Apulia grófja, a honnan azonban Rogerius azon tartománynak más nemeseivel együtt a hatalomravágyás gyanúja alapján száműzte.[4]) Az erre következő deczember havában mindkét herczeg — az egyik is Henrik, a másik is Henrik — Speier városában a fejedelem ítélőszéke elé járulnak ; a dolog azonban ismét elhalasztódott, mivel az egyik [5]) azt panaszlá, hogy nem törvényesen idézték meg. Frigyes immáron, a mint elbeszéltük, csaknem két éven át bajlódott a vele rokonságban álló két herczeg viszályának eldöntésével, míg végre a másik [6]) sürgetésére — a ki atyai örökébe, a melyből régóta kiüzetett, visszatérni vágyott — rákényszerült, hogy az ügyet befejezze, annál is inkább, mivel hadi vállalatának fáradalma is fenyegette s útjában szüksége volt ez ifjúra, mint lovagra és útitársra. A mikor tehát a szászországi Goslar városában birodalmi ülést tartott, mindkét herczeget maga elé idézte. S a midőn itt csak az egyik jelent meg, a másik pedig távol maradt, a fejedelmek ítélete alapján az egyiknek, azaz Henrik

---

[1]) Vohburgi Adelheida. — [2]) I. Vilmos. — [3]) II. Rogerius. — [4]) Ottó a követküldés és az elválás idejét hibásan összekapcsolja. Az elválást 1153 márcziusában mondották ki, a regensburgi tanácskozás 1153 szeptemberben volt, a követküldés pedig csak 1154-ben. — [5]) Jasomirgott H. — [6]) Oroszlán H.

szász herczegnek ítélte oda Bajorországot. Ezek után a fejedelem Szászországból Bajorországba ment és innen Alemannián áthaladva, uralkodásának harmadik évében, a Lech folyó lapályán, Bajorország határában, Augsburg városával szemben, körülbelül október havának elején [1]) összegyüjté hadait, hogy Itáliába vonuljon, miután már csaknem két esztendő telt el azóta, hogy az odamenetelt eltökélte. Fennkölt lelkét ily nagyszerű vállalkozástól nem tudta elterelni egynémelyik fejedelemnek nem csekély zúgolódása sem, a mi a birodalom egy olyan nagy fejedelme ellenében legutóbb hozott itélete miatt keletkezett és hogy semmibe se vette, a mik már mögötte valának, hanem Istenben bízva az éppen előtte fekvő dolgok után törekedett. Brixenen s a tridenti völgyön átvonulva tehát, miután az Alpok szorosait meghágta, a Garda-tó mellett a veronai térségen ütött tábort.[2]) Midőn itt a fejedelmekkel további útjokról tanácskozott, elsőbben is az ég Urának megengesztelését határozta el. A sereg ugyanis, midőn a hegyszorosokon átkelt és a vidék hozzáférhetetlensége következtében a megélhetésére szükségeseket nem tudta beszerezni, a mi a hadaknál egyébként is terhes dolog szokott lenni, egynéhány szent helyet megsértett. A király e dolgoknak megengeszteléséül, ámbár az említett szükség mentségül szolgálhatott, az egész seregben gyüjtést rendelt el ; és az ily módon összegyült tetemes pénzösszeget néhány jámbor férfiú által a két püspöknek,[3]) t.i. a tridentinek és a brixeninek küldette el és az egyes, kárt szenvedett szent helyek között osztatta szét, szép módon gondoskodván ilyképpen a köz hasznáról és szép módon töltvén be uralkodói tisztét, a mennyiben nagy vállalkozása kezdetén a minden dolgok irányítóját és szerzőjét, a ki nélkül semmi sem kezdhető el, semmi sem fejezhető be szerencsésen, kiengesztelni és annak haragját népétől elhárítani igyekezett.

12. — Innen tovább ment a sereg és november havában a Pó fölött, Piacenzától nem messzire, a roncaliai mezőn szállott meg. A frank, azaz a német császároknak ugyanis, valahányszor csak a római császári korona megszerzése miatt sereget kényszerültek az Alpokon áthozni, az a szokásuk, hogy az említett mezőn megállapodjanak. Itt aztán egy maga-

---

[1]) 1154. — [2]) Poreglianónál. — [3]) Everard és Hartmann.

san felnyúló póznára pajzsot akasztanak és az udvari herold felszólítja a hűbéres lovagok csapatát, hogy a legközelebbi éjjel a fejedelemnél őrt álljanak. A kíséretéhez tartozó fejedelmek is ugyanezt követelik heroldjaik által minden egyes hűbéresüktől. A következő napon pedig azokat, a kiket rajtacsíptek, hogy az éjjeli őrségről hiányoztak, újból a király és más fejedelmek vagy előkelő férfiak elé idézik és valamennyi hűbérest, a kik uruk jóváhagyása nélkül maradtak otthon, hűbérükben büntetnek meg. A király ezt a szokást megtartotta s nemcsak a világiak hűbéreit, hanem néhány püspöknek, mint a brémai Hartwichnek és halberstadti Ulrichnak regáliáit is elvették, mivelhogy a fejedelmek azokat nem a személyeknek, hanem az egyházaknak adták át maradandó jelleggel.

S mivel erről az országról említés esett, röviden leírom a fekvését, a szokásait s hogy kik voltak előbbi lakói, hogyan nevezték s kik birtokolták későbben.

13. — Ez az ország, a melyet két oldalról a Pyreneusok és az Apenninek magas és sziklákkal tele, hosszan elhúzódó lánczolata övez, ezen hegyeknek vagy inkább hegységnek a kitüremlése gyanánt, mintegy a gyönyörűségek kertjeként, a Tyrrheni-tengertől az Adriai-tenger partjáig nyúlik ; északon tehát, a mint mondottuk, a Pyreneusi-Alpok vannak, délen az Apenninek láncza, a melyet most megváltozott néven általánosan Bardo-hegységnek neveznek, nyugaton a Tyrrheni-, keleten pedig az Adriai-tenger. A Pó vagy Eridanus, a melyet a topographusok Európa három legnagyobb folyója közé sorolnak és egyéb folyók bő nedvet adó vize, valamint földjének jósága, éghajlatának enyhesége következtében gabonában, borban és olajban oly termékeny, hogy a gyümölcsfák, különösen a gesztenye-, füge- és olajfák erdők módjára tenyésznek. A rómaiak ezen gyarmatát hajdan Túlsó-Itáliának nevezték és három tartományra oszlott : Venetiára, Aemiliára és Liguriára, a melyek közül az elsőnek Aquilegia, a másodiknak Ravenna, a harmadiknak Milánó volt a fővárosa. Az országot pedig bent az Apenninekben, a hol tudvalevőleg Róma városa is fekszik és a melyet most Tusciának neveznek, jogosan hívták Belső-Itáliának, minthogy a Várost is, az Apenninektől bezárva, fekvésénél fogva magában foglalja. Azt a lapályt, a mely a hegy-

ség végződésénél kezdődik s nevét is mineműségétől nyerte, most is Campaniának szokták nevezni és egészen Farusig,[1]) a tenger könyökhajlásáig nyúlik le, a mely zátonyai miatt a hajókra veszedelmes s a mely Siciliát a szárazulattól elválasztja — az Európát határoló Siciliát ugyanis Sardiniával s a többi szigettel együtt Itáliához számítják — hajdanta Innenső-Itáliának vagy Nagy-Görögországnak, most pedig Apuliának és Calabriának hívják. Vannak ugyan, a kik ezt és Közép-Itáliát egynek veszik és inkább Innenső-Itáliát vagy Nagy-Görögországot szeretnek mondani, tehát nem három, a mint említettük, hanem csak két Itáliát, túlsót és innensőt különböztetnek meg. Mások ismét a Pyreneusokat és az Apennineket egy hegységnek veszik, mert körülbelül azon a vidéken, a hol a Tyrrheni-tenger partján a tengeri csatákban gyakorta szereplő Genua városa fekszik, összetalálkozva az említett tartományt körülzárják; állításuk erősítésére felhozzák, hogy Pannonia Isidorusnál [2]) onnan kapta a nevét, hogy mintegy az Apenninek zárolják, pedig azt nem is az Apenninek, a melyeket most Bardo-hegységnek mondanak, hanem a Pyreneusi-Alpok határolják. A mint vélem, most már világos, hogy fentebb miért mondottam én ezt a földet két, illetőleg egy-ugyanazon hegység kitüremlésének. Midőn a Scanzia-szigetről Alboin herczeggel bejövő, előbb Pannoniában lakó, barbárok hódítása és uralma alá került, ezekről Longobardiának nevezték el,[3]) mert ezek hadseregük gyarapítása kedvéért az asszonyok haját álluk alá sodorták, így utánozván a férfias és szakállas arczot s ezért hosszú szakálluk miatt longobardoknak hívták őket. Innen keletkezett, hogy, miután ezen tartomány régi lakói a ravennai exarchatus köré sereglettek, Itáliának azt a részét, a melyet előbb Aemiliának hívtak, most általánosan mind mai napig Romaniolának nevezik, a mi tudvalevőleg a »Rómá«-ból levont kicsinyítés. Miután a barbárság velük született vadságát levetkőzték, — talán azon az alapon, hogy a bennszülöttekkel házasságra léptek s anyai vért, a föld s az éghajlat sajátosságát, némi római erkölcsöt s finomságot öröklő gyermekeket nemzettek — megtartották a latin beszéd szépségét és a szokások

---

[1]) Faro di Messina. — [2]) Etym. XIV. 4. 6. — [3]) V. ö. Paulus I. 8., II. 7.

csiszoltságát. A városok rendjében az állam fenntartásában is utánozzák a régi rómaiak leleményességét. A szabadságot oly nagyra tartják, hogy magukat, elkerülendők a hatalom féktelenségét, inkább consulokkal, mint uralkodókkal kormányoztatják. S mivel három, ú. m. a kapitányok, a vavassorok és a nép osztályára tagolódnak, az önhittség elnyomása okából nemcsak az egyik osztályból, hanem valamennyiből választják az említett consulokat és hogy az uralom gyönyörűsége el ne kapja őket, szinte évenkint változtatják őket. Innen van, hogy ez az ország csaknem egészen városállamokra oszlik, mindegyiknek bennlakói rá vannak kényszerülve az együtt-tartózkodásra és hogy messze járásban alig akad olyan előkelő vagy tehetős ember, a ki városának fennhatósága előtt meg nem hajolna. Némelyek pedig az egyes területeket a fenyegetés ezen hatalma következtében megyéjüknek szokták nevezni. És hogy a szomszédok leigázására erejük legyen, nem tartják méltatlan dolognak, hogy lovaggá üssenek és magas méltóságokba helyezzenek alacsonyrendű ifjakat vagy lenézett, kézi-ipart űző mesterembereket, a kiket más nemzetek a nemesebb és szabadabb foglalatoskodásoktól pestisként távoltartanak. Ezért van, hogy hatalomban és gazdagságban a föld többi városait túlszárnyalják. Ebben, a mint említettem, nemcsak tevékenységre való hajlandóságuk támogatja őket, hanem a fejedelmek távolléte is, a kik az Alpokon túl szoktak tartózkodni. De abban, régi nemességükre emlékezve, megőrizték barbár nyerseségük nyomait, hogy nem engedelmeskednek a törvényeknek, noha azzal kérkednek, hogy ők a törvények szerint élnek. Mert a fejedelmet, a kinek a hódolat önkéntes tiszteletével kellene adózniok, ritkán vagy sohasem fogadják tisztelettel s a mit a törvények erejénél fogva rendel, nem veszik engedelmesen, hacsak, seregeinek hatalmát érezve, rá nem kényszerülnek. Ezért gyakran megesik, hogy őt, — noha a törvények szerint a polgárnak a törvény előtt meg kell hajolnia s az ellenszegülő fegyverrel kényszerítendő rá — a kit kegyes fejedelmükként tartoznának fogadni, ellenségesen fogadják, mihelyt a saját jogait követeli. Ebből az államra kétszeres kár háramlik : egyrészt a fejedelem a polgárság leigázása okából sereggyüjtésre kényszerül, másrészt a polgárság javainak nagy veszélyével a fejedelme iránti engedelmességre szoríttatik.

A miképpen tehát a népet erre a meggondolatlanság viszi rá, azonképpen a fejedelmet Isten és emberek előtt a szükség kényszere menti.

14. — E nép valamennyi városa között az elsőbbség most Milánóé. A Pó és a Pyreneusok között fekszik, az ugyanazon Pyreneusokban eredő és a Póba ömlő, azt a fölötte termékeny hajlatot szigetként formáló Ticino és Adda ölén és ezért helyesen nevezik Mediolanumnak, ámbár némelyek úgy vélik, hogy alapítói a »Mediolanum« nevet valami csodaszerű sertés után adták neki, a melynek egyik fele sertével, a másik pedig gyapjúval volt fedve.[1]) E várost nemcsak nagyságáért és derék férfiainak sokaságáért — mint mondottuk — tartották a többi városnál tekintélyesebbnek, hanem azért is, mert hatalma alá hajtott két, ugyanazon a térségen fekvő szomszédos várost: Comót és Lodit. Továbbá, a mint az az esendő dolgokból és a mosolygó szerencse ingeréből kifolyólag történni szokott, a mikor a szerencse szárnyára vette, fölemelkedésében oly nagyra nőtt dölyfössége, hogy nemcsak a szomszédait nem átallotta háborgatni, hanem a fejedelem felségétől sem borzadva vissza, közelebbről annak a haragját is ki merte hívni. Később röviden elmondom, hogy minő okokból keletkezett ez.

15. — Közben jónak látom, hogy egyetmást elmondjak a birodalom törvényes jogairól. Régi szokás ugyanis, — a mióta csak a római birodalom a frankokra szállt s napjainkig fenntartatott — hogy a királyok, valahányszor itáliai útra határozták el magukat, bizalmasaik közül nehány dologértőt előreküldenek, a kik az egyes városokat és községeket bejárva megkövetelik mindazt, a mi a királyi kincstárt megilleti, a mit a bennszülöttek fodrum-nak mondanak. Ebből keletkezik az, hogy a fejedelem megérkezése alkalmával igen sok várost, helységet és várat, a melyek ezen jognak vagy teljes szembehelyezkedéssel vagy pedig nem kielégítő fizetéssel ellenszegülni igyekeznek, a földig rombolnak le, hogy daczosságukért az utódoknak példát mutassanak. Egy másik jog pedig az, — a hagyomány szerint szintén régi szokásból származott — hogy

[1]) V. ö. Isid. Etym. XV. I. 57. — Milánót a gallok alapították abban az időben, a mikor Rómát feldúlták.

valamennyi méltóság és hivatal szünetelni tartozik, mihelyt a fejedelem Itália földjére lépett, és minden ügyet az ő akaratának és jogtudósai ítéletének megfelelően intéznek el. Úgy mondják, hogy az ország bírái elismerik azt a nagy jogát is, hogy mindent, a mi megélhetésre szükségeset a föld nyujtani szokott, a föld megmívelésére szükséges ökröket és magvakat alig kivéve, a kellő mennyiségben igazságosan igényelheti serege használatára és királyi szükségletei számára.

16. — A király, a mint mondják, a roncaliai mezőn öt napig időzött [1]) és a fejedelmekkel s csaknem valamennyi városnak odasereglett consuljaival avagy előkelőivel gyűlést tartott, a melyen innen is, onnan is különböző panaszok folytán különböző ügyek merültek fel. A többek között Vilmos montferrati őrgróf, jeles és nagy férfiú, a ki Itália bárói közül szinte csak egyedül tudta a városok uralmát kikerülni, és az astii püspök súlyos panaszt emeltek az astibeliek hivalkodása miatt és az őrgróf még Chieri lakói ellen is. Azonban nem hiszem, hogy a fejedelemnek valami nagy dicsőségére szolgálna, tekintettel egyéb vitézi tetteire, ha most — a nagyobb dolgok ecsetelésére sietve — megemlékezném ama várakról, sasfészkekről, városokról és nagyobb udvarházakról, a melyeket bevonulása óta nemcsak rendszeres lovagi támadással, hanem a fegyveres nép hirtelen megrohanásával tönkretettek. Jelen valának itt a comoi és lodii consulok is és könnyezve panaszolták el a milánóiak dölyfösségéből eredő surlódásuk folytonos nyomorát — éppen ezen város két consulának, Obert de Ortónak és Girard Nigernek jelenlétében. A fejedelem, a ki úgyis ilyen okok miatt látogatta meg Itália felső vidékeit és a milánóiak területén óhajtott átvonulni, a megnevezett két consult magánál tartotta, hogy mintegy útmutatói legyenek s a táborozásra alkalmas helyekről tájékoztassák. Eljöttek erre a gyűlésre a genuaiak legatusai is, a kik röviddel ezelőtt tértek haza szaraczén zsákmánynyal megterhelten, elfoglalván a messze földön ismeretes és selyemfonásukról hírneves, spanyolországi Almeria és Lissabon városokat — és a fejedelemnek sok más értékes ajándékokkal együtt oroszlánokat, strucczokat, papagájokat ajánlottak fel.

---

[1]) 1154.

17. — Frigyes tehát, a mint említettem, Túlsó-Itáliába szándékozott vonulni s ezért csapatait a roncaliai mezőről elvezetve [1]) a milánóiak földjén ütött tábort. Midőn az említett consulok e kietlen helyeken körülvezették, a hol élelmet nem lehetett sem találni, sem pénzért kapni, haragra gerjedve fegyvereit a milánóiak ellen fordítá, elsőbben is megparancsolván a consuloknak, hogy hazatérjenek. Haragját még jobban növelte, hogy — a mint beszélik — a nagy esőzések következtében a sereg fölötte elkeseredett s a kettős baj, nevezetesen az éhség s az időjárás kellemetlensége miatt mindenki, a mennyire csak tudta, azok ellen ingerelte a fejedelmet. Ezen felgerjedésnek egy másik, nem csekély oka az volt, hogy a fejedelem felfuvalkodásuk vakmerőségét abban is észrevette, hogy nemcsak az általuk feldúlt városok helyreállítását nem akarták eltűrni, hanem gonoszságuk jóváhagyása érdekében pénzzel még az ő nemes és eddigelé romlatlan lelkét is maguk felé hajlítani s megvesztegetni törekedtek. A király táborát a kietlen vidékről útnak indította s a várostól nem messzire annak a tájnak termékeny helyein szállt meg és seregének pihenőt engedett.

18. — A szomszédságban a meglehetősen népes Rosate városa volt, a melyben a milánóiak mintegy 500 fegyveres lovagból álló őrséget helyeztek el. Most aztán megparancsolták a lovagoknak, hogy térjenek vissza a városba és azok, miután a megélhetésre minden szükséges dolgot összeraboltak, a várost lángba borították. Itt a fejedelem egy-két lovagja, egészen a milánói kapukig nyomulván előre, néhányat megsebesített és néhányat elfogott. Úgy a jelen veszteség, mint a félelemmel fenyegető jövő miatt megrémült milánóiak Girard consulnak, mint ezen baj okozójának házát a fejedelem haragjának kiengesztléseül feldúlják. A fejedelem azonban erre mit sem adott, hanem egészen a Ticino folyóig előrenyomult, hogy minél nagyobb veszteséget okozzon nekik. Ez a folyó, mint fentebb kimutattam, a Pyreneusokban ered és Paviánál, a melyet ezért Ticinumnak neveznek, ömlik a Póba vagy Eridanusba, a nyugati oldalról övezvén a milánói szigetet. Itt elfoglal és — miután a sereg átkelt rajtuk — felgyujt két fahidat, a

---

[1]) 1154. decz. 6.

melyeket a milánóiak a paviaiak és a novaraiak megtámadása czéljából és azok megrohanásának visszaverésére védművekkel láttak el. Azután elfoglalt még tőlük és felgyujtatott három megerősített és díszes várat, ú. m. Torre di Momot, Galliatét, Trecatét, a melyeket a novaraiak megostromlására azoknak a területén építettek. Navaria pedig nem is nagy város, azonban — azóta ugyanis, hogy egykoron Henrik császár feldúlta, újra hozzáfogtak a felépítéséhez — új fallal és hatalmas sánczczal van megerősítve, a kerületéhez tartozik Biandratei Guido gróf, a ki az itáliai szokás ellenére a város egész területét, éppen csak magát a várost kivéve, a milánóiak fennhatósága alatt birtokolja, mivel a milánóiak arra áhítoznak, hogy ezt is, Paviát is, valamint más megnevezett városokat is magukhoz kaparintsanak. Ez a győzelem deczember havában volt és a fejedelem a megnevezett várak elpusztítása után az Úr születése ünnepét nagy vigassággal ülte meg.[1])

19. — Ezek után a fejedelem Vercellin és Turinon keresztülmenve, a hol a Pón átkelt, az alsóbb vidékek felé fordult és Paviának vette útját. Chieri lakóit és Asti polgárait pedig, mivel őrgrófjukkal, montferrati Vilmossal szemben teljesítendő kötelességüket illetőleg a fejedelem parancsainak egyáltalán nem engedelmeskedtek, mint lázadásban vétkesnek talált ellenséget száműzték. Midőn a király makacsságuk megtörése okából sereget indított ellenük, erősségeiket elhagyták és erejükben nem bízva a szomszédos hegységbe menekültek. A király először Chieribe ment s mivelhogy elegendő élelmiszert talált, néhány napig ott maradt; a tornyokat, a melyek nagy számmal voltak ott, lerombolta és a várost felgyujtotta. Innen Astiba vonult és a várost, ha kincsekben nem is, de a lakosságot illetőleg üresen találván, néhány napi ott tartózkodás után azt is kiszolgáltatta a zsákmányolásnak s a tűznek.[2]) Mielőtt azonban a tábor innen tovább vonult volna, a király bölcseivel tanácsot tartott és a seregben gyakorta előforduló kihágások miatt elhatározta, hogy a jövendőre vonatkozólag a katonaság javára szolgáló rendeleteket bocsát ki. Törvényt hozott ugyanis, a melyet nemcsak kihirdettek, hanem a melyre minden egyesnek, nagyoknak és kicsinyeknek egyaránt esküt

[1]) 1154. decz. 25. [2]) 1155. febr. 1.

kellett tenni, hogy a táboron belől senki se merjen fegyvertársának bántalmazására kardot rántani, mert az, a ki társai közül valakit béketörően megsebesít, büntetésül a kezét veszíti, esetleg a fejét is leütik. Miután ezen épp oly bölcs, mint szükséges törvényt meghozták, a csapongó lelkek esztelen felgerjedése is legott elcsendesedett.

20. — E helytől nem messzire feküdt a mesterségesen és a természettől egyaránt megerősített Tortona városa, a melyet a milánóiakhoz barátság fűzött és azokkal a paviaiak ellen szövetségre lépett. Miután a paviaiak azt panaszolták, hogy ők többet szenvednek Tortonától, mint Milanótól, mert Pávia városa a milanóiak hajlatában fekszik ugyan, kerületének támpontja mégis a Ticino folyón túl van, emennek minden folyó avagy hegy védelme nélkül kitéve, ezért a fejedelem megparancsolta,[1]) hogy Milanótól szakadjanak el és Paviával társuljanak. Midőn ezt megtenni vonakodott [2]) és inkább a lázongó és ellenséges, mint a békés s a királyhoz hű városhoz szegődött, felségsértőnek s a birodalom ellenségének nyilvánítva átok alá vetették. A fejedelem, hogy a tortonaiak, valamint az astibeliek dölyfösségét megtörje, astii táborát felszedve az őrgrófságnak valami Bosco nevű helyén szállt meg. Néhány napi pihenő után elhatározta, hogy egynémely lovaggal, Konrád testvérével, Bertholf burgundi herczeggel, Ottó zászlótartójával, a bajor palotagróffal — előre küldvén őket — kikémlelteti a város fekvését. Ezek átkeltek a folyón [3]) és egészen a városig hatolva mindent szemügyre vettek és nem messze a várostól az említett folyó mellett tábort ütöttek. Harmadnapra rá a király is követte őket övéivel és a folyó másik partján vert sátrat, mivel az említett folyó megáradása miatt, hirtelen támadt zápor a szokottnál is jobban megdagasztván, nem csatlakozhatott amazokhoz. Nemsokára azonban, valamelyest leapadván a folyócska, ügygyel-bajjal átgázolt rajta és övéivel egyesülve a város alá sietett; [4]) már az első rohamra elfoglalta a fallal, bástyákkal védett külvárosokat és a polgárok csak a már beálló éj leple és a váratlanul kitört zivatar oltalma alatt alig-alig tudtak a fellegvárba visszavonulni. Ez a Tortona

---

[1]) T. i. a tortonabelieknek. — [2]) T. i. Tortona. — [3]) Scrivia. — [4]) 1155. febr. 13.

csaknem az Apenninek lábánál, a hol — mint mondottam — az Apenninek és a Pyreneusok összekapcsolódnak, úgy fekszik, hogy mintegy őrhelyből tekint le a milánói s a paviai síkságra. Meredek hegyen épült, a melynek sziklás alakzata a meredek oldalon előrenyúlik, híres a tornyairól, különösen egy téglából készültről, a melyet még Tarquinius Superbus emeltetett és a bennszülöttek most is »a büszke Rubea«-nak nevezik, továbbá egy hegyoldalon fekvő külvárosáról, a mely falainak kiterjedésével, hatalmas bástyáival, nagy népességével válik ki és a melyen egy folyócska fut végig. A fejedelem, miután a külvárost — a mint mondottuk — elfoglalta, magát a várat, illetőleg a várost vette ostrom alá. A megnevezett várat azonban nemcsak a saját ereje védte, hanem a milánóiak hatalma is, valamint a szomszédos bárók csapatai, közöttük Opizo őrgrófé, a kit melléknevén Malaspinának hívtak, és e hatalmas segélyben való elbizakodottságuk folytán merészkedtek a fejedelem haragjával szembeszállani. Tortonának ezen híres ostroma február havának elején, a böjt kezdete után, a nagy böjt első hetében indult meg.[1])

21. — Miután a tortonaiak a vár szűk helyeire vonultak vissza és nagy sokaságuk mint valami tömlöczbe bezáródott, a fejedelem, hogy a nyomorultak előtt még a menekülés lehetőségét is elvágja, magát a hegyet is köröskörül ostromzár alá vetette, maga a fejedelem a nyugati oldalon, Henrik szász herczeg az Apenninek irányában délre eső külvárosban, a paviaiak pedig azon a síkon helyezkedvén el, a mely Paviával és Milánóval szemben keletre, északra húzódik. Késedelem nélkül gépeket és mindenféle hajítószerszámokat szerkesztenek és az íjászok, a hajítógéppel dolgozók és a parittyások ügyelik a bekerített várat. A fejedelem erélye mindent megkisérelt és a hol a váron gyengébb helyeket észlelt, ott erősebb csapattal támadt. A tortonabeliekben pedig, miután az erős körülzárolás következtében menekülésre nem volt mód, kétségbeesésből hősiesség fejlődött ki. A sereget a háborúban — mondja egy történetíró [2]) — semmiféle kényszer sem teheti elszántabbá, mint a veszedelem váratlan bekövetkezése folytán a harczolásra való kényszer. Szorongatják őket kopjákkal, szorongatják

---

[1]) 1155. febr. 9–13. [2]) Josephus (Ex transl. Rufini III. 7.)

lövedékekkel! És a mi ezeknél is súlyosabb, mardossa őket a tulajdon lelkiismeretük, mert saját fejedelmük ellen fellázadván, azokra, a kik fogságra jutnak, a bitófa várt, melyet előttük felállítva láttak. Mert a miként a jó lelkiismeret a zsarnok hatalmába került szerencsétleneknek vígasz, azonképpen a méltó büntetéstől való félelem csak gyarapítja a nyomorukat azoknak, a kik lelkiismeretük ellenére egy olyan fejedelem ellen lázadnak fel, a ki nemcsak igazságos bírónak, hanem kegyes előljárónak is mondható. Gyakori kirohanásaikkal azonban, mintha semmiféle veszély sem fenyegetné őket, a táborozó hadat felingerelték és így — a mint az történni szokott — a dicsvágyó fiatalok mindkét részen próbára tették erejüket, amazok életükért, emezek a győzelemért harczolván. S ez mindkét részen veszteséget okozott; a mieink közül ugyanis két nemes ifjú, a bajor Kadolus és a szászországi János megölettek s többen megsebesültek; amazok közül pedig — eltekintve azoktól, a kiket halva vagy sebesülten bent elrejtettek — sokan élve estek foglyul és mindenki szemeláttára a bitófán vették el méltó büntetésüket. Beszélik, hogy egy napon a hajítógépből, a melyet most mangá-nak neveznek, a kő oly erővel röpült a bástyák legfelsőbb részéig, hogy — miután a falhoz ütődés következtében három darabra szakadt — három fegyveres lovagot, a kik a főtemplom mellett a községi ügyek megbeszélésére összegyűlt városi nagyok között állottak, egy csapással agyonsujtott. Miután a paviabeliek a többieknél erősebb támadásban részesültek, Vilmos montferrati őrgróf és még néhányan az itáliai bárók közül a fejedelem parancsára hozzájuk csatlakoztak. Azon az oldalon ugyanis valami kút vagy forrás volt, az egyedüli, a melyet a városiak használhattak; s mivel a paviabeliek ebben akadályozták őket, ezek pedig ama legvégső szükségben, a mely nem ismeri a fenyegető veszélyt, vitézül küzdöttek, ennek következtében súlyos, szinte naponként megújuló csatározás keletkezett. Mert az a folyócska, a melyik — mint fentebb említettem — a külvároson futott át, a bástyák s a falak beomlása folytán medréből kitérült s a szász herczeg és övéi erős őrizet alá vették, hogy amazok még zavarosan se használhassák. A fejedelem pedig, látván, hogy az ostrom jobban elhúzódik, mint a hogyan kívánta, — az ország és a Város koronájának átvételére vágyódott

ugyanis — megparancsolta, hogy necsak a tornyokat zúzzák a gépekkel, hanem, egy eléggé szokatlan mesterkedéssel élve, ássanak aknákat is a »Rubea«-nak nevezett Tarquinius-torony alá, hogy ezen földalatti járatokon magához a toronyhoz férkőzhessenek és azt alapzatának megrongálásával ledöntsék. A nevezett város ugyanis, nem úgy, mint más városok, sánczczal és árokkal, hanem majdnem mindenütt meredek sziklákkal körülzárva, természetes erődítménynyel van megvédve, s ezért csakis a valamelyest hozzáférhető és a meredek sziklák védelmét nélkülöző oldalán van az az említett bástya-erősség és egy hatalmas árok, mintegy ezen oldal gyengeségének mesterséges pótlására hozzáadva. A városbeliek, a mieink közül némelyekre az árulás gyanuját vetve, észreveszik ezt a szándékot és cselt használva a torony alapzata mellett ők is aknákat készítenek és így azok közül, a kik a torony szétrombolására benyomultak, néhányat megöltek, mire a többiek további szándékukkal felhagytak. Ezek után a király a természetet a természet segélyével akarta legyőzni, azaz, hogy a természetes védművekkel biztosítottakat az ivóvíz hiányával törje meg, elrendelte, hogy az említett forrást emberi használatra alkalmatlanná tegyék. Belehányták tehát az emberek és állatok bűzhödt és rothadó hulláit. A városbeliek sanyargó epekedése azonban ettől sem riadt vissza. Más módot találnak tehát ki. A nevezett forrásba ugyanis lángoló szurok- és kénfáklyákat dobálnak és ilyképpen a víz az emberi használatra megkeseredett.

22. — A szomszédságban volt a milánóiaknak egy a természettől is mesterségesen megerősített N. nevű vára. A táborban a tortonaiak szemeláttára hágcsókat és egyéb, a falak megmászására szolgáló eszközöket készítenek és a városbeliek azt hiszik, hogy mindez az ő megkárosításukra történik. A lovagok rendéből kiválasztanak néhány tapasztalt és bátor férfiút, élükre állítanak két vezért, Bertholf herczeget és Ottó palotagrófot s olyan időben indíttatnak el a megnevezett várhoz, a mikor az éj leple alatt a tervet titokban lehetett tartani. A létrákat a falakhoz támasztva haladék nélkül a felső vár meredek magaslataira igyekszenek, az erősségbe benyomulnak és kétségtelen — mivel csaknem mindenkit elnyomott az álom, — hogy czéljukat el is érték volna, ha az idő előtt támadt

lárma következtében fölserkent és menekülésre kész városbeliek nagy nehezen nekibátorodva fegyvert nem ragadnak.

23. — Meg nem állhatom, hogy egy vakmerő lovász vitézi cselekedetéről említést ne tegyek ; ez ugyanis, elunván a hosszú ostromot, példát akart mutatni a többieknek a vár bevételére és pusztán karddal, pajzszsal és az ilyenféle embereknél használatos fejszécskével, a melyet a nyereghez kötve viselnek, megtámadja a Rubea-tornyot körülövező falvédet és fejszéjével a lábai számára útat vágva megmászsza a hegyet. Nem riasztották vissza a folytonosan repülő kövek, a melyeket a fejedelem vetőgépei nagy hajintóerővel a toronyra szórtak, nem tarthatták vissza a várból záporként szakadatlanul hulló kopják és szikladarabok sem ; fölhatolt egészen a félig lerombolt bástyáig, a hol vitézül hadakozva csapásaival egy fegyveres lovagot is földre terített és annyi súlyos veszély között sértetlenül vissza tudott térni a táborba. A király magához hivatta és elhatározta, hogy fényes tettének jutalmául lovaggá üti. Az pedig kijelenté, hogy ő népbeli és ebben az állapotában meg is akar maradni, meg lévén az állásával is elégedve, mire a fejedelem bőségesen megajándékozá és visszabocsátá sátorbelijeihez.

24. — Térjünk azonban vissza oda, a honnan kiindultunk : a városbeliek a víz megrontása következtében az ital tűrhetetlen hiánya miatt a szomjúság súlyos gyötrelmeit szenvedték. A husvéti ünnep közelgett és a fejedelem elhatározta, hogy vallási tekintetből négy napon át, azaz nagycsütörtöktől husvéthétfőig,[1]) a vár ostromlását félbeszakítja. A következő napon, azaz nagypénteken, a mikor minden keresztény hivő az Úr szenvedését ünnepli, a városbeliekkel bezárt papok és szerzetesek, szent ruháikat felöltve, keresztekkel, tömjénfüstölőkkel és a keresztény istentisztelethez való egyéb dísztárgyakkal a kinyitott kapukon kijöve a fejedelem sátraihoz óhajtottak menni. A király messziről megpillantván őket, püspököket és tanult férfiakat küldött elébük, megkérdeztetvén, hogy miért és mi czélból jönnek.

25. — Azok pedig felelék : »Mi, Tortonának egy boldogtalan része, a királyi felség lábai elé kívánunk járulni, hogy elpana-

[1]) 1155. márcz. 24—28.

szoljuk a nyomorúságokat, a melyeket nem önhibánk, hanem az elveszett város és a legromlottabb polgárok elvetemedettsége miatt viselünk. Most pedig, ha már a fejedelem elé nem juthatunk, engedjétek meg, hogy legalább a ti lábaitok elé boruljunk, teljes erőnkből kérve, hogy az emberiesség kedvéért embereknek tekintsetek minket és emberi nyomorúságunkban mintegy a tensorsotokat is felismerjétek. Nem szól a mi esdeklésünk sem az elítélt városért, sem felségsértő polgáraiért. Bár sohase látták volna őket szemeink, bár sohase kötött volna a sors bennünket hozzájuk, a kiknek végzete oly veszélyessé vált reánk! Egyforma büntetést mérhet-e az igazságos bíró az ártatlanra az ártalmassal, a kárt nem tevőre a kártevővel, a büntetlenre a bűnössel? Huzamosabb idő óta körül vagyunk zárolva, megsanyargatnak bennünket a lövegek, a szomjúság gyötrelmei rákényszerítenek, hogy a szurokkal s a kénnel emberi használatra élvezhetetlenné tett vízből merítsünk; azt azonban még jobban fájlaljuk, hogy az Úr szenvedésének e legszentebb idején nincs szabadságunkban Istennek szolgálni, mert nem lehetséges. A szent oltárok előtt állva ugyanis megriasztanak bennünket a nyílak hegyei, leterítenek a hulló szikladarabok és így minden természetes mozdulatunknál remegve, az ész higgadtsága nélkül esztelenekként hányódunk ide-oda. Ágyunkban gondok, a templomban félelmek között vagyunk és így lelkünket a jelen veszélyek közül nem tudjuk kiragadni, hogy Istennek a béke áldozatát bemutathassuk. Mit követtünk el? Miért bűnhődünk? Talán fegyvert fogtunk Pavia ellen mint Milánó szövetségesei? Talán a lázadó várossal való szövetség miatt zúdítottuk magunkra a fejedelem haragját? Mi, mint a fegyverforgatásban járatlanok, sem lázadókkal, sem másféle halandókkal frigyet nem kötöttünk, szellemi és nem testi fegyverekkel felszerelve egyedül az Istennek szoktunk katonáskodni. Tanácsunk nélkül állítják fegyverbe a sereget; megkérdezésünk nélkül, sőt tudtunkon kívül vívják meg az ütközetet; ez a consuloknak és város nagyjainak rendelkezése s mindez az ő utasításuk szerint történik; az előkelők mozdulatait, a mint mondják, mindenki követi. Ránk nem tartozik más, mint az egyházi őrállás gondja, csak a mindennapi ima Istenhez, a királyok királyához, a királyok s egyéb fenséges személyek békességeért. De azt mondhatná valaki: »Az

ellenséggel való közösségnél fogva te is ellenségnek vétetel. Bűnhődésében társa légy annak, a kinek a rosszban barátja voltál. Mert a szurokkal érintkező bemocskolja magát. A gonoszszal maradó megsemmisíttetik. Hisz a zsoltár is azt mondja : *A tisztával tiszta vagy és a visszáshoz visszás vagy.*[1]) Hiszen nem annyira a saját akaratunkból, mint inkább isteni rendelésből a maradás kényszerénél s nem gonosztetteik helybenhagyásánál fogva fűződünk ezen polgárokhoz. Hát tudnánk mi, nem babyloniak, nem ugyanazon sövény mögött élni a babyloniakkal, a kiket érzésben s nem érintkezésben kell kerülnünk? Együtt lehetek a gonosztevővel és jogosan még sem mondhatnak a gonosztevő társának vagy barátjának. A törvény kényszerénél fogva össze lehetek kötve valamely személylyel a nélkül, hogy e személyhez bűn kötne, a természet jogán az emberben úgy szerethetem az emberi természetet, hogy a természet botlásától visszaborzadok. Mert aki a bölcsnek és a zsoltárnak felhozott bizonyságából — hogy t. i. valaki a jók társaságában jóvá, a gonoszokéban gonoszszá lesz — azt igyekszik bizonyítani, nem fogja a példát úgy értelmezni, mintha azt az egyik így, a másik nem így, hanem mindenki és mindig így fogja fel. Mindamellett, hogy az egyik így, a másik nem így, de mégis mindenki és mindig nem így gondolja, hanem a mint a gyakoriság után mondják. Ezt a szokást a természeti dolgokban nem a mathematikusok, hanem a physikusok művészete követi. A szurokkal való érintkezésről jogosan nem az együttlevés, hanem az egyetértés alapján beszélhetünk. E prófétálást megelőző és követő dolgok ugyanis ezen mondásnak más értelmet tulajdonítanak, úgy hogy nem a mi, hanem a Teremtő részéről állítják azt, hogy a miként szentnek tűnik fel a szent előtt, őt kegyességében igazolandó, úgy a gonosz előtt gonosznak tetszik, azt igazságosan büntetendő, az elhelyezés és arányosság értelmében, a mely szerint a görbe falra helyezett egyenes vonal az érzéki csalódásnál fogva nem látszik egyenesnek. Ezért ugyanazon próféta más helyen így szól : *Bizony jó Izráelnek az Isten, azoknak, a kik tiszta szívűek.*[2]) Ez ehhez folytatólag hozzáfűződik : *Annak okáért te a nyomorodott népet megtartod, de a kevélyeknek szemeiket megalázod.*[3]) Utánozza a föld fejedelme

[1]) Zsolt. XVIII. 27. — [2]) Zsolt. LXXIII. 1. — [3]) Zsolt. XVIII. 28.

az ég fejedelmét és ha ugyanabban a városban a kevélylyel alázatos találtatik, az alázatos ne bűnhődjék a kevélylyel. Urak és atyák, könyörüljetek tehát helyzetünkön, tekintsétek rajtunk Krisztusnak jelvényeit, a melyeket viselünk és azokat, a kiket nyomorunk keserve nem hajlít könyörületre, tegye hajlandóvá az Úr eledele. Azonban jaj a halandók sorsa! Pavia koholmányaiért bűnhődöl, Tortona, s nem a saját vétkeidért. Pavia, gonoszságokkal vádolod Tortonát, a mikor te, ha a tulajdonságok hasonlótlansága megengedi az összehasonlítást, gonoszabbul cselekedtél. Azonban azt fogod mondani: »A fejedelem részéről méltányos, hogy az istentelen város, a mely makacs dölyfösségével valamennyi szomszédjára ránehezedik, megbűnhődjék!« Mondjuk: Tortona szövetkezett Milánóval. Miért? Nem az iránta való jóindulatból, hanem a tőled való félelemből; nem azért, hogy annak hatalmával uralkodjék, hanem hogy annak erejével a te bántalmazásoddal szemban védelmet nyerjen. »Észrevettem, — mondja Tortona — a mikor a legközelebbi fal — Lomellót értem — égett, hogy rólam van szó; Milánó szárnyai alá menekültem.« Elítéled Milánót, a miért Comót jogos indokból feldúlta; magadat azonban nem tekinted, a ki Lomellót, a császári várost, a lovagok nagy és erős hadával ellátott, a palotagrófoknak ottlakásáról híres várost — lakóit fortélyosan béketárgyalásra híva s aztán fogságra vetve — minden ok nélkül a földdel egyenlővé tenni nem irtóztál. Itália nagyjai között a legelőkelőbb, a kinek úrnak kellett volna lennie, zselléreddé lett. Most adót fizet neked az, a kinek, mikor a fejedelmet helyettesítette, te fizettél adót. Lássa és vegye észre a fejedelem, mennyire illik hozzá és a birodalomra nézve minő tisztességgel ül oldalán az, a ki az itáliaiak felett ítélkezni szándékozik. Fontolja meg hűbéresed, hogy azt a bárdot, a melylyel Itáliában a bűnösöket jog szerint kivégzik, minő díszszel hordják az előtt, a ki most zászlóid alatt katonáskodik. Itéltessék tehát meg az igazságos bíró által ugyanazon módon először Pavia és az ő példájára intézkedjenek Itália többi városának kihágási ügyeiben. De mit beszélünk mi nektek ilyeneket?

A mesteremberek maradjanak csak a kaptafájuknál.[1])

---

[1]) Hor. Epist. II. 1, 116.

Mi, szerencsétlen nép, mi, a kik csupán Isten szolgálatára vagyunk, sorsunkat óhajtjuk szem előtt tartani. Nincs jogunk a föld hatalmaskodóiról szólni. És oh, vajha visszatérnének a korábbi túlboldog kor és Saturnus aranyszázadai, a mikor a földmívelő ásóval, kapával s fejszével, nem természet szerinti társával, hanem a földdel küzködött és így az Istennek szentelt rend imáival és könyörgéseivel szabadon törődhetett. Veszszen, a ki fegyvert emelt az emberi nem vérrel való bemocskolására, a ki állati vadságában önmagán keresztül nem vizsgálva az embert — először ontott emberi vért! Menjünk haza. Nem tettünk semmit se, a mások bűneiért bűnhődünk. Esedezünk, hogy kíméljen bennünket a fejedelem könyörületessége és ha már a szerencsétlen városnak nem akar megbocsátani, legalább nekünk, fegyverteleneknek, a kik a pestisszerű bűztől betegek vagyunk s a halálhoz közel állunk, engedje meg, hogy szabadságot nyerjünk nehéz börtönünket elhagyni.« — Ezeket mondják és kezeiket égre emelve, megeredt könnyeikkel öntözik arczukat és nagy jajszóval azoknak lábaihoz borulnak, a kiket elébük küldöttek.

26. — Midőn a fejedelemnek ezen dolgok tudomására jutottak, érzé, hogy szíve a könyörület felé hajlik, de, hogy gyengének ne látszassék, külsőleg megőrizte szigorát és a várba való visszatérésre utasította őket. A papság szánalmas sorsán segített ugyan, a dölyfös nép végzetén azonban mosolygott, mert a jelből már látta, hogy kétségbeesésében a megsemmisülés szélén áll. A városbeliek pedig, tettetvén magukat, hogy őket a sok viszontagság még nem törte meg, ama négy nap alatt, a mikor a fejedelem — mint említettem — a keresztény istentisztelet iránti tekintetből ellenségeinek békét adott, hajítógépet szerkesztettek, míg a fejedelem abban a tudatban élt, hogy ők a kapott fegyverszünetet megtartják. A négy nap — a mint mondottuk — eltelvén, ismét megkezdődött a városbelieknek gépekkel való ostromlása. De azok a saját készítményükkel elhárították a hajítógépek erejét, sőt azok közül egyet, a melyik nagyon zaklatta őket, dobálásaikkal tönkretették. Miután ezt késedelem nélkül kijavították, még hevesebben folytatták az ostromot. A tortonabeliek a sok rohamtól, főképpen pedig a szomjúságtól elcsigázva és a legnagyobb reménytelenségbe esve, végre tárgyalásba bocsátkoztak a vár

átadása felől. A fejedelem, pusztán jószívűségből és kegyesség ből a lakóknak életüket és szabadságukat meghagyván, a husvéti ünnepet követő harmadik héten,[1]) április havában, a várost zsákmányra bocsátotta, aztán feldulatta és felgyujtatta. Kiszabadítottak itt egy, az előkelő görögök közé tartozó férfiút, a kit súlyos fogságban tartottak és a kit Obizo — melléknevén Malaspina — azért vetett fogságra, hogy pénzt csikarjon ki tőle, elzárva tartván a vár egyik nehéz börtönében. Láthattuk ekkor a szerencsétlen városbelieket, a mint — biztonságukat megkapván — a sánczok nyomorúságos reteszei mögül a friss levegőre tólultak, halotthalvány arcczal, mintha a sírokból keltek volna ki s meglátszott rajtuk, hogy az ostrom alatt ez a bezárás mindennél rosszabb volt.

27. — A kivívott győzelem után a paviaiak a királyt, hogy neki diadalünnepet rendezzenek, városukba hívták és ott azon a vasárnapon, a melyen a *Jubilate*-t éneklik,[2]) Szent Mihály egyházában, a hol a longobard királyok régi palotája volt, a polgárság nagy örömujjongása között megkoronázzák.[3]) A város nagy örömére és költségén három napig tartózkodott itt; innen Piacenzán átvonulva Bologna mellett megülé a pünkösdi ünnepeket [4]) és ugyanott átkelvén az Apennineken, Innenső-Itáliába érkezett, a melyet csak Tusciának szoktak nevezni. Ott összetalálkozott a szigeteken és a tengerentúli vidékeken hatalmas pisaiakkal és megparancsolá nekik, hogy szicziliai Vilmos ellen hajókat szereljenek fel. Ez időtájban nyerte el a Görögországból visszatért Anshelm, havelbergi püspök, a papság és a nép választása útján a ravennai érsekséget s ezzel egyszersmind, munkálkodásának kiváló jutalmául, a fejedelemtől ugyanezen tartomány helytartóságát.

28. — A király a Város felé vlvő útjában Viterbo táján tábort ütött. A bíbornokai kíséretében ideérkező Adrián római pápát [5]) magas méltóságának megfelelően fogadják és tisztelet-teljesen meghallgatják, a midőn népe ellen súlyos panaszt emel. A nevezett nép ugyanis, mióta a senatori rend felújításán buzgólkodott, nem átallotta a főpapjait vakmerő módon sok-

---

[1]) 1155. ápr. 10—16. — [2]) 1155. ápr. 17. — [3]) De nem az u. n. vaskoronával. — [4]) 1155. máj. 15. — [5]) IV. H. 1155. jún. 9. A találkozás nem Viterbóban volt.

féle gonoszságokkal bántalmazni. E lázadó ténykedést súlyosbította, hogy valami bresciai Arnold, a kiről fentebb megemlékeztem,[1] a vallás leple alatt és — hogy az evangélium szavaival éljek [2]) — farkas létére báránybőrt öltve a Városba ment és a műveletlen nép lelkét tetszetős tanával haragra lobbantván, azon lázadás alkalmával óriási tömeget vont magához, azaz félrevezetett. Ez az itáliai Bresciából származó Arnold ugyanezen város egyházának papja, azaz csak lectora volt és azelőtt Abälard Péter volt a tanítómestere. Nem éppen gyengeeszű, de mégis inkább olyan férfiú, a kiben nagyobb a szóbőség, mint a tartalmi súly. A különlegességet szerető és újításra vágyódó ember volt és az ilyenféléknek szelleme eretnekségek hirdetésére és schismatikus tévelygések felé hajlik. Midőn galliai tanulmányútjáról Itáliába visszatért, szerzetesi ruhát öltött, hogy annál jobban tévedésbe ejthesse a világot, és senkit sem kímélve mindent megtépázott, mindent megrugott. A papok s püspökök ócsárlója, a szerzetesek üldözője volt, csupán a világiaknak hízelegvén. Azt hirdette ugyanis, hogy a papok, a kiknek vagyonuk, a püspökök, a kiknek regaliájuk, a szerzetesek, a kiknek birtokuk van, semmiképpen sem üdvözülhetnek. Minden a fejedelemé és annak adományozása révén csakis a világiak használatára kellene átengedni. Ezeken kívül, úgy mondják, az oltári szentségről és a kicsinyek megkereszteléséről sem gondolkozott helyesen. Miután ilyen és más hasonló tanokkal, a miket felsorolni hosszadalmas volna, a bresciai egyházat felzavarta és az egyházi személyeket ezen hely világi népe előtt, a melynek úgyis viszketett már a füle a papságra, legyalázta, a város püspöke más jámbor férfiakkal együtt az Incze [3]) alatt Rómában tartott nagy zsinaton bevádolta.[4]) A római pápa, hogy a veszedelmes tan át ne ragadjon másokra is, elhatározta, hogy e férfiút hallgatásra kötelezzék. És így is történt. Ez az ember azonban Itáliából elmenekülve az Alpokon túlra ment és Alemanniának Zürich nevű városában tanítói tisztséget vállalván, egy ideig ott hintegette szét veszélyes tanait. A mikor meghallotta Incze halálát,[5]) Jenő pápaságának kezdetén [6]) visszatért a Városba, azt pápája

[1]) Gesta I. 27. — [2]) Máté VII. 15. — [3]) II. — [4]) 1139. — [5]) 1143 szept. 24. — [6]) III. Jenőt 1145 febr. 15-én választották meg.

ellen lázadásra ingerelte és — nem követve a bölcs ama tanácsát, a mely ilyen esetben így szól: *Ne hányj fát a tüzére!* [1]) — még inkább felkelésre buzdította, példának eléjük tárván a régi rómaiakat, a kiket a senatus érett felfogása és az ifjú lelkek vitézségének rendje és deréksége a földkerekség uraivá tettek. Azért is azt tanította, hogy a Capitoliumot helyre kell állítani, a senatusi méltóságot fel kell újítani és a lovagi rendet meg kell reformálni. A római pápának nincs köze a Város igazgatásához, neki meg kell elégednie az egyházi fennhatósággal. E mérges tan a bajt hovatovább oly nagyra növelte, hogy nemcsak a házait rombolták le az előkelő rómaiaknak és bíborosoknak, hanem a feldühödött csőcselék a bíborosok közül néhány tiszteletreméltó személyt még bántalmazott is, sőt egyeseket gyalázatosan meg is sebesítettek. Ezek és hasonló dolgok huzamosabb időn át — azaz Celestin halálától [2]) mostanig — szakadatlanul és tiszteletlenűl folytak, mert az ellene hozott kánonjogi, egyházi ítéletet, véleménye szerint mint érvénytelent, megvetette, míg végre néhányaknak kezei közé kerülve Tuscia határában fogságba esett [3]) s úgy tartották a fejedelem ítéletéig, aztán pedig a Város parancsnoka a bitófa alá vitette és porrá égett tetemét a Tiberisbe szórták, hogy teste az együgyű nép előtt tisztelet tárgyává ne váljék. Hogy azonban visszatérjek oda, a hol tollam kitért, a világ fejei és kíséretük egybeolvadtak és míg néhány napon át együttesen haladtak tovább, a szent atya és a fiú között édes társalgás folyik s minthogy a két fejedelmi udvarból — úgyszólván — egy állam alakult, egyházi és világi ügyek egyaránt tárgyalás alá kerülnek.

29. — A római polgárok, értesülvén a fejedelem jöveteléről, elhatározták, hogy szándékát küldöttség útján kipuhatolják Rátermett és tanult követeket választottak tehát, hogy azok Sutri és Róma között eléje járuljanak, miután előbb menlevelet kaptak; és így a királyi tanács gyülekezete elé jutva, beszédjüket ilyképpen kezdették: Minket, a Város követeit, a Városnak nem csekély részét, oh legjobb király, a senatus és a római nép Felséged elé rendeltek. Hallgasd meg jó lélekkel, kegyes fülekkel, a miket neked a Város, a földkerekség áldást

[1]) Eccl. VIII. 4. — [2]) II. C. † 1144 márcz. 8. — [3]) 1155.

árasztó úrnője előad, a melynek te közelebbről Istennek segélyével fejedelme, császára és ura leszel. Ha mint békeszerző jöttél s mivel hiszem is, hogy mint ilyen jöttél, örvendek. A föld uralmára vágyódol s én szívesen felkelek, örömmel eléd sietek, hogy a koronát átnyujtsam. Hiszen miért ne jöhetne békés szándékkal az, a ki népét akarja meglátogatni s miért ne tekinthetne dicséretes engedékenységgel arra, a ki nagy és hosszas várakozással nézett eljövetele elé, hogy a papság tűrhetetlen jármát lerázza? Kívánom, hogy térjenek vissza a régi idők; kérem, hogy nyerje vissza a kiváltságait a hírneves Város; e fejedelem alatt kapja vissza a földkerekség Városa a kormányt, hogy ez a császár megfékezze és a Város uralma alá hajtsa a földkerekség büszkeségét. Az ilyen főnök Augustusnak úgy a nevével, mint a dicsőségével ékeskedjék! Tudod, hogy Róma városa a senatusi intézmény bölcsességénél fogva és a lovagi rend vitézsége és fegyelmezettsége következtében gyökereit tengertől tengerig terjesztette s uralmát nemcsak a föld széléig vitte, hanem a föld kerületén kívül fekvő szigeteket is a földhöz fűzte és fennhatóságának sarjait oda is átplántálta. Nem tudták azokat megvédelmezni sem a tengerek háborgó hullámai, sem az Alpok meredek sziklabérczei: a legyőzhetetlen római vitézség mindent legyűrt. A bűnök azonban, mivel fejedelmeink tőlünk messze tartózkodtak, azt okozták, hogy az ókor nemes dísze — a senatust értem — a tétlen hanyagság miatt züllésnek indult és így, az okosság aludván, szükségképpen az erők is meggyengülének. Fölemelkedtem úgy a te, mint az isteni birodalom dicsőségére, hogy a szent Város szent senatusát és lovagi rendjét visszaállítsuk, hogy annak tanácsai folytán, ennek fegyverei által visszatérjen a római birodalom és személyed számára a régi dicsőség. Felségednek vajjon nem tetszenék ez? Nem ítélnék-e az ilyen dicső és tekintélyednek megfelelő tettet megjutalmazandónak? Türelmesen és kegyésen hallgass meg tehát, oh fejedelem, néhány szót a te s az én igazamról! Előbb mégis a tiedről s azután az enyémről. Mert »Jupitertől a kezdet!«[1]) Vendég valál, polgárrá én tettelek. Jövevény valál az Alpokon túli tájakról, én fejedelemmé tettelek. A mi jog szerint az enyém volt, neked adtam. Először is

[1]) Verg. Aen. VII. 219. Ab Jove principium generis....

biztosítékot kell nyujtanod, hogy jó szokásaimat és régi törvényeimet megtartod, a melyeket császári elődeid alkalmas formában megerősítettek, hogy a barbárok dühe azokat meg ne sértse, — hogy hivatalnokaimnak, a kik a Capitoliumon téged kiáltani fognak, kiadásaira 5000 fontot adsz, hogy az államtól a jogtalanságot még vérontás árán is elhárítod s hogy mindezt szabadalmakkal megerősíted és esküvel sajátkezűleg megfogadod.«

30. — Erre a király, a beszédnek épp oly büszke, mint szokatlan hangjától haragra lobbanva, félbeszakította a szóáradatot, azoknak köztársaságuk és birodalmuk jogairól itáliai szokás szerint hosszadalmasan és körülményesen elnyujtott beszédét és testének tartását, királyi gondolkozását megóva, kellemes arczkifejezéssel, készületlenül, de nem meggondolatlanul így válaszolt: »Sokat hallottunk eddig a rómaiak bölcseségéről és bátorságáról, de mégis inkább a bölcseségéről. Ezért nem tudunk eléggé csodálkozni, hogy soraitokban — a mint érezzük — több az ostoba fennhéjázás, mint a bölcseség. Kiemeled városod ősi nemességét, isteni államod régi állapotát a csillagokig emeled. Elismerem, elismerem s hogy történetíród szavaival éljek: »volt, volt valamikor ebben az államban erkölcs«. Mondom: »valamikor«. És oh, bárcsak oly igazán, mint szivesen mondhatnók a »most«-ot! A te, helyesebben a mi Rómánk érezte a dolgok változását. De egyedül nem kerülhette el azt a sorsot, a melyet örök törvény szerint a mindenek alkotója a holdgolyó alatt élők számára rendelt. Mit mondjak még? Világos, hogy nemességed ereje e városunkról először Kelet királyi városára szállott át és sok éven át szívta gyönyöreidnek emlőit az éhező görögöcske. Jött aztán a frank, névleg és lényegileg is nemes és azt a nemességet, a mi még benned maradt, bátran elragadta. Meg akarod ismerni Rómádnak régi dicsőségét? A senatusi méltóság súlyát? A sátrak rendjét? A lovagi rend erkölcsét, mocsoktalan s határtalan bátorságát, midőn harczba indul? Nézd a mi államunkat. Nálunk mindez megvan. A császársággal mindez ránk szállott. Nem meztelenül maradt ránk a hatalom. Erényeivel felruházva jött. Díszeit magával hozta. Consuljaid nálunk vannak. Senatusod nálunk van. Hadsereged nálunk van. Maguk a frank előkelők fognak tanácsukkal kormányozni, maguk a

frank lovagok fognak jogtalanság esetén fegyverrel védelmezni. Azzal kérkedel, hogy engem te hívtál, hogy te engem először polgárrá, aztán fejedelemmé tettél és hogy a mit kaptam, az a tied volt. Hogy ennek a beszédnek az újszerűsége mennyire oktalan s mennyire híján van az igazságnak, azt bízzuk a te méltánylásodra és az okosak ítéletére. Tekintsük csak át az új császárok tetteit : a mi isteni fejedelmeink, Károly és Ottó, nem mások adományból kapták, hanem a vitézségükkel meghódított Várost Itáliával együtt a görögöktől s a longobardoktól ragadták el és a frankok földjéhez csatolták. Erre tanítanak Desiderius és Berengár, a te zsarnokaid, a kikkel büszkélkedtél és a kikre, mint fejedelmekre támaszkodtál. Biztos hírből tudjuk, hogy ezeket a mi frankjaink nemcsak legyőzték s fogságra vetették, hanem hogy ott is öregedtek meg s húnytak el azoknak szolgaságában. Erre nézve a legszembetűnőbb bizonyíték az, hogy hamvaik nálunk vannak elhantolva. Te azonban azt mondod : »Az én hívásomra jöttél !« Beismerem : hívtak. Mondd meg az okát, hogy miért hívtak ! Ellenség szorongatott és sem a saját kezeddel, sem a görögök puhaságával nem tudtál megszabadulni. A frankok vitézségét hívtad segítségül. Inkább könyörgésnek, mint hívásnak nevezhetném azt. Mint nyomorgó hívtad a szerencsést, mint gyenge az izmost, mint erőtlen az erőst, mint aggódó a gondtalant. Ebben az értelemben híva, ha ez hívásnak nevezhető, jöttem. Fejedelmedet alattvalómmá tettem és téged mostanig meghódolásra kényszerítettelek. A jogos tulajdonos én vagyok. Csavarja ki, a ki tudja, Hercules kezéből a buzogányt. Tán a siciliai, a kiben bizakodol, megteszi ezt? Tekintsen vissza a korábbi példákra. A frankok vagy a németek keze még nem lett erőtlenné. Isten segedelmével, ha megéljük, még vele is megéreztethetjük vakmerőségének következményeit. Igazságodat követeled, a melylyel tartozom neked. Elhallgatom, hogy szükségképpen a fejedelem szab törvényt a népnek s nem a nép a fejedelemnek. Elmellőzöm, hogy valamely birtokos, midőn birtokába akar lépni, semmiféle feltétel kikötését sem tartozik eltűrni. Észszerűen harczoljunk. Úgy látom, hogy három esküt ajánlasz. Mindegyikre válaszolok. Azt mondod, hogy esküdjem meg, hogy császári elődeimnek részedre kiváltságokkal biztosított törvényeit és jó szokásaidat

megtartom. Hozzáteszed még, hogy a hazának saját fejem veszélyeztetéséig védelmet esküdjem. Erre a kettőre egyszerre adom meg a választ. A miket követelsz, vagy jogosak, vagy jogtalanok. Ha jogtalanok, úgy nem reád tartozik azoknak követelése s nem reám azoknak megengedése. Ha jogosak, akkor elismerem, hogy én akarom azokat, mert tartozom is velük és tartozom velük, mert akarom. Ezért fölösleges lesz önként elismert kötelességre és kötelességszerű akaratra hitet tenni. Mert hogyan is akarnám jogaidat csorbítani én, a ki mindenkinek, még a legkisebbnek is megtartani óhajtom azt, a mi megilleti? Miért ne védelmezném én a hazát és különösen birodalmam székhelyét saját fejem veszélyével is, én, a kinek mindenkoron gondja volt — a mennyire tehettem — ugyanazon veszély mérlegelésével határainak helyreállítására is. Tapasztalta ezt a minap meghódított és a római birodalomhoz visszacsatolt Dánia és valószínűleg több más tartomány és királyság is megérezte volna, ha a mostani ügy meg nem akadályozott volna. S most rátérek a harmadik pontra. Azt állítod, hogy neked bizonyos pénzösszeg miatt személyesen esküt tenni tartozom. Micsoda vakmerőség! Fejedelmedtől, oh Róma, olyat követelsz, a mit inkább valamely inas követelhetne a szatócstól. Nálunk a foglyoktól követelnek ilyesmit. Vagy tán fogságban vagyok? Talán rajtam vannak az ellenség bilincsei? Nem ülök-e én itt dicsőségesen, hatalmas és bátor sereggel körülvéve? Kényszeríthető-e a római fejedelem, hogy akarata ellenére tegyen valakinek valamit s ne önként adományozzon? Eddig úgy szoktam, hogy királyilag és fényesen adjak, a kinek tetszett s mennyi illett és különösen a kik előttem érdemeket szereztek. Mert a miként joggal megkövetelik a kicsinyektől a köteles engedelmességet, az igazságnak megfelelően úgy osztják a megérdemlett jutalmat a nagyok is: ezt az isteni szüleimtől öröklött szokást, a melyet másutt megtartottam, mért tagadjam meg a polgáraimtól és mért ne tegyem bevonulásommal boldoggá a Várost? A ki azonban nem jogost jogtalanul követel, annak érdeme szerint jogosan minden megtagadtatik.« Ezeket mondta és beszédjét lelkének méltó felháborodásával befejezve elhallgatott.

31. — Midőn a körülállók közül néhányan azt kérdezték a küldöttektől, hogy van-e még mondanivalójuk, azok egy

kis gondolkozás után ravaszul azt felelték, hogy előbb közlik polgártársaikkal a hallottakat és a tanácsból majd visszatérnek a fejedelemhez. Erre elbocsáttattak és elhagyva az udvart sietősen visszamentek a Városba. A király, cselt sejtvén, elhatározta, hogy ebben az ügyben atyjával, a római pápával, tanácsot tart. Az pedig mondá: »Fiam, a római csőcselék körmönfontságát még jobban is meg fogod ismerni. Tapasztalni fogod ugyanis, hogy ravaszságból jöttek és ravaszságból távoztak. De Istennek — a ki azt mondja: *Megfogom a bölcseket az ő csalárdságukban!* [1]) — hathatós kegyelmével megelőzzük ravasz cselvetéseiket. A seregből haladéktalanul bátor és ügyes ifjakat kell kiküldeni, hogy Szt. Péter templomát és Leó-várát megszállják. Ott vannak az erősségekben lovagjaink, a kik, akaratunkat megtudva, azonnal beeresztik őket. Melléjük adjuk továbbá Octavianus bíborost, a ki a legnemesebb római vérből származik és hozzád igen hűséges.« Igy is történt. A legközelebbi éjjelen [2]) a fegyveres lovagok közül csaknem ezer, igen derék ifjút választanak ki, a kik hajnalhasadtakor bevonulnak Leó városába és az előcsarnokot s a lépcsőket megszállva őrzik Szt. Péter templomát. A táborba pedig hírnökök mennek az örömhírt megvinni.

32. — Napfölkelte után, a mikor az első óra már elmult, — mialatt Hadrián pápa a bíborosokkal s a papokkal előre ment s a király érkezését a lépcsőkön várta, — táborát megindítá a király és övéivel felfegyverkezetten a Mons-Gaudius lejtőjén leereszkedve az úgynevezett Aranykapún át Leó városába nyomult, a melyben tudvalevőleg Szt. Péter temploma van. Látni lehetett most a sereget, úgy tündökölve a fegyverek fényében, oly nagyszerűen példás rendben bevonulni, hogy joggal mondhatták volna róla: *Rettenetes, mint a zászlós tábor!* [3]) és a Machabeusok ama szavai szerint: *Tündöklött a nap az aranyos pajzsokon és ragyogtak tőlük a hegyek.* [4]) Midőn a fejedelem Szt. Péter templomának lépcsőihez ért, a pápa tiszteletteljesen fogadta és egészen Szt. Péter sírjáig vezette. Erre a pápa ünnepi misét mondott és a király, fegyveres seregétől

---

[1]) Jób könyve V. 13., Pál 1. lev. a korinth. III. 19. — [2]) 1155. jún. 17. és 18. közötti éjjelen. — [3]) Énekek éneke. VI. 7. — [4]) Macc. I. 639.

körülvéve, a szokásos áldás kiséretében elnyerte a császári koronát, királyságának negyedik évében, június havában, 14 nappal július kalendája előtt,[1]) és a jelenlevők mindnyájan örömujjongásban törtek ki, a nagyszerű tényért Istent dicsőítvén. Közben azt a hidat, a mely Crescentius vára [2]) mellett Leó városától egészen a *Város* kezdetéig nyúlik, övéivel őriztette, hogy a dühöngő nép meg ne zavarhassa ezen ünnep kedvességét. Minden véget érvén, a császár koronával a fején, egyes-egyedül, a már felkantározott lóra ült, míg a többiek gyalog haladtak, és ugyanazon a kapun, a melyen jött, kivonulva visszatért a táborba, a mely közvetlenül a falak alatt volt; a római pápa pedig az egyház mellett fekvő palotájában maradt.

33. — Mialatt ez történt, a római nép a senatoraival a Capitoliumon gyülekezett. A mikor aztán meghallották, hogy a császár az ő hozzájárulásuk nélkül a birodalom koronáját elnyerte, dühbe jöttek, nagy rohanással átkeltek a Tiberisen és Szt. Péter templomáig előnyomulva attól sem riadtak vissza, hogy néhány hátramaradt lovászt magában a legszentebb templomban megöljenek. Lárma keletkezik. A császár ezt hallva, parancsot ad a nagy meleg, szomjúság és kimerültség folytán pihenni vágyódó seregének, hogy szereljen fel. Annál is inkább sietett, mert attól tartott, hogy a feldühödött csőcselék megrohanja a pápát és a bíbornokokat. A harcz megkezdődik. Az egyik oldalon Crescentius vára mellett a rómaiakkal, a másik oldalon Piscina mellett a tiberisentúliakkal. Látni lehetett, hogy most ezeket szorítják azok a tábor felé, majd meg ezek hajtják azokat a hídhoz. A mieinknek javára volt, hogy őket nem sértették a Crescentius várából kődobálásokkal és hajítódárdákkal, mert még az emelvényeken álló asszonyok is — a mint mondják — figyelmeztették övéiket, hogy a gyáva csőcselék őrjöngése miatt azok, a kik a várban valának, a fentemlített módon meg ne sebesítsenek egy ilyen rendezett, pompás lovassereget. Sokáig küzdöttek mindkét részről kétes eredménynyel, míg végre a rómaiak, nem állhatván ellen a mieink keménységének, hátrálni kényszerültek. Láthattátok volna ekkor a mieinket, hogy mily kegyetlenül, szilajul gyúrták a rómaiakat, agyonütvén, megölvén s a földre

---

[1]) 1155 jún. 18. — [2]) Angyalvár.

tepervén őket, mintha mondanák : »Nesze neked, Róma, arab arany helyett német vas. Ez az a pénz, a mit néked a fejedelmed a koronádért ad. Igy veszik a frankok a birodalmat. Ilyképpen egyezkedik veled a te fejedelmed, ilyen esküket teszen néked !« Ez a csata a napnak tizedik órájától csaknem egészen éjjelig tartott. Elestek vagy a Tiberisbe fúltak itt mintegy ezren, vagy hatszáz fogságba került, számtalanon megsebesültek, a többiek pedig megfutamodtak, míg a mieink közül — kimondani is csodálatos — csak egy esett el és egy jutott fogságra. A mieinknek ugyanis a kedvezőtlen időjárás, éppen abban az időben a Város körüli roppant hőség többet ártott, mint a rómaiak fegyvere.

34. — E fényes győzelem után a császár visszatért a táborba és azon éjjel övéivel együtt, fáradt tagjaikat nyugalomra hajtva, ott pihent. Másnap aztán, mivel az elkeseredett polgároktól vásárolni nem lehetett, az élelmiszerekben hiányt szenvedő sereget magasabban fekvő vidékre vezette és némileg a sík térségig előnyomulva ütötte fel sátrait. Aztán a Soracte-hegynél [1]) — a hol egykor, mint mondják, az üldözés elől menekülő Szt. Silvester lappangott — átkelt a Tiberisen és egy völgyben, [2]) bájos zöld mezőben, a melyet egy rajta keresztülfutó víz [3]) tesz széppé, nem messze Tivoli városától, pihenőt engedett a sok viszontagság következtében elfáradt seregének. Közeledőben volt az egész egyházra, különösen pedig Róma városának főpapjára és a császárra nézve Péter és Pál apostoloknak olyannyira tiszteletreméltó ünnepe. Ezen a napon, mialatt Hadrián pápa misét mondott, a császár koronát hordott. Úgy mondják, hogy ekkor a római pápa a mise ünnepélyességei közben mindazoknak, a kik a rómaiakkal viselt harczban esetleg vért ontottak, bűnbocsánatot adott, bizonyítékokat hozván fel, hogy a katona, midőn fejedelméért küzdve és köteles engedelmességénél fogva a birodalom és az egyház ellenségeivel hadakozva vért ont, égi és földi jog szerint nem gyilkosnak, hanem bosszúállónak tekintendő. A tábor innen elindulván, a Város és Tusculanum között telepedett le. Közelge már az idő, mikor az Orion betegítő lábánál tündöklő kutyának [4])

---

[1]) Monte St. Oreste. — [2]) A maglianoi gázlónál. — [3]) Anio. — [4]) Csillagzat.

fel kellett kelnie [1] és a szomszédos mocsarakból, barlangokból és a Város körüli omladékos helyekből kitörő, kigőzölgő ártalmas páráktól az egész környék levegője megsűrűsödik, a melynek belehelése a halandókra nézve pestises és hálálthozó. A városi polgárságnak — a mely ilyenkor a hegyek közé szokott menekülni — ezen csapása az ilyenhez nem szokott, táborozó sereget e kedvezőtlen időben fölötte megsanyargatta. Nem kétséges, hogy a polgárság rákényszeríthető lett volna a pápa iránti engedelmességre és a császár előtti meghajlásra, ha kívül a sereg ezt a nagy csapást kibírta volna. Minthogy azonban a megfertőzött levegőben számtalanon igen súlyos betegségbe estek, a fejedelem kénytelen volt, fájlalva bár s akarata ellenére övéitől ösztökélve, a tábort a szomszédos hegyvidékre áthelyezni. A közeli Apenninekhez vonulva tehát sátrait a Nera folyón felül — a melyről Lucanus azt mondja:

Kénes vize a fehér Nerának . . .[2])

— feszítette ki, miután Tivoli táján elvált a pápától, a foglyokat nála hagyván. Néhány napig itt maradt és a seregnek az okosak tanácsára annyi pihenést engedett, a mennyit csak lehetett, hogy gyógyszerekkel kihajtsák belőlük a rossz levegőt, a melyet beleheltek.

35. — Miután itt néhány napot eltöltöttek, a spoletóiak, midőn a szomszédos városoktól, váraktól és helységektől a fodrum-ot követelték, magukra vonták a fejedelem neheztelését. Kétszeresen is vétkeztek ugyanis, a mennyiben 800 fontot tartoztak volna fizetni és ezt részint elsikkasztották, részint hamis pénzzel adták meg. E harag fokozásához járult még, hogy Guido grófot — melléknevén Guerra, — Tuscia előkelői között a legtehetősebbet, midőn Apuliából a császár küldetésében hozzá visszatérni akart és városukban megszállt, vakmerően letartóztatták és fogságra vetették. És a mi ennél még rosszabb, a császárnak az illető szabadonbocsátására vonatkozó parancsát semmibe se vették. A császár tehát inkább főemberének foglyulejtése, mint a pénz elsikkasztása miatt felgerjedve, fegyvert fogott a spoletóiak ellen. Ezek, nem elégedvén meg falaiknak kerületével és hatalmas bástyáiknak sokaságával,

[1]) Júl. 24. — [2]) Verg. Aen. VII. 517.

parittyásaikkal s íjászaikkal a falak közül kitörtek s abban a tudatban, hogy a fejedelemmel szembe kell szállniok, megöltek, a kit csak tudtak és leterítettek, a kit csak bírtak. Ezt látván a fejedelem, így szólt: »Gyermekek játékának s nem férfiak küzdelmének látszik!« Igy szólt és megparancsolta övéinek, hogy bátran rohanják meg ellenfeleiket. Midőn ez késedelem nélkül megtörtént, a feltüzelt kedélyek bátorsága folytán a sánczok akadályait, mintha síkon lettek volna, áthidalták s a spoletóiakat levágják és azokat, a kik egy ideig még férfiasan ellenállottak, meghátrálni kényszerítik. Mikor pedig a város védelme alá akartak visszahúzódni, a nyakukon levő sereg velük együtt behatol, a szerencse is támogatván vitézségüket. A város prédára bocsáttatik s mielőtt még az emberi használatra alkalmas dolgokat félretehették volna, valaki tüzet vetett bele s így elhamvadt. Azok a polgárok, a kik a kard és a lángok elől elmenekülhettek, félmeztelenül, pusztán életüket mentve meg, a szomszédos hegységbe menekültek. Ez a küzdelem a harmadik órától a kilenczedikig tartott.[1]) Ebben a küzdelemben senki sem volt bátrabb, a fegyverrekelésben a közkatona sem készségesebb, a veszélylyel szemben a zsoldos sem elszántabb, mint maga a fejedelem. Utoljára azon a részen, a hol a nagy-templom pápai lakhelyével szemben a hegy meredeksége miatt a város bevehetetlennek látszott, nemcsak biztatással szorította s fenyegetésekkel kényszerítette övéit a támadásra, hanem maga is jó példával járt elől, a hegyet a legnagyobb veszély között személyesen megmászta és a városba rontott.

36. — A spoletóiak megsemmisítésének végeztével a győztes fejedelem azon éjjel ott maradt. A következő napon, mivel a holttestek megperzselődése következtében az egész környéken megromlott levegő elviselhetetlen szomjúságot idézett elő, seregét a szomszédos vidékre vezette, két napig maradván ott, a míg a tűztől megkímélt zsákmányt, hogy az a boldogtalan spoletóiaknak ne maradjon, a sereg számára biztosította. Ezek után az Adriai-tenger partvidékére vonult a sereg. Ancona határában ütött tábort a császár és itt találkozott Palaeologussal — a mit mi *régi beszéd*-nek mondhatnánk [2]) — egy igen előkelő

[1]) 1155. júl. 27. — [2]) Palaeologus = vetus sermo.

göröggel, királyi vérből származó főemberrel, és Marodocussal,[1]) egy kiváló férfiúval, a kik konstantinápolyi fejedelmük [2]) részéről jöttek és jelentékeny ajándékokat hoztak. Meghallgatván és útjuk okát megértvén, néhány napig magánál marasztotta őket. Ezután a vele levő fejedelmek tanácsára Gwibald corveyi és egyszersmind stabloi királyi apátot, az eszes és az udvarnál tekintélyes férfiút, Görögországba rendelte, hogy a királyi város fejedelménél követi minőségben eljárjon.

37. — Ezalatt Capua fejedelme[3]), András apuliai gróf és ugyanezen tartománynak többi számüzöttjei, a kik a császár követségével Campaniába és Apuliába mentek, a városokat, várakat és egyéb helyeket, a melyeket régebben birtokoltak, ellenmondás nélkül visszaszerzik, minthogy a föld lakói azt hitték, hogy a császár nyomon követi őket. A fejedelem pedig főembereivel és a sereg nagyjaival sokáig tanácskozott és ugyancsak rajta volt, hogy hajlandókká tegye őket az Apuliába való vonulásra. Minthogy azonban a kánikulai hőség még jobban gyötörte a sereget és alig akadtak néhányan, a kik a nap hevének és a kedvezőtlen égaljnak rossz hatását ne érezték volna, s miután a városok, várak és helységek ostrománál is igen sokan megsebesültek és számosan elestek, szivének nagy keserűségére kénytelen volt az Alpokon túlra visszatérni.

38. — Megadják tehát a jelt és mindenki szabadságot kap a hazatérésre. Némelyek hajóra szálltak, hogy az Adriaitengeren és azon a szigeten át, a melyet most Venetiának hívnak, térjenek vissza övéikhez. Ezek között valának az előkelők : Peregrin aquilejai patriárka, Eberhard babenbergi püspök, Berchtolf gróf, Henrik karinthiai herczeg, Ottokár stiriai őrgróf. Mások Longobardia nyugati részének vették útjukat, némelyek a Jupiter-hegyen, némelyek a Morianna-völgyön kelvén át. Igen sokan még a császár mellett maradtak.

39. — Frigyes pedig, a hírneves győző, a diadalmas hadvezér, táborát Ancona területéről megindítva Sinigaglián át — a hol hajdanta, a mint a rómaiak állítják, a senoni gallok laktak — Fanóba és Imolába vonult és átkelve az Apennineken, Tulsó-Itália lapályán telepedett meg Bologna mellett a

---

[1]) Ducas János. — [2]) Mánuel. — [3]) II. Róbert.

Rhenon felül. Innen az itáliai síkon keresztül, Szt. Benedek kolostoránál[1]) hajók segélyével átkelvén a Pón, szeptember havának elején visszaérkezett a veronai mezőkre.[2]) Ősi szokás a veronaiaknál, — s ezt mintegy régi császári kiváltságnak tekintik — hogy a római fejedelmek, akár az Alpokon túlról igyekeznek a Városba, akár onnan térnek vissza, az Adigen a várostól valamivel feljebb keljenek át az általuk épített hajóhídon, hogy a városukon való átvonulás alkalmával ki ne legyenek téve zsákmányolásnak. A veronaiak ezt a szokást csalárdul követték, megcsinálták ugyan a hajóhidat, de oly gyenge kötelékekkel, hogy inkább egérfogónak, mint hídnak volt mondható. És más veszedelmes cselt is vetettek még. A folyó feljebb fekvő részén ugyanis hatalmas farakásokat halmoztak össze több csomóban, hogy azzal a mit sem sejtő sereget tőrbe csalják, nevezetesen, hogy a mikor már az egyik rész áthaladt, a másik pedig ezen ördögi mesterkedéssel eszközölt hídomlás következtében visszamaradt, magukat az utóbbiakra vessék. A gonoszok azonban, mint az Irás mondja[3]), maguk estek a verembe, a melyet ástak. Istennek akaratából ugyanis, gondoskodván a fejedelemnek és seregének javáról, az történt, hogy a sereg veszélyek között bár, de kár nélkül átment és az említett farakások leereszkedve, miután a hidat szétrombolták, az ellenség közül egynémelyeket, a kik a sereget követték, — abban a tudatban, hogy ugyanazon az úton térhetnek vissza, a melyen mentek — elvágtak. Ezeket aztán, mint árulókat, egy szálig kivégezték. Ez éjjelen a fáradalmakban kimerült sereg a szomszédságban telepedett le.

40. — A közelben egy hegyszoros volt és a szikla kiugrásán hatalmas sziklavár őrizte a hozzáférhetetlen útat. Ez alatt kellett a seregnek elvonulnia. Ilyen ugyanis a vidék alakulata. Az egyik oldalon zuhog az átlábolhatatlan Athesa folyó, a másik oldalon a hegy meredek kiugrásai szükítik az útat s alig adnak helyet egy igen keskeny ösvénynek. E várban valami Albericusnak, egy előkelő veronai lovagnak a fősége alatt zsákmányra vágyó rablók sokasága tanyázott. A sereg megérkezése után néhánynak azok közül, a kik még ugyanazon a napon, a melyen az Adigét átlépték, tovább óhajtottak

[1]) San Benedetto. — [2]) 1155. szept. — [3]) Zsolt. VII. 16.

menni, a rablók cselből megengedték, hogy a szoroson átvonuljanak. Midőn a következő napon mások is odaérkeznek, a rablók a sziklákra rohannak és megakadályozzák az átvonulást. A fejedelem előtt ez nem maradhatott titokban. Kíséretében a veronai polgárok közül még két jeles lovag volt, Garzabanus és Izsák, a kik vele a Városba mentek s onnan egészen eddig kísérték. Ezeket a fejedelem az említett rablókhoz küldendőknek vélte, hogy azok polgártársaiknak a tanácsára megkezdett gonosz tervükről letegyenek. Azok azonban ezeket meg sem hallgatták, hanem hajingálással visszaűzték. A császár ismét másokat küldött hozzájuk és megparancsolta nekik, hogy szándékuktól álljanak el. Azok azonban ellenszegülésük mellett makacsul megmaradva újból köveket kezdtek dobálni, azt hangoztatván, hogy ott ugyan sohasem fog a császár átvonulni, hacsak minden egyes lovagtól pánczélt s lovat nem kapnak s ráadásul a fejedelemtől jó csomó pénzt. Hallván ezt a császár, mondá: »Ez kemény feltétel; nehéz dolog, hogy a fejedelem rablónak adót fizessen.« Mit tegyen? Merre forduljon? Átgázolja a folyót? De átgázolásra a természetalkotta akadály miatt nem volt alkalmas. Mesterséges módon menjen át? A híd le volt rombolva. A város felé vonuljon le? Csakhogy a folyóra ereszkedő hegy erre is elzárta az útat, a melyet a veronai őrség tartott megszállva. Ekkor régi dicsőségének megszokott tényeihez fordult. Szükségesnek mutatkozott ugyanis, hogy a nevezett várat valami mesterfogással ostromolja meg. Megparancsolta tehát, hogy a podgyászt rakják le, a sátrakat látszólag üssék fel, mintha azt az éjt itt töltenék el sátrak alatt. »Itt, — úgymond — a hol mintegy a haza előcsarnoka mosolyog felénk, itt annyi veszély leküzdése után fáradalmaink végére érünk.« Igy szólván övéihez, mintegy a Virgilius szavaival élt[1]:

»Oh társak, régibb bajaink'se feledtük el, oh kik
Többön is estetek át, kisegít ebből is az Isten.
Erre is egykor tán édes lesz visszatekintnünk...«

— és megparancsolja, hogy mindnyájan fegyverkezzenek. Ezután magához hivatá Garzabanust és Izsákot és tőlük

[1]) Aen. I. 199—200. 203. Barna f. u.

ügyesen kitudakolni igyekezett a terepviszonyokat és hogy milyen mesterfogással volna megnyitható az út. Azok pedig válaszolák: »Látod azt a borzalmas magasságban levő, meredek hasadékai és durva kőtömbjei miatt látszólagosan megközelíthetetlen sziklát, a mely a várnál lecsüng? Ha azt, a mennyiben véletlenül nem őriznék, elragadhatnád a vigyázatlanoktól, akkor eléred a czélodat.« A zászlóvivő Ottóval haladék nélkül mintegy kétszáz válogatott, fegyveres ifjút küldenek ki. Ezek az erdőségek és hegyek úttalan útjain, az Alpok sziklás helyein tévelyegve, végre sok küzködéssel az említett sziklához érnek. S mivel ez, mintha karddal vágták volna le, a harczosoknak semmiféle megmászható pontot nem nyujtott, ezért az egyik meghajlott, hogy társát a hátára vegye, a másik pedig vállát tartá oda bajtársának a felemelkedésre. Ezután lándzsáikból létrát csinálva — azon, hogy úgy mondjam, természetes létrával ugyanis a fegyveres lovag fölötte meg volt terhelve — valamennyien feljutnak a szikla tetejére. Most Ottó kibontja a császár lobogóját, a melyet eddig rejtve tartott. S mivel ez a jel mintegy a győzelmet jelenté, kiáltozásban és éneklésben törnek ki; a völgyben maradt sereg pedig támadásra siet. A rablók, a kik ezt a dolgot figyelmen kívül hagyták, — azt hitték ugyanis, hogy az említett szikla minden halandónak járhatatlan s csupán a madaraknak hozzáférhető — látva, hogy alulról és felülről is szorítják őket, kétségbeesnek és menekülni igyekszenek. De a futásra nem volt tér. Ha valamelyikük ugyanis a meredek lejtőre bízta magát, itt is, ott is a sziklákba ütődve ízenként összezúzódott s lelkét, még mielőtt a földre ért volna, az ürben lehelte ki. Oly magas volt a szikla s a darabos sziklázatnak oly éles volt az érdessége. De hagyján! Egynek kivételével, a ki — mint mondják — barlangokban bujkálva, rejtőzködve kikerülte a halált, valamennyit levágják, tizenkettőt pedig, a kik Albericussal együtt fogságba estek, meghagynak kivégzésre. A kiket elfogtak s bilincsekbe vertek, csaknem valamennyien lovagrendüek voltak. Midőn a nevezett férfiakat a fejedelem elé vezették és bitófára ítélték, közülük az egyik így szólt: »Hallgasd meg, legnemesebb császár, a legszerencsétlenebb ember sorsát. Gall származású vagyok s nem longobard, állapotom szerint bár szegény lovag, eredetem szerint szabad;

nem szándékosan, véletlenül sodródtam e rablók közé családi vagyonom hiányát pótlandó. Igérték, hogy olyan helyekre vezetnek, a hol szükölködésem megenyhül. Hittem nekik, én szerencsétlen, könnyelműen beleegyeztem, vezettettem magam e haszontalanok által és ilyen szerencsétlenségbe vittek. Ki sejthetett volna ugyanis a halandók bármelyikében ily esztelen őrjöngést, ki várhatta volna a dühöngő léleknek ily vakmerőségét? Ki hitte volna, hogy uralkodója, a Város és a földkerekség ura ellen a tulajdon alattvalója ilyen cselt szőhet? Könyörülj, oh fejedelem, könyörülj a szerencsétlenen, kegyelmezz a nyomorultul elcsábítottnak!« A dicsőséges császár úgy határozott, hogy a többiekre mért halálos ítélet alól ez az egy kiveendő; pusztán azzal büntette, hogy társainak a kötelet nyakukra húzza és rajtuk az akasztás büntetését végrehajtsa. Igy is történt. Mit sem használt a nyomorultaknak, hogy életük visszavásárlásáért sok pénzt igértek. A szigorú bíró felakasztatta őket. A többieket pedig, a kik a hegy meredélyein szerteszét feküdtek, az úton egy csomóba hordták össze, hogy valamennyi arrajárónak vakmerőségük tanubizonyságával szolgáljanak. Valának pedig, a mint mondják, mintegy ötszázan.

41. — Miután a fejedelem e szoros helyeken áthaladt s már minden veszélyen túl volt, éjjelre jókedvűen tábort ütött a tridentiek területén. Innen Tridenten és a tridenti völgyön át egészen Bozenig haladt.[1]) E város, a mely Itáliának és Bajorországnak a határán fekszik, a noricumiaknak édes és külföldi szállításra alkalmas bort küld. Innen, miközben sokan visszatértek otthonukba, Brixenen át folytatta útját és elindulásától számítva egy év letelte után, csaknem ugyanazon időben visszaérkezett a bajor síkra.[2])

Ezen hadjáratnak lefolyásáról és eredményéről legyen elég a sokból az a kevés, a mit elbeszéltem. Mert az ott véghezvitt valamennyi vitézi tettet olyan sorrendben és finom modorban nem beszélhetnénk el, mintha a saját szemeinkkel láttuk volna. A régiek szokásának mondják, hogy azok, a kik a dolgokat úgy, a hogyan történtek, érzékeikkel felfogták, ugyanazon dolgoknak tudósítóiként szerepelnek. Ezért szokták a

---

[1]) 1155. szept. elején. — [2]) 1155. szept. 10-20.

hystoria szót a *hysteron*-ból származtatni, a mi görögül annyit jelent, mint *látni*. Mert bárki is annál teljesebben tudja előadni azt, a mit látott s hallott, minél kevesebbet fordul — senki kegyére nem utalva — ehhez is, ahhoz is az igazság kiderítésére kételytől tartva és tartózkodásában kételkedve Az ugyan nehéz dolog, hogy a történetíró lelke, mintegy önmaga vizsgálatára képtelen lévén, más ítéletére van utalva.

42. — A fejedelem tehát, miután az út fáradalmain szerencsésen túlesett, hazafelé tartott, Regensburg határában nagybátyjával, Henrik herczeggel tanácskozván, hogy egyezségre birja a másik Henrikkel, a ki, a mint elbeszéltük,[1] a fejedelmi ítélet alapján a bajor herczegséget már megkapta. Miután az akkor nem engedett, újból más napot jelölt ki neki, a melyen ez ügyben vele — Bajorországban Csehország határa felé — meghatalmazottak útján kívánt tárgyalni. Midőn a fejedelem ide érkezett, Labezlaus[2]) cseh herczeggel, Albert szász őrgróffal, Herimann rajnai palotagróffal s más előkelő férfiakkal találkozott. Azokat ugyanis, a kik visszamaradtak, az ő fényes tettei oly félelembe ejtették, hogy mindnyájan önként jövének és barátságának kegyét valamennyien engedelmességgel iparkodtak elnyerni. Hogy tetteire emlékezve mennyire tartottak tőle az itáliaiak is, megtudhatni a veronai követektől, a miről Isten segedelmével legközelebb bővebben lesz szó.[3]) S ámbár mi, a kik ott a közvetítő szerepet vittük, minden módon egyezség létesítésére törekedtünk, az ügy még sem intéződött el és köszönés nélkül váltak el egymástól

43. — Ezek után a császár október közepén[4]) a noricumi herczegség fővárosába, Regensburgba ment, hogy ott országgyűlést tartson, magával vivén Henriket, Henrik herczeg fiát, hogy herczegségébe helyezze. Ez a város a Duna mellett — a melyet a topographusok Európa három leghíresebb folyói egyikének tartanak — azon a helyen fekszik, a hol az említett folyóba két hajózható folyó ömlik, nevezetesen a Regen és Naab, és vagy azért nevezik Ratisbona-nak vagy Ratisponanak, mert a hajókra[5]) kedvező és jó, vagy pedig azért, mert a hajók itt kötnek ki, — egykoron Bajorország királyainak,

---

[1]) Gesta II. 11. — [2]) II. Wladislaw. — [3]) Gesta II. 45. — [4]) 1155. — [5]) Rates.

most csak herczegeinek székhelye. Ezen birodalmi gyűlésen megjelentek Arnold mainzi érsek és Herimann, az imént említett rajnai palotagróf, hogy egymás ellen panaszt emeljenek. Mialatt ugyanis a fejedelem Itáliában időzött, csaknem az egész Alpokon túli birodalom felkelésekkel, tűzzel, vassal és nyílt mérkőzésekkel felzavarva éreztette fejének távollétét. Különösen eme két előkelőség, a kik annál készebbek valának a kárcsinálásra, minél erősebbek voltak, csaknem az egész rajnai tartományt, főképpen Mainz városának nemes vidékét fosztogatva, gyilkolva s égetve pusztították. A császár tehát ott nyilvános gyűlést tartván, a már gyakran említett Henrik herczeg birtokát és apáinak székhelyét visszakapta. Még Bajorország előkelői is hűbéri fogadalmat és esküt tettek neki, a polgárok pedig nemcsak esküvel, hanem túszokkal is lekötötték magukat, hogy megingásuknak a lehetősége se legyen meg.

44. — Vádat emeltek ott Hartwich ellen is, a ki a papság és a nép választása és érsekének felszentelése által csak újabban nyerte el ezen város püspöki méltóságát. A regáliákat ugyanis, a melyeket az udvar törvényei szerint egyetlen püspöki hűbéresnek sem szabad átadni, mielőtt maga a fejedelem kezéből át nem vette, ezen rendelkezést nem tudván, meggondolatlanul, mialatt a fejedelem Itáliában időzött, átadta. Ezért vád alá helyezték s megbirságolták, mivel tettét sem tagadni, sem védelmezni nem tudta. A többieket is, a kik tőle hűbért kaptak, állásukhoz és állapotukhoz mérten többé-kevésbbé hasonló büntetéssel sujtották. Az udvari törvény szerint ugyanis, ha a fejedelmek sorából vonja valaki magára a fejedelem haragját, az birság fizetésére szoríttatik és száz fonttal lesz adóssá, az alacsonyabb rendű férfiak pedig, akár szabadok, akár ministerialisok, tízzel.

45. — Ugyanezen gyűlésen megjelent a veronai püspök, népétől a császárhoz küldve — magával hozván az említett két lovagot, Garzabanust és Izsákot. Midőn a fejedelem színe elé bocsátották, ilyképpen szólt : »Dicsőséges fejedelem, a te hívséges veronabelieid küldöttek minket felségedhez. Én, a ki méltatlan létemre bár ezen város püspökének neveztetem, e követséget nem akartam előbb elvállalni, a míg a székesegyházban valamennyien össze nem gyűltek és mintegy az Isten tanubizonysága mellett egyhangúan nem biztosítottak arról,

hogy a mit a szájukkal mondanak, az van a szívükben is. De nem is hihető, hogy egy lelki derékségben kitünő s a földi javakban gazdag nép lelkipásztorát csalódások hordozójává tegye. Csalásra alkalmasabb szolgát is találhattak volna. Ezenkívül társakul csatlakoztak hozzám azok, a kiknek utolsó utadon kipróbáltad hűségét a tanácsban s bátorságát a csatákban. Hidd el tehát, uram, hidd el, a mit mondunk. A te veronai néped a te tulajdonodhoz tartozó nép, hozzád, mint urához és császárához hűségesen odaadó és odaadóan hűséges. Hallották, hogy egynémely rabló, midőn a határon átvonultál, a szorosok megszállására vetemedett ; tapasztalhatták is, hogy méltó büntetésben részesítetted őket. Verona hallotta ezt és örvendett neki. A felségedre támadókat nem számítja polgárai közé. Távol van tőle, hogy polgárainak tartsa azokat, a kik útonállásra adták magukat. De azt is hallotta, és ez nem kevésbbé bántotta, hogy e miatt a te városodra gyanakszol. Ezért küldettünk mi. A ki így hangolta felségedet, az rágalmazó volt, irígy a más szerencséjére. Tudd meg, hogy feladó volt s nem a dolgok ismerője. Nincs-e neked a hűség esküjével lekötelezve Verona? Nem maradt-e kegyedben, midőn tőle eltávoztál? Vajjon megsérthette volna az igaz hűség leple alatt hűtlenül a fejedelmét Verona, a mely ilyen módon a hozzá hasonrangút sem szokta megsérteni? Többet is akarsz még? Ha azonban nem akarsz hinni a felhozott indokoknak, úgy a történtekért bocsánatot kér Verona. Kész hírnevét tisztázni, ártatlanságát az udvari bíróság előtt bizonyítani Felséged jelenlétében. Fogadja tehát a jóságos fejedelem odaadó népe ártatlanságának igazolását és haragjának töviseit fordítsa a milánóiak és a rómaiak dölyfössége ellen.« E követség fogadása után a császár a fejedelmekkel tanácsot tartott Azután, a mint megtudtuk, Veronát ismét kegyébe fogadta. Sok pénzt is adott ugyanis és esküvel fogadta meg, hogy a milyen sereget csak kiállítani tud, olyant vezet a milánóiak ellen.

46. — Innen a Rajna vidékére ment és az Úr legközelebbi születési ünnepét Wormsban ülte meg.[1]) Ez ugyanis az a vidék, a melyet a Rajna, a legnemesebb folyó, Európa három

---

[1]) 1155. decz. 25.

legnevesebb folyóinak egyike szel át, egyik partján Galliának, a másikon Germaniának határaival, búzában és borban termékeny, vadban és halban gazdag — galliai oldalán ugyanis a Wasgauval és az Ardennákkal szomszédos, a germaniai oldalán pedig jelentékeny erdőségek vannak, barbár nevüket mindmostanig megtartva — a fejedelmeket, a mikor az Alpokon túl tartózkodnak, a legtovább képes eltartani. Ezen birodalmi gyűlésen Arnold mainzi érsek és Herimann palotagróf is megjelentek s mivel a fejedelem távollétében azt a vidéket, a mint fentebb említettem, rabolva és gyujtogatva pusztították, vád alá helyeztettek s ámbár mindketten társaikkal együtt bűnösöknek találtattak, az egyiket mégis öregségére és főpapi mivoltát megillető tiszteletre való tekintettel megkímélték, a másik azonban méltó büntetésben részesült. A frankoknál és a sváboknál pedig törvény gyanánt az a régi szokás maradt fenn, hogy ha valamely nemest, ministerialist vagy parasztot bírája ilyen vétségben bűnösnek talált, még mielőtt a halálbüntetést elszenvedné, cselekményének megbélyegzésére a nemes egy kutyát, a ministerialis egy nyerget, a paraszt meg egy ekekereket kényszerül vinni a grófságból a legközelebbi grófságig. A császár hű maradván e szokáshoz, a palotagrófot, a birodalomnak ezt a nagy fejedelmét, bűntársaival, tíz gróffal együtt arra kényszerítette, hogy egy német mérföldnyire kutyákat vigyenek. Midőn e kemény ítéletnek az Alpokon túli birodalomban széltében híre ment, oly nagy ijedség szállt meg mindenkit, hogy inkább óhajtottak békességben maradni, mintsem háborús zavarokhoz szegődni. Ezen nagy áldás megerősödésére szolgált még, hogy a szüntelenül ide-oda utazgató fejedelem egynémely rablónak várát, erődítményeit és rejtekhelyeit feldúlta és néhányat, a kiket foglyul ejtett, halálbüntetéssel sujtott, másokat meg kínpadra vonatott. Az imént említett viszály miatt egyedül Bajorország nem részesült még ebben a kegyben.

47. — Ugyanezen évben husvét és pünkösd között halt meg Arnold kölni érsek, a derék férfiú és egyházának helyreállítója.[1]) A császár visszatért Bajorországba és a pünkösdi ünnepet Ottó palotagróf egyik várában elvonultan töltötte el.[2])

---

[1]) 1156. máj. 14. — [2]) 1156. jún. 3.

Rá kedden [1]) Regensburg városától nem messzire nagybátyjával, Henrik herczeggel értekezett és ekkor végre rábirta, hogy a másik Henrikkel egyezségre lépjen. A fejedelem ezt minden más sikernél többre tartotta, mivelhogy birodalmának ily nagy és vele rokonságban álló fejedelmeit vérontás nélkül egyezségre birhatta.

48. — A következő héten [2]) Kelet-Francia Würzburg nevű városában királyi fénynyel, sok fejedelem jelenlétében, házasságra lépett Beatrix-szel, Reginald [3]) gróf leányával. E Reginald régi nemes burgund családra vezette vissza eredetét és ama Burgundia grófjának mondották, a mely egykor királyság volt és a melyet Rudolf [4]) király végrendeletileg Henrik [5]) császárnak, Konrád [6]) fiának hagyott. Ez ugyanaz a tartomány, a mely után Konrád [7]) herczeg és fia, Bertholf, herczegségüket megnevezni szokták. Röviden elmondom, hogy mi volt e viszály oka. Az volt itt a szokás, a mi Galliának csaknem minden tartományában fennmaradt, hogy az atyai örökség mindig az idősebb fivérre és annak férfi vagy női sarjadékaira szállt át, a többiek pedig ezt mintegy uruknak tekintették. E szokás alapján esett meg, hogy a »Gyermek«-nek nevezett Vilmos, ennek atyai részről vérrokona, Konrád herczeg nővérének pedig fia, abban a tartományban, a míg élt, a főhatalmat birta. Miután ez övéinek ármánya folytán a földi dolgokkal leszámolt, az uralom az örökösödési jog szerint Reginald grófra szállott. Ez V. Henrik vagy II. Lothár alatt történt. Az említett gróf azonban a maga igazában túlságosan bízva — lágy természetű ember volt ugyanis és lágyságából kifolyólag fölötte hanyag — elmulasztotta a fejedelmi udvart meglátogatni. Ebből keletkezett, hogy a fejedelem haragjában az említett földet Konrád herczegnek adományozta [8]) és így mindketten igényt formáltak a szomszédos területre. Hosszadalmas ellenségeskedést — olyannyira, hogy még nyílt csatában is megütköztek — szült ez a csaknem mostanig tartó viszály, mígnem újabban a császár, a mint hallottuk, olyan módon simította el, hogy Bertholf, az említett Konrád fia, a dolog kiegyenlítésére a Nagy-Szent-Bernát

---

[1]) 1156 jún. 5. — [2]) 1156. jún. 10—17. — [3]) III. Rainald († 1148.). — [4]) III. — [5]) III. — [6]) II. — [7]) Zeringeni. — [8]) 1127.

és a Jura között három várost: Lausannet, Genfet és N-et [1]) kapta, a többi pedig a császárnénak maradt. Ez a tartomány ugyanis csaknem Baseltől, azaz a Montebéliard nevű vártól egészen az Isère-folyóig terjed, a melyről Lucanus azt mondja:

Ezek adták az Isara gázlóit — és az ő uralmukhoz kapcsolódik az a föld, a melyet tulajdonképpen Provincia-nak neveznek és e folyótól azon helyig nyúlik, a hol a Rhône a tengerbe szakad és Arles városa fekszik. Ez a Reginald pedig Symon lotharingiai herczeg leányát vette el, a kitől csupán az a leánya [2]) volt, a kit — nemsokára elhalálozván — az említett szokás szerint egész országa örököséül hagyott hátra. Ezt, a mint mondottuk, a császár vette feleségül és nemcsak Burgundiát, hanem Provinciát is, a melyek a birodalomtól már rég elidegeníttettek, felesége czímén, a mint azt később bővebben kifejtjük, családja számára birtokába vette.

49. — Ezen a birodalmi gyűlésen megjelent a Görögországból visszatérő Gwibald corveyi apát. A görög követek ugyanis, a kik vele a császárhoz küldettek, Salzburgban maradtak s nem engedték meg nekik, hogy a császár elé járuljanak. A minek ez volt az oka. Midőn tőle Ancona táján elváltak, néhány, a tulajdon pecsétjével lezárt levelet lopás révén magukhoz kaparintottak. A mikor aztán a fejedelem az Alpokon túlra visszatért, a görögök Campaniába és Apuliába mentek és a császári leveleket felmutatva azt hazudták, hogy a fejedelem a tengerparti helyeket nekik adományozta és a lakókat nemcsak a császár tekintélyével ijesztve, hanem aranynyal is megvesztegetvén, az egész tartományt uralmuk alá hajtották. Majd egész Bariig előnyomulnak és megostromolják azt a várat is, a melybe Vilmos őrséget helyezett. Itt halt meg Palologus és innen vitték haza. Nemcsak a számüzöttek támogatták őket, nevezetesen a capuai herczeg, [3]) András gróf s mások, a kik újabban visszaszerezték földjüket, hanem Róbert is, valami cavillai [4]) gróf, annak a vidéknek hatalmas embere, a kit pénzzel hódítottak a maguk részére. Ezenkívül a városokban és községekben lakó nép csaknem egészen hozzájuk szegődött, mivel már régóta nyögte ennek a Vilmosnak és atyjának, Rogernek zsarnokságát, mintegy

---

[1]) Sitten. — [2]) Agatha. — [3]) Róbert. — [4]) Bassavilla.

szabadulni óhajtván ily nehéz járomból. Nemcsak a szomszédos tájakon beszélték, hanem még hozzánk is eljutott a híre, hogy Vilmos vagy meghalt vagy pedig betegségek következtében eszét vesztette s hogy a görögök immáron azokat a tartományokat mind elfoglalták. Meghallván ezt a fejedelem, haragra lobbant és hosszasan töprengett afölött, hogy az említett követeket, a kik Mánuel fejedelemtől érkeztek, maga elé bocsássa-e vagy mint árulókat megfenyítse-e vagy pedig csúfosan elutasítva csak a visszatérésre adjon nekik engedélyt ? ! Végre egynémelyeknek kérésére elhatározta meghallgatásukat és erre július havában tűztek ki napot Nürnberg városában. Maga pedig, ámbár Vilmost gyűlölte, mégsem akarta, hogy birodalmának Roger zsarnoki dühe által bitorolt határait idegenek ragadják el, s ezért elhatározta az odavonulást. De kevéssel rá, amikor megtudta, hogy Vilmos a görögök elűzése után Apuliát és Calabriát visszahódította, megváltoztatta elhatározását és haragját a milánóiak megfékezésére fordította. Ezért a fejedelmekhez írt levelében a következő található :

50. — »Frigyes, Isten kegyelméből római császár és a birodalom mindenkori gyarapítója, szeretett nagybátyjának, Ottó freisingi püspöknek kegyét jelenti és minden jót. Mivel az isteni gondviselés kegyelméből a Város és a földkerekség kormányát tartjuk, a dolgoknak különböző fejleményeihez és az eljövendő időkhöz mérten gondoskodnunk kell a szent birodalomról és az isteni államról. Mert a miként mindennek, a mi szükségből rendeltetett el, meg kell szünnie a szükség megszüntével, úgy azon hadi vállalkozást, a melyet a görögöknek Apuliába való benyomulása miatt legutóbb Würzburgban elhatároztunk, azoknak menekülése után neked és a többi fejedelemnek elengedjük, hogy őket a birodalom egyéb ügyeiben annál készségesebbeknek találhassuk. Mivel azonban a dölyfös milánóiak már régóta a római birodalom ellen emelgetik fejüket s erejükkel már az egész Itáliát meghódítani és hatalmuk alá hajtani törekszenek, azért, hogy a mi időnkben az ilyen vakmerőség el ne harapózzék, vagy hogy az az istentelen nép a mi dicsőségünket ne bitorolhassa és lábbal ne tapodhassa, elhatároztuk, hogy ilyen esetekkel férfiasan szembeszállunk és azoknak meghódítására a birodalom minden erejét igénybe veszszük. Hírül adjuk tehát neked, hogy a

fejedelmek ítélete folytán Milánó ellen a legközelebbi pünkösd után egy évre a háború elhatároztatott,[1]) a miért is szívélyesen kérünk és parancsoljuk, hogy velünk jöjj és a pünkösd előtti vigiliától egy évre [2]) velünk Ulmban minden bizonynyal találkozzál abban a biztos tudatban, hogy sem téged, sem mást fejedelmeink közül nem fogunk kényszeríteni az Apenninek átlépésére.«

51. — A mikor a fejedelem visszatért az Alpokon túlra, a miként a frankoknak jelenlétével békét szerzett, távollétével éppen úgy megfosztotta attól az itáliaiakat. Mert — a mint említettük — ebben a bűnben nemcsak Apulia és Campania volt részes, hanem Tulsó-Itália is, érezvén fejedelmének távollétét, ettől a zavargástól nem tudott ment maradni. A milánóiak ugyanis, hamarosan helyreállítván Tortonát, megújították a háborút Pavia ellen, a Ticinón épített két hídon át azok területére rontottak, Vigevano helységet, a hol azok közül Vilmos őrgróffal együtt sokan valának, ostrom alá veszik és végre furfangosan meghódolásra, békekérésre s kezesek adására szorítják. A paviabeliek azonban, a mikor meghallották a fölötte kemény békefeltételeket, ismét megkísérelték a felkelést. Erre a milánóiak az általuk épített hidakon átkelnek, Lomellót ismét helyreállítják s Paviának csaknem az egész területét borzalmasan feldúlják.

52. — Ebben az időben gyűlt össze, Arnold kölni érsek — mint mondottuk — elhalálozván, választásra ezen egyház és igen súlyos szakadás keletkezett, a mennyiben a prépostok és apátok Gerhard bonni prépostot, a székesegyház kanonokjai pedig, a kiknek akkor sem prépostjuk, sem dékánjuk nem volt, Frigyest, Adolf gróf fiát választották meg. A mikor tehát a császár július havában [3]) Nürnbergben időzött, a hol ő felségének a görög követeket készültek bemutatni, mindkét párt odament, hogy ügyüket a fejedelem elé terjeszszék.

53. — Nem sokkal ezelőtt a görögök fejedelme, Boricscsal a magyarok ellen hadakat küldvén, seregében nagy kárt szenvedett, annyira, hogy Borics is egy vele jött kunnak vagy scythának nyilától találva megöletett. Az említett követek tehát nemcsak a házasság megkötése céljából jöttek a csá-

---

[1]) 1157. máj. 19. — [2]) 1158. jún. 7. — [3]) 1156.

szárhoz, hanem azért is, hogy a magyaroktól szenvedett sérelmet a fejedelem hatalmával boszulják meg. Mindkettőben csalatkoztak. A császár ugyanis, a mint elbeszéltük, mást vett feleségül, a magyarok elleni hadjáratot pedig — a melyet a legközelebbi szeptemberre óhajtottak — nem lehetett oly gyorsan nyélbe ütni. De mégis színe elé bocsátották őket és az iratokat átvették tőlük. Elküldötték velük Istvánt, a császár káplánját, hogy általa a fejedelem tüzetesebben megismerje a másik fejedelem tervét. A görögökről mondottak azonban itt foglaljanak helyet.

54. — Előállanak a kölniek, szószólókat követelnek, a fejedelem jelenlétében mindkét fél három napon át verseng és verekszik a választás fölött. Végtére a fejedelem, mindkét fél küldöttségét meghallgatván, a körötte levő püspökök és más fejedelmek tanácsa és ítélete alapján elrendelte, hogy a nevezett ügy a regensburgi gyűlésig elnapolandó, a hol a két herczeg viszályának megszüntetésére vonatkozó határozatot kell kihirdetni. Immáron pedig elérkezvén szeptember közepe,[1]) Regensburgban összegyűlnek a fejedelmek és néhány napon át várakoznak a császár megérkezésére.

55. — A mikor aztán a fejedelem nagybátyjával a táborban összetalálkozott — az ugyanis két német mérföldnyire sátrak alatt tartózkodott — és az előkelő s tekintélyes férfiak valamennyien elősiettek, kihirdették a sokáig titokban tartott határozatot. Az egyezség veleje, a mint visszaemlékszem, ez volt. Az idősebb Henrik a bajor herczegségről hét zászló átadásával a császár javára lemondott. Miután ezek az ifjabbnak átadattak, az két zászlóval a keleti határgrófságot a régtől fogva hozzátartozó grófságokkal együtt visszaadta. Erre ugyanezen határgrófságot az említett grófságokkal együtt — három ilyent neveznek meg — a fejedelmek határozata alapján herczegséggé tette és azt két zászlóval nemcsak neki, hanem feleségének [2]) is odaadományozta és ezt okiratával [3]) is megerősítette, hogy a jövendőben valamelyik utódja által megmásítható vagy megszüntethető ne legyen. Ezek királyságának ötödik s császárságának második évében történtek.

---

[1]) 1156. — [2]) Theodora. — [3]) Friderici privilegium. Mon. Boic. XXVIII/II. 354.

56. — Miután így nagybátyja és anyai nagybátyjának fia között a viszályt, a mint óhajtotta, vérontás nélkül kiegyenlítette, örvendezve visszatért a városba s mindjárt a következő napon a nyilvános gyűlésben az utolsó pünkösdtől egy évig tartó istenbékét rendelt el,[1]) hogy az egész birodalomban uralkodó nyugalomban Bajorország is részesüljön. Ezen naptól fogva mind mostanig az egész Alpokon túli birodalomban oly örvendetes béke virult, hogy Frigyes nemcsak császárnak és augustusnak, hanem a haza atyjának is méltán nevezhető. Mielőtt pedig eme birodalmi gyűlés véget ért volna, a kölni egyház két pártja ismét eléje járult, mire ő a második választást, azt t. i., a melyet a székesegyház kanonokjai ejtettek meg, ismerte el érvényesnek és Frigyesnek, Adolf gróf fiának adományozta a regáliákat s így őt küldte a Városba, hogy a római pápa felszentelje.

Augustusok legjobbika, oly nagyszerűek azok, a mik felségednek erényeiről elmondhatók volnának, hogy az író lelkét megfojthatnák, ha azok megszakítás nélkül oktalanul egyszerre kiöntetnének. Ezért fejezzük be ezt a második részt, hogy a mi mondani valónk még hátra van, az a harmadik részre maradjon.

---

[1]) 1156. szept. 18 — 1157. máj. 19.

TARTALOM.

ELSŐ RÉSZ.

MÁSODIK RÉSZ.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

A

B

F

G

H

I

J

M

N

O

P

R

S Sz

T